56705

АНТІН КРУШЕЛЬНИЦКИЙ.

УКРАЇНЬСКА ЧИТАНКА

ДЛЯ ПЕРШОЇ КЛЯСИ СЕРЕДНИХ ШКІЛ

10

Антін Крушельницкий.

РУСКА ЧИТАНКА

ДЛЯ ПЕРШОЇ КЛЯСИ СЕРЕДНИХ ШКІЛ ⊙⊙

56705

Друге змінене видане.

Львів. Бібліотека АН. УРСР

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ-ВА ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ

У ЛЬВОВІ 1914.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА.

Ціна: 2 Кор.

Ш141.4 - 942.2

ІЛЮСТРАЦИЇ ВОЛОДИМИРА КОБРИНЬСКОГО.

НАКЛАД КНИГАРНІ Н. АЙЗЕНШТАЙНА В СТАНІСЛАВОВІ
ГОЛОВНИЙ СКЛАД В КНИГАРНІ НАУК. ТОВ. ІМ. ЩЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ, РИНОК 10.

Львівська державна
наукова бібліотека
№ 3071

ЗМІСТ.

Стор.

1. По щирости — Осип Федькович 1
2. Заяць та жаби — народня сьміховинка 1
3. Кому труднійше працювати — народнє жартовливе оповіданє . . . 1
4. Не мої ноги — Степан Руданьский 3
5. Чародійна скрипка — Братя Ґрімми 4
6. Кирило Кожумяка — народній переказ 6
7. Житє Славян у давнину — Микола Аркас 9
8. Сьв. Андрей на київских горах — Василь Щурат 12
9. Хвалько — Езоп 12
10. Синиця — Леонїд Глібів 13
11. Історія осла — Віктор Ракоші 14
12. Перекази про давний Київ — Іван Левицкий 17
13. Брат у брата на тому сьвітї — народня леґенда 20
14. Осел і лев — Іван Франко 23
15. Смерть козака — Ізидор Воробкевич 26
16. Князь Олег і ворожбит — Михайло Слобода 27
17. Лисичка-сестричка і вовк-панїбрат — народня казка 33
18. Медвідь у школї — Іван Франко 37
19. Князь-лицар— Микола Аркас 37
20. Гріб у чужинї — народня пісня 40
21. Сьвятослав — Василь Щурат 41
22. Лисиця — Андрій Молодченко 42
23. Лис і вовчиця в криниці — Іван Франко 45
24. Три брати — народня казка 46
25. „Ясне сонечко“ — І. Левицкий і М. Грушевский 50
26. Українське село в осени — Іван Франко 53
27. Ярослав Мудрий — Михайло Грушевский 53
28 Заповіт Ярослава Мудрого — М. Кононенко. 55
29. Телесик — народня казка 56
30. Житє Русинів у старовину — Григорий Коваленко. 61
31. Скупий — народня сьміховинка 64
32. Сьвітова подорож каплини води — Юрий Сїрий 65
33. Чом богато води в морі — народня сьміховинка 71
34. Суниці — Стефан Ковалїв 71
35. Хатка в лїсї — Братя Ґрімми 72
36. Тихо легко і спровола — Богдан Лепкий 76
37. Рак і ворона — народня сьміховинка 77

Стор.

38. Гірка праця — Григорий Шерстюк 77
39. Заверуха — Богдан Лепкий 80
40. Зимової ночи — С. Черкасенко 80
41. Оборона Києва — Михайло Слобода 80
42. Слон-бунтар Моті — Редіярд Кіплінґ 82
43. Моя любов до України — Іван Франко 89
44. Царевич Яків — народня казка 89
45. Похід Ігоря на Половців — Богдан Лепкий 99
46. Плач Ярославни — Василь Щурат 101
47. Сьвятий вечір на далекій півночи — Агот Гємс-Сельмер 102
48. На сьвятий вечір — Богдан Лепкий 105
49. Ялинка — Михайло Коцюбиньский 106
50. Пісня сироти — народня пісня 113
51. Мати — Г. Андерсен 113
52. Мати — Петро Карманьский 118
53. Малий жебрак — Светозор Чорович 118
54. У вивозї — Іван Франко 120
55. Татарский попас — народня пісня 125
56. Старинний Галич — Антін Могильницкий 125
57. Ярослав Осьмомисл — Василь Щурат 126
58. Калічка — Стефан Ковалїв 127
59. З Новим роком — Іван Франко 131
60. Війна між псом і вовком — Іван Франко 132
61. Хуртовина — Едмондо де Амічіс 137
62. Мурашка та полевий коник — Михайло Старицкий 141
63. Звертай — Ол. Білоусенко 142
64. Драбина — народня сьміховинка 144
65. Богатий-бідний — Л. Боровиковский 144
66. У сїчовій школї — Андрій Чайковский 145
67. Козацкий бенкет — Ізидор Воробкевич 151
68. Днїпро — Стефан Рудницкий 152
69. Пороги — Микола Чернявский 156
70. Значінє води для людского здоровля — Др. Герман Рідер 157
71. Чубова редута — Андрій Чайковский 159
72. Козак вибираєся в похід — народня пісня 161
73. Марш Сагайдачного — Микола Чернявский 162
74. Вибір гетьмана — Тарас Шевченко 166
75. Герцоґовинка — Светозор Чорович 168
76. Татарский напад — народня пісня 172
77. Весна — Іван Франко 173
78. Козацкий чура — народний переказ 173
79. Нічний похід — Гнат Хоткевич 175
80. Оциганив — Степан Руданьский 179
81. Кому зозуля кувала — народня сьміховинка 179
82. Весніївка — Маркіян Шашкевич 180
83. Дивувалась зима — Іван Франко 181
84. Гусїй — Богдан Лепкий 181
85. Олеся — Борис Грінченко 184
86. Татари під Львовом 1675. р. 191

Стор.

87. Похорони матери короля Івана Собєского 193
88. У Страстний Четвер — Василь Щурат 194
89. Недобрий брат — народня леґенда 194
90. Як ціcар Йосиф орав - Бертольд Ауербах 197
91. Перший Великдень на волї — Іван Франко 200
92. Закладини Народного Дому 201
93. Цїсарска сльоза 205
94. Малий писар - Едмондо де Амічіс 206
95. В сьвіт за очи — Олександер Колесса 212
96. Погане каченя — Г. Андерсен 213
97. Червона калино! — Іван Франко 221
98. Смереко, смереко! — Марійка Підгірянка 221
99. Хвальба берези — народня пісня 222
100. Турова круча — Пантелеймон Кулїш 222
101. Землї Запорожців - М. Комар 224
102. Як Запорожцї живили ся з своєї землї — М. Комар 226
103. Герої — Ф. Мисько 228
104. Наш рідний край — Стефан Рудницкий 228
105. Рідний край — Микола Чернявский 230
106. Де срібнолентий Сян пливе — Григорий Цеглиньский . . . 231
107. Буковина — Ізидор Воробкевич 230
108. Поділє — Леся Українка 231
109. Волинь — Олена Пчілка 231
110. Наша слава — Тарас Шевченко 232
111. Балки на Українї — Стефан Рудницкий 232
112. Село на Українї — Тарас Шевченко 234
113. Україна в „Кобзарі“ — Олександра Єфименкова 234
114. Вечір на Українї — Тарас Шевченко 236
115. Заповіт Тарасового батька — Богдан Лепкий 236
116. Білавка — Г. Андерсен 237
117. Прогулька до Яремча — Генрик Ґонсьоровский 240
118. Громом розбита ялице — Богдан Лепкий 246
119. Серебренник — Володимир Кобриньский 247
120. Смерть — народня мазурска леґенда 249
121. Страшний косар — Тарас Шевченко 251
122. В задушні днї — Богдан Лепкий 252
123. Зелені сьвята — Никола Устиянович 252
124. Погідна ніч лїтна — Іван Франко 253
125. Калинова сопілка — народня казка 253
126. Давні українські пісні народні й казки — Остап Макарушка . . . 255
127. В жнива — Богдан Лепкий 258
128. Притча — Василь Щурат 259

ІЛЮСТРАЦИЇ.

Стор.

1. Шуліка і курчата — ілюстрация Володимира Кобриньского 2
2. Концерт звірів — ілюстрация Володимира Кобриньского 6
3. Кирило Кожумяка і змий — ілюстрация Володимира Кобриньского . 8
4. Веснянка (гаївка) у Славян — ілюстрация Володимира Кобриньского . 10
5. Похорон славяньского князя 11
6. Аскольд і Дир під Києвом — ілюстрация Володимира Кобриньского . 18
7. Брат у брата на тому сьвіті — ілюстрация Володимира Кобриньского 21
8. Осел і лев — ілюстрация Володимира Кобриньского 25
9. Князь Олег і ворожбит — ілюстрация Володимира Кобриньского . . 28
10. Олег у Царгородї 29
11. Медвідь у школї — ілюстрация Володимира Кобриньского 37
12. Стріча Сьвятослава з Цимісхієм — ілюстрация Вол. Кобриньского . . 39
13. Лис над криницею — ілюстрация Володимира Кобриньского 45
14. Побіда меншого брата — ілюстрация Володимира Кобриньского . . 49
15. Володимир Великий 51
16. Кияни топлять Перуна 52
17. Ярослав Мудрий 54
18. Ярослав висилає доньку до Франциї — ілюстрация Вол. Кобриньского 55
19. Телесик — ілюстрация Володимира Кобриньского 59
20. Гроші в княжій добі на Украіні 62
21. Шолом украіньского князя 63
22 і 23. Одїж і зброя Украіниів у давнину 63
24. Городище 64
25. Слон-бунтар Моті — ілюстрация Володимира Кобриньского 87
26. Похід Ігоря на Половців 99
27. Смерть з дитиною — ілюстрация Володимира Кобриньского . . . 116
28. Кітловина Тухлї (таблиця) 122
29. Калїчка — ілюстрация Володимира Кобриньского 130
30. Пожертвованє Марія — ілюстрация Володимира Кобриньского . . . 141
31. Днїпро під Києвом 152
32. Ненаситецкий поріг 154
33. Днїпро випливає з порогів 155
34. Петро Конашевич Сагайдачний 163
35. Марш Сагайдачного (таблиця) — ілюстрация Вол. Кобриньского . . 164
36. Козацке війско в походї 165
37. Бунчук, знамена, литаври 167
38. Нічний похід козаків (таблиця) — ілюстрация Вол. Кобриньского . . 177

Стор.

39. Олеся (таблиця) — ілюстрация Володимира Кобриньского 189
40. Недобрий брат (таблиця) — ілюстрация Володимира Кобриньского . . 196
41. Високий Замок у Львові 202
42. Церков св. Юра і митрополича палата у Львові 203
43. Народний Дім у Львові 204
44. Запорожский зимівник 224
45. Запорожска Сїч на ріцї Підпільній 225
46. Український степ 227
47. Вид балки 233
48. Тарас Шевченко 235
49. „Берди“ в Яремчу 241
50. Плай у Ґорґанах 241
51. Комори Довбуша 242
52. Русло Прута в Ямнї 242
53. Прут в Ямнї коло тунелю 243
54. Ямна: Зелїзничий міст і вїзд до тунелю 243
55. Яремче: Вілля на збочи; міст на Прутї, у горі лук зелїзничого моста. 244
56. Водопад Прута в Яремчу 244
57. Водопад Прута в Яремчу 245
58. Вид на Яремче з узгіря проти зелїзничого двірця 245
59. Тициян: Серебренник (таблиця) 248
60. Смерть над могилою дитини — ілюстрация Володимира Кобриньского. 251
61. Кобзар Іван Кучеренко 256

I. ПОЕЗИЯ.

А. Епічна поезия.

1. Казки. — Перекази. — Леґенди.

		Стор.
1.	Чароділйна скрипка — Братя Ґрімми	4
2.	Осел і лев — Іван Франко	23
3.	Лисичка-сестричка і вовк-панібрат — народня казка	33
4.	Три брати — народня казка	46
5.	Телесик — народня казка	56
6.	Хатка в лїсї — Братя Ґрімми	72
7.	Царевич Яків — народня казка	89
8.	Мати — Г. Андерсен	113
9.	Війна між псом і вовком — Іван Франко	131
10.	Погане каченя — Г. Андерсен	213
11.	Білавка — Г. Андерсен	237
12.	Калинова сопілка — народня казка	253

1.	Кирило Кожумяка — народний переказ	6
2.	Перекази про давний Київ — Іван Левицкий	17
3.	Князь Олег і ворожбит — Михайло Слобода	27
4.	Козацкий чура — народний переказ	173
5.	Турова круча — Пантелеймон Кулїш	222

1.	Брат у брата на тому сьвітї — народня леґенда	20
2.	Недобрий брат — народня леґенда	194
3.	Смерть — народня мазурска леґенда	249

2. Сьміховинки.

1.	По щирости — Осип Федькович	1
2.	Заяць та жаби — народня сьміховинка	1
3.	Скупий — народня сьміховинка	64
4.	Чом богато води в морі — народня сьміховинка	71
5.	Рак і ворона — народня сьміховинка	77
6.	Драбина — народня сьміховинка	144
7.	Кому зазуля кувала — народня сьміховинка	179

3. Оповіданя.

Стор.

1. Кому труднійше працювати — народнє жартовливе оповіданє . . . 1
2. Історія осла — Віктор Ракоші 14
3. Князь лицар — Микола Аркас 37
4. Суниці — Стефан Ковалїв 71
5. Гірка праця — Григорий Шерстюк 77
6. Оборона Києва — Михайло Слобода 80
7. Слон бунтар Моті — Редіярд Кіплінґ 82
8. Сьвятий вечір на далекій півночи — Агот Гемс-Сельмер 102
9. Ялинка — Михайло Коцюбиньский 106
10. Малий жебрак — Светозор Чоровић 118
11. У вивозї — Іван Франко 120
12. Калїчка — Стефан Ковалїв 127
13. Хуртовина — Едмондо де Амічіс 137
14. Звертай — Ол. Білоусенко 142
15. У сїчовій школї — Андрій Чайковский 145
16. Марш Сагайдачного — Микола Чернявский 162
17. Герцоґовинка — Светозор Чоровић 168
18. Нічний похід — Гнат Хоткевич 175
19. Гусїй — Богдан Лепкий 181
20. Олеся — Борис Грінченко 184
21. Похорони матери короля Собеского 193
22. Як цїсар Йосиф орав — Бертольд Ауербах 197
23. Малий писар — Едмондо де Амічіс 206

4. Віршові оповідання.

1. Не мої ноги — Степан Руданський 3
2. Сьв. Андрей на київських горах — Василь Щурат 12
3. Смерть козака — Ізидор Воробкевич 26
4. Медвідь у школї — Іван Франко 37
5. Сьвятослав — Василь Щурат 41
6. Лис і вовчиця в криниці — Іван Франко 45
7. Заповіт Ярослава Мудрого — М. Кононенко 55
8. Плач Ярославни — Василь Щурат 101
9. Старинний Галич — Антін Могильницкий 125
10. Ярослав Осьмомисл — Василь Щурат 126
11. Мурашка та полевий коник — Михайло Старицкий 141
12. Богатий-бідний — Л. Боровиковский 144
13. Козацкий бенкет — Ізидор Воробкевич 151
14. Вибір гетьмана — Тарас Шевченко 166
15. Оциганив — Степан Руданьский 179
16. Перший Великдень на волї — Іван Франко 200
17. Цїсарска сльоза 205

Б. Лїрична поезия.

1. Гріб у чужинї — народня пісня 40
2. Українське село в осени — Іван Франко 53
3. Тихо, легко і спровола — Богдан Лепкий 76

Стор.
4. Заверуха — Богдан Лепкий 80
5. Зимової ночи — С. Черкасенко 80
6. Моя любов до України — Іван Франко 89
7. На сьвятий вечір — Богдан Лепкий 105
8. Пісня сироти — народня пісня 113
9. Мати — Петро Карманьский 118
10. Татарский попас — народня пісня 125
11. З Новим роком — Іван Франко 131
12. Пороги — Микола Чернявский 156
13. Козак вибирає ся в похід — народня пісня 161
14. Татарский напад — народня пісня 172
15. Весна — Іван Франко 173
16. Веснівка — Маркіян Шашкевич 180
17. Дивувалась зима — Іван Франко 181
18. У Страстний Четвер — Василь Щурат 194
19. В сьвіт за очи — Олександер Колесса 212
20. Червона калино! — Іван Франко 221
21. Смереко, смереко! — Марійка Підгірянка 221
22. Хвальба берези — народня пісня 222
23. Герої — Ф. Мисько 228
24. Рідний край — Микола Чернявский 230
25. Де срібнолентий Сян пливе — Григорий Цеглиньский . . . 230
26. Буковина — Ізидор Воробкевич 231
27. Поділє — Леся Українка 231
28. Волинь — Олена Пчілка 231
29. Наша слава — Тарас Шевченко 232
30. Село на Україні — Тарас Шевченко 234
31. Вечір на Україні — Тарас Шевченко 236
32. Заповіт Тарасового батька — Богдан Лепкий 236
33. Громом розбита ялице — Богдан Лепкий 246
34. Страшний косар — Тарас Шевченко 251
35. В задушні днї — Богдан Лепкий 252
36. В жнива — Богдан Лепкий 258
37. Притча — Василь Щурат 259

B. Дидактична поезия.

1. Хвалько — Езоп 12
2. Синиця — Леонїд Глїбів 13

II. ПРОЗА.

1. Житє Словян у давнину — Микола Аркас 9
2. Лисиця — Андрій Молодченко 42
3. „Ясне сонечко“ — І. Левицкий і М. Грушевский 50
4. Ярослав Мудрий — Михайло Грушевский 53
5. Житє Русинів у старовину — Григорий Коваленко 61

Стор.

6. Сьвітова подорож каплини води — Юрий Сїрий 65
7. Похід Ігоря на Половців — Богдан Лепкий 99
8. Днїпро — Стефан Рудницкий 152
9. Значінє води для людского здоровля — Др. Герман Рідер 157
10. Чубова редута — Андрій Чайковский 159
11. Татари під Львовом 1675 р. 191
12. Закладини Народного Дому 201
13. Землї Запорожців — М. Комар 224
14. Як Запорожцї живили ся з своєї землї — М. Комар 226
15. Наш рідний край — Стефан Рудницкий 228
16. Балки на Украйнї — Стефан Рудницкий 232
17. Україна в „Кобзарі“ — Олександра Єфименкова 234
18. Прогулька до Яремча — Генрик Ґонсьоровский 240
19. Серебренник — Володимир Кобриньский 247
20. Зелені сьвята — Никола Устиянович 252
21. Давні українські пісні народні і казки — Остап Макарушка . . . 255

І. По щи́рости.

Оди́н госпо́дар прийшо́в із мі́ста, дає сво́му синко́ви медівни́к тай ка́же:

— На Васи́льку, поді́ли́ ся з Пе́триком по щи́рости!

— А то як ді́лять ся по щи́рости? — пита́є Василько́.

— О так, си́нку, — ка́же ба́тько, — як перело́миш медівни́к, то даси́ бі́льшу части́ну Пе́трикови, а собі́ ли́шиш ме́ншу. Се называ́є ся по щи́рости.

— То да́йте Пе́трикови медівни́к, най він ді́лить по щи́рости! — ка́же хи́трий Василько́. *Осип Федькович.*

2. За́яць та жа́би.

Одно́го разу́ взяв ся за́яць про те ду́мати, що нїхто́ єго́ не бої́ть ся, що нїхто́ від не́го не втїка́, а сам він від усїх тїка́є: і від медве́дя і від во́вка і від лиси́цї і від орла́ і від чоловіка — від усїх.

Та зажури́в ся тя́жко тай ка́же:

— От піду́ та утоплю́ ся.

Тай побі́г. — Біжи́ть, біжи́ть, не озира́ючись. Прибіга́є над во́ду, ті́лько хотї́в топи́ти ся, а жа́би на бе́резї сиді́ли та хлюп у рі́чку!...

Зрадї́в тоді́ за́яць:

— Нї, не буду́ топи́ти ся: є й таке́, що й мене́ боїть ся!

Народня сьміховинка.

3. Кому́ трудні́йше працюва́ти.

Брат із сестро́ю ча́сто спори́ли: кому́ з них робити́ трудні́йш? Брат ка́же, що є́му́ трудні́йш у по́ли, а сестра́ — що їй трудні́йш до́ма. От раз лі́том і поміня́лись они́ робо́тами: сестра́ поїхала ора́ти, а брат оста́всь до́ма.

От, іду́чи ораче́м, сестра́ й нака́зує бра́тови:

— Гляди́ж ти менї́, не проспи́ череди́, віджени́ коро́в у че́реду, а ове́чок і теля́т у вата́гу; та гляди́, не запропасти́ курча́т із кво́чкою, нагоду́й їх; та щоб обі́д у те́бе поспі́в, по́ки приї́ду і буханцї́в напечи́; та ма́сла сколоти́ і щоб сколо́тини були́: он там сухе́ про́со, то стовчи́ пшона́ на ка́шу.

Загада́ла усе́ й поїхала у по́ле. Брат по́ки зібра́в ся гна́ти скоти́ну, а вата́гу й че́реду вже прогна́ли: тре́ба було́ біго́м доганя́ти. Верну́в ся до до́му, та щоб шулї́ка[1]) не пота́скав курча́т, він позвя́зував їх шнуро́чком, привяза́в до кво́чки і пусти́в на двір, а сам став по́ратись у печи́.

Ба́чив він, що сестра́ тодї́ і дїжу́ мі́сить і пшоно́ товче́ на ка́шу, як то́пить ся у печи́. От замісив він дїжу́ і ста́в ра́зом у сту́пі пшоно́ товкти́; а щоб за одни́м за́ходом сколоти́ти і ма́сло, привяза́в до по́яса горщо́к із смета́ною, бач, з тако́ю га́дкою, що, як товкти́ меть ся пшоно́, то й ма́сло сколо́тить ся.

От ті́лько нача́в товкти́ пшоно́ в сту́пі, а кво́чка — кирр, кирр, а курча́та як запища́ть — він із сту́пи та на двір гля́нути, чого́ они́, та зачепи́вся за лома́ку і простя́г ся — а горщо́к із смета́ною розби́вся.

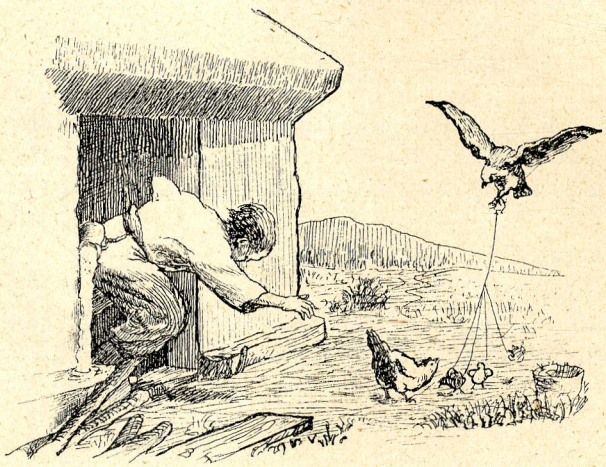

Ди́вить ся він — аж здорове́нний шулї́ка ухо́пив курча́, а за ним потягли́сь усї́ курча́та з кво́чкою, бо звя́зані були́ мі́цно.

По́ки брат розгляда́в, куди́ понї́с шулї́ка кво́чку з курча́тами, тим ча́сом убра́вся каба́н у ха́ту, звали́в дїжу́ з тї́стом, оно́ поплило́ по ха́тї, а каба́н глита́[2]) єго́ на весь рот, а дру́гий каба́н по́рає ся біля́ пшона́ в сту́пі. А тут і в печи́ пога́сло.

---

[1]) яструб. [2]) їсть пажерливо.

Загада́в ся брат, стоїть та ду́має, що є́му роби́ти, а вже давно́ — обі́дня пора́. От уже́ і сестра́ поверну́лась із по́ля.

Приїхала сестра́ у двір, зирк — кво́чки нема́. Мерщій[1]) розпрягла́ шка́пу, та в ха́ту, тай пита́є бра́та:

— Де кво́чка з курча́тами?

— Де? Шуліка ухопив. Я позвя́зував курча́т тай поприпина́в до кво́чки, щоб шуліка не вхопив яко́го, або́ щоб не порозбіга́лись. Аж шуліка налетів, таки́й здорове́нний, що й кво́чку понїс і курча́т.

А обі́дати нарави́в?

— Нарави́в!... Коли́ і в печи́ пога́сло!

— Ма́сло сколоти́в?

— Е, сколоти́в тобі! Побіг за кво́чкою, спіткну́в ся, а го́рщик розби́в ся і смета́ну соба́ки поїли.

— Та що се у те́бе тїсто по ха́тї?

— Та бісові кабани́! Я ки́нув ся за кво́чкою, а они́ у ха́ту: оди́н дїжу́ ви́вернув, дру́гий пшоно́ у сту́пі поїв.

— Так ти, ба́чу, все поробив?

— Еж, поробив! Поро́биш за си́ми і́родовими[2]) шуліками та кабана́ми.

— А яж зора́ла, що ти сказа́в, та бач, у яку́ ще пору́ верну́лась.

— Еге, там одно́ дїло, а тут, ач скі́лько наказа́ла: і те зроби́ і дру́ге зроби́; деж його́ усе́ упо́рати?

— А яж упо́раю ко́ждого дня. От-то-тож і є! Не спори́, не кажи́, що жінка́м нїчо́го роби́ти.

Народнє жартовливе оповіданє.

4. Не мої но́ги.

Се́ред лїса, се́ред га́ю
У недїлешний обі́д
Засну́в мужи́к у чобо́тях,
Проки́нув ся без чобі́т.

Проки́нув ся, проте́р о́чи,
Разі́в кі́лька позїхну́в,
Разі́в кі́лька бо́сі но́ги
З подивлїнєм поверну́в.

„Не мої се, — ка́же, — но́ги,
Присяга́ю, на чім сьвіт,
Бо мої в чобо́тях бу́ли,
А сї — бо́сі, без чобі́т.“

Степан Руданьский.

---

[1]) Чим скорше.

[2]) Злий, злющий, в сїм випадку: докучливий шкідник (Ірод!).

5. Чародійна скрипка.

Жив собі музика. Взяв він якось свою скрипку і пішов у ліс. Сумно єму стало на самоті; витяг він із торбини скрипку і думає:

„Попробую заграти, може хто прийде на голос скрипки та розважить мене й буде менї за товариша.“

І він заграв... та так заграв, що луна пішла на весь ліс:

„Сумно менї тиняти ся
В лїсї самотою,
Хотїв би я зустрїти ся
З душею живою.
Ти, скрипонько, гучно грай,
Товариша викликай!“

Як ось із лїса виходить сїрий вовк.

— Нї, такого товариша менї не треба, — думає музика. А вовк підходить до него й говорить:

— Нїколи ще я не чув такої чудової музики. Навчи, братику, й мене грати.

— Навчити можна, — відмовляє музика, — на скрипцї грати дїло не мудре, коли б тїлько ти робив усе те, що я звелю.

— Гаразд, — каже вовк, — буду тобі слухняний, як добрий ученик своєму вчителеви.

Музика побачив недалеко розколений пеньок, підійшов до него тай каже:

— Кладй, вовче, передні лапи в розколину.

Вовк положив, а музика вхопив камінюку та вовка по лапах. Камінь заскочив у розколину і прищикнув[1]) обидві лапи. Подивив ся музика на вовка, засьміяв ся і пішов далї.

Поблукав він ще по лїсї і знов єму сумно стало; витяг із торбини свою скрипку і ну грати туж саму пісеньку. Як ось іззя куща вилазить лисиця й говорить:

— Голубчику, музико, навчи й мене грати гарно на скрипцї!

— Добре, — каже музика, — я тебе вивчу, але ти мусиш робити все те, що я звелю.

Лисиця згодилась. Пішли они по лїсї й вийшли на вузеньку стежку, де з обох боків росла молода та гнучка лїщина.

Музика нагнув одно деревце з правого боку, а друге з лївого тай каже:

— Ну, лисичко, давай праву лапу.

[1]) зловив.

— Лисиця дала. Він привязав праву лапу до верхівя зігнутої лящини, то оно випрямилось і потягло лисицю вгору. Покинув її так музики і пішов далі.

Довго тинявся він по лісі й знов сумно єму стало ходить самотою; витяг він скрипку і почав грати.

Коли ось ізза дерева зайчик скік-скік до него.

— Дужеб я хотів навчитись музичити. Навчи мене, чоловіче добрий!

— Гаразд, — відмовив музика, — я тебе хутко навчу, але обіцяй, що будеш менї слухняний.

Заяць пообіцяв.

Музика виняв із кишенї довгий мотузочок, привязав один кінець до осики, а другим кінцем зайця за шию тай каже:

— Ну, куций, оббіжи кругом дерева разів двайцять і будеш музикою!

Заяць оббіг кругом дерева двайцять раз і так затяг ся мотузком, що був не в силї й поворухнутись. А музика тим часом уже був десь далеко в лісї.

Ще більший сум наполяг на музику. Узяв він свою скрипку, повів смичком і она так жалібно заграла, що селянин-дроворуб кинув свою сокиру і пішов музиці назустріч. Музика зрадів і говорить:

— Насилу моя скрипка викликала менї справжнього товариша!

І почав він розповідати про тих звірів, що єму зустрічались і що він з ними зробив. Замислив ся дроворуб, почувши такі річи, а далї й каже:

— Коли хочеш, музико, почути від мене правду, то я тобі скажу ось що: Нерозумно ти зробив із тими звірями, бо онйж тобі нїчим не нашкодили тай тобіж нїякої користи з того не буде. Наслїдком твоєї нерозумної їграшки буде те, що нїчим невинні звірі помруть із голоду.

Сказав і пішов геть від музики.

Довго ворсобив ся[1]) сірий вовк, гриз зубами пеньок, рвав ся, що є сили, нарештї вирвав ся і побіг навздогінцї за музикою. Побачила єго здалека привязана лисиця і кричить:

— Вовчику-братику, відвяжи мене скорійш! Злий музика насьміяв ся наді мною.

[1]) виривав ся.

Вовк ми́ттю перегри́з лїщи́ну, розвяза́в лиси́цї ла́пи і они́ в двох побі́гли наздогана́ти музи́ку, щоб пімсти́тись над ним за є́го лихи́й вчи́нок. Бі́гли они́, бі́гли і наткну́лись на ку́цого за́йчика. Бідола́шний за́йчик так затя́г ся мотузко́м ко́ло оси́ки, що ті́лько-що ди́хав і тихе́нько пища́в:

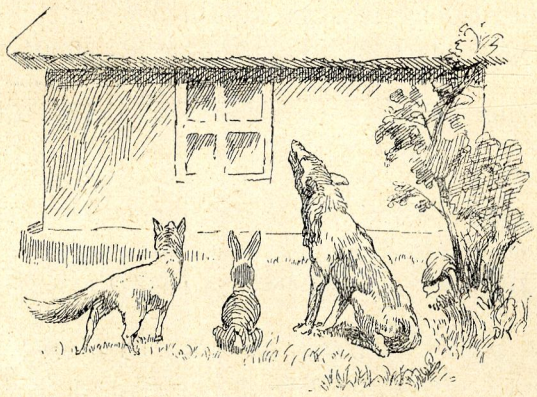

— Розвяжі́ть, голу́бчики, — мене́ музи́ка обдури́в.

Лиси́чка у мить перекуси́ла мотузо́к і они́ вже в трьох побі́гли доганя́ти музи́ку.

Тим ча́сом музи́ка прийшо́в до до́му, положи́в скри́пку на поли́цю, а сам поліз на пі́ч спа́ти.

Вже й пі́вніч надхо́дить, а музи́ка не мо́же засну́ти: во́вчик, лиси́ця та за́йчик є́му з ду́мки не схо́дять.

Як ось під вікно́м вовк із лиси́цею ра́зом поча́ли вити, а за́яць пища́ти:

„Гей, музи́ко, злий без мі́ри!
Під вікно́м у те́бе звірі.
Нас хотїв ти погуби́ти,
Ми прийшли́ тебе́ буди́ти.
Буде́м ні́чку всю співа́ти,
Тобі́ спа́ти не дава́ти.

А за се́ю пі́снею і скри́пка на поли́ци сама́ загра́ла та так жа́лібно, що у музи́ки аж се́рце заболі́ло і він не знав, куди́ є́му дїтись, щоб не чути се́го жалібно́го го́лосу звірів і скри́пки.

Не спав він усю́ ніч.

Дїду́сї ка́жуть, що, по́ки жив на сьвітї той музи́ка, під вікно́м у не́го що-но́чи було́ чу́ти сю жалібну́ пі́сню.

Братя Ґрімми.

6. Кири́ло Кожума́ка.

Коли́сь був у Ки́єві яки́йсь князь-ли́цар і був коло Ки́єва змий і що ро́ку посила́ли є́му дань; дава́ли або́ молодо́го па́рубка, або́ дївчину. Ото́ прийшла́ черга́ вже й до дочки́ само́го князя́. Нїчо́го робить; коли́ дава́ли городя́ни, тре́ба й є́му дава́ти. Посла́в князь свою́ дочку́ в дань змие́ви.

А дочка́ була́ така́ га́рна, що й сказа́ти не мо́жна. То змий її й полюби́в. От она́ до него прилести́лась тай пита́є ся раз у не́го:

— Чи є, — ка́же, — на сьві́тї таки́й чолові́к, щоб тебе́ поду́жав?

— Є, — ка́же змий, — таки́ у Ки́єві над Дніпро́м. Як зато́пить ха́ту[1]), то дим аж під небеса́ми сте́лить ся, а як ви́йде над Дніпро́ моч и́ти ко́жі[2]) (бо він Кожумя́ка), то не одну́ несе́, а двана́йцять разо́м, і як набря́кнуть они́ водо́ю в Дніпрі́, то я возьму́ тай учеплю́сь за них, чи ви́тягне то він їх. А то є́му байду́же: як поцу́пить[3]), то й мене́ з ни́ми трохи́ на бе́рег не ви́тягне. От то́го чолові́ка ті́лько менї́ стра́шно.

Князї́вна і взя́ла собі́ те́є на ду́мку і дума́є, якби їй ві́сточку до до́му пода́ти і на во́лю до ба́тька діста́тись? А при нїй не було́ нї душі́, ті́лько оди́н го́луб. Она́ згодува́ла є́го за щасли́вої годи́ни, ще як у Ки́єві була́. Ду́мала-ду́мала, а да́лї й написа́ла до панотця́:

— Отта́к і так, — ка́же, — у вас, пано́тче, є у Ки́єві чолові́к, на імя́ Кири́ло, на пріз вище Кожумя́ка. Блага́йте ви є́го че́рез стари́х люди́й, чи не схо́че він із змие́м поби́ть ся, чи не ви́зволить мене бі́дну з нево́лї! Блага́йте є́го, пано́тченьку, і слова́ми й подару́нками, щоб не обиди́в ся він за яке́ незвича́йне сло́во! Я за не́го і за вас буду́ до ві́ку Бо́гу моли́ть ся.

Написа́ла так, привяза́ла під крильце́м го́лубови тай ви́пустила в вікно́. Го́лубок злину́в[4]) під не́бо тай полетї́в до до́му, на подві́рє до князя́. А дї́ти са́ме бі́гали по подві́рю тай поба́чили го́лубка.

— Тату́сю, тату́сю! — ка́жуть, — чи ба́чиш, го́лубок від сестри́цї прилетї́в?

Князь пе́рше зрадї́в, а да́лї поду́мав-поду́мав тай засумува́в:

— Сеж уже́ прокля́тий і́род згуби́в, ви́дно, мою́ дити́ну!

А да́лї приману́в до се́бе го́лубка, глянь, аж під крильце́м ка́рточка. Він за ка́рточку. Чита́є, аж дочка́ пи́ше: так і так. Ото́ за́раз покли́кав до се́бе всю старши́ну:

— Чи є таки́й чолові́к, що называ́є ся Кири́лом Кожумя́кою?

— Є, кня́зю. Живе́ над Дніпро́м.

— Якжеб до не́го приступи́ти, щоб не обиди́в ся та послу́хав.

---

[1]) запалить у хатї. [2]) скіри. [3]) сїпне. [4]) злетїв.

Ото сяк-так пора́дились тай післа́ли до не́го самі́х стари́х люди́й. Прихо́дять они́ до є́го ха́ти, відчини́ли пома́лу две́рі зо страхо́м тай зляка́лись. Ди́влять ся, аж сиди́ть сам Кожумя́ка до́лї, до них спи́ною і мне рука́ми двана́йцять кож, ті́лько ви́дно, як коливає оттако́ю бі́лою бородо́ю! От оди́н із тих післа́нців — „кахи́!“

Кожумя́ка жахну́в ся, а двана́йцять кож ті́лько трісь, трісь! Оберну́всь до них, а они́ є́му́ в по́яс:

— Отта́к і так: присла́в до те́бе князь із про́сьбою...

А він і не ди́вить ся і не слу́хає: розсе́рдив ся, що че́рез них та двана́йцять кож порва́в.

Они́ знов дава́й є́го проси́ти, дава́й є́го блага́ти. Ста́ли навко́лїшки... Шкода́! Проси́ли-проси́ли тай пішли́, пону́ривши го́лову.

Що тут роби́ти меш? Сумує князь, сумує і вся старшина́.

— Чи не післа́ти нам ще моло́дших?

Післа́ли моло́дших — нїчо́го не вдїють і ті. Мовчи́ть та сопе́, на́че не є́му́ ка́жуть. Так розібра́ло є́го за ті ко́жі.

Да́лї схаменув ся князь і післав до него мали́х дїти́й. Ті як прийшли́, як поча́ли проси́ти, як ста́ли навко́лїшки та як запла́кали, то й сам Кожумя́ка не ви́терпів, запла́кав тай ка́же:

— Ну, сеж уже́ для вас я зроблю́.

Пішо́в до князя́.

— Дава́йтеж, — ка́же, — менї двана́йцять бочо́к смоли́ і двана́йцять возів конопе́ль!

Обмота́всь коно́плями, обсмоли́в ся смоло́ю до́бре, взяв була́ву таку́, що мо́же в нїй пудів де́сять тай пішо́в до змия́.

А змий є́му й ка́же:

— А що, Кири́ло? Прийшо́в бить ся, чи мири́ть ся?

— Де вже мири́ть ся? Бить ся з тобо́ю, з і́родом прокля́тим!

От і поча́ли они́ бить ся — аж земля́ гуде́. Що розбіжи́ть ся змий та вхо́пить зуба́ми Кири́ла, то так кусо́к смоли́ й ви́рве; що розбіжи́ть ся, то так жмуто́к конопе́ль і ви́рве. А він є́го здорове́нною була́вою як улу́пить, то так і вжене́ в зе́млю.

А змий, як ого́нь гори́ть — так є́му жа́рко і по́ки збіга́є до Днїпра́, щоб напи́ть ся, та вско́чить у во́ду, щоб прохолоди́ть ся тро́хи, то Кожумя́ка вже й обмота́всь коно́плями і смоло́ю обсмоли́всь.

Ото́ виска́кує з води́ прокля́тий і́род, і що розжене́ ся про́ти Кожумя́ки, то він є́го була́вою ті́лько луп! що розжене́ ся, то він знай є́го була́вою ті́лько луп та луп! аж луна́ йде. Би́лись-би́лись, аж ку́рить ся, аж і́скри ска́чуть. Розігрів Кири́ло змия́ ще лу́чше, як кова́ль леміш у го́рнї: аж пу́рхає, аж захлипа́є ся прокля́тий, а під ним земля́ ті́лько сто́гне.

А тут у дзво́ни дзво́нять, моле́бнї пра́влять, а по го́рах наро́д стоїть, як неживи́й, сцїпи́вши ру́ки, жде, що то буде́! Коли́ж змию́ка — бубу́х! аж земля́ затряслась. Наро́д, стоя́чи по го́рах, так і сплесну́в рука́ми:

— Сла́ва Тобі, Го́споди!

От Кири́ло, вби́вши змия́, ви́зволив князївну і відда́в князе́ви. Князь уже́ не знав, як є́му й дя́кувати. Та вже з то́го часу́ і поча́ло зва́ть ся те уро́чище Кожумя́ками.

Народнїй переказ.

7. Житє́ Славя́н у давнину́.

Украïньский на́рід нале́жить до вели́кого славя́ньского пле́мени, що засе́лювало зе́млї на усїм просто́рі Східно́ї Европи: від Ла́би і Одри аж до Днїпра́ і Во́лги.

Славя́ни були́ лю́ди сми́рні, ти́хі і роботя́щі, у похо́дах вино́сливі[1]), у бо́ях сьмі́ливі і міцні́, при тім привíтливі[2]) і свободолю́бні. Бра́нців або́ невольників своїх они́ не ду́же си́лували до робо́ти і че́рез яки́йсь час або́ пуска́ли на во́лю, або́ прийма́ли до своїх грома́д, як вільни́х люди́й. Славя́ни люби́ли музи́ки, спі́ви і танцї — були́ наро́д ду́же весе́лий.

[1]) витревалі, виносили всї недогоди походів. [2]) чемні, сердечні для других.

Хоч у них і були́ князі́, усі́ ді́ла і вся́ку спра́ву рішали́ і робили́ місцеві́ ві́ча[1]) або́ ра́ди. На сі́ ра́ди сходи́ли ся ті́лько старі́ лю́ди; они́ усі́м і верхово́дили і усьо́му дава́ли поря́док.

Лю́ди тоді́ займа́ли ся потро́хи хлі́боро́бством, бжільни́цтвом, годува́ли худо́бу, а найбі́льш жи́ли із лове́цтва та риба́льства, бо вся́кої дичини́ по лі́са́х та степа́х була́ страше́нна си́ла, а ри́бу по рікá́х та о́зерах мо́жна було́ на́віть, ка́жуть, рука́ми бра́ти.

Земля́ до́вго була́ неді́лена і хозяюва́ли[2]) тоді́ спі́льно вели́кими семя́ми[3]): сини́ не ді́ли́ли ся, жи́ли разо́м, а порядкува́в господа́рством хтось із найста́рших або́ метки́йших[4]).

* * *

Славя́ни ві́рували, що усі́м сьві́том пра́вить бога́то богів; уся́кі си́ли приро́ди почи́тували они́, як яко́гось бо́га.

Веснянка (гаївка) у Славян.

Чи почита́ли їх усі́ Славя́ни, чи мо́же ті́лько одні́ Поля́ни[5]), що ме́шкали над Дні́про́м, де тепе́р є мі́сто Ки́їв, про се ми докла́дно не зна́ємо. Бог гро́му і бли́скавки був у них найста́рший бог і зва́в ся П е́ р у н, єго́ вели́ка деревя́на по́стать із сріброю голово́ю і золоти́ми ву́сами стоя́ла на горі́ у Ки́єві. Бог со́нця і сьві́тла звав ся Д а ж - б о г, бог не́ба — С в а́ р о г, бог огню́ — Х о р с. Бог, що оборо́нює худо́бу від уся́кого ли́ха, звав ся В о́ л о с. Бог ві́тру — се у них був С т р и - б о г,

[1]) великий збір людий для ради — порівнай з нинїшними вічами і зборами по селах і містах. [2]) господарювали. [3]) родинами. [4]) проворний, такий, що вмів давати собі раду. [5]) найважнїйше українське племя.

бог весни́ — Яри́ло, боги́ня сме́рти — Маре́на, боги́ня ща́стя, весни́ і краси́ — Ла́до.

Окрім сих ста́рших богів були́ ме́нші. Так Славя́ни ві́рували, що у воді́ живу́ть русалки́, у по́ли — мавки́ і польовики́, у лі́сі — лі́совики́, у хата́х — домовики́, у болота́х — дідьки́.

Сьвяткува́ли Славя́ни сере́дину зими́ сьвя́том Колядо́ю[1]); як прийде́ весна́, співа́ли веснянки́[2]) і слави́ли Яри́ла та Ла́ду; се́ред лі́та сьвяткува́ли Руса́лчин ти́ждень[3]) а найбі́льший день у лі́ті звав ся Купа́йло[4]).

Храмів або́ церко́в та жерців-служи́телів тим бога́м у Славя́н не було́ — у ті часи́ лю́ди ста́вили жерто́вники[5]) сим бога́м

Похорон славяньского князя.

по лі́са́х; ко́ло тих жерто́вників збира́ли ся і моли́ли ся, а хто хоті́в, приноси́в тим бога́м же́ртви, а задля то́го рі́зали на жерто́вниках усяку худо́бу.

Мертви́х або зако́пували в зе́млю, або пали́ли на ве́ли́кому о́гнищи і по́піл збира́ли у гле́чики[6]); ті гле́чики ста́вили на стовпа́х, на роздоро́жу. Знатни́х поки́йників хова́ли ду́же пи́шно; з ни́ми живце́м зако́пували в я́му, або пали́ли на висо́кому

[1]) нині колядують на Різдво. [2]) веснянки або гаївки співають тепер на Великдень. [3]) тепер Зелені Сьвята. [4]) тепер сьв. Івана Хрестителя 7. липня. [5]) вівтарі, на яких приносили жертви. [6]) горнята, збанки.

о́гнищи їх жіно́к, слуг і ко́ний, ста́вили стра́ву й уся́чину для потре́би уме́рлих на тім сьві́тї; поки́йника вбира́ли в найкра́сше у́бранє. Після́ то́го, як похова́ють поки́йника, на є́го моги́лї справля́ли три́зну; се те, що тепе́р зветь ся по́минки: пирува́ли, їли, співа́ли пісе́нь, потім танцюва́ли і боро́лись.

Микола Аркас.

1. Які є найважнїйші занятя украïньского народа в наші часи?
2. Що ви чували про опирів, відьми, знахорів, градобурів і звідки беруть ся в нашого народа такі віруваня?
3. Описати, що бачите на сих образках.

8. Сьв. Андре́й на ки́ївских го́рах.

Благослове́нная давно́
цвисти́ ще му́сиш Украïно!
Твоїм Днїпро́м несло́ судно́
сьвяту́ апо́стольску дружи́ну.

І ки́ївских висо́ких гір
діткну́ли ся сьвятії сто́пи.
І понесли́ ся з них в простір
слова́ апо́стола Сино́пи:

„Благословлю́ вас, го́ри, днесь!
Коли́сь над ва́ми го́род ста́не,
що, ди́вуючи сьвіт уве́сь,
Госпо́днїм во́їном воспря́не[1]).

„І вас, степи́, благословлю́!
Коли́сь прославите́сь ви лю́дом,
що тру́дом вчи́нить з вас рілю́
і запану́є вла́сним тру́дом.

„І за́здрих на чуже́ добро́
він прожене́, бо бу́де в си́лї.“
„Амінь!“ — загомонїв Днїпро́
й поні́с до мо́ря сріб'ні фи́лї.

І всїв сьвяти́й Андрей в судно́,
що понесло́ є́го й дружи́ну.
Благослове́нная давно́
цвисти́ ще му́сиш Украïно!

Василь Щурат.

9. Хвалько́.

Оди́н бога́тий пани́ч ви́брав ся був у по́дорож по сьвітї. По яки́мсь часї верну́в ся він до роди́нного міста й оповіда́в знайо́мим всїля́кі небили́цї про свої приго́ди. А вже найбі́льше чвани́в ся він небува́лими дїла́ми, що їх довершив у рі́жних сто́ронах сьві́та. Неоди́н недо́сьвідний слуха́ч ві́рив є́го брехня́м, але́ розу́мні лю́ди похи́тували недовірчи́во голова́ми.

Раз оповіда́в він таке́:

— Коли́ я був на остро́ві Ро́дї, то ви́конав я таки́й незвича́йний скок, що всї приглядачі лише́ ро́ти роззя́вили з ди́вного

[1]) прокине ся; повстане.

ди́ва. Тисячі наро́да чу́дували ся мо́му ско́кови, а ніхто́ на́віть не зва́жив ся ско́чити так, як я!...

— І се мо́же бу́ти пра́вда? — спита́в оди́н із слухачів.

— Ну, як мені не ві́рите, то поспита́йте ме́шканців Ро́да, а они́ вам ска́жуть, — відпові́в хвалько́ бундю́чно.

— Слу́хай! — сказа́в на се той. — Ми ві́римо тобі́ на сло́во, то нащо́ нам твої́х сьві́дків? Але́ ходи́ ти з на́ми за мі́сто на майда́н та покажи́ нам свій сла́вний скок. Ти уяви́ собі́, що се остро́в Ро́д тай повтори́ свою́ шту́ку.

Хвалько́ скрути́в ся і не знав, що на се сказа́ти. Вкінці́ на-ду́мав ся і відпові́в:

— Та я зроби́в би се, але́ сего́дня не ма́ю коли́...

І ми́ттю щез, як камфо́ра.

Слухачі́ засьмія́лись є́му́ в слі́д, а оди́н із них промо́вив:

„Не ві́р, що хвалько́ плете́...
Хай дока́же ді́лом те!“

Езоп.

10. Сини́ця.

Сини́ця сла́ву розпусти́ла,
Що хо́че мо́ре запали́ть,
Що мо́ре бу́ціім то згори́ть —
Така́ ба́ч є у не́ї си́ла.
За ві́тром сла́ва полеті́ла
По всіх усю́дах і кутка́х,
По байрака́х і по садка́х,
Дале́ко — аж за си́нє мо́ре...
Усі́м, хто був на мо́рі, го́ре;
Ану́ — до бе́рега тіка́ть
Од проклятущої сини́ці.

Як назлі́та́лось тої́ пти́ці,
Як назбира́ло ся звірі́в,
Люди́й —
Диви́ти ся на чудасію!...
А пересу́дливі жінки́
Побра́ли ще й ложки́,
Бо ма́ли ту наді́ю,
Як мо́ре ста́не закипа́ть,
Щоб ю́шки до́бре посьорба́ть,
Яко́ї з ро́ду не сьорба́ли.

От, ждуть они́, стоя́ть,
— „От-от уже́ почне́ кипі́ть,“ —
Хто не́будь ни́щечком мовля́є, —
— „Ось ци́тьте, за́раз запала́є...“

А мо́ре все собі́ гуля́є,
І не кипи́ть і не гори́ть.

Так щож сини́ця? — Та мов-[чи́ть!
І запали́ть не запали́ла,
А ті́лько сла́ви наробила
Та з со́рому й схова́ла ся [куди́сь.
За сію́ ка́постну дурни́цю
Пола́яли сини́цю
Тай розійшли́сь.

Яка́ж в сій ба́йці, бра́тя, си́ла?
А та: ніко́ли не хвали́сь,
По́ки гара́зд не зро́биш ді́ла.

Леонід Глібів.

II. Істо́рия осла́.

I.

Одно́го осі́нного ра́нку вхо́дить до моє́ї сьвітли́ці госпо́дар, у котро́го я жив і стої́ть з ду́же заклопо́таним ви́дом.

— А що там, дя́дьку?

— Ей, таке́, що аж сказа́ти сти́дно.

— Ну, кажі́ть.

— Се́ї но́чи вкра́ли мені́ осла́.

— Зі ста́йні?

— Ні, з огоро́да.

— А пощо́ж ви єго́ че́рез ніч лиши́ли в огоро́ді?

— Ста́йня мале́нька, ду́шно там. А осе́л завсі́ди бив коро́ви. Що мені́ тепе́р роби́ти, па́ночку?

— Іді́ть пита́ти, мо́же й відпита́єте.

— Я вже дав зна́ти жанда́рмам.

— Ну, то чека́ймо терпели́во.

І ми чека́ли ці́лий мі́сяць. Я гото́в був ще й да́лі чека́ти терпели́во, але́ Яки́м не хоті́в.

— Агій! Та що я так буду́ чека́ти бо́жої ла́ски? В пя́тницю в мі́стї я́рмарок, піду́ тай ку́плю ново́го осла́.

II.

В пя́тницю ще не сьвіт, не зоря́, а вже мій Яки́м Пята́к, переки́нувши узде́чку че́рез плече́, ви́брав ся до мі́ста на я́рмарок. Осли́в там було́ доси́ть, коли́ж бо й наймізерні́йший кошту́ва́в геть-геть доро́жше, ні́ж усі́ єго́ гро́ші. Вже Яки́м зі́в уве́сь хлі́б, усю́ зеле́ну па́прику і уве́сь ку́сень солони́ни, яки́й мав при со́бі, і ви́пив на те скля́ночку вина́, а осли́ ще ані́ру́ш не подешеви́ли. Вже ви́грів ся до́бре на со́нци, а ці́на́ на осли́ як не ни́зша, так не ни́зша.

Та ось со́нце скоти́ло ся вже над вершки́ дале́ких гір і обли́ва́ло свої́м промі́нем ще ті́лько дах величе́зного кримі́на́лу. Тут і там у́лиці тону́ли вже зовсі́м у те́мнім су́тінку, а Яки́м усе́ ще був без осла́.

Коли́ зовсі́м смерклó ся, Яки́м доміркува́в ся одно́го: не мо́же мені́ зако́н відпита́ти вкра́деного осла́, то я сам украду́ собі́ і́ншого.

З тим він і ру́шив домі́в.

III.

Тóго самóго вéчера йшло два чоловíки з тóго самóго я́рмарку домíв. Сказáвши по прáвдї: два мужикú і осéл, або ще докладнíйше: три ослú. Бо ті два мужикú дáли себé на я́рмарку ошукáти, значúть зробúли ся́ добровíльно ослáми, а трéтий був осéл з дїда-прáдїда.

Ті два мужикú, то булú братú: Степáн Ромóс і єгó молóдший брат Феркó. Онú купúли ослá, щобú ним возúти вóду з Дунаю́ до свóго огорóда.

— Фéрку! — мóвив Степáн.

— Степáне! — мóвив Феркó.

— Дóрого ми дáли за ослá.

— Дýже дóрого!

— І пощó ми єгó купувáли?

— Се ти єгó купувáв.

— Але ти торг прибивáв.

— Я думáв, що ти стáрший, то й розумнíйший.

— А властúво ми обá ослú.

Всї три, — доповнúв молóдший брат.

Сказáвши се, онú спокíйно тю́пали дáлї, тягнучú ослá за собóю.

— Агá! — скрúкнув Степáн Ромóс, стáрший брат, — знáю вже, чомý сей осéл так дóрого нам прийшóв ся.

— Чомý?

— Той злодю́га, що ми єгó від нéго купúли, за мáло нам рéшти вúдав.

— Там до бíса! То не мóже бýти!

— Ходú, почислимó.

І онú вступúли до крамнúцї, а ослá привязáли до одвíрка.

IV.

Не минýло й пятú хвиль, колú сéю самóю дорóгою надійшóв Якúм Пятáк з порóжною уздéчкою в рукáх і з міцнúм намíром украсти собí до нéї ослá. Дúвить ся, аж і осéл тут припнятий до одвíрка. Пятáк занýздав єгó і скрутúв з ним з гостúнця зáраз на найблúзшу півперéчку. Ослá при тій істóрії тíлько те здивувáло, що єгó тепéр нарáз підганя́ють, щоб швúдше йшов. А що він з чéсних рук попáв ся в нечéсні, се ємý булó байдужíсїнько.

А Пятака́ одно́ ті́лько тро́шечка турбува́ло, а вла́сне ду́мка, що ану́ж єго́ зло́влять. Та коли́ щасли́во прибу́в до до́му, то й ся ду́мка переста́ла єго́ турбува́ти. Він рад був, що ма́є осла́. За́раз у ночи́ при скупі́м сьві́тлї стає́нної лїхта́рнї він перекраси́в осла́. Чи дав єму́ щось таке́, чи помалюва́в єго́ чимсь, доси́ть, що осе́л став зовсі́м не таки́й, як був. У ра́нцї він був подібнї́сїнький до перістої же́бри.

Але Степа́н і Ферко́ Ромо́си, що жи́ли в сусї́днім селї́, очиви́дно не ра́ді були́ то́му, що їх со́лоно перепла́чений осе́л пішо́в служи́ти і́ншому па́нови, і за́раз доне́сли жанда́рмам про кра́дїж.

Ва́хмістр ви́дав на́каз розслїди́ти сю спра́ву і за́раз єго́ підвла́дні почали́ розві́дувати по сусї́дних се́лах, чи хто з оста́тнього я́рмарку не привів до до́му осла́ без па́са. Отта́к они́ допита́ли ся до Яки́ма Пятака́.

V.

Прихо́дить жа́ндарм до Пятака́. Осе́л є, па́са нема́.

— Збира́й ся за́раз до грома́дского у́ряду.

— Чого́? — пита́є Пята́к.

— Бо се кра́дений осе́л.

— Мо́же той єго́ вкрав, що я у не́го купи́в, та тому́ й па́са менї́ не дав.

— Се вже пока́же ся при протоко́лї.

— Не бо́ю ся протоко́лу. Се моє че́сно набу́те добро́.

— Там буде́ш бала́кати, де тебе́ пита́ти муть.

— Я всю́ди бала́каю, де хто нару́шить мою́ честь.

Всї ми пішли́ до грома́дского у́ряду. Розпоча́ло ся переслу́ханє. Яки́м тве́рдо обстава́в при своїм:

— Сей осе́л є мі́й осе́л, неха́й собі що хто хо́че гово́рить!

— Чи се ваш осе́л? — пита́є ва́хмістр братів Ромо́сів, що прибі́гли зади́хавшись.

— Та осе́л то оно́ осе́л, сам ба́чу, але́ чи наш, на се я не міг би присягти́, — відповів ста́рший Ромо́с.

— Здає ся, що наш був і́нший на масть, — дода́в моло́дший.

Ва́хмістр був не в тїмя́ би́тий, велїв обми́ти осла́ від стіп до голови́, і за де́сять хвиль басаманиста же́бра перемині́ла ся на сми́рного, сїре́нького довгоу́ха.

— Оттепе́р він уже́ й подоба́є на осла́, — мо́вив Степа́н Ромо́с, — і тепе́р уже́ я й міг би сказа́ти, що се наш.

— А я й присягну́ти гото́в, що се наш, — скри́кнув Ферко́ Ромо́с.

Z 4945

— Сей осе́л мій, як Бог на не́бі! — скри́кнув і собі́ж Яки́м Пята́к.

Вій вміша́в ся в сю розмо́ву.

— Чека́йте хви́лечку. Я зна́ю Пятако́вого осла́. У не́го на че́реві кру́глий знак від підко́ви. Мій кінь уда́рив був єго́ і від тоді́ се мі́сце у не́го не заросло́.

— Ой моє ли́шенько! — простогна́в сти́ха Пята́к. — Сей стари́й осе́л гово́рить про мо́го давно́го осла́.

Тим ча́сом жанда́рми полі́зли вже під ослове́ че́рево, щоби́ пошука́ти то́го шра́ма від підко́ви.

— Сей осе́л нале́жить до Яки́ма Пятака́! — промо́вив ва́хмістр, підносячи́ ся. — Шрам від підко́ви спра́вді о́сьде є, ко́ждий мо́же переконáти ся.

Яки́м Пята́к здиву́вав ся найду́жше.

— Їй Бо́гу моє́му! Та се й є мій давни́й осе́л! — промимрив він обма́цавши шрам.

Він був би за́раз дру́гого дня й сам пізна́в єго́, коли́б не був обмалюва́в єго фа́рбою.

Віктор Ракоші.

12. Пере́кази про давни́й Ки́їв.

Зпомі́ж усі́х украї́ньских міст найбі́льше і найславні́йше мі́сто був Ки́їв. Зда́вна з непа́мятних часі́в, ще коли́ лю́ди не зна́ли зелі́за або́ мі́ди і роби́ли собі́ спи́си чи сокири́ з ка́меня, жи́ли не в ха́тах, але по пече́рах — ви́дко, що тут жи́ло бога́то люди́й. А се тому́ пе́редусім, що тут сходи́ли ся дві вели́кі рі́ки: Днїпро́ і Десна́.

Над рікóю було́ ле́кше прогодува́ти ся — чи ри́бою, чи звірино́ю, рікá була́ найкра́сшою доро́гою для тодішних люди́й. Шляхі́в було́ тоді́ ще не бога́то тай небезпе́чно було́ подорожува́ти ни́ми з о́гляду на числе́нні розбиша́цкі вата́ги, що склада́ли ся з люди́й, які́ не нале́жали до ні́яких ро́дів або́ яки́х свої́ попрого́нювали за всіля́кі прови́ни. Они́ волочи́ли ся по сьві́ті, напада́ли на подоро́жних, відбира́ли їм добро́, а то й убива́ли. А їзда́ водо́ю й ле́кша була́ й безпечні́йша. Тому́ в отсе́му мі́сци були́ найбі́льші осе́лї і то осе́лї люди́й найбога́тших і тут гуртува́в ся весь торгове́льний рух.

Коли́сь між зли́вом сих рік на незмири́мих просто́рах жи́ли тут лю́ди зда́лека від се́бе у свої́х ху́торах. З часо́м зайшли́ у сї сто́рони три брати́: Кий, Щек і Хори́в і побудува́ли тут мі́сто, яке́ після́ і́мени найста́ршого бра́та назва́ли К и́ є в о м. Зго́дом

Львівська державна наукова бібліотека № 3071

посе́лювало ся тут щора́з бі́льше люди́й, найма́ли собі́ дружи́ни, вибира́ли князі́в, які́ пра́вили ни́ми та вели́ всї їх дїла́.

* * *

Дале́ко на пі́вніч від Ки́єва був поді́бний го́род — Новгоро́д. Панува́в там князь Рю́рик, яки́й мав ду́же сильну́ дружи́ну.

Оповіда́ють, що в тій дружи́нї були́ два вата́жки: Аскольд і Дир. Ось они́, невдово́лені відно́синами в сво́му краю́, поки́нули Новгоро́д. Ра́зом із своїми дружи́нами бурлакува́ли они́ яки́йсь час по сьві́тї, шука́ли кра́сшої до́лї, а все зверта́ли свої о́чи на Візи́нтию, де бажа́ли затягну́ти ся до гре́цкого ві́йска.

Пливу́чи Днїпро́м доби́ли ся они до Ки́єва. Не зна́ли они́ про те мі́сто нїчо́го, тож здйвували ся нема́ло, коли́ поди́бали єго́ на своїй доро́зї. Тут дові́дали ся про єго́ засно́ванє, дові́дали ся й про те, що Кия́ни му́сять плати́ти дани́ну чужо́му пле́мени — Хоза́рам[1]). От они́ пора́дили Кия́нам приня́ти їх обо́х до се́бе.

— На́ша дружи́на, — каза́ли они́, — не нїжна, не боязка́. Ви́росла під студе́ним ві́тром пі́вночи, загарто́вана в боротьбі́ та відва́жна як лев, зумі́є борони́ти вас від Хоза́рів. А ви за те дозво́льте нам жи́ти при со́бі та да́йте нам спромо́гу удержати себе́ й на́шу дружи́ну!

Кия́ни згодили ся. Аскольд і Дир оста́ли в Ки́єві, а за свою́ оборо́ну бра́ли від Поля́н дани́ну. З часо́м їх значі́нє збільши́ло

[1]) мешкали на сході від Українців — над рікою Волгою і Каспійским морем.

ся. Кияни потребували їх помочи і помалу Аскольд і Дир стали князями і правдивими володарями Києва.

А тим часом у їх вітчині у Новгороді князь Рюрик помер і полишив маленького сина Ігоря. В імени малолітного князя став панувати над Новгородянами Рюриків свояк Олег.

* * *

Олег був сином знатного бояри́на. Вже замолоду його мрією було вславити ся великими ділами. Тепер уже за тісно було ему сидіти в далекому Новгороді. На своїм улюбленім воронім кони́ вганяв ся він степами, шукав пригод у глубоких лісах, ставав до боротьби з дикими звірями.

Смерть кілька разів заглядала ему в очи, але він усе знав зарадити собі, а его ворони́й коник виносив его із найстрашнійших небезпек. Кінь був сьвідком его геройских вчинків, спільним товаришем долі й недолі — тож полюбив его Олег та привязав ся так, що й одного дня не провів без него.

Коли став володарем Новгорода в імени малолітного Ігоря, почув він, що его молодечі мрії здійсни́ли ся. Він мав свою дружину, мав під своєю рукою й оружою дружину новгородских бояр — тепер він зможе вилетіти орлом із далекого тісного Новгорода та погуляти по волі.

Він зібрав богато війска, взяв із собою маленького Ігоря — пішов воювати і підбивати землі. Здобув кілька міст по дорозі і опинив ся перед Києвом.

Там саме тоді панував Аскольд і Дир. Олег знав, що з ними справа не легка, а бодай не так скоро зможе справити ся з ними, як із князями - володарями інших земель. Ось він і взяв ся на хитрощі.

Звелів своїй дружині сховати ся в човнах, а сам послав до Аскольда і Дира послів, немов то приїхали варяжскі купці і хочуть бачити ся зі своїми земляками. Не догадуючи ся нічого лихого, вийшли оба князї над беріг Днїпра. Они ще й радїли, що побачать своїх земляків.

Та тут Олег вийшов проти них, его дружина вискочила з човнів — вилетїли дві стріли з меткиx луків і оба князї повалили ся на землю, а за хвилю й духа віддали.

Легке діло було для Олега розправити ся з київскою дружиною. Бачучи такого хороброго лицаря, Кияни піддали ся ему й Олег увійшов до Києва та став князювати в нему.

За Іваном Левицким.

13. Брат у бра́та на то́му сьві́тї.

Давно́ се дїялось, ду́же давно́ і не дейнде, а в на́шій таки́ землї, жи́ли собі́ два рі́дні брати́ — Оста́п та Іва́н. Жи́ли они́ на одні́м ба́тьківскім грунто́вищи і ду́же поважа́ли і люби́ли оди́н одно́го — жи́ли, як оди́н. Але́ж тяжка́ па́ньска пра́ця та надокучливі сїпаки́-осау́ли не дава́ли їм жи́ти по лю́дскому: як день бо́жий, так і на пра́цю, як день бо́жий, так і тїпають[1]).

Не ви́держав ста́рший брат Оста́п тако́го тяжко́го житя́ — вмер бідола́ха. Похова́ли єго́ як слїд по зако́ну. Оста́в ся на все двори́ще госпо́дарем ме́нший брат Іва́н. Тя́жко єму́ само́му прихо́дить ся; сумує, бува́ло, та вбива́є ся за Остапо́м, — та що подїєш — така́ вже бо́жа во́ля. Живе́ ото́ собі́ Іва́н сам оди́н та сльо́зи ллє бідола́ха. Сьві́т єму́ неми́лий, сум се́рце шматує че́рез таке́ пеке́льне житє́, нема́ єму́ щи́рої пора́доньки нї від ко́го.

Одно́го разу́ сиди́ть він отта́к за столо́м, схили́вши го́лову на ру́ки, сумує й дума́є: що роби́ти й чим собі́ житє́ забогара́дити[2]).

— А, дай, — ду́має, — одружу́сь! — Хоч одна́ душа́ буде́ рі́дна.

Отта́к він поміркува́в собі́ тай засла́в старості́в до яко́їсь убо́гої, але́ж із че́сного ро́ду, сирі́тки. Сирі́тка згоди́ла ся пі́ти за не́го за́між і подава́ла рушники́[3]). Все вже було́ полаго́джено на весїлє́.

У суботу пе́ред ве́чером, по́ки ще молода́ бі́гала з дружка́ми по рідні́ та кли́кала на весїлє́, Іва́нови спа́ло на ду́мку пі́ти до бра́та Остапа́ на гробо́вище[4]) і покли́кати єго́ на весїлє́. Пішо́в ото́ він на гробо́вище тай узя́в із собо́ю жо́лудя, щоб посади́ти єго́ ко́ло бра́тового гробка́ на спо́мин про своє́ весїлє́. Дійшо́в він до гробо́вища, здійня́в ша́пку, перехрести́в ся й пішо́в про́сто до гробка́, де похо́ваний був Оста́п. Перехрести́в ся й тут і посади́в жо́лудя в нога́х; да́лї підійшо́в до возголо́вя[5]) і сти́ха промо́вив, заliва́ючись слїзьми́:

— Бра́те мій єди́ний, про́шу тебе́ на весїлє́ до се́бе, — обри́дло вже жи́ти одино́ким, безрі́дним бурла́кою[6]).

---

[1]) тягнуть. [2]) чим собі в житю помогти (Бога ради). [3]) рушники подають, коли дївчина годить ся вийти замуж за того, за кого її сватають. [4]) кладовище, цвинтар. [5]) горішна часть гробу, де голова мерця. [6]) чоловік що не має рідні і жиє сам на сьвітї (звичайно не має своєї хати).

Ті́лько промо́вив сї́ слова́, як гріб розкри́в ся й Іва́н поба́чив там сво́го бра́та Остапа́.

— Іди́ сюди́, бра́те! — промо́вив до не́го Оста́п. — Та побала́каємо тро́хи.

Увійшо́в Іва́н до Остапа́ в гріб і слїдко́м за ним земля́ заступи́лась. Озирну́в Іва́н навкруги́ себе́ і є́му я́снїсїнько ста́ло, що Оста́п не в трунї́ лежи́ть, а живе́ собі́, мов чернє́ць[1]) той у ке́лії[2]). Засьвіти́в Оста́п сьві́чку воскову́, посїда́ли оби́два ко́ло сто́лу, тай поча́ли розпи́тувати оди́н одно́го, як кому́ живе́ ся. Розказа́в Іва́н Остапо́ви, яке́ то пеке́льне є́го лю́дске жите́ на бі́лому сьві́тї. До́вго слу́хав Оста́п о́повідь бра́тову та все ки́вав голово́ю, а як уже́ Іва́н переста́в говори́ти, брат є́му ка́же:

— Нїкче́мне, направди́ве ва́ше жите́ на бі́лому сьві́тї, по бо́жому не так пови́нно ся жи́ти. Ось послу́хай кра́сше, як у нас тут живу́ть та як пови́нні й ви жи́ти...

Узя́в Оста́п із поли́чки яку́сь товсту́-претовсту́[3]) кни́гу тай поча́в її́ чита́ти. І... Го́споди! Як то там га́рно оно́ пи́ше: „Оди́н одно́го лю́бить, оди́н одно́му допомога́є, нї бога́тих, нї вбо́гих, нї ду́жих, нї безси́лих тут нема́ — усї́ рі́вні, всї́ брата́ми нази́ва́ють ся...“ І ще бога́цько-бога́цько де́чого звідти́ він вичи́тував. Чита́є він сю кни́гу, а Йван — не кажи́, що заслу́хав ся, а й відірва́ти ся нія́к не мо́же.

Згорі́ла одна́ сьві́чечка, Оста́п засьвіти́в дру́гу тай знов до чи́таня взя́в ся. Згорі́ла й дру́га сьві́чечка, а Оста́п і пита́є Іва́на:

— Чи не час тобі́ йти вже до госпо́ди?

— Нї, бра́те, послу́хаю ще хоч тро́хи твоє́ї кни́ги, хай хоч зда́є ся менї́, що й я живу́ мі́ж си́ми до́брими людьми́ й на се́му сьві́тї.

Догорі́ла й тре́та сьві́чечка, а Оста́п усе́ чита́є. Підійня́в ся Іва́н із сті́льчика. Вклони́в ся Остапо́ви тай ка́же:

— Слу́хав би без переста́ну, бра́те, тво́го чи́таня, але́ж час менї́ й до госпо́ди вибира́тись, бо там мене́ дожида́ють.

Попроща́вшись Іва́н із Остапо́м, земля́ розступи́лась і Йван ви́йшов на зе́млю. Не встиг він і наза́д озирну́ть ся, а за́мість

---

[1]) монах. [2]) чернеча комната, в якій монах живе сам один без товариства. [3]) грубу-дуже грубу.

тих дверúй, що з них виходúв він, тíлько гробóк стоя́в. Подивúвсь Івáн навкругú сéбе й помітúв, що в ногáх брáтового гробкá лежúть здоровéнний і товстелéзний[1]), уже́ трухля́вий[2]) дуб.

— Отó дúво! — подумáв Івáн. — Ішóв сюдú, дýба не булó, а тепéр он якúй лежúть! Хто се привíз єгó сюдú?

Роздивúв ся крáсше аж і пень із сéго дýба ще стирчúть у ногáх Остапóвого гробкá.

— Чи не з тóго жóлудя сей дуб, що я посадúв отсé вчóра, як приходúв прохáти Остапá на весíлé? — подумáв знов Івáн.

Подумáв оттáк Івáн, подумáв, подивúв ся тай пішóв до госпóди. Ідучú до дóму дивúв ся він навкругú сéбе і знов дúвував ся, що се такé, мов не те селó стáло — нíчóго й нíкóго не пíзнає.

Дíйшóв Івáн до свóго двóру, зирнýв — і тут щось не так: те мíсце, де був єгó двір, алéж не та хáта, не ті повíткú й не ті лю́ди тут живýть, якúх він лишáв, ідучú до брáта. Вúйшли з хáти якíсь чужí, незнайóмі лю́ди тай питáють Івáна:

— Чогó трéба?

— Якто чогó трéба? — Атжеж се мíй двір, моя́ бáтьківщина! Хибá забýли, що я вчóра увéчері ходúв до брáта на гробкú прохáти до сéбе на весíлé? Хибá вже забýли про мéне, про Йвáна?

Дúвлять ся лю́ди на Йвáна тай дивýють ся з єгó рíчий.

— Та що се ти нам, чоловíче дóбрий, гóлову морóчиш? Булó се колúсь, розкáзують старí лю́ди, що брат брáта ходúв на гробú прохáти до сéбе на весíлé, алéж сéму вже мабýть бíльш трéх сотéнь лíт минýло, як се дíялось. Схаменú ся, чоловíче дóбрий, бо з тéбе все селó будé сьмія́ти ся, колú будéш такé плескáти, — кáжуть Івáнови лю́ди.

Почáв Івáн ще казáти лю́дям сим, що се єгó дворúще з дíда-прáдíда і що він тíлько вчóра ходúв на гробóвище покликáти брáта на весíлé. Алéж кýди тобí, сьмію́ть ся з Івáна всí мов з божевíльного.

Покрутúв ся оттáк Івáн — немá ємý пристанóвища, нíхто єгó не приймáє, і пішóв він знóв на гробóвище до брáта.

— Пустú, брáте, знов до сéбе, бо на сíм бíлім сьвíтí немá вже менí мíсця — нíхто вже мене́ не приймáє!

---

[1]) дуже грубий. [2]) гнилий, порожний в середині.

І зно́в розступи́лась земля́ над трупо́ю Остапо́вою, ввійшо́в туди́ Іва́н, земля́ заступи́лась і з то́го часу́ вже ніхто́ й ніко́ли не ба́чив Іва́на на бі́лім сьві́ті.

Ка́жуть би то, що ото́, скі́лько сьвічечо́к згорі́ло, по́ки чита́в Оста́п у ке́лії ту́ю кни́гу, сті́лько по сто рокі́в мину́ло з то́го часу́, як Іва́н до бра́та прийшо́в. А дуб, що лежа́в уже́ трухля́вий ко́ло гробка́ Остапо́вого — се з то́го само́го жо́лудя, що Йван посади́в там, як приходи́в кли́кати Остапа́ до се́бе на весі́ле́.

Народня леґенда.

14. Осе́л і лев.

Був собі́ раз осе́л. За бога́то є́му ста́ло пра́ці і батогі́в у госпо́даря.

— Дава́й, — дума́є, — втечу́ в лі́с і буду́ жи́ти на во́лі! Буду́ собі́ па́сти ся по лі́сі і хто мені́ що зро́бить? І, не ду́мавши до́вго, втік від госпо́даря тай у лі́с. До́бре є́му там. Пасе́ ся, де хо́че, не ро́бить ні́чо́го, ніхто́ є́го не бє — відколи́ жие́, ще тако́го добра́ не зазна́в. Аж раз ди́вить ся, йде лев страшни́й-престрашни́й тай про́сто на не́го.

— Ну, — ду́має собі́ осе́л, — аж тепе́р уже́ по мені́ буде́!

Але́ по́ки лев дійшо́в до не́го, він яко́сь тро́ха опамята́в ся і поміркува́в собі́:

— Ану́, мо́же я є́го дея́к зду́рю?

Тай як стоя́в, бух на зе́млю, ляг собі́ й лежи́ть, мов і га́дки не ма́є. Надхо́дить лев і кричи́ть уже́ зда́лека:

— Ей ти, хто ти там? Як ти сьмі́єш лежа́ти? Чому́ не вста́неш і не покло́ниш ся мені́?

А осе́л мов і не чу́є. Лежи́ть собі́ та ті́лько до́вгими у́хами кла́пає.

Надійшо́в лев і знов кричи́ть:

— За́раз уста́нь і поклони́ ся мені́!

— А хтож ти таки́й? — пита́є осе́л.

— Ти ще й пита́єш ся? — кричи́ть грі́зно лев. — Хиба́ ти не зна́єш, що я лев, над усі́ми звіря́ми цар?

Осе́л не встаючи́ підві́в го́лову і ви́тріщив на не́го о́чи.

— І що ти за дурни́ці бала́каєш? — промо́вив він. — Ти цар над усі́ми звіря́ми? Хто тобі́ се сказа́в? Ма́єш то на письмі́? Хто тебе́ обира́в на царя́? Ну, говори́!

Лев став, мов чоло́м о стіну́ стукну́в ся.

— Хто менї́ се сказа́в? Та всї менї́ се ка́жуть, що я над звіря́ми цар. Хиба́ж се непра́вда?

— Пе́вно що непра́вда. Не мо́же то́му бу́ти пра́вда, бо цар над усї́ми звіря́ми не хто, а я.

— Ти? — зди́вував ся лев. — А ти хиба́ ма́єш се на письмі́?

— Пе́вно, що ма́ю! Ади́, подиви́ ся ось тут!

І він уста́в на рі́вні но́ги і, оберну́вши ся за́дом до льва, показа́в єму́ своє́ за́дне копито́, на які́м була́ приби́та нові́сїнька, блиску́ча підко́ва.

— Ба́чиш? Се моя́ царска́ печа́ть. Якби ти був цар, то й ти мав би таку́.

— Ото́ ди́во! — промо́вив лев. — А я про те й не поду́мав нїко́ли. Мабу́ть твоя́ пра́вда. Але стій! Дава́й буде́мо трібува́ти ся. Ходї́мо в лїс, хто за годи́ну нало́вить бі́льше звірі́в, той буде́ правди́вий цар.

— До́бре, неха́й і так буде́, — промо́вив осе́л, і з сим розійшли́ ся.

Лев побі́г по лї́сї; бі́гав, бі́гав; тут злови́в серну́, там за́йчика, там знов яку́сь звірину́ — за годи́ну мав щось пять чи шість шту́к. Бере́ те все й воло́чить до осла́.

А осе́л тим ча́сом що ро́бить? Пішо́в собі́ на широ́ку по́ляну, де со́нїчко я́сне сьвіти́ло і насе́ред луки́ ки́нув ся на зе́млю, но́ги геть відки́дав, о́чи зажму́рив, язи́к ви́солопив[1]) на пів лі́ктя— сказа́в би хто: зги́нув тай зги́нув. А по́над по́ляною все я́струби лїта́ють, воро́ни, ка́нї, соро́ки, галки́[2]), вся́ка пога́на пти́ця. Ба́чуть они́, лежи́ть неживи́й осе́л тай усї́ гу́рмою до не́го. Зра́зу зда́лека заска́кували, а там ба́чуть, що не ру́шає ся, то й поча́ли на не́го скака́ти, дзьо́бати єго́ язи́к та о́чи. А осе́л нїчо́го, ті́лько як котра́ пташи́на на́дто бли́зько надлї́зе, а він клап її́ зуба́ми або́ стук її́ ного́ю — бє тай хова́є під се́бе та так хи́тро, що і́нші й не ба́чуть. Не мину́ла годи́на, а він уже́ надуси́в їх з пів ко́пи. Тодї́ схо́пив ся на но́ги, як не стре́плеть ся, як не ри́кне, а пта́хи всї в ро́зтїч[3]). Осе́л забра́в усю́ поби́ту пташню́ тай несе́ на те мі́сце, де ма́ли зійти́ ся із львом. Прихо́дить на те мі́сце неба́ром і лев із до́бичею, а осе́л уже там.

— Ну, що, — ка́же лев до осла́ і пока́зує єму́ свою́ до́бичу, — ба́чиш, кі́лько я наполюва́в?

— Ну тай дурни́й же ти, небо́же, — ка́же осе́л і ко́пнув єго́ звірі́в ного́ю. — Таки́х звірі́в я міг би був налови́ти зо дві

---

[1]) витягнув. [2]) кавки. [3]) утїкають на всї боки.

ко́пі. Та що они́ ва́рті? А ти подиви́ ся на мої́х! Я ті́лько таки́х лови́в, що в пові́трю лїта́ють. Ану́ попробу́й ти!

— Нї, я тако́ї шту́ки невтну, — відпові́в лев. — Аж тепе́р ба́чу на пра́вду, що ти над звіря́ми цар, а не я! Вибача́й менї, що я так нече́мно говори́в із тобо́ю!

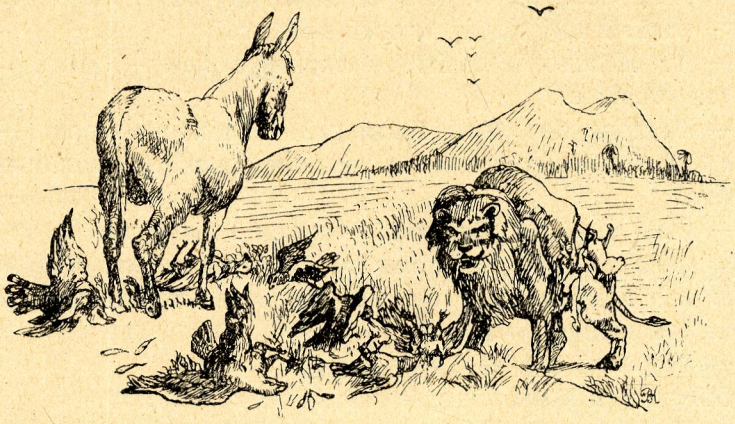

— А ви́диш! — промо́вив го́рдо осе́л. — Завсї́ди тре́ба бу́ти че́мним, бо ану́ж наско́чиш на старшо́го від се́бе, а тодї що буде́? От і тепе́р я міг би тобі́ за́раз за ка́ру зроби́ти смерть, але́ вибача́ю тобі́, бо ти з дурноти́ се зроби́в, а не із зло́ї во́лї. Іди́ж тепе́р і пильну́й ся на дру́гий раз!

І лев пішо́в похню́пившись[1]) та підібга́вши[2]) хвіст, немо́в би хто вилляв на не́го бо́чку зи́мної-прези́мної води́. Чи бли́зько чи дале́ко здиба́є в лїсї во́вчика-бра́тика.

— Здоро́ві були́, найяснїйший ца́рю! — ка́же вовк і кла́няє ся низе́нько.

— Ет, іди́, не сьмій ся з ме́не! — ка́же су́мно лев. — Яки́й я тобі́ цар.

— Як то нї? — скри́кнув вовк. — Хтож би сьмів іна́кше каза́ти?

— Мовчи́, бра́тику, — ше́птом гово́рить до не́го лев. — Тут недале́ко є правди́вий цар. Як почу́є, біда́ буде́ й тобі́ й менї.

— Правди́вий цар? — ди́вував ся вовк. — Що за ди́во? Яки́й же тут є правди́вий цар крім те́бе?

— Є, є! — з пере́страхом ше́птав лев. — Я сам єго́ ба́чив. Там таки́й страшни́й! А що за си́ла! На́вїть тих звірі́в ло́вить, що в пові́трі лїта́ють. Бо́гу дя́кую, що мене́ живо́го пусти́в.

---

[1]) похиливши голову. [2]) сховавши під себе.

— Ну, що ти говóриш! — дúвував ся вовк. — Дúво дивнé! Знáю сей лїс не від нúнї, алé нїя́к не придумáю, хто би се міг бу́ти. Як же виглядáє той новúй цар?

— Одно́ сло́во — страшни́й! — говори́в лев. — Уха оттакí, голова́ як коно́вка, а на за́дній нозї царська́ печáть.

— Нїя́к не вгадáю, хто се мóже бути? — клопота́в ся вовк. — Знáєш що, ходú, покажú менї єго́!

— Я? Нїзащо́ в сьвітї! — скри́кнув лев. — Доси́ть ужé раз страху́ наїв ся.

— Та ходú бо! Чого́ боя́ти ся? — заохо́чував вовк. — От, знáєш що, привяжú себé своїм хвосто́м до мóго, сьмілїйше нам будé йти!

— Про мéне, — ка́же лев, — неха́й і так будé.

Звяза́ли ся оба́ хвоста́ми до ку́пи тай пішлú. Вúйшли на го́рбик над по́лянку, що на нїй пас ся осéл. Лев зупинúв ся, зазира́є тай ше́пче до во́вка:

— Ось він! Ось він! Подивú ся!

Оберта́є ся вовк, зазира́є тай як не кри́кне:

— Дурнúй льве, таж се ослúсько! А льво́ви причу́ло ся, що то новúй цар уже́ бли́зько, як не злякáє ся та в но́ги! Чéрез пенькú, чéрез яркú, що було́ ду́ху! Дер, дер, да́лї втомúв ся, став тай озирну́в ся.

— А що, во́вче, бли́зько вже той новúй цар?

Але вовк тíлько язúк вúвісив. Як був привя́заний до льви́ного хвоста́, так і волíк ся за ним усю́ доро́гу і давно́ вже ду́ха спустúв.

— А ви́диш, — ка́же до нéго лев, — ти каза́в, що новúй цар не страшни́й, а як поба́чив єго́ бли́зько, то з само́го страху́ поме́р!

Іван Франко.

15. Смерть козака́.

„Лети́, мій ко́ню, навздо-
[го́ни!
Не дай, щоб кру́ки і воро́ни
коза́чі о́чи пи́ли,
бо стрíлка гру́ди пролетíла
і кров черво́на прочурíла[1]), —
вже бли́зько до могúли.

„В рука́х у ма́ми вме́рти хо́чу;
як сльо́зи ма́ми ра́ну змо́чуть,
поду́жаю ще мо́же...
Прощáйтеж ви степи́, могúли,
де на́ші ли́царі спочúли;
прощáй же, Запоро́же!“

Коза́к, верта́ючи із бо́ю,
у гру́дях з ра́ною тяжко́ю
з коне́м так розмовля́в ся,
а кінь мов со́кіл гна́в степа́ми,

[1]) потекла.

щоб па́на занести́ до ма́ми,
бо той вже в низ схиля́в ся.

Капли́ця на́д Дніпро́м стоя́ла,
она́ хрести́ й три ве́жі ма́ла:

„Тут, ко́ню, я спочи́ну,
Ти бе́регом паси́ трави́чку,
я вступлю у малу́ капли́чку,
помо́лю ся хвили́ну.

„Помо́лю ся і Ма́ти Бо́жа
мені́ ране́ному помо́же,
бо до́брі лі́ки зна́є;
Она́ люди́й рату́є з мо́ря,
Она́ у се́рце по́вне го́ря
спокі́й і рай влива́є.“

Ледви́ зайшо́в коза́к в ка-
[пли́цю,
упа́в без си́ли на земли́цю,
І ляг зложи́вши ру́ки:

„Пречи́ста Ді́вонько Маріє,
ратуй Ти се́рденько, бо мліє,
терплю́ тяже́нькі му́ки“.

Мина́є ні́чка, не верта́є
коза́к, а кінь траву́ спаса́є..
Що з козаче́ньком ста́лось?
Він до Пречи́стої моли́в ся
і вже не вста́в, як повали́в ся,
бо се́рденько зів'я́ло.

В сі́длі́ в узді́ сей кінь до ни́ні
у я́сні но́чи там в доли́ні
трави́чку все спаса́є
і козаче́нька молодо́го,
в лискучій збро́ї па́на сво́го,
все жде і визира́є.

В-одно́ ірже́ і не діжде́ть ся,
лиш го́мін по степу́ несе́ть ся
до ра́нньої зірни́ці.
Як день наста́не, кінь щеза́є —
повій зеле́ний закрива́є
му́ри з руїн капли́ці.

Сидір Воробкевич.

16. Князь Олег і ворожби́т.

Князь Олег став ла́годити ся у вели́кий похі́д — та пе́ред від'їздом забажа́в дізна́ти ся, яка́ до́ля суди́ла ся[1]) єму́ в да́льшому житю. От він прикли́кав до се́бе ворожбитів, щоби́ розпита́ти їх про се. Бога́то річий віщува́ли они́ єму́: сла́ву, бога́тство, ща́стє, вік до́вгий — та наконе́ць прийшо́в старе́нький ворожби́т, а князе́ви надокучила вже їх бе́сіда, вже на коня́ сі́да́в, коли́ заде́ржали єго́ ви́слухати ще се́го оста́нного віщо́вання. А ворожби́т підійшо́в до коня́, погла́див єго́ по ши́ї, а да́лі взяв князя́ за ру́ку:

— Кня́зю! — мо́вив він, — до́лі своє́ї ти не мине́ш... Від то́го, що наймилі́йше тобі́, зги́неш. Сей кінь, твій побратим, това́риш до́брий, буде́ причи́ною твоє́ї сме́рти — се так тобі́ суди́ло ся. Але тобі́ жи́тиб іще́! Бога́то ще ді́ла ти ма́єш зроби́ти. Тож поки́нь сво́го коня́, лиши́ єго́ і не наближа́й ся ні́коли до не́го.

[1]) яка буде єго доля.

Су́мно говори́в про се ста́рик, навія́в су́му й на ці́лу́ Олегову дружи́ну. А князь лише́ за́сьміяв ся, кри́кнув на воро́ного[1]) та пон'і́с ся дале́ко у сте́п, що ні́хто́ здогони́ти єго́ не міг.

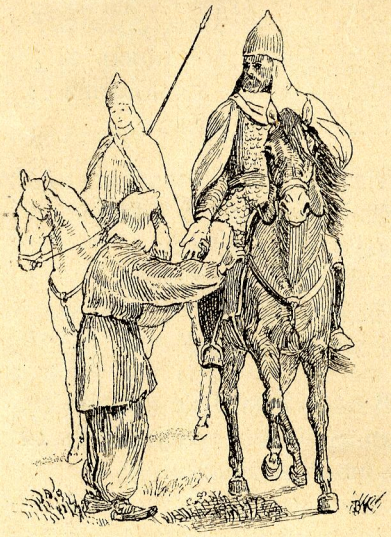

Три дни не верта́в князь, уже й побо́ювала ся дружи́на за не́го, шука́ли єго́ — не найшли́. Тре́того дня над ве́чір він сам верну́в, покли́кав дворя́н[2]) і відда́в їм сво́го ворonóго.

— Проща́й това́ришу! Та не гні́вай ся, що так я відця́чив тобі́ за твою́ щи́ру дружбу́. Не зга́дуй лихи́м сво́го па́на, що є́му не з тобо́ю суди́ло ся в похо́ди ходи́ти!

Так проща́в коня́.

Су́мно іржа́в за ним воро́ний, немо́в відчува́в, що ба́чить сво́го па́на в оста́нне. Олег вели́в доглядати єго́, шанува́ти, а сам ско́чив на і́ншого, та пода́в ся із своє́ю дружи́ною сла́ви-до́лї добува́ти.

Тоді́ він заду́мав вели́ке ді́ло. З усі́х земе́ль зібра́в вели́ке ві́йско, каза́в побудува́ти бога́то кораблі́в і Дні́пром, а да́лі Чо́рним мо́рем попли́в аж до Царгоро́да. Гре́ки замкну́ли ся в мі́сті і гото́вили ся до обороні́ пере́д сим несподі́ваним во́рогом. А Олег не тра́тив часу́. Полиша́ючи Царгоро́д у споко́ю, він ни́щив та пали́в усе́ довко́ла не́го і коли́ вже ці́ла око́лиця була́ зни́щена, він підступи́в із усі́х сторі́н під мі́сто.

А гре́цкі царі́ ще не вспі́ли за той час приготови́ти ся до війни́, тим бі́льше, що й ві́йска у мі́сті не бога́то було́, а стягну́ти зпо́за му́рів не могли́. От тоді́ й ба́чили царі́, що не мо́жуть мі́ряти себе́ до тако́го хоро́бого проти́вника. Зібра́ли ра́ду ріша́ти, що ді́яти.

Зійшли́ ся усі́ найви́сші гре́цкі уря́дники і наймудрі́йші мужі́ і приду́мали хи́тру шту́ку. Вели́ли нала́дити вели́ку си́лу смачни́х на́їдків і на́питків, припра́вити отру́тою і ви́слати все те до Олега до та́бору[3]), а враз після́ти по́слів проси́ти про мир.

— Не би́ти ся нам із тобо́ю, кня́зю, а мири́ти ся, — каза́ли по́сли до Олега. — На́ші володарі́ пересила́ють твоє́му

[1]) чорний. [2]) ті що жили при княжому дворі. [3]) місце, де пробувало військо Олега.

сла́вному ві́йску тро́ха харчів[1]), щоби́ ви покріпи́ли ся після до́вгого похо́ду із своє́ї вітчини́ до на́шої землї та пі́сля боротьби́, яку́ звели́ в око́лиці. Пожива́йте на добро́, а на́ші царі́ неба́ром прийду́ть до вас, відда́ти вам покли́н, побенкетува́ти[2]) ще спі́льно та ми́рно погоди́ти ся з ва́ми.

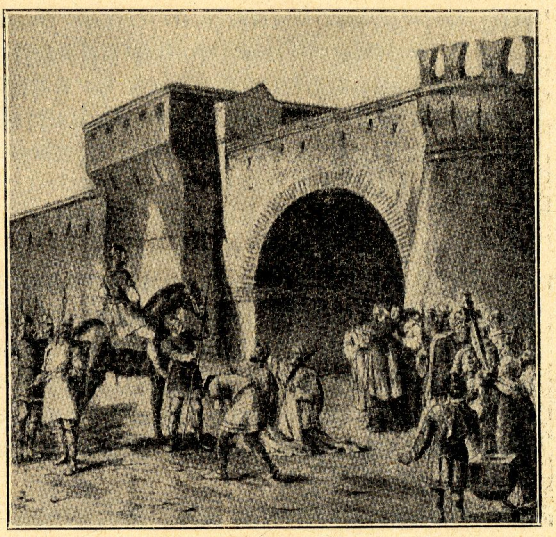

Олег у Царгородї.

Та не подо́бали ся Олегови сї обле́сні[3]) слова́ по́слів; не ві́рив він у прихи́льність і в вічли́вість Гре́ків. І стра́ви ті ви́багливі і на́питки уся́кі ви́дали ся є́му́ підозрі́лі.

Він заказа́в свої́й дружи́нї й доторка́ти чого́ небу́дь, віддали́в усі́х слуг та кухарі́в, що прийшли́ з тим добро́м, а по́слів заверну́в наза́д.

— Не мири́ти ся прийшо́в я до вас, ті́лько воюва́ти вас. Тай до бенке́ту найду́ть ся свої́ лю́ди, а не потре́ба менї бенкетува́ти з чужи́нцями. Ось ви верта́йте до своїх володарі́в тай кажі́ть їм, пита́йте ся, чи хо́чуть они́ воюва́ти із на́ми чи зда́ю́ть ся добровільно?

Завела́ надї́я Гре́ків — хи́трий плян не повів ся. І да́ром они́ радї́ли вже, що так ле́гко збу́дуть ся Олега та є́го ві́йска. Немали́й страх налетів на мі́сто, коли́ по́сли верну́ли ся й переповіли слова́ Олега.

І зібра́ли ся знов на ра́ду й ура́дили окупи́ти ся Олегови й є́го важко́му мече́ви. Зібра́ли бога́то добра́ уся́кого, післа́ли Олегови гости́нця[4]) і проси́ли приспа́ти по́слів до мі́ста умо́вити ся про мир. Олег післа́в туди́ своїх по́слів, які́ пола́годили в є́го і́мени все ді́ло.

По́сли зажада́ли бога́то гро́ший на ко́ждий корабе́ль, на ко́жде ру́ске мі́сто, а да́лї таке́, щоб украї́ньским купця́м мо́жна

[1]) їда. [2]) бенкет-забава при їдї, співах, гульнї. [3]) солодкі-хитрі. [4]) дарунок.

було́ торгува́ти у Царгоро́ді, та так, щоб че́рез шість неді́ль они́ могли́ бра́ти у Гре́ків без плати́ харч, скі́лько і що ті́лько схо́чуть: вина́, хлі́ба, мя́са і о́вочів.

Гре́ки приста́ли на все́, ще й му́сіли да́ти Русина́м на доро́гу харчі́в тай усе́го, що ті́лько ті забра́ти могли́ на кораблі́.

Поверта́ючи Олег приби́в на воротя́х Царгоро́да свій щит[1]) на зна́к, що підби́в сей го́род. Се лиши́ло ся на до́вго в па́мяти Гре́ків — они́ не на́діяли ся ні́коли, що буду́ть кори́ти ся тако́му слабо́му у своїх початка́х проти́вникови.

II.

А Олегова дружи́на верта́ла на ра́дощах із своїм князе́м на Украї́ну. Кораблі́ розне́сли ся по ці́лому Дніпро́ви, лили́ ся меди́, ви́на — луна́ла[2]) пі́сня весе́ла, пі́сня побі́ди... Не було́ жури́ на корабля́х. Шовко́ві па́руси[3]), добу́ті в Царгоро́ді, порозпи́нані на корабля́х, захи́щували дружи́ну від со́нїшних промі́нів — весе́ле житє́ відганя́ло ску́ку[4]) до́вгої по́дорожи, а пи́ри[5]) розвесе́лювали ум.

Ра́дість лила́ ся у край, а Олег усе́му душе́ю.

— Се він, пан наш, волода́р! — луно́ю коти́ли ся о́клики дружи́ни по Дніпрови́х хви́лях. — Се він собі сла́ву, нам до́лю добува́є!

— З тобо́ю, наш кня́зю, ми на все гото́ві! Веди́ на́с! Нема́ си́ли, яка́б нам стоя́ла на доро́зі і нас спини́ла!

І знов грем'іла пі́сня, та шовко́ві па́руси з ві́тром шепоті́ли — мина́ли за дня́ми дні, коротила ся доро́га.

А Олег, душа́ усе́го, чим да́лі — сидів у сво́му човні́, щось не весели́в ся зі своє́ю дружи́ною. Схили́в го́лову в доли́ну, мутни́ми очи́ма споглядав у Дніпро́ві хви́лі та ду́мав, мі́ряв ду́мкою незмі́рні просто́ри. То зане́сла єго́ ду́мка дале́ко на пі́вніч до Новгоро́да, до єго́ ві́тчини́. І ба́чить він себе́ мали́м хло́пцем — коли́ то єго́ житє́ таке́ щасли́ве було́, безжу́рне, а ці́ли́м заня́тєм єго́ було́ заби́ти ся у лі́с, звіри́ну яку́ стрі́лити, то у ріці́ ри́бу здоро́ву спійма́ти.

Пригаду́є собі́, як єго́ ба́тько, новгоро́дский боя́ри́н, боро́ти ся єго́ учи́в — як ско́ро він ору́дував тяжки́м мече́м —

---

[1]) знаряд, яким на війні заслонювали груди перед стрілами неприятеля. [2]) луна — голос, що відбиває ся від гір, від лїса і т. п. [3]) вітрила (полотна розпростерті на кораблях, що в них вітер віє і посуває кораблї. [5]) нудьга. [6]) бенкети, веселі забави.

ось тим самим, що й тепер при єго боці. Се дідівский ще, старий та великий та добрий. Рубає й не заводить. Товариш найпевнїйший. А на згадку товариша — прийшов єму на думку єго кінь любий. А враз і нагадав ті численні пригоди, що їх у спілці зазнали. І жаль стиснув єго серце за добрим другом. Що він там дома? Нудьгує за мною мій коник вірний.

Тут на гадку прийшло найновійше: Греки, сьвітла побіда — донеслись до єго уший оклики дружини: Нехай живе наш князь! З тобою, князю, ми й на смерть готові!

Та не тїшили Олега сї слова. Він звернув голову в другий бік та знов поникла она в тяжкій задумі...

Чогож сумував князь? Чи ще мало єму було всего? Він і сам не знав собі розясняти. Мав усего довольї — а було єму мало, зробив дїла богато — здавалось єму, що все, що задумав, сповняло ся єму — а завсїди мав якесь невловиме бажанє, якого не міг збагнути.

Перший раз утїшив ся він щиро, коли перед єго очима замаячїли муври Києва.

— Я дома! — сказав він собі, хоч дотепер він усе домом своїм називав степ розлогий, степ безкраїй, лїсову пущу непроходиму та човен на бурхливій хвилї Чорного моря. А нинї домом назвав він Київ, свій двір і прислугу у нему.

Заграли музики, висипались слуги витати князя з походу. Збирали добичу з кораблїв, славили єго та викликували єго імя.

А Олег, як добрий господар, прийшов, оглядає, обзирає все, випитує ся, хвалить — то знов бігає по всїм усюдам.

— А кінь мій, — запитав наразъ та поглянув на службу. — Деж він? Покажїть єго.

Замовкли слуги. Зникла радість із їх лиць. Они знали: Князь добрий, але й острий. А они самі вбили вороного — з любови до князя, побоюючись, шоби князь, коли верне з походу, не наверну ся до него та смерти не нажив собі.

— Деж мій кінь? Чому мовчите? — спитав князь. — Деж ви скрили єго?

І вийшов перед князя слуга старий, старенький приятель єго батька. І поклонив ся князеви до ніг.

— Не гнївай ся, князю, — оправдував ся, — не наша вина. Згинув твій кінь вороний, занедужав і згинув з туги за тобою, наш князю.

Сумом вкрило ся лице Олега.

— Деж він? Покажїть єго!

— Давно́ се вже, кня́зю, — відпові́в знов слуга́. — Зако́паний він у по́ли та давно́ вже — два ро́ки мину́ло, ко́сти лиш із не́го оста́ли...

— Дай погля́нуть на ко́сти. Веди́, де они́?

І повели́ князя́ в по́ле, найшли́ мі́сце, де закопа́ли коня́ і відкри́ли я́му. У я́мі спра́вдї ті́лько ко́сти білі́ли.

При́кро було́ князе́ви диви́ти ся на оста́нки сво́го лю-би́мця. Ступи́в кро́ком у я́му і, придивля́ючи ся ко́стям обто́ченим че́рвами, хита́в голово́ю.

— Ото́ пережи́в ти мене́, воро́ний! — жа́лував ся він. — І ошука́в ти мене́, ворожби́те! Де твої слова́? А я пові́рив їм та дав зги́нути ма́рно сво́му това́ришеви і не в лица́рській сме́рти, як ворonóму приста́ло, але́ як товари́нї!

Із пересе́рдя[1]) ко́пнув ного́ю че́реп коня́, що покоти́в ся аж у дру́гий бік я́ми.

Та в тій самі́й хвили́нї ви́сунула ся із че́репа чо́рна гадю́ка, вкуси́ла князя́ в но́гу, за́ки ще він міг спамята́ти ся, і ще́зла наза́д між кістьми́ коня́.

Розбі́гли ся слу́ги Олега, спрова́дили лїкарі́в, ворожбитів, зна́хорів із усі́х усю́дів, щоби́ ратува́ти єго́ від сме́рти — та дарма́! Що они́ не роби́ли, як не зашепту́вали та перемовля́ли, яки́ми ма́стями не масти́ли, які́ зі́ля не прикла́дали — не помогло́. Отру́та дїла́ла що раз сильні́йше — князь умира́в.

Тодї прийшо́в ізно́в той ворожби́т, що пе́ред чотирма́ рока́ми віщува́в єму́ сме́рть від коня́. І він хотї́в зблизи́ти ся до Олега та намасти́ти єго́ чуде́сною ма́стию.

Та не допусти́в єго́ Олег до себе.

— Не тре́ба менї тво́го лїку, ста́рче! Неха́й сповни́ть ся твоє віщо́ванє. А моя́ смерть неха́й буде́ ка́рою для ме́не за те, що побоя́в ся сме́рти від ворonóго, хоч він ті́лько разі́в спас мене́ від неї.

А дру́гого дня ві́рні слу́ги та при́ятелї опла́кували князя́ та поне́сли єго́ на ві́чний спочи́нок. І похова́ли єго́ на горі́ ви-со́кій, устели́ли моги́лу, щоби́ звідтам міг диви́ти ся на свій Ки́їв і споглядати у Новгоро́д, свою вітчину́, та у Царгоро́д — верши́ну своєї сла́ви...

Михайло Слобода.

---

[1]) злість.

17. Лисичка-сестричка і вовк-панібрат.

Як був собі дід та баба... от раз у неділю баба пекла пиріжки, повибирала їх, поскладала в миску тай поставила на віконці, щоб прохололи. А лисичка бігла попри хатку та так нюшить носом; коли чує — пиріжки пахнуть. Підкралась до вікна тихенько, вхопила пиріжок моторненько тай подалась. Вибігла на поле, сіла, виїла мачок із пиріжка, а туди напхала сьмітечка; ступила тай біжить.

От, біжить, а хлопці товар женуть до води.

— Здорові були, хлопці!

— Здорова, лисичко-сестричко!

— Проміняйте мені бичка-третячка за маковий пиріжок!

— Деж такий бичка за пиріжок!

— Та він такий солодкий, що аж-аж-аж!...

Такий найшла одного — проміняв.

— Глядіть же, — каже, — хлопці, не їжте пиріжка, аж поки я зайду в ліс.

Тай побігла і бичка гоном погнала. Ті підождали, поки покрилась у лісі, тоді до пиріжка — аж там сьмітечко...

А лисичка тим часом пригнала ся з бичком у ліс, привязала бичка до дуба, а сама пішла рубати дерево на саночки. Рубає тай каже:

— Рубай ся деревце криве й праве! Рубай ся деревце криве й праве!

Нарубала дерева, зробила саночки, запрягла бичка, сіла тай їде.

Аж біжить вовк-панібрат.

— Здорова була, лисичко-сестричко!

— Здоров, вовчику-братику.

— А де се ти взяла бичка-третячка та саночки?

— От, деж там? Бичка заробила, саночки зробила тай їду.

— Ну, то підвези ж і мене!

— Куди я тебе возьму? Ти мені й саночки поламаєш. Чим же я тоді дровець привезу?

— От такий, чого я поламаю? Я легенький. Сяду я лисичко-сестричко, бо притомився. Я помаленьку.

— Та вже сідай, нігде тебе діти.

От вовк тоді убравсь у саночки, та тілько сів, а санки трісь-трісь-трісь!... Так і розпались!...

Давай тоді його лисичка лаяти:

— А щоб тобі добра́ не було́, проклятий вовцюга́не! Що се ти менї́ наробив?...

Ла́яла його́, ла́яла, а тоді́:

— Іди́ж тепе́р та руба́й де́рево на санча́та!

— Якже його́ руба́ти, лиси́чко-сестри́чко, коли́ я не вмію і не зна́ю, яко́го де́рева?

— А, ка́посний вовцюга́не! Як санча́та лама́ти, так знав, а як де́рево руба́ти, то й нї!... Кажи́: руба́й ся деревце́ криве́ й праве́! руба́й ся деревце́ криве́ й праве́!

Пішо́в вовк. От, увійшо́в у лїс тай поча́в:

— Руба́й ся де́рево криве́ й криве́! руба́й ся де́рево криве́ й криве́!

Наруба́в — тя́гне до лиси́чки. Гля́нула та, аж оно́ таке́ корячкува́те, що й на па́лицю в плуг не ви́береш, не то на полозо́к[1]) до санча́т. Дава́й она́ його́ зно́ву ла́яти:

— Нащо́ж ти тако́го наруба́в?

— Коли́ оно́ таке́ руба́єть ся!...

— Чом же ти не каза́в так, як я тобі веліла?

— Нї я так са́ме й каза́в: руба́й ся де́рево криве́ й криве́!

— Ну й дурни́й же ти яки́й і до то́го недо́тепний!... Сиди́ж тут, бичка́ поглядй́, а я сама́ піду́ наруба́ю.

Пішла́ она́!

А вовк сиди́ть сам собі́ та так йому́ хо́четь ся їсти. Поча́в він перекида́ти, що було́ в саночка́х — нї нема́ нїде́ нїчо́го. Ду́мав, ду́мав....

— Зїм бичка́ тай утечу́.

Проїв дї́рку в бичка́, з середи́ни все ви́їв, а туди́ горобцїв напусти́в і соло́мою заткну́в, а бичка́ під ти́ном поста́вив і па́личкою підпе́р. Тодї́ сам на вте́ки...

Прихо́дить лиси́чка до бичка́, аж у йо́го з бо́ку ві́хоть стреми́ть. Лиси́чка хап за той ві́хоть, а звідтіля́ горобцї́ фррр!... Она́ за па́личку, ті́лько узя́ла її, а бичо́к гуп — упа́в!

— Ну стрівай же ти, проклятий вовцюга́не! Яж тобі́ се згада́ю!

Тай побігла шляхо́м.

Біжи́ть, коли́ се їде ва́лка[2]) чумакі́в із ри́бою. Она́ впа́ла се́ред шляху́ і но́ги одки́дала; притаїлась мов неживá. Чумаки́ за́раз її й поба́чили:

— Диві́ть ся, хло́пцї, яка́ здоро́ва лиси́ця лежи́ть!

---

[1]) головна часть у санях, зпереду зігнута. [2]) гурт чумаків у дорозї.

Обступи́ли її, перевёрта́ють... Тре́ба взя́ти, ді́тям шапочки́ буду́ть. Ски́нули її на за́дний віз тай зно́ву ру́шили.

Іду́ть попере́ду, а лиси́чка-сестри́чка ба́чить, що они́ не ди́влять ся — дава́й ки́дати ри́бу з во́за. Кида́ тай кида́ по ри́бці на шлях, усе кида́... Чумаки́ поїхали собі да́лі, а она́ позбира́ла ту ри́бку, сі́ла під копи́цею тай їсть.

Зирк — аж вовк-панібра́т біжи́ть.

— Здоро́ва була́, лиси́чко-сестри́чко!

— Здоро́в.

— А що се ти ро́биш, лиси́чко-сестри́чко!

— Ри́бку їм.

— Дай же й мені!

— От так! Я сті́лько моро́чилась, лови́ла тай віддам йому́! Піди́ сам собі́ налови́!

— Та я́кже я нало́влю, коли́ не вмію? Хоч навчи́, як її лови́ти!

— Та я́кже лови́ти? Піди́ до ополо́нки, встроми́ хвоста́ в ополо́нку та сиди́ тихе́нько тай прика́зуй: лови́ ся, ри́бко, вели́ка й мале́нька!... То она́ й нало́вить ся.

— Спаси́бі за нау́ку!

Побі́г вовк мерщі́й на рі́чку та до поло́нки та хвіст в ополо́нку....

— Лови́сь, — ка́же, — ри́бко вели́ка та все вели́ка! Лови́сь, ри́бко вели́ка та все вели́ка!

Не хо́четь ся йому́ мало́ї. А моро́з на дворі таки́й, що аж шкварчи́ть. Лиси́чкаж бі́га по бе́регу та все:

— Мерзни́, мерзни́, во́вчий хвіст! Мерзни́, мерзни́, во́вчий хвіст!

А вовк:

— Що ти лиси́чко-сестри́чко ка́жеш?

— Та тож і я ка́жу: лови́ ся, ри́бко, вели́ка й мала́!

— Ану й я так: лови́ ся, ри́бко, вели́ка та все вели́ка!

Ворухну́в вовк хвосто́м — ва́жко вже. А лиси́чка:

— Ото́ вже ри́бка поча́ла чепля́ть ся.

Тро́хи зго́дом:

— Ану́, во́вчику, тягни́!

Вовк як поті́г, а хвіст уже́ прикипі́в до ополо́нки — не ви́тягне. А она́ його́ ще й ла́є:

— А ка́посний вовцюга́не, що ти наробив?! Бач, каза́в: лови́ ся, ри́бко все вели́ка та вели́ка; от вели́ка начепля́ла ся, тепе́р і не ви́тягнеш. Тре́баж тобі по́мочи да́ти. Побіжу́, покли́чу.

Тай майну́ла на село́.

Біжи́ть село́м тай гука́:

— Іді́ть, лю́ди, во́вка бить! Іді́ть, лю́ди, во́вка бить!

Як назбіга́ло ся люди́й!... Хто з соки́рою, хто з ви́лами, з ці́пами, а баби́ з рогача́ми, кочергами! Як поча́ли они́ то́го бідола́ху во́вка пері́щити!...

А лиси́чка тим ча́сом уско́чила в одну́ ха́ту — ні́ко́го нема́, хозя́йка побі́гла на рі́чку во́вка би́ти і дїжу́ немі́шану поки́нула. Она́ взя́ла умазала го́лову та спи́ну в ті́сто... та в по́ле... Коли́ ди́вить ся, вовк наси́лу лі́зе; до́бре да́ли йому́ серде́шному. Она́ за́раз така́ зроби́лась, ті́лько тю́па, сто́гне... А во́вк поба́чив її:

— А, — ка́же, — така́ ти! Нароби́ла ти менї́ добра́, що й хвоста́ збув ся!

А она́:

— Ой, во́вчику-бра́тику, хиба́ж то я? Хиба́ж ти не ба́чиш, що з ме́не й мо́зок тече́, так мене́ попоби́ли, що й го́лову прова́ли́ли менї́. Во́вчику-бра́тику підвези́ мене́!

— Та я й сам нездужаю.

— Та в те́бе ті́лько пів хвоста́ нема́, а менї́ й го́лову прова́ли́ли. Ой-ой-ой, не дійду́ до до́му!...

— Та сїда́й уже́, нема́ чого́ з тобо́ю роби́ти.

Она́ вила́зить йому́ на спи́ну, вмо́щуєть ся та так сто́гне. Повіз її вовк.

От она́ їде та все́ прика́зує:

— Би́тий небі́ту везе́! Би́тий небі́ту везе́!

— Що ти, лиси́чко-сестри́чко, ка́жеш?

— Та то я ка́жу: би́тий бі́ту везе́.

А сама́ знов ни́щечком:

— Би́тий небі́ту везе́!...

От довіз її до ха́тки:

— Устава́й, лиси́чко, доїхали!

Она́ тоді́ пли́г із во́вка та:

— Би́тий небі́ту привіз!

Вовк до неї, хотів її зуба́ми, а она́ в ха́тку тай зачини́ла ся. Не вли́зе вовк. А она́ ще визира́є в вікно́ тай дразни́ть:

— Би́тий небі́ту привіз!...

Ту́пцяв ся вовк, ту́пцявсь коло лиси́ччиної ха́тки — не вли́зе.

— Не кля́та лиси́чка!... Оттак піддури́ла!...

Тай потя́г до до́му.

А лиси́чка живе́ та кури́й ло́вить.

Народня казка.

18. Медві́дь у шко́лї.

Чи зна́єш, бра́те, як уча́ть
Медве́дя танцюва́ти?
На бля́ху на зелїзную
Веде́ єго́ вожа́тий.

Під то́ю бля́хою ого́нь
Розпа́лює пома́лу,
А скри́пкою збуджа́ в душі
Любо́в до іде́алу.

Медві́дь реве́, а скри́пка гра;
Та ось з низу́ пригрі́ло, —
На за́днї ла́пи зво́дить він
Своє́ могу́тнє тїло.

А скри́пка ско́чно гра тай гра,
А ву́йко здер голо́вку,
То пра́ву за́дню підійма́,
То лїву без уго́вку.

Дрібнї́йше, шви́дше скри́пка гра
Рего́четь ся, то пла́че,
І бля́ха ду́жше гріє й він
Дрібнї́йше, шви́дше ска́че.

Сей та́нець памята́є вже
До сме́рти бідола́ха;
В одно́ зілля́в ся скри́пки тон
І розпале́на бля́ха.

Зілля́лись нерозри́вно так,
Що скри́пку як почу́є,
То за́раз в ла́пах запече́
І за́раз він танцю́є.

Іван Франко.

19. Князь-ли́цар.

Зпосе́ред ру́ских володарі́в X. віка́ найбі́льш хоро́брим князе́м являє ся Сьвятосла́в, син Ігоря і Ольги.

Вже зма́лку пока́зував він, що ста́не одни́м із князїв, при яки́м сусїди Украї́ни, го́ловно полудне́ві півди́кі степові́ кочевики́, недуже то й вели́ку відва́гу ма́тимуть настава́ти на не́ї. По сво́му

ба́тькови унаслі́див ту вда́чу. Не люби́в ми́ра, спо́кою, а все бажа́в приго́д і вое́н. Від мало́го хло́пця вправля́в ся у тім, мав свою́ дружи́ну, з не́ю подава́в ся дале́ко від Ки́єва, а всї єго́ боротьби́ та побі́ди на поме́нших ворога́х, яки́х доводи́ло ся є́му на своїй доро́зї стріча́ти, дава́ли найкра́сшу надїю, що се буде́ гі́дний оборо́нець і до́брий волода́р Украї́ни.

І не завів він сеї надії. Коли́ ви́ріс, засів на ки́ївскому престо́лї, та дале́кий був від то́го, щоби́ сидї́ти на князівско́му столї й розпоря́дки дава́ти. Єго́ престі́л був се́ред розло́гих украї́ньских степі́в, а лі́жко єго́ князівске́ під во́льним, голу́бим не́бом Украї́ни. А найлюбі́йше для не́го почу́ване, коли́ той престі́л єго́ окружа́ли ворогй, а сон найсоло́дший, коли́ вколиса́ла єго́ вое́нна сурма́ та бря́зкіт ору́жя.

— Йду до вас! Із си́ми слова́ми посила́в він по́слів до своїх проти́вників, бо уважа́в се за негі́дне ли́царя напада́ти на них несподї́вано. А ті слова́: „Йду до вас“! — були́ нера́з сильні́йші, чим ти́сячі хоро́брих жовні́рів — таки́й страх наводи́ли на во́рога.

Коли́ Сьвятосла́в став князе́м, завів попе́ред усе́го поря́док на самі́й Украї́нї. Покори́в усї збунто́вані племена́, звоюва́в їх і наложи́в на них дани́ну. Та се й не бога́то тру́ду забра́ло є́му. За голосне́, за страшне́ було́ єго́ імя́, щоби́ хто до́вго опира́в ся є́му. А Сьвятосла́в не міг сидї́ти бездї́льно у Ки́єві. Здав поря́док у князівстві на грома́ду, а сам пішо́в да́лї у похо́ди.

І пішо́в дале́ко над Дуна́й, де ме́шкали Болга́ри, і завою-ва́в їх. А болга́рска земля́ до то́ї мі́ри сподо́бала ся є́му, що поки́нув Ки́їв і став жи́ти в Переясла́вци на Дунаю. Ки́їв оста́в без князя́ — оста́ла там ті́лько Ольга з єго́ дїтьми́. Се дода́ло нові́ відва́ги сусї́дам. На Ки́їв напа́ли Печенї́ги і то в таки́й си́лї, як нїко́ли пере́дше — хотї́ли ви́користати хви́лю, коли́ нема́ в го́родї князя́. Кияни́ післа́ли звї́стку про се Сьвятосла́вови, а самі́, як могли́, борони́ли ся.

Але́ за слаба́ була́ се оборо́на про́ти так числе́нного во́рога. І хто зна́є, що було́ би ста́ло ся з Ки́євом, коли́б не пі́дступ воєво́ди Пре́тича, яки́й навдога́д розпусти́в був чу́тку, що Сьвятосла́в наближа́є ся. І хоч яка́ була́ си́ла Печенї́гів, си́ла сло́ва „Сьвятосла́в“ була́ бі́льша. Мов задерев'і́ли на сю чу́тку, кі́лька днів стоя́ли під Ки́євом безра́дно й бездї́льно — а за той час Сьвятосла́в спра́вдї надійшо́в із ві́йском та за одни́м у́даром розби́в печенї́жске ві́йско та загна́в єго́ дале́ко у степи́.

Та зно́в не хоті́в оста́ти в Ки́єві.

— Не лю́бо мені́ тут жи́ти! — каза́в він до своє́ї ма́тери і боя́р, — а ми́ло мені́ жи́ти в Переясла́вці. Там середи́на мое́ї землі́. Туди́ з усі́х сторі́н зво́зять уся́ке добро́: від Гре́ків зо́лото, ви́на, о́вочі; від Че́хів, Угрів сріблó та ко́ні; з Украї́ни шу́би дорогі́, віск і мід. Усе́ я там ма́ю. Тому́ пусті́ть мене́ від се́бе. Не забу́ду я вас ні́ко́ли і хоч дале́ко, ду́мкою я все при вас. Як о́ка в голові́ і як душі́ своє́ї я берегти́ вас му аж до сме́рти.

А за той час, як Сьвятосла́в був у Ки́єві, Гре́ки підбунтува́ли Болга́р і ті зворохо́били ся про́ти не́го.

Не міг Сьвятосла́в дарува́ти Гре́кам сі́ї нару́ги. Зібра́в свою́ дружи́ну і пішо́в на них похо́дом. Але́ тяжка́ була́ се боротьба́. Гре́ків було́ чи не в деся́теро бі́льше, як Русині́в. Та не зляка́ло се Сьвятосла́ва, хоч уся́ є́го дружи́на дрожа́ла із страху́.

— Щож ста́ли ви? — кри́кнув він до своє́ї дружи́ни. — Атже тепе́р уже́ му́симо боро́ти ся. Нїку́ди нам ді́ти ся від во́рога. А кра́сше полягти́ тут, чим со́рому набра́ти ся! За мно́ю, моло́дці. А коли́ моя́ голова́ поля́же, тоді́ робі́ть, як зна́єте!

Ки́нула ся руска дружи́на на во́рога, ки́нула ся на оста́ннїй бій на житє́ й сме́рть і — побіди́ла.

Після́ боротьби́ скла́дено уго́ду і тодї́ то князь Сьвятосла́в схотїв поба́читись із гре́цким царе́м Цимісхієм.

Цар ви́їхав на бе́рег Дунаю́ з вели́ким по́чтом; оде́жа на не́му і на всїх, що були́ з ним, була́ ду́же дорога́ і вся сия́ла самоцьвїтним камі́нєм, сріблом та зо́лотом.

Назу́стріч є́му ви́плив чове́н, а на не́му була́ невели́чка ку́па люди́й; усї́ гребли́ весла́ми і князь теж, че́рез що є́го не мо́жна було́ відра́зу розпізна́ти. Як чове́н підї́хав, князь ки́нув весло́ і встав. Він був зодя́гнений у про́сту бі́лу соро́чку, тро́хи білї́йшу, нїж у дружи́нників.

Побала́кавши з царе́м, він відї́хав і незаба́ром з усїм ві́йском ру́шив до Ки́єва.

Болга́ри тим ча́сом да́ли звї́стку Печенї́гам, що Сьвятосла́в верта́є ся до до́му з невели́чкою дружи́ною і везе́ з собо́ю бога́то уся́кого добра́. Печенї́ги, почу́вши про се, засї́ли по Днїпрови́х поро́гах і ста́ли дожида́ти є́го там. Дові́дав ся про се Сьвятосла́в і післа́в сво́го воєво́ду Свене́льда степо́м до Ки́єва, щоб прив'і́в до не́го ві́йско, а сам із своє́ю невели́чкою дружи́ною оста́в ся зимува́ти за поро́гами.

Ско́ро не ста́ло в дружи́ни харчу́ й они́ поїли всї свої ко́нї, а про Свене́льда і чу́тки не́ було́. Тодї́ Сьвятосла́в зібра́в свою́ дружи́ну і на ра́дї порі́ши́ли — проби́тись крізь Печенї́гів. Але́ Печенї́гів була́ вели́ка си́ла й они́ із своїм князе́м ки́нули ся на Сьвятосла́вову дружи́ну. Го́дї було́ й ду́мати про оборо́ну.

Зверну́в ся тодї́ Сьвятосла́в до своє́ї дружи́ни в оста́ннє:

— Бра́тя мої́! дружи́нники мої́ до́брі! — мо́вив він. — Бога́то сьві́та сходи́ли ви зо мно́ю, бога́то ворогі́в перебили́! Дя́кую вам, що ві́рні менї́ були́ до отсе́ї хви́лї. Тепе́р я звільня́ю вас від се́го, робі́ть ко́ждий про се́бе, що хо́чете. Спаса́йте житє́, утїка́йте. Яж оста́ну тут. Не гада́в і не хотїв я нїко́ли вмира́ти ина́кше. І ся смерть на боєвім по́ли для ме́не найкра́сша.

Не договори́в серде́шний. Із важки́м своїм мече́м ки́нув ся на во́рога, та в тій хви́лї сам повали́в ся, проби́тий бе́злїчю воро́жих стрі́л.

За Миколою Аркасом.

20. Гріб у чужи́нї.

Стоїть я́вір над водо́ю,
В во́ду похили́в ся;
На козака́ пригодо́нька
Коза́к зажури́в ся.

Не хили́ ся яворо́ньку,
Ще ти зелене́нький,
Не жури́ ся козаче́ньку,
Ще ти молоде́нький!

Не рад я́вір хили́ти ся,
Вода́ ко́рінь ми́є;
Не рад коза́к жури́ти ся,
Та се́рденько ни́є.

Ой поїхав на чужи́ну
Коза́к молоде́нький,
Оріхо́ве сїделе́чко
І кінь ворonéнький.

Ой поїхав на чужи́ну
Та там і заги́нув,
Свою́ рі́дну Украї́ну
На ві́ки поки́нув.

Каза́в собі наси́пати
Висо́ку моги́лу,
Каза́в собі посади́ти
В го́ловах кали́ну.

Буду́ть пта́шки прилїта́ти
Кали́ноньку їсти,
Буду́ть менї́ приноси́ти
Від роди́ни ві́сти.

Народня пісня.

21. Сьвятосла́в.

А чия́ж то сла́ва?
Чи не Сьвятосла́ва?
Від Балка́ну до Дуна́ю
залуна́ла сла́ва.

Зняв ся чо́рний во́рон,
кра́че над Босфо́ром:
гей ти, ца́рю цареграда́дский,
буде́ тобі со́ром!

Цар скликає ра́ду
на вели́ку зра́ду:
йдуть посли́ до Сьвятосла́ва
з міста Цареграду.

„Кня́же Сьвятосла́ве,
в те́бе ві́йско бра́ве!
добува́є собі че́сти,
а князе́ви сла́ви.

„А наш цар не те́мний,
шле покли́н дозе́мний.
Ба́чить, що з тобо́ю би́тись
був би труд даре́мний.

„Кі́лько в те́бе во́їв,
ті́лько тобі́ збро́ї,
ті́лько тобі, кня́же, бу́де
па́рчі дорого́ї.

Чу́є се́рце кня́же
хи́тре ді́ло вра́же.
Де́сять ти́сяч ві́йска ма́є,
два́йцять ти́сяч ка́же.

Не мина́є дни́на —
лиха́я годи́на!
Зажури́лась в Сьвятосла́ва
сьмі́лива дружи́на.

Йде сто ти́сяч ца́рських
во́їнів лица́рських;
завмира́є се́рце в гру́дях
в сьмі́ливих, боя́рських.

Ба́чить князь трівогу
се́ред ві́йска сво́го:
„Бра́тя! Хо́че хто втїка́ти,
не держу́ нїко́го.

„Та втекти́ нїку́ди.
Гре́ки ста́ли всю́ди.
Вра́жі стрі́ли бють у пле́чі
лїпше нїж у гру́ди.

„Во́ля чи нево́ля —
не втекти́ нам з по́ля:
со́ромом себе́ покри́ти —
нез'а́видна до́ля!

„А коли́ поля́жем
під напо́ром вра́жим,
то вітчини́ у спадщини́
сла́ву перека́жем.

„Ра́дьтеж між собо́ю.
Я іду́ до бо́ю".
А все ві́йско ка́же: „Кня́же!
Ги́немо з тобо́ю!"

Почала́сь крів'а́ва
з Гре́ками розпра́ва.
Побі́дою вінча́ла ся
сла́ва Сьвятосла́ва.

Василь Щурат.

22. Лиси́ця.

У лі́сї по́між товсти́м корі́нєм старо́го ду́ба щось ви́гребло в землї́ вели́ку та глубо́ку нору́, а звідті́ль попід земле́ю попрориває́ло на всї бо́ки вузе́нькі ні́рки на двір; ви́дно було́, що се роби́ло щось розу́мне та хи́тре, бо мабу́ть навми́сне нари́ло сті́лько ніро́к на двір, щоб на випа́док яко́ї бі́ди ле́кше мо́жна було́ утїка́ти. А ви́гребли ту нору́ дві лиси́ці — ба́тько та ма́ти; жи́ли они́ там із своїми дїтка́ми. Лисиня́та були́ ще мале́нькі і на́віть слїпі́. Ма́ти пести́ла їх, годува́ла молоко́м і не ки́дала ані на хвили́ну; та на що й кида́ть, коли́ ба́тько сам приноси́в їй їжу́: ри́бу, пти́цю, кріликів, миши́й, жаб.

Лисиня́та потро́ху підроста́ли і вже ста́ли диви́ть ся на сьвіт бо́жий. Ба́тько то́го ті́лько й ждав: з то́го часу́ він став менш та менш заглада́ти в нору́, так, що ма́тери все часті́йш та часті́йш доводи́лось бі́гать по харч. Аж ось ба́тько і зовсі́м поки́нув свою́ сі́мю і пішо́в гаса́ть по лі́су. Кру́то прийшло́сь бі́дній лиси́ці: і самі́й їсти хо́четь ся тай дїтки підросли́; їм само́го поко́рму ма́ло, тре́ба годува́ть мя́сом. Та ті́лько те го́ре, що самі́ они́ ще не вмію́ть єго́ добува́ти, она́ пови́нна їм носи́ти. Але́ як їх самі́сїньких поки́нути у норі́? Та не пу́хнуть же їм із го́лоду, тре́ба щось ду́мати.

От лиси́ця і ви́ткнула з нори́ свою́ о́стру мо́рдочку, тай роздивля́є ся, чи нема́ де побли́зу люди́й або́ яко́ї страшно́ї звірю́ки; подиви́лась, подиви́лась, ви́лїзла з нори́ і пру́дко побі́гла своїми коро́ткими, тоне́нькими ніжка́ми, а до́вгий хвіст мов помело́ аж по землї́ воло́чить ся. Аж ось на лїщи́нї угле́дїла она́ пти́чку; лиси́ця зра́зу притаїлась, да́лї простягла́сь по землї.

Сиди́ть пта́шка на гі́лцї та знай собі́ виспі́вує, а лиси́ця тим ча́сом все бли́зше та бли́зше підла́зить та так тихе́сенько, що пти́чка її й не ба́чить і не чу́є. Схаменула́сь бідола́ха ті́лько тодї,

як лисиця зразу стрибнула до неї і піймала її своїми острими зубами. Принесла лисиця птичку до себе в нору і попереду навчила дітók, як її обскубти, а далі розірвала на шматки і погодувала лисинят.

Трóхи згодом лисиця знов побігла у лїс, наловила миший і позносила до дому. Миши були ще живі, тілько лисиця так їх попридушувала, що они ледви дихали, а тікать — то вже ні! От і почала лисиця вчить дітий, як треба ловити миший. Шпáрко кидались на них лисинята, хапали лапами і кігтями, мов грали в ковінку[1]). Як тілько миш поворухне ся, лисинята гуртом на неї, підкидають її, душать, скубуть. Довгоб промучились бідні миши, якби мати не порозривала їх і не нагодувала лисинят.

Що дня водила мати дітók із нори погулять на траві та погріти ся на сонци і разом вчила їх ловить маленьких звірків.

Раз побігла лисиця до плеса, де плодились дикі качки і вихопила з одного гнізда аж трóє каченят і вже зібралась бігти до дому, коли се трóхи не над самим ухом щось як торохне!...

Гульк лисиця, аж недалеко стоїть стрілець із собакою. Мов опарена пустилась она бігти, а собака побачила та за нею. Біжить лисиця, землї під собою не чує; серце бє ся, мов вискочить хóче, так і гадала вже она, що не мине собачих зубів.

Аж ні! Добігла до нори і хутко сховалась; собака й собі за нею та ба: нора дуже вузенька — не пролїзти собаці! Довгенько простояла собака над норою та все гавкала, аж вила; трóхи згодом прийшов стрілець, оглядів гарненько нору, а далї подивив ся кругом, щоб запримітити місце, гукнув на собаку тай пішли собі.

Другого дня лисиця знов побіглу по їжу, а дітий покинула самих. На сей раз їй довелось стягти здоровенного окуня з невода, що рибалки витягли з води. Біжить она до дому з рибою: вже й нора недалеко, коли се гляпула она туди і в неї від страху аж волосє дубом стало! Щож она побачила, що так перелякалась? А ось що: всї лисинята повилазили з нори і грають ся у траві, а близенько за кущем стоїть стрілець і цїлить ся з рушниці.

Бідна лисиця! Не хóчеть ся, щоб її вбили тай дітók жаль: побіжи она до них, то вже, знай, убють! Не очунялась ще

[1]) ковінка-палиця з загнутим кінцем. — Дїточа іграпри якій ковінкою підкидаєть ся кусник дерева або каменець.

з переля́ку, як стріле́ць стрільну́в і влучи́в одно́ лисеня́, хоч і не вбив. Всі лисеня́та з пи́ском та кри́ком стрибну́ли в нору́, а лиси́ця і собі́ з ни́ми тай схова́лась, бо стріле́ць не вспів зарядити рушни́цю, а соба́ка не піймала́, хоч бу́ло й попро́бувала. Стріле́ць пішо́в собі́, піймавши о́близня.

З то́го часу́ лиси́ця зроби́лась ще більш сторожка́, щоб не скої́лось знов тако́го ли́ха. Она́ на́віть хоті́ла перебра́тись в і́ншу нору́, щоб втіктй від стрільця́, але́ ді́ти ста́ли вже здоро́ві і в не́ї не ста́лоб си́ли їх перене́сти.

Мину́ло лі́то, наста́ла о́сінь, со́нце більш хова́лось у хма́рах, ніж гріло; разура́з ста́ли йти дощі́ тай похолоді́ло: пти́ці полеті́ли у ви́рій[1]) а звіря́тка похова́лись у свої́ те́плі норки́ і лиси́ці нера́з доводи́лось голодува́ть із ді́тка́ми. Раз она́ ці́лі́сенький день ні́чо́го не і́ла окрім я́блок, що ната́скала з яко́гось садка́; от над ве́чер побі́гла пошука́ть чогонебу́дь смачні́йшого.

Біля́ рі́чки па́слась ота́ра[2]); хоті́ла була́ она́ стягти́ ягня́тко — та не посьмі́ла, бо вже яко́сь їй доводи́лось за се пробува́ти ро́гів. Кра́сше помандрува́ть на село́ та піймать пі́вня або́ ку́рку, мо́же ніхто́ не поба́чить. От і побі́гла; біжи́ть тай біжи́ть, коли́ ди́вить ся, аж на гі́лці[3]) ви́сить здоро́вий шмато́к мя́са. Зрозумі́ла лиси́ця, що тут щось непе́вне, бо з яко́ї таки́ ре́чи ви́сіти є́му у лі́сі? А і́сти хо́че ся, аж шку́ра боли́ть, до села́ ще дале́ко.

До́вго она́ верті́лась ко́ло де́рева та все поглядала на смачни́й шмато́к, а да́лі не втерпі́ла, підско́чила, щоб єго́ вхопити тай попа́ла ла́пою у сильце́. Ки́дає ться бі́дна на всі бо́ки, щоб ви́рвати ла́пу, та ба: до́бре її́ схо́пили зелі́зні пру́ти. Ду́мала она́, ду́мала тай наду́мала: шарну́ла зуба́ми, відгри́зла ла́пу тай побі́гла на́ трьох.

До́вго лиси́ця зали́зувала ра́ну на нозї і затира́ла трабо́ю та піско́м, щоб не йшла кров. Че́рез кі́лька дні́в нога́ загої́лась, і лиси́ця вже бі́гала на трьох нога́х мов на чотиро́х.

А лисеня́та тим ча́сом до́вго чека́ли ма́тери і жа́лібно пища́ли: ви́голодувавшись у ніч, пішли́ они́ ра́нком самі́ шука́ть собі́ їди́. Але не до́вго бідола́хи тиня́лись по сьві́ту без ма́тери: хитрува́ти так як ма́ти они́ ще не навчи́лись, а че́рез те не пройшло́ й десятка́ днів, як усі́ они́ згинули. Інші з го́лоду та хо́лоду подо́хли, і́нші піймали́сь у зу́би вовка́м, а одно́го вбив таки́ стріле́ць.

Андрій Молодченко.

---

[1]) теплі краї. [2]) череда. [3]) на галузці.

23. Лис і вовчи́ця в крини́ці.

1. При цимбро́ваній крини́ці
Ви́сіли два ведра́ з кри́ці
На валу́ на ланцюсі.
Лис води́ хотів напи́ть ся —
Скік в ведро́, щоб вниз спу-
[сти́ть ся,
Дру́геж зви́сло на версі.

2. Ну, пє во́ду і смаку́є,
І нара́з собі міркує:
„Бо́же, щож се я вчини́в!
Вниз я зі́хав, але́ в го́ру
Хтож мене́ підтя́гне в по́ру?“
Бі́дний з жа́ху аж зави́в.

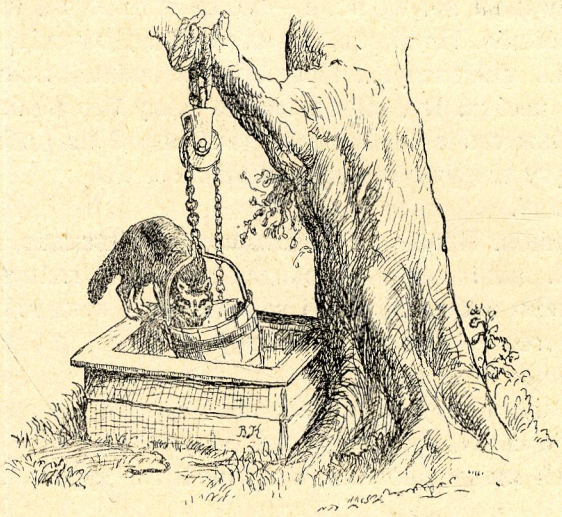

3. Тре́баж тій бі́дї лучи́ть ся,
Щоб той плач єго́ вовчи́ця
Вчу́ла, йду́чи беріжко́м.
До крини́ці зазира́є...
„Ли́се, що там є?“ — пита́є
Свої́м нїжним голоско́м.

4. Лис мій сква́пно забала́кав:
„Ах, тїту́сю, ри́би, ра́ків
В тій крини́ці осьде гук!
Пів годи́ни тут лапа́ю,
Пів ведра́ вже ось їх ма́ю,
Тай наївсь нена́че струк!“

5. Ну, а се вже вам не та́йно,
Що вовчи́ця, як звича́йно,
Стра́х голо́дная була́.
Як про ри́бу й ра́ки вчу́ла,
За́раз у ведро́ стрибну́ла
Тай з ним шусть! у низ пішла́.

6. В низ пішло́ ведро́ вовчи́ці,
В верх пішло́ зо дна крини́ці
Те ведро́, де лис сидїв.
„Ну, тїту́сю, будь здоро́ва!
Я спішу́ до Магеро́ва!“ —
Кри́кнув лис, як в верх летїв. —

7. „Сла́вну ти вдала́ драби́ну:
Я йду в го́ру, ти в доли́ну;
Так то в сьвітї все веде́сь.
Риб там не знайде́ш, небо́го,
Та поду́мать мо́жна до́вго,
Як діста́ть ся в го́ру дне́сь!“

Іван Франко.

24. Три брати́.

Було́ собі́ три брати́! От, ме́нший усе́ не так ро́бить, як лю́ди. То ті брати́ на не́го все ка́жуть: ду́рень! Ду́рень тай ду́рень — так уже́ всі є́го зву́ть. То ті розу́мні брати́ в господа́рстві поря́док дають, а ду́рня посила́ють вівці́ па́сти.

От, посі́яли ті брати́ лан пшени́ці. Зійшла́ та пшени́ця, почала́ рости́. І вна́дило ся щось у ту пшени́цю: що ніч то так і ви́толочить. Ста́рший брат і ка́же:

— Піду́ я на ніч на по́ле — мо́же пійма́ю те, що толо́чить.

Ото й пішо́в. Прийшо́в, сі́в на межи́... Дожида́в, дожида́в — ні́ко́го нема́... тай засну́в... Проки́нув ся вра́нці, гля́нув на по́ле, аж зно́ву є шко́да. Ну, пішо́в він до до́му без ні́чо́го, ка́же:

— Хиба́ж є́го вло́виш, коли́ таке́, що й не поба́чиш?

На дру́гу ніч уже́ середу́щий ка́же:

— Я піду́.

Ото пішо́в. Прийшо́в, сі́в на межи́... Дожида́в, дожида́в — ні́ко́го нема́... він і засну́в. Прокида́є ся вра́нці, гля́нув на по́ле — аж ви́толочено зно́ву. Пішо́в і сей до до́му нездоби́хом[1]).

— Де є́го, — ка́же, — пійма́ти!

А ме́нший брат ка́же:

— Аж ну, я піду́, чи не вловлю́?

Брати́ в сьміх, аж за животи́ беру́ть ся?

— Коли́ ми не влови́ли, а то щоб ти, ду́рню, пійма́в!

А він не послу́хав їх. Настига́є ніч, убра́в ся він тай пішо́в. Прийшо́в на по́ле до терні́в, нарама́в терну́. Сі́в і круго́м се́бе терно́м колю́чим обложи́в. Сиді́в, сиді́в, а ніч те́мна, скрізь ти́хо; став є́го сон знемага́ти. Ті́лько задрі́ма́в, похили́в ся та на колючки́, так ура́з і проки́нувсь. І так що-ра́зу: що ста́не дріма́ти, похи́лить ся, то є́го колючки́ й уко́лять — він і проки́неть ся.

Коли́ се так глухо́ї но́чи чу́є він — біжи́ть щось, аж земля́ гуде́. Прибіга́є кінь таки́й, що так у не́го з очи́й і́скри й си́плять ся. Прибі́г і почав па́сти ся. От па́рубок підла́зить до не́го, підла́зить... Та як ухо́пить тоді́ за гри́ву, так і ско́чив на не́го! Як зірве́ ся кінь, як понесе́!... Земля́ гуде́, ві́тер шуми́ть... а па́рубок жене́ є́го, щоб ще ду́жше біг. За одну́ ніч уве́сь сьві́т узло́вж і впопе́рек ме́нший бра́т тим коне́м пробі́г... Тоді́ вто-ми́в ся кінь, верну́в ся зно́ву на те по́ле тай ка́же па́рубкови:

---

[1]) такий, що не здобув того, що бажав.

— Отепе́р уже́ ти мій пан, а я твій кінь. Тепе́р же мене́ пусти́ по широ́ких степа́х па́сти ся, а ско́ро тобі́ тре́ба мене́ буде́, то ті́лько ви́йди в по́ле, гукни́ та сви́сни, то за́раз я ко́ло те́бе буду́.

От єго́ па́рубок і пусти́в, а сам верну́в ся до до́му. Брати́ сьмію́ть ся:

— А що, піймав, ду́рню? Жени́ кра́сше вівцю́ па́сти, а то вку́чила ся без те́бе.

Він їм нїчо́го не сказа́в, пігна́в ту́ю вівцю́ па́сти... А вже пшени́цю з то́го часу́ нїхто́ не толо́чив.

Коли́ се пішла́ чу́тка по всьо́му королі́вству, оповіщує коро́ль, що хто доско́чить коне́м до королі́вни та зні́ме́ з нёї пе́рстїнь, то той возьме́ її за се́бе і королі́вство то́му цар віддасть, бо синів у не́го не було́. А та́я королі́вна то така́ га́рна, така́ уро́длива була́, що й по сьвіта́х її за красу́ зна́ли. А королі́вна та сиді́ла у висо́кому терему́[1]) на висо́кій горі́. От, пішла́ по всьо́му королі́встві чу́тка — всї хо́чуть королі́вни доско́чити. І брати́ ста́рші повибира́ли ко́ний та ла́годять ся й собі́ їхати туди́ королі́вну добува́ти. А ме́нший брат і ка́же:

— Мо́же би й я поїхав?

Брати́ аж розсе́рдились:

— Куди́ тобі́ ду́рневи! Геть за́раз на по́ле вівцю́ па́сти!

Ви́рядили єго́ в по́ле вівцю́ па́сти, а самі́ до королі́вни поїхали.

Пігна́в ме́нший брат вівцю́ па́сти, ви́гнав на по́ле; як сви́снув, як гукну́в, аж земля́ гуде́, біжи́ть кінь. Прибіг — так їскри з очи́й і си́плять ся. Він і ка́же ему́:

— Неси́ мене́ до короля́.

— Па́не мій ми́лий, па́не мій лю́бий! — ка́же кінь. — Зазирни́ менї в праве́ у́хо!

Той як зазирну́в та ста́в таки́й у́браний пи́шно та га́рно. Пита́є тоді́ кінь:

— Па́не мій ми́лий, па́не мій лю́бий! Якже тебе́ не́сти? чи пона́д земле́ю чи о половині дере́в чи пове́рх дере́в?

— Неси́, — ка́же, — пона́д земле́ю!

Сїв він, кінь як поні́с єго́! — аж земля́ гуде́! Наздогна́ли они́ братів та попри них як ви́хор! От, добіга́є ме́нший брат — аж там гора́ висо́ка, кручова́та, а на тій горі́ терем зо́лотом ся́є, а на рундуку́[2]) пи́шна та га́рна королі́вна сиди́ть — висо́ко-висо́ко.

[1]) палата. [2]) ґанок.

А круго́м на́роду си́ла: і селя́ни й городя́ни і пани́ й козаки́ й мужики́ — всї зібра́ли ся подиви́ти, що то оно́ буде́, хто́ пала́ти королї́вни доско́чить. Та хтож би доско́чив! Що розжене́ ся яки́й їзде́ць, то й до полови́ни гори́ не ви́хопить ся — та наза́д. Коли́ се їде ме́нший бра́т: як розігна́в ся єго́ кінь, як стрибне́ — ма́ло-ма́ло не до тере́ма доско́чив тай наза́д.

Лю́ди в крик:

— Хто се? хто се?

Нїхто́ єго́ не пізна́в. А ме́нший брат і не припини́в ся, завернув ся тай зник зперед очи́й.

Верну́в ся він на по́ле, пусти́в коня́, а сам пігна́в вівцю́ до до́му. Прихо́дить до до́му, а там брати́ хваля́ть ся:

— От так плигну́в[1]) — ма́ло не до тере́ма!

А ме́нший брат ка́же:

— Мо́же то я?

Так брати́ в сьміх:

— Ах ти ду́рень, ду́рень! Таке́ ви́гадає пі́втора людско́го, що й ку́пи не держи́ть ся!

От, дру́гого дня зно́ву брати́ ї́дуть до королї́вни, а ме́ншого бра́та ви́рядили вівцю́ па́сти. Пігна́в він вівцю́ па́сти, ви́гнав на по́ле; як сви́снув, як гукну́в — аж земля́ гуде́: біжи́ть кінь. Прибі́г — так і́скри з очи́й і си́плять ся. Він і ка́же єму́:

— Неси́ мене́ до короля́!

— Па́не мій ми́лий, па́не мій лю́бий! — ка́же кінь, — я́кже тебе́ не́сти? чи пона́д земле́ю чи о полови́нї дере́в чи пове́рх дере́в?

— Неси́, — ка́же, — о полови́нї дере́в!

Сїв він, кінь як поні́с єго́ — аж земля́ гуде́! Наздогна́ли они́ братів та попри них як ви́хор. От добіга́є ме́нший брат до тере́ма, а там зно́ву наро́ду-наро́ду як хма́ри!... А королї́вна ще гарнї́йша, ще пишнї́йша висо́ко-висо́ко в золото́му тере́мі. Як стрибну́в кінь, доско́чив до рундука́, не доско́чив до королї́вни. Лю́ди в крик:

— Хто се? хто се?

Нїхто́ єго́ не пізна́в. А він і не припини́в ся та наза́д і зник зпере́д очи́й.

Ме́нший брат верну́в ся на по́ле, пусти́в коня́, а сам пігна́в вівцю́ до до́му. Прихо́дить до до́му, а там брати́ хваля́ть ся:

— От так плига́! За малим не доско́чив!

А ме́нший брат:

---

[1]) скочив.

— Мо́же то я?

Брати́ ті́лько за́сьміялись.

От тре́того дня вже в оста́нне ста́рші брати́ ї́дуть до коро́лівни, а ме́ншого зно́ву з вівце́ю ви́рядили. Пігна́в він вівцю́ па́сти, ви́гнав на по́ле; як сви́снув, як гу́кнув — аж земля́ гуде́, біжи́ть кінь. Прибі́г — так і́скри з очи́й і си́плять ся. Він і ка́же є́му́:

— Неси́ мене́ до короля́!

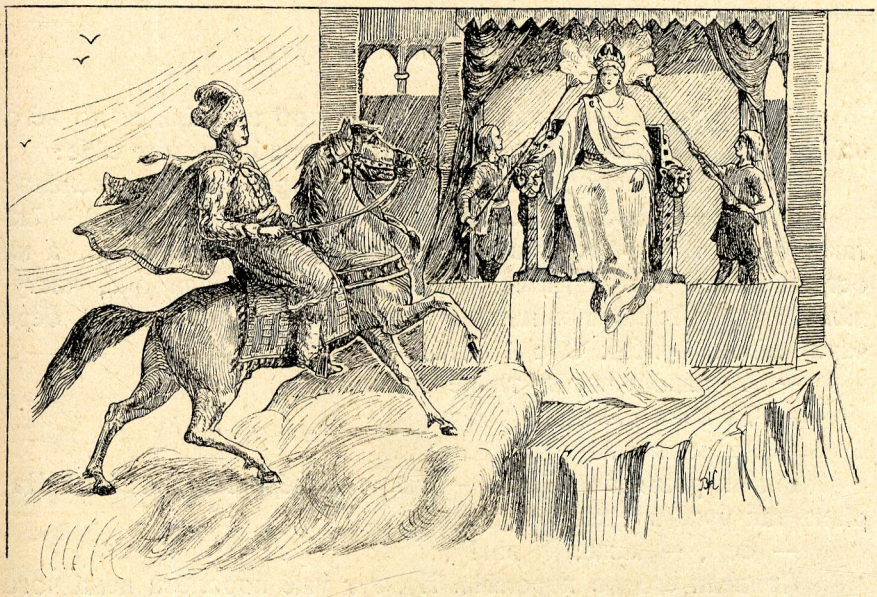

— Па́не мій ми́лий, па́не мій лю́бий! — ка́же кінь, — я́кже тебе́ не́сти? чи пона́д земле́ю чи о половині́ дере́в чи пове́рх дере́в?

— Неси́, — ка́же, — пове́рх дере́в!

Сі́в він, кінь як поні́с єго́ — аж земля́ гуде́. Наздогна́ли они́ брати́в та попри них як ви́хор. От, добіга́є ме́нший брат аж до короля́, а там тако́го на́роду, що ще й не було́: з усе́го коро́лівства лю́ди зійшли́ ся подиви́ти ся, що то буде́ — чи доско́чить той їзде́ць коро́лівни. Вже нїхто́ й не про́бує скака́ти; ба́чуть, що не змо́га. Всї ті́лько й дожида́ють то́го, що вчо́ра за мали́м не доско́чив. А коро́лівна як со́нце пи́шна та га́рна висо́ко-висо́ко ся́є.

Коли́ се вра́з прибіга́є ме́нший брат, як ви́хор між людьми́ проско́чив та в гору́ ско́чив, до коро́лівни доско́чив, пе́рстїнь з руки́ зняв тай наза́д. Лю́ди таки́й крик та ше́лест зроби́ли:

— Хто се? хто се?

Всї пита́ють ся, а нїхто́ не зна́є. А він і не припини́в ся; заверну́в ся тай зник зпере́д очи́й.

Поїхав він у по́ле, пусти́в коня́, а сам пігна́в вівцю́ до до́му. А пе́рстїнь надїв на па́лець і ганчі́ркою[1]) завяза́в, щоб не ви́дко було́. Прихо́дить до до́му, а там брати́ хваля́ть ся:

— Таки́ доско́чив! От так ли́цар!

А ме́нший брат:

— Мо́же то я?

А брати́ є́му:

— Чи не згуби́в ти й оста́тного ро́зуму?

От, дру́гого дня нака́з від короля́, щоб збира́ли ся до не́го всї — і старе́ й мале́ й калїчне́. Брати́ й гово́рять між се́бе:

— Як нам вести́ ду́рня? Со́ром! Та тре́ба вести́: зве́лено!

От, як зібра́лись усї в двір, а там столи́ понакри́вані — їжі тако́ї бога́то. Коро́ль ста́в гости́ти люди́й ме́дом і вино́м, а на оста́нцї ста́ла частува́ти всїх королївна. Частува́ла она́, частува́ла, а напри́кінцї прийшла́ й до ме́ншого бра́та. Той бере́ ча́рку лїво́ю руко́ю. Она й пита́:

— А право́ю чого́ж ти не бере́ш?

— Та зби́в па́лець.

— Ану́ покажи́!

Він як розвяза́в па́лець — так той пе́рстень і засия́в! Царівна так рука́ми і сплеснула:

— Сеж, — ка́же, — він!

Привели́ є́го до короля́!... Ну, тут уже́ корале́ви нема́ чого́ роби́ти, тре́ба за ме́ншого бра́та дочку́ віддава́ти. За́раз їх звінча́ли та таки́й бенке́т счини́ли!... А брати́ сидя́ть на то́му бенке́тї та диву́ють ся: був ду́рень, а тепе́р корале́нко...

Народня казка.

25. „Ясне со́нечко“.

Після́ сме́рти князя́ Сьвятосла́ва засїв на ки́ївскому престо́лї є́го син Володими́р, що пере́дше князюва́в у Новгоро́дї. Як ко́ждий ру́ский князь, так і він му́сїв зра́зу позбу́ти ся всїх своїх вну́трішних ворогів, які́ спиня́ли є́го у володі́ню. Се тре́ба було́ зроби́ти мечем і хоч Володими́р не ду́же то й бажа́в се́го, му́сїв чима́ло кро́ви проли́ти, зако́ міг засїсти спокі́йно на престо́лї і порядкува́ти держа́вою.

[1]) платинка.

Та не був се князь, яки́й ті́лько про грани́ці краю́ стара́в ся. Загада́в він да́ти Руси де́що бі́льше, ні́ж щора́з то по-ши́рювати є́ї просто́ри та побі́льшувати дани́ни. Він заду́мав заве́сти на Руси Христо́ву ві́ру.

Як ті́лько зачу́ли про се чужі́ на́роди, ста́ли посила́ти до Володими́ра свої́х по́слів і захва́лювати перед ним свою́ ві́ру. Приходи́ли Гре́ки, приходи́ли Ні́мці, але приходи́ли й Жиди́ і Ту́рки. Та Володими́р не хоті́в сам рі́шити ся. Він післа́в свої́х по́слів до рі́жних країв, щоб они́ самі́ розгля́нули ся в ко́ждій ві́рі. Коли́ єго́ по́сли прийшли́ на свої́й мандрі́вці наре́шті у Царгоро́д і там зайшли́ до це́ркви на Слу́жбу бо́жу, поріши́ли, що ні в яко́му хра́мі не почува́ли себе́ так га́рно, як тут. Гре́цка ві́ра подо́бала ся їм найбі́льше з усі́х. Повернувши до Ки́єва, розповіли Володими́рови все, що ба́чили, і вихва́лювали ду́же гре́цку ві́ру.

Володимир Великий.

Та на разї Володими́р був заня́тий вели́ким похо́дом на гре́цке мі́сто Корсу́нь у Кри́мі. Він завоюва́в се мі́сто та післа́в до гре́цких ці́сарів у Царгоро́д по́слів із про́сьбою, щоб они́ відда́ли за не́го свою́ сестру́ Анну. Та не згоди́ли ся на се гре́цкі ці́сарі.

— На́ша сестра́ христия́нка, а ти погани́н! — відповіли они́, — як мо́жемо тобі її відда́ти? Ти прийми́ хрест, тоді́ й ду́шу свою́ спасе́ш і сестру́ на́шу діста́неш.

Володими́р згоди́в ся. Царі́вна забра́ла з собо́ю сьвяще́ників і поплила́ до Володими́ра у Крим. Тут він охрести́в ся і по-

вінча́в ся з не́ю, забра́в сьвяще́ників зі собо́ю й поверну́в на Украї́ну.

Прибу́вши до Ки́єва, він вели́в охрести́ти наперед усі́х свої́х близьки́х, а да́лі взяв ся за пригото́ване до хресту́ ці́ло́го наро́да. Сьвяще́ники ходи́ли й поу́чували наро́д у нові́й ві́рі, а Володими́р ни́щив пога́ньскі божи́ща, вали́в іди́оли і сьвяті́ де́рева. Коли́ здебі́льша було́ всьо пригото́ване, зібра́в Володими́р усі́х, хто хоті́в хрести́ти ся, над Дні́про́м і тут усі́ охрести́ли ся.

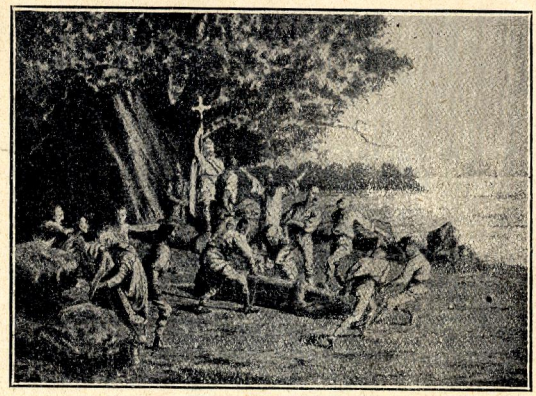

Кияни топлять Перуна.

Та не всі́ так ле́гко приня́ли нову́ ві́ру. Були́ й такі́, що утіка́ли в лі́си́, в степи́ і там до́вго хова́ли ся, побо́юючи ся, щоби Володими́р си́лою не принево́лив їх до не́ї. Го́ловно лю́ди, що ме́шкали пода́льше Ки́єва, борони́ли ся про́ти нові́ї ві́ри і тре́ба було́ до́вшого часу́, за́ки Христо́ва ві́ра приня́ла ся й посе́ред них.

А Володими́р ста́вив тим ча́сом церкви́ по го́родах і се́лах, привози́в із гре́цких міст іко́ни і кни́ги та все спрова́джував із Гре́ції та Болга́рії нови́х сьвяще́ників. Із заве́дене́м христия́ньства поча́ла шири́ти ся на Руси просьві́та, поча́ли проявля́ти ся за́вязки письменьства́.

У Ки́єві заснува́в Володими́р пе́ршу шко́лу, де вчи́ли ся ді́ти бога́тих городя́н. Таки́м спо́собом Ки́ї́в ста́є за Володими́ра о́гнищем нові́ї ві́ри, церко́вного жи́тя і нау́ки.

Володими́р не пра́вив держа́вою самові́льно із свое́ю дружи́ною — він скрика́в на нара́ди поважні́йших люди́й, старши́х, і то не ті́лько з Ки́єва, але тако́ж з і́нших го́родів. Ся у́часть грома́ди в упра́ві держа́вою роби́ла Володими́ра люби́мцем ці́ло́го наро́да.

За єго́ вели́кі заслу́ги называ́ли єго́ суча́сні „ласка́вим князе́м“, „я́сним со́нечком“, а істо́рия перехо́вує па́мять про не́го під по́чесною на́звою: Володими́ра Вели́кого.

За І. Левицким і М. Грушевским.

26. Украïньске село́ в осени́.

Дрима́ють се́ла. — Ясно ще
осі́нне со́нце ся́є,
та хо́лодом осі́нним вже
в пові́трі потяга́є.

Темнозеле́нії садки́
дрима́ють вже без пло́ду
і ти́хо гріють ся хатки́
і ве́рби гнуть ся в во́ду.

Сонли́во ри́чечка пливе́
згаче́на конопля́ми,
а всї плоти́, зарі́нки всї
обста́влені горстка́ми.

Мов ве́жі й ба́шти до́брії
стоги́ та оборо́ги
стоя́ть і стереже́ть село́
від го́лоду й трево́ги.

Дрімли́во в по́ле йде ора́ч —
щеж ве́ремя не ско́ре —
і зві́льна під озимину́
пухку́ю зе́млю о́ре.

Коро́ви си́ті на стерни́
лежа́ть і ремига́ють,
а пастухи́ бу́льби печу́ть,
коло огню́ гуля́ють.

Ще лїс не сто́гне тим вели́ким,
осі́нним до́вгим то́ном
і ще стрілою ла́стівка
звива́єсь над зато́ном.

Тиша́, споки́й — мов розлило́сь
дрімо́ти со́нне мо́ре;
здає́ть ся: задрімало десь
у не́трах лю́те го́ре.

О, не будіть його́, хмарки́,
дощем холо́дним жи́во;
і ти, осі́нний ві́тре, спи,
не рви ся так гнівли́во!

Неха́й той люд пото́млений
хоч тро́ха відпочи́не,
неха́й та зго́рблена спина́
ярмо́ важке́є ски́не!

Хай він, що був воло́м весь рік,
робив немо́в маши́на,
почу́є в со́бі дух живи́й,
пізна́, що й він люди́на.

І хай мов пе́рла в ум його́
запа́де на свобо́ді
хоч часть тої поезії,
що розлила́сь в приро́ді.

Іван Франко.

4 Описати подрібно кожду змальовану поетом картину
5. Нарисувати те, що описує в сій поезиї Іван Франко.

27. Яросла́в Му́дрий.

По Володими́рі зіста́ло ся бога́то сині́в. Они́ сидїли по рі́жних зе́млях і почали́ між собо́ю сварити ся й воюва́ти ся. Сьвятопо́лк, що сидів у Ки́єві, почав убива́ти й виганя́ти братів із своїх го́родів, щоб забра́ти всї зе́млї до ку́пи в свої ру́ки, як то зробив був сво́го часу́ єго́ ба́тько. Але єго́ переміг брат Яросла́в і з часо́м забра́в у свої ру́ки майже всї зе́млї, які за Володими́ра нале́жали до Ки́єва.

Подíбно як бáтько Ярослáв богáто старáв ся для цéркви і духовéньства, для осьвíти і книжности. За єгó часíв булú вже на Руси письмéнники, якí вмíли складáти рíжні поучення так гáрно, як тíлько вмíли найлíпші письмéнники: такúй був сьвящéник Іларíон, потím постáвлений митрополúтом у Кúєві.

Ярослáв старáв ся такóж, щоби людям не булó кривд від княжих бояр і урядникíв. До нáших часíв переховáв ся збірник законíв під нáзвою „Рýска Прáвда“. Там спúсано, як сýди мáли судúти й карáти за Ярослáва; між нúми є й устáви вúдані Ярослáвом для урядникíв, що їздили по сéлах і гóродах: що онú мáли брáти від людúй на своé прогодóване, а бíльше тóго не сьмíли.

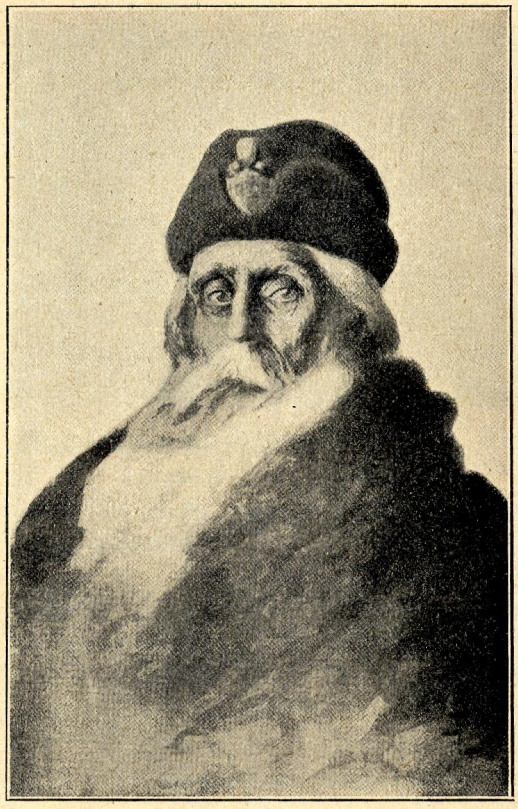

Ярослав Мудрий

Кúївска держáва булá велúка і слáвна за Ярослáва, як і за єгó бáтька. Мáло не з усíми бíльшими володарями тодíшними Ярослáв був посвояченúй. Сам він мав жíнкою доньку́ швéдского короля, єгó син був женáтий з візантúйскою царíвною, однá донька булá вíддана за францýского короля, другá за норвéжского; сестрý свою Ярослáв вúдав за пóльского короля, а угóрский корóль теж був женáтий з украíньскою княжною.

Рíжні сусíди, як їм трапля́ла ся бідá, шукáли схорóнища й пóмочи у Ярослáва. Так богáто помагáв він пóльскому королéви, бо той не міг дáти собí рáди: в єгó землях булú все велúкі бýнти.

Та слáва й сúла рýскої держáви не постóяла дóвго по Ярослáві. Але хоч і впáла онá, то богáто по нíй дóброго слíдý

лиши́ло ся на до́вгі вікй. Лиши́ла ся христия́ньска нау́ка й ві́ра, це́рква й духове́ньство, письменьство́ й одна́кова церко́вна славя́ньска мо́ва по всіх зе́млях. Лиши́в ся оди́н кня́жий рід, з яко́го рі́жні зе́млї до́вго потім ма́ли собі князі́в, уважа́ючи,

Ярослав висилає свою доньку до Франції.

що то їх пи́томі володарі́; лиши́ло ся спільне́ імя́ ру́ске. Лиши́ло ся однако́ве пра́во і зако́ни, однако́вий лад у грома́дї, в упра́ві, однако́ві вла́сти. Бога́то приподо́било ся у тім часі до се́бе жите́ по рі́жних украї́ньских краях і они́ почу́ли себе́ тоді бли́зшими одні́ до одни́х.

Тому́ та стара́ ки́ївська держа́ва ма́є вели́ку вагу́ в на́шій істо́рії.

Михайло Грушевский.

28. Заповіт Яросла́ва Му́дрого.

Умира́ючи князь Яросла́в
Заповіт своїм дітям поки́нув,
Щоб Украї́на, край наш сьвяти́й
У рука́х у синів не заги́нув.
В заповіті тому́ написа́в Яросла́в
Коротє́ньке та му́дреє сло́во:
— „Ви любіте ся, дітки мої,
Та шану́йте оди́н ви одно́го:

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ

Та щоб згóда між вáми булá,
Бо вас нéнька однá породúла,
І тодí вас нíщо́ не злома́
Й не здола́ вас воро́жая си́ла.
Колúж бу́де незгóда у вáс,
То загúнете ви, мої дíти,
Та загу́бите й край дорогúй –
Бу́де лúхо тяжке́ він терпíти.

М. Кононенко.

29. Телéсик.

Жúли собí дíд та бáба. Вже й старí стáли, а дíтúй немá. Жу́рять ся дíд та бáба:

— Хто нáшої смéрти догля́не, що в нас дíтúй немá?

От бáба і прóсить дíда:

— Поíдь, дíду, в лíс, вúрубай там менí деревúну та зробú колúсочку; то я полóжу деревúнку в колúсочку та буду́ колихáти: от, буде́ менí хоч зáбавка!

Дíд спершу́ не хотíв, а бáба все прóсить та прóсить; послу́хав він, поíхав, вúрубав деревúнку, зробúв колúсочку... Положúла бáба ту деревúнку в колúсочку — колúше й пíсні співáє:

Лю́лї-лю́лї, телéсику,
Наварúла кулéшику —
І з ніжкáми і з ручкáми,
Буду́ тебé годувáти!

Колихáла-колихáла, аж пóки полягáли онú ввéчері спáти. Встаю́ть урáнцї — аж з тої деревúнки та став синóк малéнький. Онú так зрадíли, що Бóже! Тай назвáли тóго синкá Телéсиком.

Росте́ той синóк тай росте́ — і такúй стáв гáрний, що бáба з дíдом не навтíшаються ся з нéго.

От, як підрíс він, то й кáже:

— Зробíть менí, тáту, золотúй чóвник і срíбнеє весéлечко: буду́ я рúбку ловúти та вас годувáти!

От, дíд зробúв золотúй чóвник і срíбнеє весéлечко, спустúли на рíчку — він і поíхав. То отсé він íздить по рíчцї, ло́вить рúбку та году́є дíда й бáбу: налóвить та віддáсть — і знóву поíде. А мáти éму́ íсти нóсить тай кáже:

— Глядúж, сúну, як я клúкати му, то плúви́ до бережкá, а як хто чужúй, то плúви́ дáлї!

От, ма́ти навари́ла єму́ снї́дати, прине́сла до бе́рега тай кли́че:

— Теле́сику, Теле́сику!
Припли́нь, припли́нь до бережка́!
Дам я тобі́ ї́сти й пи́ти!

Теле́сик почу́в.

— Бли́зше, бли́зше, чо́внику до бережка́ — сеж моя́ ма́тїнка снї́дати принесла́!

Пливе́... Приста́в до бережка́, наї́в ся, напи́в ся, відіпхну́в золоти́й чо́вник срі́бним весельце́м і попли́в да́лї ри́бки лови́ти...

А змия́ й підслу́хала, як ма́ти кли́кала Теле́сика, та прийшла́ до бе́рега тай дава́й гука́ти товсти́м го́лосом:

— Теле́сику, Теле́сику!
Припли́нь, припли́нь до бережка́!
Дам я тобі́ ї́сти й пи́ти!

А він чу́є...

— Тож не моє́ї ма́тїнки го́лос! Пливи́, пливи́ чо́внику да́лї! Пливи́, пливи́ чо́внику да́лї!

Махну́в весельце́м — чо́вник і попли́в. А змия́ стоя́ла-стоя́ла тай пішла́ від бережка́ геть.

От, ма́ти Теле́сикова навари́ла єму́ обі́дати, поне́сла до бережка́ тай кли́че:

— Теле́сику, Теле́сику!
Припли́нь, припли́нь до бережка́!
Дам я тобі́ ї́сти й пи́ти!

Він почу́в.

— Бли́зше, бли́зше, чо́внику, до бережка́! Сеж моя́ ма́тїнка менї́ обі́дати принесла́!

Попли́в до бережка́, наї́в ся, напи́в ся, відда́в ма́тери ри́бку, що налови́в, відіпхну́в чо́вник і попли́в зно́ву...

А змия́ прихо́дить до бе́рега та знов кли́че товсти́м го́лосом:

— Теле́сику, Теле́сику!
Припли́нь, припли́нь по бережка́!
Дам я тобі́ ї́сти й пи́ти!

А він почу́в, що то не ма́терин го́лос та махну́в весельце́м:

— Пливи́, пливи́, чо́внику, да́лї! Пливи́, пливи́, чо́внику, да́лї! — Чо́вник і попли́в да́лї.

Змия́ ба́чить, що нїчо́го не вдї́є та пішла́ до коваля́!

— Кова́лю, кова́лю! скуй менї́ таки́й тоне́нький голосо́к, як у Теле́сикової ма́тери!

Кова́ль і скува́в. Она́ пішла́ до бережка́ і ста́ла кли́кати:

— Теле́сику, Теле́сику!

Припли́нь, припли́нь до бережка́!

Дам я тобі́ ї́сти й пи́ти!

А він ду́мав, що то ма́ти:

— Бли́зше, бли́зше, чо́внику, до бережка́ — тож мені́ моя́ ма́тінка ї́сти принесла́!

Тай припли́в до бережка́. А змия́ єго́ мерщі́й ухо́пила з човна́ та поне́сла до своє́ї ха́ти.

Прино́сить до ха́ти:

— Змию́чко Оле́нко, відчини́!

Оле́нка й відчини́ла; она́ ввійшла́ у ха́ту.

— Змию́чко Оле́нко, натопи́ піч так, щоб аж каміне́ розпада́ло ся та спечи́ мені́ Теле́сика, а я піду́, го́стий покли́чу та буде́мо гуля́ти.

Та полетї́ла кли́кати го́стий.

От Оле́нка натопи́ла піч так, що аж каміне́ розпада́єть ся, а тодї́ й ка́же:

— Сїда́й, Теле́сику, на лопа́ту!

А він ка́же:

— Коли́ж я не вмію — як сїда́ти?

— Та вже сїда́й! — ка́же Оле́нка.

Він і положи́в на лопа́ту ру́ку.

— Так? — ка́же.

— Та нї бо: сїда́й зовсї́м!

Він положи́в го́лову:

— Отта́к мо́же?

— Та нї бо, нї! Сїда́й уве́сь!

— А якже? Хиба́ так? — Тай положи́в но́гу.

— Та нї бо, — ка́же Оле́нка, — нї! Не так!

— Ну, так покажи́ж, — ка́же Теле́сик, — бо я не зна́ю як.

Она́ й ста́ла пока́зувати та тілько сї́ла, а він за лопа́ту тай уки́нув ї́ї в піч і засли́нкою піч затули́в; а сам замкну́в ха́ту, ви́лїз на превисоче́зного я́вора тай сиди́ть.

От змия́ прилїта́є з го́стями.

— Змию́чко Оле́нко, відчини́!

Не чуть.

— Змию́чко Оле́нко, відчини́!

Не озива́єть ся.

— От вра́жа Оле́нка — вже десь повія́лась.

От, змия́ сама́ відчини́ла ха́ту, повходи́ли го́стї, посїда́ли за стіл. Відслони́ла змия́ засли́нку, ви́няла з пе́чи тай їдя́ть — ду́мали, що Теле́сик. Попоїли до́бре, повиходи́ли на двір тай ка́чаються ся по дворі́.

— Покочу́ ся, повалю́ ся, Теле́сикового мясця́ наївшись!

А Теле́сик із я́вора:

— Покоті́ть ся, повалі́ть ся, Оле́нчиного мясця́ наївшись!

Они́ слу́хають... „Де се?“ Та знов:

— Покочу́ ся, повалю́ ся, Теле́сикового мясця́ наївшись!

А він зно́ву:

— Покоті́ть ся, повалі́ть ся, Оле́нчиного́ мясця́ наївшись!

От тоді́:

— Що оно́ таке́?

Дава́й шука́ти, дава́й диви́ть ся — та угледі́ли Теле́сика на я́ворі. Ки́нулись до я́вора тай поча́ли єго́ гри́зти. Гри́зли-гри́зли, аж зу́би поломали́, а не перегризу́ть. Ки́нулись до коваля́:

— Кова́лю, кова́лю, поку́й нам такі́ зу́би, щоб то́го я́вора перегри́зти!

Кова́ль і покува́в. Они́ як поча́ли зно́ву... От-от уже́ перегризу́ть... Коли́ лети́ть табу́н гуси́й. Теле́сик їх про́сить:

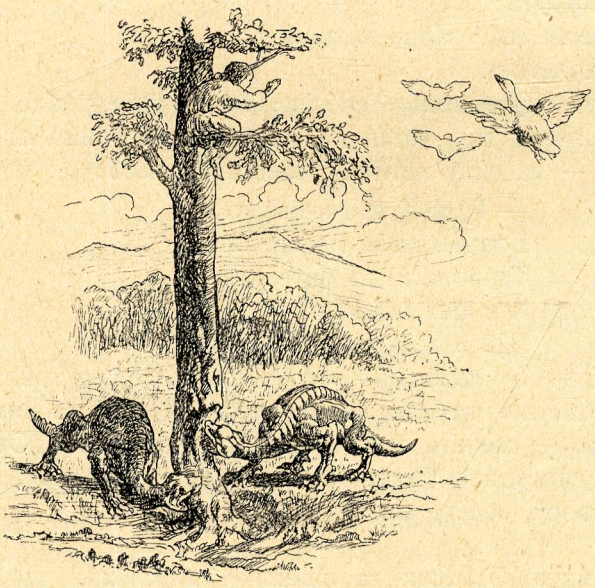

— Гу́си-гу́си, гусеня́та!
Возьмі́ть мене́ на крилята́,
Та понесі́ть до ба́тенька.

А в ба́тенька їсти й пи́ти,
Ще й хоро́ше походи́ти!

А гу́си й ка́жуть:

— Неха́й тебе́ сере́дні возьму́ть.

А змиї́ гризу́ть-гризу́ть... Аж лети́ть знов табу́н гуси́й. Теле́сик і про́сить:

— Гу́си-гу́си, гусеня́та!
Возьмі́ть мене́ на крили́та,
Та понесі́ть до ба́тенька.
А в ба́тенька їсти й пи́ти,
Ще й хоро́ше походи́ти!

Так і сї́ є́му ка́жуть:

— Неха́й тебе́ за́дні возьму́ть.

А я́вір аж тріщи́ть. Відпочи́нуть змиї́ тай зно́в гризу́ть, відпочи́нуть тай знов... Аж лети́ть ще табу́н гуси́й.

Теле́сик так їх про́сить:

— Гу́си-гу́си, гусеня́та!
Возьмі́ть мене́ на крили́та,
Та понесі́ть до ба́тенька.
А в ба́тенька їсти й пи́ти,
Ще й хоро́ше походи́ти!

А сї́ ка́жуть:

— Неха́й тебе́ за́дне возьме́!

Тай полете́ли.

Сиди́ть серде́шний Теле́сик; от-от я́вір упа́де, от-от доведе́ть ся пропа́сти! Коли́ се лети́ть собі́ одни́м одно́ гусеня́: відби́лось — на си́лу лети́ть. Теле́сик до не́го:

— Гу́ся-гу́ся, гусеня́тко!
Возьми́ мене́ на крили́тко,
Та понеси́ до ба́тенька.
А в ба́тенька їсти й пи́ти,
Ще й хоро́ше походи́ти!

— Сїда́й! — ка́же оно́ тай ухо́пило є́го на кри́ла. Та вто́милось серде́шне та так ни́зько несе́. А змия́ за ним — чи не вхо́пить є́го — жене́ть ся. Та таки́ не наздогна́ла. От оно́ принесло тай посади́ло Теле́сика на при́чілку знадво́ру, а само́ хо́дить по двору́, пасе́ть ся.

От, сиди́ть Теле́сик на при́чілку тай слу́хає, що в ха́тї ро́бить ся. А ба́ба напекла́ пиріжкі́в та вийма́є з пе́чи й ка́же:

— Се тобі́, дї́ду, пиріжо́к, а се менї́ пиріжо́к:

А Теле́сик знадво́ру:

— А менї?

То се онá знóву виймáє пиріжкú та:

— Отсé тобí, дїдýсю, пиріжóк, а се менї!

А Телéсик знов:

— А менї?

Онú й почýли: Що се?

— Чи ти чýєш, дїду, щось нáче гукáє?

— Та то, — кáже дїд, — мабýть так учувáєть ся.

Та знóв бáба:

— Се тобí, дїдýсю, а се менї!

— А менї? — з прúчілка Телéсик.

— Отже такú озивáєть ся! — говóрить бáба та зирк у вікнó, аж на прúчілку Телéсик. Онú тодї з хáти та вхóпили єгó та внéсли в хáту та такí рáді...

А гýсятко хóдить по дворý, то мáти й побáчила:

— От гýсятко хóдить. Пійдý впіймáю тай зарíжу.

А Телéсик кáже:

— Нї, мáмо, не рíжте, а нагодýйте єгó! Колúб не онó, то яб у вас і не був.

От, онú нагодувáли єгó й напоїли і під крúльця насúпали пшонá. Так онó й полетїло.

От вам кáзочка, а менї бýбликів вя́зочка.

Народня казка.

30. Житé Русинів у старовинý.

Про житé руских племéн у давнинý мáємо довóлї скупí вíдомости.

І так про Полян лїтопúсець кáже, що онú мáли звичáй дóбрий і смúрний. Онú орáли зéмлю, ходúли на прóмисли лїсовї та водянí, велú торгóвлю з близькúми і далéкими нáродами. Здатнí булú до війнú, бúли ся завзя́то і немилосéрно.

Деревля́ни та Сїверя́ни опúсують ся в лїтописи як нарóд ще напíв дúкий, мáло культýрний. Та ми знáємо, що й там ужé в X. та XI. столїтях орáли зéмлю, сїяли уся́кий хлїб: прóсо, овéс, ячмíнь, горóх, а трóхи пізнїйше — жúто, пшенúцю. У степý (у Поля́н та степовúх Сїверя́н), розумíєть ся, хлїборóбство мáло ще бíльше мíсця. Окрíм тóго лю́ди держáли худóбу: рогáту, кóний, дрібнý худóбу і домáшню птúцю (курúй).

В тодїшньому господáрстві (окóло X. вікá) велúке мíсце мáли водянí, а найбíльш лїсовї прóмисли. Лю́ди полювáли на звíрів, щоб здобувáти дорогí фýтра, (бóбри, кýни, горностáї та íншi),

лови́ли ди́ких гуси́й, лебе́дів; не́водами і вудка́ми лови́ли ри́бу. В лїса́х знаходи́ли ди́кі пчо́ли по дупла́х і бра́ли там мід; старі́ дуплина́сті де́рева зва́ли ся бо́ртями, через се і про́мисл сей звав ся бортни́м. Роби́ли й на́рочно дупла́ в лїсово́му де́реві, щоб селили ся пчо́ли. Були́ й спра́вжнї па́сїки з у́лиями.

Мід як і фу́тра йшли і на про́даж і на пода́ть; тодї торгува́ли здебі́льшого ме́дом, во́ском, фу́трами і вивози́ли сей това́р у чужі́ зе́млї. З ме́ду готува́ли смачні́ та кріпкі́ на́питки. Ще й до неда́вного часу́ де́куди понад Десно́ю мо́жна було́ почу́ти, як

СРІБНИЙ ДЕНАР СВЯТОПОЛКА (1015—1018).

СРІБНИЙ ДЕНАР ЯРОСЛАВА МУДРОГО (1019—1054).

СРІБНІ ГРОШІ ВОЛОДИМИРА ВЕЛИКОГО.

Гроші.

числя́ть і склада́ють ці́ни́ не на гро́ші, а „на ку́ни“, (скірки́ куни́ць, яки́ми коли́сь дава́ли пода́ток і плати́ли замість гроши́й).

На́ші пре́дки за тих часі́в уміли вже пря́сти, тка́ти, випра́вля́ти ски́ри, роби́ти глиняні́ на́чиня, кува́ти зелїзо і роби́ти з не́го зна́ряди. Де́куди вміли й здобува́ти зелїзо, випа́люючи є́го з руди́. Виробля́ли тако́ж уся́чину з бро́нзу, мі́ди, срібла, і́нодї й зо́лота і те все́ знахо́димо в старода́вних моги́лах, наси́паних за тих часі́в.

Оде́жу носи́ли і пани́ і про́сті лю́ди одно́го покро́ю; ті́лько пани́ ши́ли оде́жу з дорого́ї чужозе́мної мате́риї, а про́сті лю́ди виробля́ли самі́ собі́ полотно́ і сукно́.

Оде́жа не ду́же відрізня́ла ся від то́ї, що й тепе́р ще но́сять по заку́тинах Украї́ни: в Черни́гівщині, на Во́линьскому Поліссю та в го́рах у Галичині. Носи́ли до́вгу, бі́лу соро́чку на ви́пуск, вишива́ну за́полочю, підпере́зану по́ясом; неширо́кі штани́; чо́боти або постоли́, ремінні або личані́. На голові́ ша́пка, капелю́х з загну́тими краями, обши́тими фу́тром і суко́нним верхо́м. Пове́рх соро́чки наді́ва́ли свити́ну, а пове́рх не́ї — плащ. Для прикра́си носи́ли го́ловно жінки́, уся́кі сріб'ні та золоті́ цяцьки́: сережки́, ланцюжки́ на голові́ й на ши́ї, обручі́ і т. д.

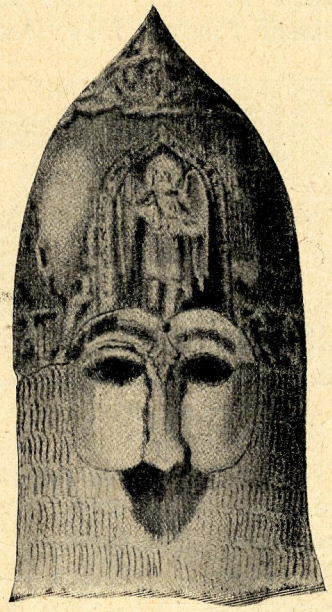

Шолом князя.

Хати́ роби́ли невели́кі, про́сті; в лісові́й сторо́ні ста́вили їх висо́кі на два пове́рхи, а біля́ ха́ти прилі́плювали коша́ри, комо́ри. В степу́ роби́ли хи́жі, ви́плетені з лози́ або очере́ту та обма́зані гли́ною, або з е м л я н к и́, підко́пані тро́хи під горо́ю в землі́. В хата́х (хи́жах, землянка́х), роби́ли пе́чи — про́сто з гли́ни, без це́гли: не скрізь і не зра́зу поча́ли для ди́му роби́ти при пе́чи дима́р (ко́мин), де́куди ще й до́сі не ро́блять, так, що дим сте́лить ся по всій ха́ті.

Одіж і збруя Українців у давнину.

Одіж і збруя Українців у давнину.

Щоб ма́ти за́хист від ворогів, роби́ли городки́: насипа́ли вал, ста́вили частоко́л, а в середи́ні попід вало́м роби́ли невели́кі хатки́, ставля́ючи їх ті́сно одну́ бі́ля дру́гої. Туди́ й хова́ли ся

під час потре́би з усі́м ска́рбом і худо́бою. Городи́ща ті були́ невели́кі; їх і тепе́р бага́то ще знахо́дить ся на Україні.

Окрім тих мали́х городкі́в розсі́яних по всій землі́, версто́в мо́же на ши́сть оди́н від дру́гого, ско́ро появи́лись і ви́росли бі́льші го́роди: Ки́їв, Переясла́в, Черни́гів, Лю́беч і і́нші.

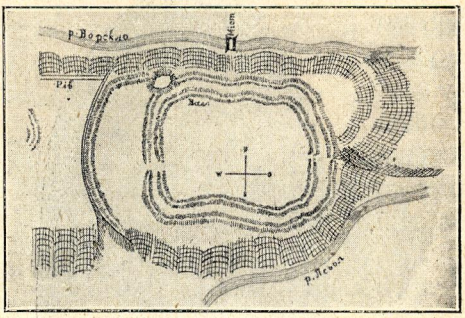

Городище.

Сюди́ приїзди́ли купці́ з чужи́х земе́ль (з ца́рства хаза́рского, від Ара́бів, Гре́ків, Варя́гів), скупо́вували футра́, мід, віск, а продава́ли свої́ това́ри: уся́кі ви́роби, дорогу́ мате́рию, збру́ю і т. д.

А на́ші лю́ди поча́ли вози́ти на про́даж свої́ това́ри — і до Ара́бів і до Гре́ків.

Зимо́ю скрізь збира́ли, скупо́вували або вимі́нювали по се́лах чи по хуторах і городка́х ски́ри, мід і віск, звози́ли до бе́рега рікй, ла́дили вели́кі чо́вни, а на весні́ сплавля́ли те все до Черни́гова, Лю́беча, а да́лі до Ки́єва. Звідси вируша́ли в дале́ку доро́гу аж до Чо́рного мо́ря, яке́ зва́ло ся тоді́ Ру́ським мо́рем, до Царгоро́да або́ й до да́льших країв. Там прова́дили свої́ това́ри, накупо́вували дороги́х східни́х това́рів і верта́ли ся до до́му. Так са́мо торгува́ли і з Хаза́рами й да́льшими на́родами.

Де не мо́жна було́ проїхати з одно́ї рікй в дру́гу, там перетяга́ли чо́вни по сухо́му (ті мі́сця зва́ли ся во́локами), а това́р переноси́ли на пле́чах. Товго́вля дава́ла вели́кий при́буток, через те де да́лі става́ло все бі́льше купців; го́роди розроста́ли ся, їх ме́шканці богатіли, звика́ли до ро́зкошів і весе́лого житя́.

Торго́вля з культу́рною гре́цкою земле́ю привча́ла і на́ших люди́й заводи́ти у се́бе де́які звича́ї чужозе́мні, кра́сше будува́ти буди́нки, носи́ти дорогу́ оде́жу і т. д. В гре́цкій сторонї тоді́ давно́ вже панува́ла христия́ньска ві́ра; на́ші лю́ди, ча́сто стрічаючись із христия́нами, звика́ли до них, тай самі́ і́нодї става́ли христия́нами.

Г. Коваленко.

31. Скупи́й.

Оди́н чоловік лежи́ть у ночи́ тай ка́же:

— Які́ сї богачі́ скупі́! Якби менї́ бога́тство — яб усі́м дава́в.

Ті́лько се проказа́в, а хтось є́му пода́є у вікно́ кали́тку тай ка́же:

— На́ отсю́ тобі́ кали́тку, у нїй оди́н червіне́ць. І ти є́го́ відтіля́ ви́тягни — гля́неш — іще́ буде́. І так скі́лько хо́чеш! А як натя́гаєш, тоді́ віднє́си її і вки́нь у рі́чку.

Він узя́в, тя́гав гро́ші три дні, здоро́ву ку́пу натя́гав. А жа́лко не́сти в рі́чку та нїчо́го роби́ти — поні́с.

Несе́ та все тяга́ та хова́є. Дійшо́в до рі́чки, поглядїв — є червіне́ць. Він є́го́ ви́няв, поглядїв — іще́ є.

І жа́лко є́му́ ки́дати і він усе́ тя́гав і дотя́гав ся, що ко́ло них і вмер, а кали́тки не вки́нув у во́ду. Народня сьміховинка.

32. Сьвітова́ по́дорож капли́ни води́.

(Оповіда́є капли́на води́).

З по́другами-капли́нами жи́ла я ві́льно у вели́кому мо́рі-океа́ні. Гуля́ли ми та ба́вились, віки́ ці́лі го́йдали ся та в хви́лях усе́ спліта́ли ся. Почу́ємо ті́лько, що десь ві́тер зашуми́ть зда́леку, і вже всї тремтимо́, радїємо. Іноді, кача́ючись на ри́бонці, заприва́єш Бог зна як глубо́ко, а вчу́єш той згук і поспіша́єш на гору́, щоби з капли́нками-по́дружками за ру́ченьки побра́ти ся та з вітра́ми погра́ти ся.

Дму́хають вітри́ над на́ми, лоско́чуть нас, розбу́ркують, затремтимо́ ми разо́м, затанцю́ємо, го́рами-хви́лями здійма́ємось, важки́ми буруна́ми поко́тимось. За ві́тром все поспіша́ємо, аж по́ки зустрі́немо на шляху́ денебу́дь ске́лю або́ бе́рег.

Уда́римось усї разо́м, засьміємо́сь, розско́чимось і зно́ву в мо́ре-океа́н пове́рнемо. Приста́немо до і́нших, що в таки́й же гурт-хви́лю вже зібра́ли ся і за на́ми поспіша́ють. Бємо́сь із ни́ми об ске́лю або́ об бе́рег і зно́ву наза́д повёрта́ємо.

І так час до́вго йшов.

Яко́сь то в со́няшний день гуля́ла я з по́дружками; ми ганя́ли ся за чо́внами, до стерна́ чіпля́ли ся і плили́ дале́ко. Було́ я́сно, со́няшно і так га́рно на пове́рхнї, що не хотїло ся спуска́тись у глубину́.

Нїма́ ти́ша і́нколи пору́шувалась скигли́нєм ча́йки, що лїта́ла над на́ми та чого́сь шука́ла.

— Щасли́ві! — промо́вила одна́ подру́женька.

— Хто? — спита́ла я.

— А оті́ пта́шки, що висо́ко і ві́льно лїта́ють у повітрі. А ми в океа́ні мабу́ть і звіку́ємо й не поба́чимо, що за ним дїє ся.

— А так, а так, подру́женько, — зітхну́ла я. Хоч тут оно́ і весе́ло, а всеж таки́ хоті́ло сяб полину́ти за пта́шками.

— А зна́єш що, голу́бонько, попро́симо ми ча́йку жалі́бницю, хай она́ підні́ме́ нас у пові́трє і понесе́ за мо́ре в далечі́нь.

І ста́ли ми хвилюва́тись та ча́йку проси́ти:

— Голу́бонько білогру́да, возьми́ і нас у пові́трє та ви́неси за мо́ре в чужі́ краї́, дале́кії.

— Не мо́жу вас поне́сти в чужі́ краї́ дале́кії, бо ма́ю недале́ко від бе́рега своє́ гні́здо́ з мале́нькими дїточка́ми. Не мо́жу я лиши́ти їх, бо пла́кати муть за не́нькою. Зверні́ть ся ви до со́нечка, оно́ вам допомо́же підня́ти ся; зверні́ть ся ви до ві́тру, він вас понесе́.

А со́нечко в той час так весе́ло сия́ло, що аж слїпи́ло нас.

— Попро́буєм, — сказа́ли ми і ста́ли проси́ть золоте́ со́нце, щоб допомогло́ нам підня́тись у пові́трє.

— Що дня мілїо́ни вас підійма́ю я своїми промі́нями золототка́ними і ви то́го не ба́чите і ви то́го не зна́єте.

— А ти, ласка́ве со́нечко, і нас сьогодня підійми́.

— До́бре, — промо́вило со́нце.

Пригрі́ло со́няшне промі́нє і ми почу́ли, як неви́димо зня́ли ся з води́ і поча́ли підійма́ти ся.

II.

— Ага́, мої подру́женьки, я вже ли́ну в пові́трє.

— І ми, і ми, — почу́ла я навкруги́.

Гля́нула я, а навкруги́ ні́ко́го не ви́дно, ті́лько й чу́ти голоси́.

Ми розпа́ли ся розпли́ли ся на мале́сенькі неви́димі краплі́ночки, розси́пались, у па́ру перетвори́ли ся.

До́вго ли́нули ми в пові́трі в гору́, до́вго стоя́ли над океа́ном, було́ в пові́трі ти́хо і га́рно. Вже со́нечко з пі́вдня звернуло́, як повія́в лего́нький вітре́ць і погна́в нас, неви́димок, з то́го мі́сця, де ми були́.

— Ану́ лише́нь в доріженьку, подру́женьки, — сказа́ла одна́ капли́на. — Лети́ть та не губі́ть своїх части́ночок.

— Всї буде́мо трима́тись ку́пи, — почу́ли ся голоси́.

І поли́нули ми на кри́лах ле́гкого ві́тру в невідомі краї, в далечі́нь ще нечу́вану. До́вго лети́ли ми над океа́ном та все ті́шились тим, що зня́лись з єго́ пове́рхні, що ві́льні тепе́р. Не зна́ли бач то́го, що капли́на в пові́трі вільно́ю не мо́же бу́ти, а лети́ть туди́, куди́ ві́тер несе́.

Над ве́чір уже́ поба́чили ми, що океа́н лиши́в ся за на́ми. Нато́мість внизу́ посла́ла ся чудо́ва доли́на, вкри́та зеле́ними ки́лимами, поцятко́ваними ріжноба́рвними квітка́ми.

Вже со́нечко заходи́ло, як ми почу́ли, що хо́лодом нас обхо́плює та тя́гне щось до землї. Спуска́ємось, раді́ємо, бо хо́че ся поба́чити збли́зька чарі́вну зеле́ну скатерти́ну. Як зайшло́ со́нце, ми почу́ли, що на́ші части́ночки одна́ до дру́гої пригорта́ють ся. Я зно́ву почала́ ба́чити себе́ краплі́нкою, а де́неде й і́нших подру́женьок.

— Подру́женьки-краплі́ноньки, заночу́єм тут на шовкові́й трави́ці, — сказа́ла одна́ краплі́на.

— Заночу́єм, заночу́єм!

Все бли́зше та бли́зше почали́ ми до не́ї спуска́ти ся і наре́шті розмісти́ли ся, де хто міг. Хто на листо́чку, хто на стебели́нці, а я щасли́ва впа́ла на голо́вку яки́йсь роже́вій кві́точці і від уто́ми шви́дко засну́ла.

III.

На дру́гий день я проки́нула ся, гля́нула навкруги́ і здиву́вала ся.

Со́нечко вже зійшло́ й опови́ло пасма́ми своїх промі́нїв усю́ доли́ну.

— Як лю́бо тут менї, — зітхну́ла я і щільні́йше притули́ла ся до кві́точки.

— Лю́бо й менї, краплі́ночко, — промо́вила кві́тка, — та шко́да, що не до́вго зі мно́ю ти оста́неш ся. Що но́чи ма́йже хтонебу́дь із вас ночу́є тут, а прийде́ день, знима́єтесь і ли́нете в доріженьку.

— А я не хо́чу ще лину́ти, менї й тут га́рно, — сказа́ла я.

— То не від те́бе зале́жить.

— Атжеж від ме́не зале́жало прийти́ до те́бе на спочи́нок, на ні́ченьку, лю́ба кві́точко?

— Нї, серде́нько: як наступи́в ве́чір, похолодні́ло в пові́трю, а неви́димі твої части́ночки притисну́лись одна́ до дру́гої від хо́лоду бли́зше, те саме́ з твої́ми подру́женьками зроби́ло ся і всї ви перетвори́ли ся з па́ри неви́димої зно́ву в краплинки́. А потім р о с о́ю впа́ли ви на ки́лим трави́ та квітки́. Переночува́ли ви тут, спочива́єте, по́ки пригрі́є со́нечко, а там зно́ву оно́ розігрі́є вас і зно́ву па́рою ле́гкою ви підійме́тесь і в доріженьку але́ку поли́нете.

Розка́зує менї се кві́точка, а со́нце все ви́сше та ви́сше підбива́є ся. Єго́ промі́нє все більш та більш тепли́ть мене́. І по-

чу́ла я, що зно́ву підійма́ю ся в пові́трє ле́гкою неви́димкою, а разо́м зі мно́ю і всї мої подру́женьки.

Висо́ко, висо́ко підня́ли ся ми, а ві́тер ті́лько то́го й ждав, підхо́пив нас і піднїс на своїх гру́дях. Летимо́ ми — радїємо, нови́ми краєви́дами втїша́ємось. А на зу́стріч нам щось ве́личне висува́є ся бі́лою стїно́ю — перепо́ною стано́вить ся.

Ще не вста́ли ми гара́зд приблизи́тись, а вже відчу́ли, що хо́лодом звідті́ль ди́ше. А наблизи́лись — аж жахну́ли ся: бі́ла мертва́ скатерти́на під на́ми розісла́ла ся.

— Ой, хо́лодно, сестрички́! Збира́йте ся всї до ку́пи, приско́римо свій лет, щоб ху́тше поминути сю бі́лу скатерти́ну.

Поспіша́ли ми, губи́ли свої части́ни, на швидку́ в мале́нькі краплиночки зібра́ли ся, одна́ до дру́гої притисну́лись і важки́м туманом понад снїгови́ми го́рами розісла́ли ся. Не летимо́, а ко́тимось, бо важки́ми всї зроби́ли ся.

А з снїгових гір до нас голоси́ ли́нуть, у го́стї до се́бе кли́чуть.

— Прийді́ть до нас, голу́боньки, перетвори́ть ся в бі́лі пухкі́ капли́ночки, буде́м тут жи́ти, з вітра́ми гра́ти ся, гуля́ти між го́рами. Ми бі́лі та уродли́ві, таки́ми й ви ста́нете.

— Хто се до нас так гово́рить? — спита́ла я.

Призна́тись — у ме́не була́ вели́ка охо́та зроби́тись пухко́ю, бі́лою крапели́нкою та мене́ перестерегла́ одна́ по́друга.

— Лети́, — ка́же, — звідсі́ль як найшви́дше, не сїда́й тут на відпочи́нок, а то як ся́деш, то на ві́ки тут мертво́ю зіста́неш ся. Оте́ бі́ле покри́вало, що заку́тує го́ри висо́кі, склада́є ся з крапели́нок. Они́ були́ такі́ вільні́, як і ми. Лїта́ли в пові́трі. Перелїта́ючи че́рез го́ри, они́ сі́ли відпочи́ти, перетвори́ли ся в снїг і тут на ві́ки мертви́ми лиши́ли ся.

Як почу́ла я се, аж здрігну́ла ся. До ві́тру з благане́м вда́ла ся, щоб ви́нїс ско́рше із се́ї мертво́ї пусте́лї.

Повіяв ві́тер, покоти́в нас хви́лями понад го́рами, вкри́тими снїга́ми. Поминули го́ри й опини́ли ся висо́ко-висо́ко над рі́вними поля́ми. А чим ви́сше в пові́трі, тим холодні́йше. Не мо́жемо на хо́лодї ми бу́ти неви́димими. Части́ни на́ші одна́ до одно́ї ли́нуть. Зібра́ли ся ми в краплину́ знову, одна́ до дру́гої притисну́лись, чо́рною пеле́ною над земле́ю розісла́ли ся, на́віть со́нце собо́ю закри́ли. Ві́тер гнав нас усе́ да́лї та да́лї і называ́в нас хма́рами. Ми в хма́ру перетвори́ли ся. І ста́ли таки́ми важки́ми, що не могли́ вже в пові́трі трима́ти ся.

— Ой ли́шенько, подру́женьки, я па́даю, — закрича́ла одна́. За не́ю дру́га, тре́тя так прокрича́ла і до землї́ поли́нули.

І я не могла́ вде́ржати ся і теж полетї́ла на зе́млю. А по́руч за мно́ю летї́ли мілїо́ни таки́х краплино́к, як і я. Па́дали ми на ни́ву засї́яну хлї́ба́ми і чу́ли, як ростинки́ радїючи каза́ли:

— До́щик, до́щик на пожи́ву нам із хма́роньки па́дає.

Се нас они́ зва́ли до́щиком, се нам они́ так ра́дісно всьміха́ли ся. Опісля́ я дові́далась, що ми ду́же ба́жані всїм расти́нам, що без нас они́ і жи́ти не мо́жуть та про се не буду́ оповіда́ти. а буду́ прова́дити да́лї про свою́ по́дорож.

IV.

Па́дали ми дощем на зе́млю. Де́які в сухи́ зе́млю всмо́ктували ся, обійма́ли коріне́ рости́н та напува́ли їх водо́ю. Я упа́ла на стебли́ну та так і проби́ла там, аж по́ки пригрі́ло со́нце, а потім зно́ву в повї́трє підня́ла ся, декі́лька разі́в росо́ю на зе́млю па́дала, щоб переночува́ти і знов полину́ти з по́другами. Декі́лька разі́в густи́м тумано́м над доли́нами розстеля́ла ся з і́ншими, а ра́но з ві́тром ли́нули ми вгору́, там збира́ли ся в хма́ри дощеві́, слу́хали гу́ркоту гро́му та підпере́зували ся пояска́ми бли́скавиць. До́вго-до́вго перелїта́ла я над земле́ю з мі́ця на мі́сце.

Раз висо́ко-висо́ко я залетї́ла з і́ншими і там таки́й хо́лод був, що ми всї зра́зу покадзю́бли; закамяні́ли, здава́ло ся; поробили́ ся міцни́ми та бі́лими кулька́ми. Де́які поодинцї́, а де́які скла́ли ся до ку́пи і здава́ли ся таки́ми вели́кими, що аж стра́шно було́ диви́ти ся. І тут не могли́ ми вде́ржатись. Полетї́ли на зе́млю. Зашелестї́ли в повї́трі, з ро́згону па́дали на ни́ви, що вже колоска́ми про́ти не́ба красува́лись.

— Ой го́ренько, ги́немо! — почу́ли звідусю́ди жалі́бні голоси́. — Не би́йте нас, а змилуйтесь.

То колоски́ нас блага́ли, а ми па́дали і своє́ю вагою́ торо́щили на гаму́з рости́ни. Бога́то хлї́ба тоді́ ми зни́щили: лю́ди ходи́ли і пла́кали та каза́ли:

— Го́споди! І нащо Ти посила́єш на нас таку́ на́пасть? На́що г р а́ д о м ни́щиш Ти на́ші ни́ви, тру́ди на́ші крива́ві.

Шко́да нам було́ і люди́й і рости́н та не ви́нні ми в то́му, бо тож ві́тер загна́в нас у таку́ височі́нь, де хо́лод скува́в нас у зе́рна гра́ду.

До́вго лежа́ли ми бі́лим покрівце́м та слу́хали тяжкі́ лю́дскі жалї́. А пригрі́ло со́нце і розта́ли ми та струмочка́ми швидки́ми покоти́ли ся з горбі́в. Хотї́ло ся скорі́йше втекти́ від то́го го́ря,

що ми наробили. Розігнали ся ми на похилому рівчачку, а звідтіля попали в річку.

В річці тій ми одна з другою стрічали ся та розказували одна одній про свої подорожі. Були такі, що всю землю вже облітали і під землею побували, а бували й такі, що крім моря та річок нічого й не бачили.

І так непомітно розмовляючи увійшли ми в великий ріку. По ній плили важкі пароплави, човни; в воді грала ся риба, табунами скрізь плавала. Довго прожили ми в річці, поки дібрали ся до великого моря. Оно менї дуже нагадувало мої рідні місця в океані, але простору такого вже не було. Скілько часу пробула я в морі, не знаю. Богато там було гарного, а всеж таки мене манило в подорож, як уже раз скоштувала її!

Що дня з благанєм до сонця я звертала ся, щоб винесло мене звідтіль.

І сонце змилувалось. Знову я полинула з подруженьками в повітрє і понесла ся над землею. Тілько дивним нам здало ся, що повітрє і над землею було холодне і, деб ми не пролітали, скрізь земля була вкрита зеленою пеленою. А вітер несе нас та співає: зима, зима!

Холодно скрізь було і сумно. На ніч ми осїли ся на голих деревах в одному лїсї краплинками. Прокинули ся ранком і не пізнали свого пристановища. Дерева всї вкрили ся білими квітками. Здавав ся лїс якимсь казковим, зачарованим. А тож ми й прибрали єго та уквітчали, бо, осївшись тут краплинами, перетворили ся від холоду в іней. Днїв зо два пишав ся нашим убранєм та вилискував ся проти сонця. А потім — ох, аж страшно згадати!

Дмухнув вітер, небо вкрило ся хмарами. Зашумило, загуло. Посипали ся снїжинки, як рій бжіл із неба. Засипало снїгом яри, на рівних місцях вставали гори, гуляв вітер, грав ся із снїгом, хуртовину робив над землею.

Мене й деяких подруг зірвало з дерева і занесло до якоїсь хати і там положило в кучугуру під тином.

— Оттут уже нам і смерть, — сказала сусїдка подруженька.

— Оттут мабуть ми й вік свій звікуємо, як ті бідні, що лягли на горах високих, — додала я.

Там пролежали ми до весни.

Весною сонечко пригріло. Розтопило нас. Деякі просто в повітрє полинули, а я з подруженьками в землю всмоктала ся. В землї ми довго вниз ішли. Усякі ґрунти переходили і нарештї

дібра́ли ся до тако́го, що не змогли́ вже засмокта́ти ся. Зібра́ло ся нас тут бога́то; невели́чким струмо́чком по похи́лому гру́нтї потекли́ під земле́ю. По доро́зї зустріча́ли ми бога́то своїх ро́дичів, переliва́ли ся в вели́кі підзе́мні о́зера, з о́зер находи́ли ви́хід і да́лї поспіша́ли. Наре́штї одно́го дня почу́ли ми, як пере́дні зашуміли і ра́дісно закрича́ли:

— Сестрички́, ско́рше сюди́! Сьві́тло, сьві́тло!

Побі́гли ми, а на зу́стріч нам так і ся́є день, зно́ву слїпи́ть. То була́ дїра́ в горі, ж е р е л о́, і ми крізь не́го зно́ву на бо́жий сьві́т ви́рвались із те́много ца́рства зпід землї. Потекли́ ми згори́ би́стрим струмо́чком і попа́ли зно́ву в рі́чку, а з рі́чки мене́ яки́йсь риба́лка ви́тяг із ри́бою і ви́кинув на бе́резї.

Ота́к я й опини́ла ся на кві́тці.

А тепе́р зно́ву кли́че мене́ со́нечко у по́дорож, зно́ву поли́ну я по бі́лому сьві́тови.

Крапли́на води́ неви́димою па́рою зня́ла ся з кві́тки і полетї́ла у пові́трє. *Юрий Сїрий.*

33. Чом бога́то води́ в мо́рі?

Пігна́в чолові́к до мо́ря напува́ти волів. Не пють воли́ то́ї води́, а він усе́ приверта́ їх до не́ї, а да́лї й ка́же:

— Що за біс? Чом они́ не пють? Здає́ ся вже й пора́б? Ке-лиш сам напю́сь!

Ухо́пив раз — соло́на, хли́снув вдру́ге — мов і соло́на і гірка́.

— Е, ка́же чолові́к, — тим же є́ї й бога́то, що ї́ ня́кий біс не пє!

Заня́в волів від мо́ря і погна́в у і́нше мі́сце напува́ть.

Народня сьміховинка.

34. Суни́цї.

Від ра́нку ходи́в Лу́чка по зру́бі, а де поди́бав на горбо́чку черво́ні суни́цї, аж о́чи ра́дістю є́му яснї́ли. Не зважа́в нї на со́нї́чну спе́ку нї на попара́скані ру́ки, що хви́лї згина́в ся, брав ягі́дку за ягі́дкою, що хви́лї заглядав у коро́бку, чи ско́ро наповни́ть ся.

Коли́ назбира́в по́вну коро́бку, обте́р капли́стий пі́т із чола́, перехрести́в ся, сказа́в: „Слава́ж Тобі́ Го́споди!“ і пусти́в ся з лї́са до до́му.

На доро́зї стрі́тив єго́ яки́йсь незнайо́мий пан і пита́є:

— А що, си́ну, хо́чеш за ті ягідки́?

— То, про́шу па́на, про́дані. Я призначи́в їх для на́шої сусі́дки, до́брої па́ні, — відпові́в Лу́чка.

— Скі́лькож мо́жеш взя́ти найбі́льше за сю коро́бку?

— Ві́сїм со́тиків, так тепе́р усю́ди платя́ть.

— Я дам тобі́ за не́ї коро́ну; за́втра мо́жеш купи́ти кількана́йцять коробо́к за ті гро́ші.

Се́го не мо́жу зроби́ти, про́шу па́на, — опра́вдував ся несьмі́ло Лу́чка. — Та до́бра па́ні пози́чила вче́ра мої́й маму́ни на сіль, я для не́ї призначи́в сю коро́бку.

Не взяв Лу́чка сріб'ної коро́ни за суни́ці, зані́с їх свої́й добро́дїйці, поклони́в ся че́мно і пішо́в весе́лий до до́му.

Стефан Кова́лїв.

35. Ха́тка в лї́сї.

На зеле́ному узлї́сю в невели́чкій ха́тці жив собі́ убо́гий лїсни́к із жі́нкою та трема́ дочка́ми. Одно́го разу́, їдучи в лїс за дрова́ми, лїсни́к і ка́же свої́й жі́нці:

— Сего́дня я забарю́сь у лї́сї, то неха́й ста́рша дочка́ принесе́ менї обі́дати. Щоб она́ не заблуди́ла, я возьму́ з собо́ю про́са і буду́ розсипа́ти доро́гою; хай іде́ по то́му просяно́му слїдо́ви, то мене́ знайде́.

Як ті́лько со́нце зверну́ло на обі́дню пору́, ста́рша дївчина взя́ла го́ршечок борщу́ і ще там де́чого та й пішла́ в лї́с до ба́тька. Почала́ шука́ти слїду́, але єго́ не було́, бо горобцї, жа́йворонки, посьмітю́хи та чижі́ давно́ вже поїли розси́пане по шляху́ про́со. Дївчина пішла́ навманя́. До́вго она́ йшла, вже со́нце почало́ сїда́ти, на лїс насува́лась те́мрява, а дївчина нїя́к не могла́ знайти́ ба́тька. В лї́сї ста́ло зовсі́м по́ночи, де́рева захита́лись і зашуміли, почав крича́ти пугач. Дївчина зляка́лась і не зна́ла, що їй дїяти — чи йти́ да́лї, чи верта́ти ся наза́д. Як ось праворуч засьвітив ся о́гник.

— Мабу́ть там лю́ди живу́ть, — поду́мала дївчина, — то й пу́стять мене́ переночува́ти.

Попрямува́ла туди́. Незаба́ром она́ прийшла́ до ха́ти і постука́ла у вікно́. З ха́ти почу́в ся чоловічий го́лос:

— Захо́дь у ха́ту, две́рі не за́мкнені.

Дївчина відчини́ла две́рі і увійшла́ в ха́тку. За столо́м сидів стари́й дїд. Він схили́в ся на ру́ку, а си́ва борода́ єго́ протяглась че́рез сті́л аж до само́го до́лу. Коло пе́чи сидїли ку́рочка з півником, а коло них лежа́ла гнї́да коро́ва.

Дівчина вклони́ла ся дїдови, розповіла єму́ про свою́ приго́ду і поча́ла прохáти ся на ніч. Дїд поверну́в ся до пе́чи, де сидїли пі́вник та ку́рочка і запита́в:

— Гей, ку́рочко-рябу́шечко,
І ти, моя́ гнїду́шечко,
І краси́не пі́внику,
Чи пуска́ти дівчинку?

Всї они́ разо́м сказа́ли: „му-ку-ко“! Мабу́ть се означа́ло зго́ду, бо дїду́сь промо́вив до дівчини:

— Зоставáй ся, у нас є всего́ дово́лї, то підú в пека́рню та зварú нам вече́ряти.

Дівчина знайшла́ в пека́рні бога́то всякої всячини́, зварúла га́рну вече́рю собі та дїдусе́ви, а ку́рочці з пі́вником та корівці нїчогісенько не зготува́ла. Пода́ла дівчина вече́рю на стіл і поча́ла з дїдом вече́ряти. Повече́рявши она́ й пита́є:

— А деж я ля́жу спáти? Чи є у вас для ме́не по́стїль?

Коро́ва, пі́вник та ку́рочка їй так відпові́ли:

— Ти з ним сама́ вечеря́ла,
А нам не дала́,
То й шука́ти постіле́ньку
Йди тепе́р сама́.

Тодї дїд їй гово́рить:

— Підú по схо́дах і там знайде́ш кімна́ту, а в нїй є дві по́стелї: одна́ буде́ для те́бе, а дру́га для ме́не.

Дівчина пішла́ по схо́дах, знайшла́ дві по́стелї, приготува́ла їх і хуте́нько лягла́ спáти. Че́рез яки́йсь час у кімна́ту увійшо́в дїд і поча́в прислуха́ти ся, чи дівчина вже засну́ла. Поба́чивши, що дівчина мі́цно спить, він відкри́в під лі́жком ві́ко тай спусти́в лі́жко у я́му, що була́ під підло́гою.

А лїсни́к прийшо́в уве́чері до до́му тай поча́в ла́яти жі́нку, що вона́ не прислáла єму́ обі́ду і він му́сїв цїлúй день голодува́ти.

— Та яж не ви́нна, — говорúла жі́нка, — яж післáла обі́д ста́ршою дочко́ю, а она́ мабу́ть заблудúла, то вже хиба́ аж за́втра пове́рне ся до до́му.

На дру́гий день лїсни́к вста́в удо́сьвіта тай поча́в збира́тись у лїс, нака́зуючи жі́нцї, прислáти обі́д середу́щою дочко́ю.

Я тепе́р возьму́ з собо́ю торби́ну з сочеви́цею і буду́ потро́ху си́пать по шляху́; сей слїд буде́ помітнїйший, то по не́му неха́й дочка́ і шука́є мене́.

Як тíлько сóнечко повернýло на обíдню порý, середýща дочкá взя́ла обíд тай пішлá в лїс, але нїя́к не моглá знайтú слїдý, бо лїсовї птáхи поїли всю сочевúцю і нїя́кого слїдý не лишúлось. До самóї нóчи блукáла дївчина і так сáмо дійшлá до дїдової хáтки тай попрохáлась на ніч. Дїд і тепéр запитáв пívника, кýрочку й корívку про те, чи пускáти дївчину на ніч:

— Гей, кýрочко-рябýшечко,
І ти, моя́ гнїдýшечко,
І красýне пívнику,
Чи пускáти дївчинку?

Онú рáзом відповíли: „му-ку-ко". Дїд попрохáв і сю дївчину зварúти вечéрю. Дївчина хýтко зварúла смачнý вечéрю і сíла з дїдом їсти, а про пívника, кýрочку та корívку й забýла. Після́ вечéрі онá запитáла, де їй лягтú спáти.

Пívник, кýрочка й корívка і їй так сáмо відповíли:

— Ти з ним самá вечеря́ла,
А нам не далá,
То й шукáти постїлéньку
Йдú тепéр самá.

Дївчина самá знайшлá собí пóстїль і хýтко заснýла. Прийшóв дїд, подивúв ся на нéї, похитáв головóю, тай спустúв її з лíжком у я́му.

На трéтїй день лїснúк сказáв жíнцї:

— Пришлú сегóдня обíд мéншою дочкóю, онá дóбра, слухня́на, то й не будé тúняти ся по лїсови, а підé шляхóм.

Мáти не хотíла посилáти в лїс трéтьої дочкú і почáла плáкати та говорúти:

— Не хóчу я посилáти мéншої дочкú, бо загúне моя коханá дитúна.

— Не турбýй ся, — сказáв лїснúк, — ся дочкá не заблýдить, бо онá в нас найрозумнíйша. Та я на сей раз возьмý з собóю горóху і будý єгó по шляхý розкидáти. Горóх не такúй дрібнúй як сочевúця, то хибá по нéму не мóжна знайтú шляхý?

Але колú дївчина з обíдом вúйшла в лїс, то увéсь горóх вúзбирали лїсовї гóрлиці і онá не знáла, в якúй самé бік їй трéба йти. Дївчина пішлá навманя́. Ідé по лíсу та все дýмає про те, як се бáтько без обíду будé, а мáти горювáти ме, як що не дай Боже онá заблýдить у лíсї.

Як ужé смéркло, то дївчина побáчила óгник, прийшлá до дїдової хáтки і попрохáла ся на ніч.

Дїд зно́ву запита́в твари́н:

— Гей, ку́рочко-рябу́шечко,
І ти, моя́ гнїду́шечко,
І красу́не пі́внику,
Чи пуска́ти дї́вчинку?

„Му-ку-ко“, — відпові́ли твари́ни. Дї́вчина підійшла́ до твари́н, погла́дила ку́рочку і пі́вника і почу́хала гнї́ду корі́вку. Коли́ дїд звелї́в їй звари́ти вече́рю, то она́ звари́ла смачну́ ю́шку, поста́вила її на стіл тай гово́рить:

— Я ся́ду ті́лько тодї́ вече́рять, як нагоду́ю пі́вника, ку́рочку та корі́вку. Тут є бога́то всячини́, то я хуте́нько знайду́ і їм що небу́дь попої́сти.

Дї́вчина пішла́ з ха́ти, знайшла́ га́рного про́са для кури́й, паху́чого сї́на для коро́ви, прине́сла тай гово́рить:

— Їжте на здоро́вячко, а як що пи́ти хо́чете, то я вам і води́чки принесу́.

Она́ прине́сла їм по́вне ведро́ води́; ку́рочка та пі́вник напи́лись з кра́єчка, коро́ва встроми́ла у ведро́ го́лову і всю во́ду ви́пила. Нагодува́вши й напої́вши твари́н, дї́вчинка й собі́ сї́ла до сто́лу, щоб повече́ряти з дї́дом. Після́ вече́рі она́ ба́чить, що пі́вник та ку́рочка вже го́лову під кри́ла хова́ють, спа́ти хо́чуть і коро́ва почина́є очи́ма клї́пати, то й пита́є:

— Чи не час нам спа́ти ляга́ти?

Корі́вка, пі́вник і ку́рочка відмо́вили: „Му-ку-ко“.

Дї́вчина побажа́ла їм на добра́ніч, пішла́ в дру́гу кімна́ту і там посла́ла дві по́стелї, дї́дови й собі́. Дїд ляг на свою́ по́стїль і укри́в ся своє́ю до́вгою си́вою бородо́ю, а дї́вчина лягла́ на свою́ і засну́ла.

Опі́вночи в ха́тї щось заторохтї́ло, затріща́ло, загремі́ло. Дї́вчина проки́нулась і ду́же зляка́лась. В кутку́ щось стукотї́ло, две́рі сами́ відчини́лись і хря́пнули об одві́рки. Сво́локи тріща́ли, нена́че їх хтось хотї́в поперела́мувати, а наре́штї щось ду́же затріща́ло й загремі́ло. Дї́вчинї здава́лось, що вся ха́та завали́лась. Але з часо́м все зати́хло, дї́вчина заспокої́лась і зно́ву засну́ла.

Проки́нула ся дї́вчина вра́нцї тай оторопі́ла. Ди́вить ся і оче́м свої́м ві́ри не йме. Лежи́ть она́ у вели́кій кімна́тї, а кімна́та була́ незвича́йна: на стї́нах по шовково́му тлї ся́ли золоті́ кві́ти, лі́жко з яко́гось дорого́го мармо́ру, покри́вало на нїй з черво́ного оксами́ту, а коло лі́жка на стільцї́ стоя́ли череви́чки, пе́рлами ши́ті. Дї́вчина ду́мала, що се їй сни́ть ся, але ось

у кімна́ту увійшли́ три челядийці і спита́ли, чи не звели́ть она́ їм що небу́дь роби́ти.

— Ідіть собі́, — відпові́ла дівчина, — я ось уста́ну, зварю́ дїдусе́ви ю́шку, а по́тім нагоду́ю пі́вника, ку́рочку та корі́вку.

Она́ ду́мала, що дїду́сь мабу́ть уже́ встав, і поверну́лась, щоб погля́нути на єго́ лі́жко. Зно́ву здивувала ся: на лі́жкови дїдуся́ нема́, а замість не́го лежи́ть чужи́й чоловік, молоди́й ще і ду́же га́рний. Він проки́нув ся, швиде́нько встав і заговори́в до дівчини:

— Я королéнко; на мéне розгнівала ся відьма і зроби́ла так, що я переки́нув ся в старо́го дїда і му́сїв жи́ти оттýт у лі́сї. Нїхто́ не сьмів жи́ти зо мно́ю, окрім трех челяди́нців, та їх відьма перетвори́ла у пі́вника, ку́рочку та корі́вку. І се му́сїло тягти́ ся аж до то́го часу́, по́ки прийде́ до нас така́ до́бра дівчина, що не тілько про ме́не, а й про скоти́ну та про пташи́ну подба́є. Така́ до́бра дівчина вчо́ра прийшла́. Се ти. Опівночи ми позбу́ли ся то́го ли́ха, що наслáла на нас відьма і на́ша старéнька ха́тка перемени́ла ся в справжню королівску палáту. І все те зроби́ло ся через те, що ти така́ до́бра.

Одя́гшись королéнко покли́кав своїх челяди́нців і наказáв їм поїхати і привéзти лїсника́ та лїсничи́ху, щоб уку́пі відбу́ти весіля́.

— А деж мої сéстри? — запита́ла дівчина.

— Я запéр у льох, — сказáв королéнко, — а завтра їх відведу́ть у лїс; там доведé ся їм бу́ти на́ймичками у вугляря́ аж до то́го часу́, по́ки они́ ста́нуть до́брими і зрозумію́ть, що трéба жалі́ти і бі́дну тварину. *Братя Грімми.*

36. Тихо легко і спровола.

Тихо, легко і спровола
Білий сніг паде, як з сита;
Вже ціла земля довкола
Ним прикрита.

Забілїли ся діброви;
Сосни, берести і дуби
Вже дістали для обнови
Білі чуби.

Порівнались людскі ниви;
Кривди в поділї не слїдно.
Всюди тихо, мовчаливо,
Всюди бідно.

І гроби там під горою,
Що їх смерть так пильно риє,
Вітер білою габою
Рівно криє.

Вже мабуть і ту дорогу,
Що по нїй ми ходим було,
Снїгом занесло небогу
І задуло.

Богдан Лепкий.

37. Рак і ворóна.

Летíла ворóна понад мóрем, дúвить ся — лíзе рак. Онá хап єгó тай понéсла через лиман у лíс, щоб, сíвши денебýдь на гилí, гарнéнько поснíдати. Бáчить рак, що прихóдить ся пропáсти тай кáже ворóнí:

— Ей, ворóно, ворóно! Знав я твóго бáтька і твою мáтір: слáвні лю́ди булú!

— Угý, — відповідáє ворóна, не роззявля́ючи рóта.

— І братíв і сестéр твоíх знáв, — кáже рак, — що за дóбрі лю́ди!

— Угý, — гугни́ть ворóна, а рáка кріпéнько держúть.

— Та вже хоч онú й гáрні лю́ди, — кáже рак, — а тобí не рівня́. Менí здаéть ся, що на сьвíгі немá розумнíйшої над тéбе.

— Егé! — кря́кнула ворóна на весь рот тай упустúла рáка в мóре.

От тим то як когó одýрять хвалóю або лестúвою мóвою, то лю́ди кáжуть: „Упустúв рáка з рóта“. А як когó остерігáють, то кáжуть: „Глядú! не пустú рáка з рóта“.

Народня сьміховинка.

38. Гірка́ пра́ця.

Холóдна зимовá нiч насýнула ся на убóге підгорóдне селó. Булó ще не зовсíм пíзно, але на ýлицях нíкóго не булó вúдно: лю́тий морóз позаганя́в усíх у хатú і, гуля́ючи на вóлí, заглядáв у вíкна та своíм холóдним дúханем заморóжував вікняні шúбки, немóв бажáючи затулúти те промíнє сьвíтла, що дóвгими смýгами простягáло ся від вікóн аж до самóго шляхý.

Недалéко за селóм вúдно булó велúкий горóд, ося́яний сьвíтлом лíхтарíв. Звíдти доноси́лись рíжні згýки, гýркіт, гóмін, гудкú[1]) на фáбриках. Сї згýки здавáлись далéкими, чужúми для селá й онó, не зважáючи на них, немóв би дрімáло в нічнíй зимовíй задýмі.

На розí селá, в невелúчкій старéнькій хатúнí лáдилась до вечéрі семя́ убóгого кравця́ Семенá Косúцї. На однíм кінцú стола́ лежáв нарíзаний жúтник та стоя́ла мúска з солóними огірка́ми, а на дрýгім кінцú кравцювáв старúй Косúця. На полý бáвилось лялька́ми двóє невелúчких дíвчáток, а серед хáти у велúкій бáлії віджимáла пáньске бíлє худá та висóка кравцéва жíнка — Марýся.

[1]) фабричний свист.

До сто́лу ніхто́ не сі́дав, бо жда́ли до вече́рі Га́лю, ста́ршу дочку́ кравце́ву, що уве́сь день була́ на тютюно́вій фа́бриці і до до́му верта́лась о ше́стій годи́ні.

Ось у вікно́ хтось посту́кав.

Коси́чиха залиши́ла бі́ле і пішла́ відчиня́ти две́рі.

У ха́ту увійшла́, загорнена ле́гко, височе́нька, але ду́же тонка́ дівчинка — рокі́в чотирна́йцяти. Се була́ Га́ля.

Ді́ти позлази́ли з по́лу, підбі́гли до Га́лі і поча́ли її ша́рпати та жа́лувати ся одна́ на одну́ за зіпсо́ване ляльо́к.

— Та ци́тьте, я вам нови́х наро́блю, — говори́ла роздяга́ючись Га́ля.

— Мені́ зроби́ аж дві, — проси́ла ста́рша дівчинка Насту́ся.

— А мені́ тли, — домага́ла ся Хи́ма.

— Бога́то, бога́то поро́блю, — говори́ла Га́ля, бажа́ючи заспокоїти ді́ти́й. Обли́че в не́ї було́ змарні́ле, худе́ і ма́ло яку́сь немо́в би аж зеленува́ту кра́ску. У почервоні́лих оча́х сьвіти́ла ся яка́сь засму́ченість, а під очи́ма чорні́ли дві сму́ги.

Роздя́гшись, она́ сі́ла коло стола́ і схили́ла ся на ру́ку.

— Чого́ ти, Га́лю, така засму́чена? — запита́ла ма́ти.

— Сего́дня знов покара́ли.

— За що?

— В ме́не сего́дня ду́же боли́ла голова́ і я не вспи́гла наби́ти три́йцяти я́щиків тютюну́, а яж так стара́лась... Голова́ трохи́ не лу́снула від бо́лю.

— На скі́лькож тебе́ покара́ли?

— На пів коро́ни.

— От лю́ди! — заговори́в Коси́ця. — Ді́вчина хо́ра, з оста́ннього си́ли працю́є, а они́ ще кара́ють гріш́ми. Чим же ти тут ви́нна?

Га́ля ті́лько плечи́ма здвигну́ла і нічо́го не відпові́ла. Її черво́ні о́чи ста́ли ще червоні́йші і вкри́ли ся сльоза́ми, що одна́ по одні́й коти́ли ся по вкри́тому тютюно́вою пилю́гою обли́чю і полиша́ли на не́му тоне́нькі брудні́ сму́ги. Слабі́ впа́лі гру́ди захита́ли ся і почу́в ся до́вгий ви́бух ка́шлю.

— Не варт, до́чко, пла́кати, сльоза́ми ли́хови не зара́диш. Така́ вже на́ша гірка́ до́ля. От мені́ за пошите́ не платя́ть, а в нас ско́ро не ста́не ні то́плива ні їди́, то не почина́тиж і мені́ пла́кати. Вмива́й ся та буде́ш вече́ряти, що Бог дав.

— Я вечеря́ти не бу́ду, в ме́не ду́же голова́ боли́ть, я ля́жу спа́ти.

— Та хоч тро́шки попої́ж, а то зовсі́м засла́бнеш; певече́ряй, а пото́м і ля́жеш.

— Мо́жеб ти, до́чко, за́втра не пішла́ на фа́брику, відпочи́лаб тро́хи, — заговори́ла ма́ти.

— Не мо́жна, мамо́ю, не пі́ти, нало́жать ка́ру, ска́жуть: „принеси́ сьвідо́цтво від лі́каря;“ а дож я те сьвідо́цтво возьму́, коли́ж і лі́кареви тре́ба плати́ть. Нї, тре́ба йти. Я за ніч пересплю́.

— Ну, то буде́мо вече́ряти тай ляга́й ско́рше спа́ти. Мо́же за ніч поле́кшає.

Ба́тько зібра́в хуте́нько із стола́ шитво́, дї́ти ми́ттю опини́лись за столо́м і з нетерпля́чкою чека́ли початку́ то́ї вбо́гої вече́рі.

Га́ля тро́шки попої́ла, немо́в відбува́ючи яку́ пови́нність, тай відійшла́ від стола́.

Пі́сля вече́рі ма́ти покла́ла дї́вча́ток спа́ти, а сама́ зно́ву почала́ піджима́ти па́ньске бі́лє.

Коси́ця пришива́в рукави́ до чеме́рки[1]).

Дї́ти незаба́ром поснули́ і в ха́тї запанува́ла ти́ша. Коси́ця й єго жі́нка пильнува́ли коло своє́ї робо́ти, але по їх обли́чях похму́рних ви́дно було́, що сумні́ ду́ми снува́ли у своїх го́ловах.

Обо́є ду́мали про Га́лю.

Гара́зд они́ розуміли, що пра́ця на тютюно́вій фа́бриці шкодли́ва для Га́линого слабо́го здоро́вля, але що вдїєш? Як запобі́гти ли́хови? Га́ля, що мі́сяця приноси́ла із фа́брики три́йцять коро́н; без то́го зарі́бку їм і на сьвітї не жи́ти.

Жа́лко, ду́же жа́лко старим Коси́цям своє́ї до́нечки, так би отсе́ й не пусти́ти є́ї на фа́брику, але поду́мають про своє́ убо́жество, поду́мають і про саму́ Га́лю — тай не зна́ють, чи кра́сше їй сидї́ти до́ма та зазнава́ти і хо́лоду і го́лоду, чи кра́сше працюва́ти на фа́брицї і за те ма́ти що дня шма́ток хлї́ба, а то й до хлї́ба.

— Мо́жеб ми з весно́ю залиши́ли Га́лю до́ма, — яко́сь тихе́нько заговори́ла Коси́чиха, — тодї́ поме́ншають вида́тки, то яко́сь перебе́мось.

— З весно́ю... та коли́ ще та весна́ буде́, — не підводячи́ голови́ промо́вив, зітха́ючи, Коси́ця.

І зно́ву мо́вчанка, до́вга, сумна́ мо́вчанка, що перерива́лась і́нодї ти́хим сто́гоном Га́лї та ви́бухами ка́шлю...

Григорий Шерстюк.

---

[1]) верхня одїж у мужчин, збирана з заду.

39. Завéруха.

Завéруха, снїг і метели́ця,
А до то́го, те́мрява страшна́.
По́лем, снїгом балу́єть ся, бє́ть ся,
Бі́дна жі́нка, безси́льна, стара́.
Ось втеря́ла слїд перед собо́ю
І не зна́є, де шлях, де прию́т...
Щасли́в, хто ма́є дах над голово́ю
І те́плий кут...

Час, як ві́тер жене́ понад на́ми,
Завéрухою мчать ся лїта́;
І не счу́лись, а вже перед на́ми
Простягла́ ся холо́дна зима́,
І не счу́лись, а вже по надїях,
Вже моги́ла однїський прию́т...
Щасли́в, хто в спо́минах знайде́ і в мріях
Свій те́плий кут!

Богдан Лепкий.

40. Зимово́ї но́чи.

Цїлу ні́чку хуртови́на
Ви́є, пла́че під вікно́м.
З ля́ку му́чить ся дити́на
Та все бо́ре ся із сном.

— „Ма́мо, ма́мо, чу́єш — пла́че
Десь на дворі́ на шляху́!
Ма́мо, ма́мо, чу́єш — ска́че
Щось на ха́тї, на даху́?

Чу́єш? — в две́рі до нас сту́ка!...
Ма́мо, ма́мо, не пуска́й!“
— „Бо́же, Бо́же, яка́ му́ка!...
Спи, дити́но, спочива́й...

Дїд-моро́з на ха́тї хо́дить,
Сту́ка в две́рі й під вікно́м
Пі́сню дїтям він заво́дить,
Щоб спочи́ли ти́хим сном.

За́втра вста́неш ра́но-ра́но
І поба́чиш сам його́:
Він в вико́нечко загля́не
На голу́бчика мого́.“

Цїлу ні́чку хуртови́на
Ви́є-пла́че під вікно́м...
До́вго му́чилась дити́на
І засну́ла ти́хим сном.

С. Черкасенко.

41. Оборо́на Ки́єва.

За той час, як Сьвятосла́в перебува́в у Переясла́вци, на Ки́їв напа́ли Печенїги. Они́ обступи́ли мі́сто круго́м так, що го́дї бу́ло ви́братись із Ки́єва ні до не́го прибу́ти. Ольга замкну́ла ся пе-

ред Печенїгами в мі́стї; тре́ба було́ бороня́ти ся та се було́ тя́жко, бо не було́ люди́й.

Яки́йсь час мо́жна було перебу́ти в обло́зї, але чим да́лї, става́ло що раз гі́рше, бо з дня на день меншáло пожи́ви, а да́лї Кия́нам загля́нув го́лод до́бре в о́чи.

Був за Днїпро́м воєво́да Пре́тич, що зібра́в невели́чку го́рстку ві́йска, але боя́в ся напада́ти на Печенїгів, бо їх було́ ду́же бога́то.

Кия́ни пла́кали, ломи́ли ру́ки — да́ром. Вкінцї́ зібра́ли ся, пішли́ до Ольги у двір. В но́ги їй упа́ли — кла́няли ся.

— Не княги́ня ти нам була́, Ольго, — каза́ли они́, — ма́ти рі́дна. І як ма́ти берегла́ ти нас та спасла́ від неодно́го ли́ха. Ратýй нас тепе́р! Змилосерди́ ся над на́ми, на́шими дїтьми́!

Сльо́зи коти́ли ся по їх ли́цях.

Заболї́ло в Ольги се́рце — та щож она́ пора́дить їм? Або́ж їй ле́кше? Чи те саме́ не гро́зить їй та внýкам? Що она́ стара́, не́мічна вдї́є?

Але не відбира́ла їм надії.

— Ідї́ть, дї́ти, домі́в, не журі́ть ся, — говори́ла, — я подýмаю. Не мо́же згúнути ру́ский го́род і наро́д у не́му.

А у ве́чері то́го дня Ольга ви́йшла з дво́ру, зайшла́ у найдальший коне́ць Ки́єва, найшла́ там невели́чку хати́ну. Посту́кала; з ха́ти ви́йшов молоди́й хло́пець.

— Я за тобо́ю, си́ну, — заговори́ла Ольга, — вели́ке дї́ло ма́ю для те́бе. Ма́єш спасти́ нас усї́х і Ки́їв від Печенїгів. Зро́биш се?

— Я гото́в! — відпові́в тве́рдо хло́пець.

Пішли́. Ольга щось то до́вго шепта́ла є́му, а да́лї встроми́ла в ру́ку узде́чку, відчини́ла мале́ньку фі́ртку в му́рі та ви́пустила єго́.

А хло́пець сьмі́ливо пода́в ся у табо́р Печенїгів. Ті́лько бу́ўїм то чого́сь шука́є довко́ла.

До не́го наблизи́ли ся Печенїги.

— Не ба́чив хто мо́го коня́? — спита́в у них хло́пець. (Умі́в говори́ти їх мо́вою).

Печенїги завернýли ся, полега́ли спокі́йні знов у свої шатра́. Не прочува́ли, що й во́рог мо́же зна́ти їх бе́сїду, уважа́ли єго́ за сво́го.

А хло́пець перейшо́в пома́лу ці́лий табо́р Печенїгів, минýв єго́ і наблизи́в ся до Днїпра́. Тут скорі́йш ски́нув із се́бе оде́жу і ки́нув ся в Днїпро́, щоби́ перепли́сти на той бік. Печенїги спо-

стерегли́, що се не був свій, ста́ли стріля́ти за ним, та хло́пець уже́ був дале́ко, перепли́в Днїпро́ та ста́нув перед Пре́тичем.

Розповів ємý, що Кия́ни хо́чуть віддáти Печенїгам мíсто, коли́ він зáвтра не прийде́ їм з підмо́гою. Пре́тич післáв уже́ давно́ гонцїв до Сьвятослáва і сподївáв ся, що в ко́ждій хви́лї мо́же він уже́ показáти ся з вíйском. Той згоди́в ся врáнці підпли́сти з дрýгого бóку під Ки́їв та перевéзти з Ки́єва Ольгу з унýками та люди́й.

Та коли́ тíлько показáв ся на Днїпрí з своїми чóвнами і коли́ затрубíли на чóвнах трýби, Печенїги перелякáли ся. Їм здавáло ся, що се Сьвятослáв наближáє ся; ста́ли утїкáти. А печенїжский князь звернýв ся до Пре́тича:

— Хто се прибувáє до Ки́єва? — спитáв.

— Лю́ди з тóго бóку Днїпрá! — відповíв ємý Пре́тич.

— Чи ти князь мóже? — спитáв уже наля́каний Печенїг.

— Нї, я тíлько кня́жий дружи́нник, але за годи́ну вже будé тут і князь із вíйском, дурúв єгó Пре́тич.

Печенїг відступúв ся, за хви́лю прислáв Пре́тичеви дарýнки та заявúв, що він не хóче би́ти ся із Сьвятослáвом, а з єгó дружи́нниками хóче жи́ти в при́язни.

Пре́тич післáв і від сéбе дарýнок Печенїгови та тїшив ся, що так лéгко позбýв ся вóрога.

Потíм Печенїги поки́нули Ки́їв і розтабóрили ся пóдальше у степáх.

Між тим надійшóв і Сьвятослáв із вíйском та, не зважáючи на ті при́ятельскі віднóсини Печенїгів до Пре́тича, пігнáв ся за ни́ми та загнáв їх ще дáлї в степи́. *Михайло Слобода.*

42. Слон-бунтáр Мóті.

I.

Колúсь в Індиї одúн плянтáтор[1]) кáви навáжив ся ви́корчувати лїс і справити замíсть нéго пóле під кáву. Він ви́рубав лїс та ви́палив зруб, остáлись тíлько однí пенькú. Кори́стуватись при корчóваню пóрохом чи динамíтом дýже дóрого, а звичáйний огóнь затя́гує справу. Найкрáсше допомагáє при сїй робóтї цар звíрів — слóн. Коли в нéго є кли, то він вирúває пенькú клáми або витягáє мóтузом.

---

[1]) плянтатор — властитель великих ланів землї (плянтаций), на яких садить каву, тютюн, чай і т. п.

Че́рез се плянта́тор наня́в сло́нів, де одно́го, де два чи три разо́м і взяв ся до робо́ти. Найкра́сший слон нале́жав до най-ґі́ршого пого́нича Ді́зи — в Індиї звуть їх карнака́ми. А сло́на то́го зва́ли Мо́ті, „перли́на-слон". Він нале́жав ви́ключно ті́лько до сво́го госпо́даря, що рі́дко буває в Індиї — тим більше, що тако́го сло́на міг позаздрити Ді́зї й сам цар.

На то́му зру́бі, що тепе́р корчува́ли коріне́, в день на спочи́нок не става́ли; плата́ була́ ду́же висо́ка, не мо́жна було́ вередува́ти та га́яти час. Ці́ли́й день Ді́за сидів на вя́зах у се́го Мо́ті і поводи́в ним, коли́ він вирива́в коріне́ своїми чудо́вими кла́ми або тяг за коне́ць мо́туза, наки́неного на є́го ду́жі пле́чі. Ді́заж лоскота́в є́го по́за у́хами і говори́в є́му́, що він цар по́між сло́нами.

У ве́чері Мо́ті ко́втав призна́чені є́му́ три́ста фу́нтів зеле́ної трави́ та ква́рту ара́ку; Ді́за вече́ряв у ку́пі з ним і, сидячи́ ко́ло сло́на, співа́в пісні́ аж до то́го часу́, коли́ тре́ба було́ йти спа́ти.

Раз що-ти́жня Ді́за води́в сво́го сло́на до рі́чки. Мо́ті ви-верта́в ся на мілині́, а Ді́за ходи́в сюди́-туди́ по не́му з кокосо́-вою ші́ткою та з брусько́м ми́ла. Мо́ті, ду́же до́бре розумі́в усі́ штурханці́ і знав, що після ко́ждого штурханця́ тре́ба роби́ти. Ді́за оглядав є́му́ но́ги й о́чи, підійма́в у́ха: чи нема́ там де болячо́к, чи не почина́ють часо́м боліти о́чи... Після се́го они́ обидва́ верта́ли з бе́рега: Мо́ті чо́рний і блиску́чий, ішо́в, пома́хуючи пятиарши́нною[1]) гиля́кою, що держа́в у хобо́ті, а Ді́за воліґ ся за ним, співаючи своїх пісе́нь та розчі́суючи до́вге, мо́кре воло́сє.

Взагалі́ час проходи́в ми́рно. Але яко́сь одно́го разу́ Ді́зї забажа́лось счини́ти гучни́й бенке́т.

Ото́ж прийшо́в до госпо́даря, запла́кав і ка́же є́му́:

— У ме́не поме́рла ма́ти.

— Она́ж бо поме́рла мі́сяців зо два пе́ред сим, коли́ ми роби́ли на і́ншому по́лї і тому́ либо́нь буде́ з рік, як поме́рла ще раз, — відповів госпо́дар, що ду́же до́бре знав зви́чки тубо́льців.

— Тепе́р поме́рла у ме́не ті́тка, яка́ була́ менї́ за рі́дну ма́тір, — промо́вив Ді́за і заголоси́в ще ду́жше. — Після не́ї лиши́ло ся вісїмна́йцятеро ді́ти́й-сири́ток без шматка́ хлі́ба і годува́ти їх доведе́ть ся менї́, — дода́в Ді́за, гу́паючи голово́ю об зе́млю.

---

[1]) аршин — трета часть сяжня — коло 70 цм.

— А хто тобі подáв сю звíстку? — запитáв госпóдар.

— Пóчта, — відповíв Дíза.

— І, що ти верзéш? На сім тúжні пóчта до нас зовсíм не приходúла. Ідú лишéнь ставáй до робóти.

— У мóму селí лютýє якáсь страшнá пóшесть і вже всí мої жінкú віддáли Бóгови дýшу! — І Дíза заголосúв на сей раз ужé зовсíм щúро.

— А покли́чте-но сюдú Кігýма, — гукнýв госпóдар.

Прийшóв Кігýм, односéлець Дízи.

— Кігýме! Є в сéго чоловíка жíнка?

— У нéго? — здивóвано спитáв Кігýм. — Нї, немá! Та в нáшому селí нї однá дíвчина й óком на нéго не хóче кúнути. Онú пéвне швúдше пішлúб за єгó слóна, нїж за нéго.

Кігýм реготáв ся, а Дíза плáкав і стогнáв.

— Ти дýже розминýв ся з прáвдою, хлóпче, — сказáв госпóдар. — Ідú до робóти!

— Ну, колú так, то я тепéр скáжу щúру прáвду, — з зáпалом промóвив Дíза. — Я працюю тут ужé два мíсяцї. Тепéр менé закортíло погуля́ти до схóчу, алéж не тут, а далéко десь від сéго чудóвого пóля. Тут я не хóчу нїкóго турбувáти.

Госпóдар усьмíхнýв ся.

— Дízo! — сказáв він, - на сей раз ти говорúв прáвду і я пýщу тебé, як тíлько твій Мóті працювáти ме без тéбе. Тиж знáєш, що він тíлько тебé самóго й слýхає.

— Хай же пошлé тобí нéбо ще сóрок лїт житя́. Я підý всéго на дéсять деньóчків. І як тíлько онú минýть, присягáю ся тобí вíрою й душéю, я вернýсь. Щож до сéї перéрви, то чи не дозвóлив би менí мій найповажанíйший госпóдар поклúкати сюдú мóго Мóті?...

Госпóдар дозвóлив і Дíза гóлосно свúснув. На єгó пóсвист ізза дéрева в туж мить вúткнув ся величéзний хóбот і зявúв ся слон, що перед тим розкидáв пісóк.

— Сóнце моєї душí, оборóнче мій, горó сúли, вúслухай менé, мій гóлубе!... — сказáв Дízи і став перед слóном.

Мóті нашорóшив ся і хóботом витáв погóнича.

— Я підý в мандрíвку, — казáв Дíза.

Мóті зрозумíв відрáзу. Єгó óчи весéло заблищáли, бо він любúв всякí пóдорожи не менш за свóго госпóдаря. Тай щеб так? По дорóзї так зрýчно булó крáсти всякí смачнí рíчи.

— Але ти лúшиш ся тут і будéш працювáти.

Очи слóна зáраз глянули зовсім інáкше. Він страшéнно не любúв корчувáти пенькíв, бо онú збавляли éму зýби.

— Я підý на дéсять день, моя зíронько! Вúтягни перéдню нóгу — і я се тобí вúрахую, як слїд!...

Дíза взяв ломáку і дéсять разíв удáрив по мягкóму копúтї слóна. Мóті заревíв і почáв дріботїти ногáми.

— Дéсять день, — говорúв Дíза, — ти будéш працювáти і корчувáти пенькú під дóглядом отсéго Кігýма. Ну, возьмú Кігýма і посадовú єгó собí на шúю.

Мóті зігнýв конéць свóго хóбота. Кігýм став на нéго і слон посадúв собí на шúю новóго кермáнича. Дíза подáв Кігýмови важкúй зелїзний заóстрений кий.

Кігýм удáрив по величéзній головí слóна, той аж загарчáв із бóлю.

— Мовчú, бóвдуре! Сих дéсять день Кігýм будé твоїм карнакóм. А тепéр попрощáй ся зо мнóю, любúмче душí моєї. Пáне ти мій, цáрю ти мій! Перлúно всїх слóнів, лїлéє всéго табунá! Бережú своє здорóвлє, будь же розýмний та прощавáй!...

Мóті обхóпив своїм хóботом Дízу і двíчи підняв єгó понад землéю; він завсїди такúм спóсобом прощáв ся із своїм пáном.

— Ну, тепéр він будé робúти, — сказáв Дíза плянтáторови.— Чи мóжна вже менї йти?

Госпóдар хитнýв головóю і Дíза зник у лїсї, а Мóті пішóв робúти своє дїло.

II.

Кігýм поводúв ся з ним дýже ласкáво, але все такú слóн почувáв себé нещáсним і пригнóбленим. І хоч Кігýм давáв єму лáсощів і лоскотáв єгó під підборíдєм, Мóті, що по своїй вдáчі був такúй же бурлáка, як єгó госпóдар Дíза, бажáв жúти як ранїйш, тоб-то волочúти ся і приймáти бíйку та дúкі пéстощі Дízи. Тим чáсом він викóнував своюо робóту гаразд так, що плянтáтор нáвіть дивувáв ся.

А Дíза йшов та йшов собí в сьвіт за óчи, пóки не зустрíв весїля своїх одноплемéнців. Тодї він пристáв до них; загуляв із весїльними й забýв про все на сьвітї.

Прийшóв рáнок ужé й одинáйцятого дня, а Дíза не вертáв ся. Колú тóго дня на слóна хотїли, як звичáйно, надягтú мóтуз, він озирнýв ся навкóло, розправив плéчі і, не звертáючи нї на кóго увáги, пішóв геть, нїби мав на дýмці якýсь важнý справу.

— Гей, ти, назáд вернúсь! — кричáв Кігýм. — Назáд, дурнá гóлово, посадú менé на своюо шúю! Вернúсь, красó долúн,

окра́со всі́ї Індиї! Верни́сь бо, кажу́ тобі́, а то я позбива́ю тобі́ твої́ копи́та!

Мо́ті ла́гідно похита́в голово́ю, але слу́хати не хоті́в. Тоді́ Кігу́м побі́г за ним і піймав єго́ мотузко́м. Слон ви́пняв вперед у́ха і Кігум, яки́й до́бре розумі́в, що се означа́є, хоч і си́лкував ся ласка́вими слова́ми вмилости́вити сло́на, почува́в себе́ до́сить ні́я́ково.

— Не пусту́й, про́шу тебе́, — промо́вив він, — кра́сше іди́, чо́ртів си́ну, до робо́ти.

— Гррр! — га́ркнув слон і знов насторо́жив у́ха вперед: потім ці́лко́м байду́жно, ви́рвавши до́бру корі́ни́ну, пішо́в помі́ж пенькй, на́че глузу́ючи з і́нших сло́нів, які́ ті́лько що взя́ли ся до робо́ти. Мо́ті мав таки́й ви́гляд, як доглядач, що, засу́нувши ру́ки в кише́ні та до́вбаючи в зуба́х, похожа́є поміж робі́тниками.

Кігу́м пішо́в повідоми́ти про се госпо́даря і той ви́йшов на по́ле, страше́нно ля́скаючи товсти́м гара́пником. Сло́нови не подо́бав ся рішу́чий ви́гляд „бі́лого чолові́ка“ і він при́скаючи пігна́в єго́ геть по́лем, аж по́ки не загна́в на підда́шки буди́нку. Потім Мо́ті відійшо́в і потря́с ся від задово́леня так, як се вмію́ть роби́ти ті́лько сло́ни, коли́ ви́гадають собі́ яку́сь за́бавку.

— Ну, ми єму́ за се віддя́чимо! — сказа́в госпо́дар. — Єго́ тре́ба так покара́ти, як ті́лько мо́жна покара́ти сло́на. Да́йте лише́нь Ка́ла-На́гови та Нази́мови по до́брому ланцюго́ви арши́нів по пять і звелі́ть їм да́ти прочу́ханку бунтаре́ви. Неха́й ко́ждий уда́рить єго́ разі́в по два́йцять.

Ка́ла-Наг, що означа́є „чо́рна гадю́ка“, і Нази́м були́ на се́му по́лї крім Мо́ті найбі́льшими сло́нами і на них лежа́в обов'я́зок вико́нувати стро́гі ка́ри над винува́тими сло́нами. Річ у тім, що чоловік не міг ні́чи́м гара́зд дошку́лити сло́нови.

Они́ взя́ли в хо́боти по ланцюгу́ і пішли́ до бунтаря́, силку́ючись зайти́ з обо́х боків. Мо́ті про́тягом сво́го трийцятидевятилі́тнього віку́ ще не був би́тий ні́ко́ли тай тепе́р зовсі́м не бажа́в поку́шати ланцюгів. Він зупини́в ся, насторо́жив ся, деб знайти́ найдошкульні́йше мі́сце на гладки́х бока́х Ка́ла-На́га, щоб гли́бше застроми́ти єму́ свої́ кли. У Ка́ла-На́га клів не було́ і ті́лько сами́й ланцю́г визнача́в єго́ вла́ду; але то була́ непе́вна збру́я і чере́з те Ка́ла-Наг пру́дко відско́чив від бунтаря́ і поча́в удава́ти, ні́би ланцюга́ прині́с на за́бавку. Нази́м тако́ж за́раз поверну́в ся і пішо́в наза́д, бо се́го ра́нку він не почува́в себе́ здатни́м до боротьби́. Таки́м чи́ном Мо́ті оста́в ся не би́тий;

плянтáтор залишúв свій зáмір покарáти бунтаря́ і він вíльно блукáв по зрýбови без дíла.

Колú слон не схóче робúти і не є на припóні, то він дýже страшнúй. Мóті ходúв, хля́скав хóботом старúх приятелíв по спúнах і нíби питáв ся в них, чи дýже їм подóбає ся корчóванє пенькíв; міркувáв собí про рíжні дурнúці, про безперéчні правá слóнів на дóвший відпочúнок і, вéштаючись сюдú й тудú, він до зáходу сóнця дратувáв усíх íнших слóнів; а потím пішóв до зáгороди, де слóнам давáли íсти.

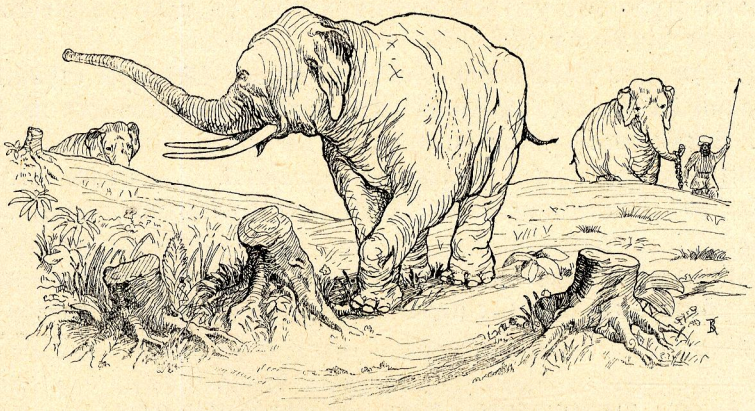

— Ти не схотíв працювáти, — сувóро сказáв Кігýм, — то й не íсти меш. Ти дúкий слон, а не поря́дна скотúна. Ідú собí геть до лíса.

Самé тодí Кігýмова дитúна рачкувáла по землí біля хáти і простягáла товстéнькі рученя́та до слóна, що заступúв їй сьвíтло. Мóті дóбре розумíв, що в Кігýма немá на сьвíтї нíчóго дорóжшого над дитúну. Він зігнýв свій хóбот малéньким гачкóм і дитúна з рáдісним крúком кúнула ся до нéго. Слон в одну́ хвилúну підня́в дитинчá в горý і висóко держáв єгó над головóю бáтька.

— Ой, Бóжеж мій! — зарепетувáв Кігýм. — Я дам тобí дванáйцять найсмачнíйших булочóк, намóчених у рóмі і двíстї фýнтів сьвíжої сíчки з цукрянóго очерéту, тíлько постáв оберéжно на зéмлю мою́ крúхточку, мою́ дýшу і моé житé.

Мóті відрáзу оберéжно спустúв дитúну і постáвив íї поміж своїми величéзними ногáми, якúми міг обня́ти цíлý Кігýмову хатúнку і став чекáти вечéрі. Під той час, колú він їв, дитúна втеклá. Мóті наїв ся і знóву став згáдувати Дízу.

Величе́зне тїло сло́на не потребу́є до́вгого відпочи́нку. Звича́йно спа́ти чоти́ри-пять го́дин для сло́на цїлко́м доси́ть: дві годи́ни пе́ред пі́вночию він лежи́ть на одно́му бо́цї і дві годи́ни після пі́вночи на дру́гому. Ре́шту но́чи він їсть, хо́дить та щось міркує.

Опі́вночи Мо́ті раптовно куди́сь помандрува́в, бо є́му впа́ло на ду́мку, що Дїза міг лежа́ти денебу́дь у те́мному лїсї хо́рий і за ним нїко́му було́ догля́нути. До ра́нку він проблу́кав поміж куща́ми, ревучи́ та ля́скаючи у́хами. Потім зійшо́в на низ до рі́чки і поча́в гука́ти з то́го мі́сця, де звича́йно коли́сь є́го мив Дїза, але́ й там не було́ нїя́кої ві́дповіди. Дїзи сло́н не знайшо́в, а тїлько стурбува́в усїх сло́нів на ху́торі та ма́ло не до сме́рти переляка́в цига́нів у лїсї.

У до́сьвіта Дїза верну́в на плянта́цию. Він був страше́нно змучений і боя́в ся, що буде́ ма́ти вели́ку неприємність за опізнене́. Але́ж, коли́ поба́чив, що все на мі́сци, що цїли́й і ху́тір і плянта́ция, то в не́го поле́кшало на душі́. Тай було́ чого́ боя́тись, бо Дїза до́бре знав дещо про бунта́рску вда́чу сво́го сло́на.

Він увійшо́в, ни́зько кланя́ючись і випра́вдуючись на всї бо́ки. Мо́ті тим часом сні́дав, бо нічна́ блуканина́ до́бре є́го змучила.

— Ну, покли́ч сво́го сло́на, — сказа́в плянта́тор.

Дїза яко́сь чудерна́цко кри́кнув, як звича́йно крича́ть карнаки́. Мо́ті почу́в, хто́ є́го кли́че і прийшо́в у туж мить. Сло́ни нїко́ли не бі́гають, але хо́дять і́ноді ду́же шви́дко. І тепе́р Мо́ті зяви́в ся перед дверима плянтато́рского буди́нку ранїйш, нїж Кігу́м встиг запримі́ти, що сло́на не було́ в осе́лї.

Дїза ки́нув ся до сво́го любимця і поча́в є́го обнима́ти. Здава́лось, що чоловік і скоти́на пла́кали з ра́дощів, обнима́ючи оди́н одно́го після до́вгої розлу́ки та обдивля́ючись, чи не тра́пилось за той час яко́го ли́ха.

— Ну, тепе́р ми піде́мо до робо́ти, — сказа́в Дїза.

Мо́ті нїжно обхо́пив є́го своїм хо́ботом, посади́в собі́ на вя́зи і повіз на плянта́цию, де они́ й почали́ викорчо́вувати найбільші пенькй.

А плянта́тора так здивува́ла вся отся́ поді́я, що він на́віть забу́в і гнівати ся на Дїзу та є́го бунтаря́.

Редіярд Кіплїнґ.

43. Моя́ любо́в до Украї́ни.

Она́ так га́рна, ся́є так
Сьвятою́, чи́стою красо́ю,
І на лиці́ яріє знак
Любо́ви, щи́рости, споко́ю.

Она́ так га́рна, а проте
Так нещасли́ва, сті́лько ли́ха
Знесла́, що кви́лить ли́хо те
В є́ї кождіській пі́сни сти́ха.

Її пізна́вши, чиж я міг
Не полюби́ть її́ серде́чно,
Не відречи́ ся вла́сних втіх,
Щоб їй віддатись доконе́чно?

А полюби́вши чиж би міг
Я бо́жую є́ї подо́бу
Згуби́ти з се́рця ми́мо всіх
Терпі́нь і го́ря аж до гро́бу?

І чиж пере́чить ся любо́в
Тій дру́гій, а сьвятій любо́ви
До всіх, що ллють свій піт і кров,
До всіх, котри́х гнету́ть око́ви?

Нї, хто не лю́бить всіх братів
Як со́нце Бо́же всіх зарівно,
Той щи́ро полюби́ть не вмів
Тебе́, кохана Украї́но!

Іван Франко.

44. Царе́вич Яків.

Був оди́н таки́й цар, що є́му все одно́ о́ко сьмія́ло ся, а дру́ге пла́кало. Мав трох сині́в і бі́льше нїко́го, бо жі́нка вже давно́ вме́рла. Ті сини́ ду́же були́ би ра́ді зна́ти, чому́ в їх ба́тька все одно́ о́ко сьмі́є ся, а дру́ге пла́че. Змо́вили ся они́ запита́ти ба́тька. А в них була́ така́ постано́ва, що одно́го дня послу́гував оди́н ба́тькови, дру́гого дру́гий, тре́того тре́тий. Коли́ ра́но ба́тько вста́в, ма́ли є́му зане́сти води́ до митя́ і ка́ву на снїда́нок. Пішо́в найста́рший:

— Дай Бо́же добри́йдень, та́ту! — І поста́вив во́ду до митя́ на кріс́ло, а ка́ву на стіл.

Ба́тько відповів є́му:

— Дай Бо́же й тобі́, мій си́ну!

Він став коло двери́й та пита́є ба́тька:

— Та́ту, скажі́ть менї́, чому́ ва́ше одно́ о́ко все сьмі́є ся, а дру́ге все пла́че?

Ба́тько як гля́нув на не́го, а він зляка́в ся і втік. Дру́гої дни́ни пита́в про се середу́щий брат, але й він не дізна́в ся. Уті́к від ба́тька. Прийшо́в він до своє́ї комна́ти, пита́ють ся брати́:

— А що каза́в тобі́ та́то?

Він відповіда́є:

— Ти вже чув, то зна́єш, а той піде́ за́втра, то тако́ж довіда́є ся.

А то́го моло́дшого уважа́ли ста́рші за при́дурковатого. Пита́є він ста́рших, най ска́жуть, що говори́в ба́тько.

— Піде́ш за́втра, то та́то ска́же тобі́, — відповіда́ють.

Пішо́в він, зані́с ба́тькови ра́но во́ду до митя́ і ка́ву на сні́да́нок:

— Дай Бо́же добри́йдень, та́ту!

Поста́вив во́ду на кріс́ло і ка́ву на стіл, на сні́да́нок. Відступи́в до двери́й та пита́є:

— Та́ту, скажі́ть мені́, чому́ ва́ше одно́ о́ко все сьмі́є ся, а дру́ге все пла́че?

Ба́тько хоті́в і є́го заляка́ти як і ста́рших брати́в, але він не настра́шив ся. Три́чи пита́в ба́тька:

— Та́ту, чому́ ва́ше одно́ о́ко все сьмі́є ся, а дру́ге все пла́че?

— Га, коли́ хо́чеш так зна́ти, скажу́ тобі́: Тому́ одно́ о́ко все сьмі́є ся, що ма́ю трох сини́в, а дру́ге все пла́че, що всї они́ нюньки і нї одно́го нема́ між ни́ми юнака́. Якби між ни́ми був юна́к, що прині́с би золото́го пта́шка, щоби́ заспіва́в менї́, я відмоло́д би за́раз.

Моло́дший брат оповів се своїм ста́ршим брата́м.

Ка́же найста́рший:

— Ну, піду́ я.

Пішо́в до ба́тька та ка́же:

— Та́ту, я піду́ по золото́го пта́шка.

— Не йди́ си́ну, ти є́го не принесе́ш, бо ти не юна́к.

— Я таки́ піду́.

Дав є́му ба́тько на доро́гу гро́ший сті́лько, щоби́ мав до́ста. Сїв на коня́, їде. Їде від ра́на до ве́чера, вже до́бре смеркло́ ся, як доби́в ся до яко́їсь ко́ршми. Постанови́в там переночува́ти. Ввійшо́в до ха́ти, замо́вив для се́бе кімна́ту і мі́сце для коня́, а пото́м приказа́в да́ти собі́ вече́рю. А в ко́ршмі забавля́ли ся яки́сь лю́ди. Повече́ряв, кли́чуть є́го ті, щоби́ йшов із ни́ми забавля́ти ся. Він не ду́же унима́в ся, бо в душі́ лиш чека́в, щоби́ є́го закли́кали. Присїв ко́ло них та забавля́є ся. Не мину́ло дві три годи́ни, протра́тив усї гро́ші і коня́ і наря́д і сам себе́ запро́дав. Му́сить тепе́р наймити ся там на слу́жбу, до́ки не відслу́жить тих гро́ший, що завини́в.

Чека́ють до́ма на не́го рік — є́го нема́. Мину́в рік, пішо́в середу́щий син до ба́тька:

— Та́ту, піду́ я по золото́го пта́шка, бо брат ви́дно не ве́рне ся вже до до́му. Пе́вно десь є́го забили. Піду́ я і по пта́шка і є́го пошу́кати, коли́ де знайду́.

Ка́же ба́тько:

— Не йди ти, си́ну, коли́ той пропа́в, лиши́ ся хоч ти.

— Нї, я йду.

— Га, коли́ йдеш, то йди.

Дав є́му ба́тько на доро́гу гро́ший, кі́лько було́ тре́ба. Сїв на коня́, їде. Вже ве́чер, смеркло́ ся, приїздить і він під ту ко́ршму, що брат. Постанови́в переночува́ти там. Заїхав на подві́рє, пита́є ся, чи мо́жна переночува́ти і чи погоду́ють є́му коня́. Відповіли́, що мо́же ночува́ти. Взя́ли від не́го коня́, зеве́ли до ста́йнї, а він увійшо́в до ко́ршми і за́раз замо́вив собі́ вече́рю. Там при столї́ забавля́ли ся. Коли повече́ряв, кли́чуть є́го до се́бе. Він не ду́же отяга́в ся, бо по пра́вдї лиш чека́в, щоби́ є́го закли́кали. Сїв при них. Не мину́ло дві-три годи́ни протра́тив усї́ гро́ші і коня́ і на́ряд і само́го себе́ запро́дав. Му́сить три ро́ки відслу́гувати, по́ки змо́же ви́йти зві́дти.

Мину́в рік, іде наймоло́дший син, що нази́ва́в ся Яків, до ба́тька:

— Та́ту, піду́ я по золото́го пта́шка, бо ті ва́ші сини́ нї до чо́го. Они́ не прийду́ть нїколи наза́д. Піду́ я і по пта́шка і мо́же їх де відпита́ю.

Ба́тько пла́че, щоби́ не йшо́в.

— Ті пішли́ і не верну́ли ся, ще й ти піде́ш від ме́не, а хтож мене́ буде́ доглида́ти до́ма?

Він таки́ йде. Дав і є́му ба́тько гро́ший на доро́гу, щоби́ мав до́ста. Зібра́в ся Яків, сїв на коня́ та їде. Доїхав і він до то́ї ко́ршми, що брати́. Вже смерка́ло ся, але він поду́мав, що в такі́й ко́ршмі у таки́м мі́сци все є найрі́жнїйші лю́ди, тому́ лїпше буде́, коли́ він не спиня́ючись поїде да́лї. Пе́ршу ніч не му́сить спа́ти, мо́же їхати! Поминув ко́ршму, стисну́в коня́ остро́гами тай їде аж до само́го ра́на. Доїздить до одно́го лї́са, а зві́дти вибіга́є лис і пита́є ся:

— Куди́ їдеш, царе́вичу Якове?

Яків став, огляда́є ся та ду́має: „А Го́споди! Хто мене́ кли́че, коли́ нїко́го не ви́дно“? Їде да́лї. Лис у тре́тє скрича́в на не́го:

— Гов, стій, царе́вичу Якове. Скажи́, куди́ їдеш?

— Їду до Черво́ного короля́ по золото́го пта́шка, хо́чу ба́тькови принести́, щоби́ є́му заспіва́в, та мо́же би відмоло́д, бо вже ду́же стари́й.

— Піду́ й я з тобо́ю. Пусти́ сво́го коня́ на па́шу, тут є́ї до́ста, та най пасе́, а сам сїда́й на ме́не, бо на своїм кони́ не доїдеш туди́ нїко́ли.

Яків пусти́в сво́го коня́, сїв на ли́са, лис ско́чив два-три ра́зи, вже там. Ста́нули під мі́стом, а лис ка́же:

— Зна́єш що, Якове? Піде́ш до царя́ і ста́неш на слу́жбу. Єму́ як раз тре́ба доглядача́ до пта́шків, щоби́ їх корми́в, то й прийме́ тебе́. Не буде́ш ма́ти і́ншої робо́ти, лиш ті пта́шки корми́ти. А в ночи́ о двана́йцятій годи́ні здойме́ш ту золоту́ кліт'ку, що в ній сиди́ть золоти́й пта́шок.

Пішо́в Яків до мі́ста. Прийшо́в до царя́ та пита́є ся, чи не тре́ба їм слуги́. Ка́жуть, що їм як раз тре́ба до пта́шків, а він видає ся відповідний до то́го. Яків ка́же, що він був усе́ при пта́шках. Згоди́ли єго́ за́раз. Ко́рмить він ті пта́шки від ра́на до ве́чера, все їм доно́шує їсти й пи́ти. Вда́рила двана́йцята годи́на в ночи́, він уста́в, на́віть не засьвіти́в, щоб єго́ не спостерегли́ і йде до кліт'ки, бо знав до́бре, де стоїть. Узя́в кліт'ку, хотів з не́ю ви́йти, пта́шок зверещав, за́раз єго́ йми́ли:

— Гов, стій! Ти хотів украсти пта́шка.

Він відпира́є ся, що ні:

— Я не хотів украсти, я лиш хотів віднести до сво́го ба́тька, бо ду́же стари́й, щоби́ єму́ заспівав, мо́же відмоло́д би.

— А, коли́ ти хотів віднести єго́ ба́тькови, то йди́, приведи́ нам від Чо́рного царя́ то́го коня́, що лїта́є хма́рами та тоді́ дамо́ тобі́ пта́шка; як не приведе́ш, голова́ не твоя́.

Ви́йшов він до ли́са, лис пита́є ся:

— Щож, Якове, нема́ пта́шка?

— Ой нема́. Я хотів єго́ принести, та зловили́ мене́ і тепе́р му́шу йти до Чо́рного царя́ по то́го коня́, що лїта́є хма́рами. Як приведе́мо коня́, даду́ть нам за не́го пта́шка.

— До́бре, — ка́же лис, — сїда́й на ме́не і йдїм.

Ско́чив лис два-три ра́зи, вже там:

— Тепе́р іди́, Якове, та згоди́ ся до то́го коня́, бо їм як раз тре́ба конюха́. Як будуть тебе́ годи́ти, то скажи́, що ти був уже́ при таки́х ко́нях. Коли́ в ночи́ буде́ би́ти двана́йцята годи́на, ви́ведеш єго́ зі ста́йні, зазумбела́єш, а по́тім ся́деш на не́го і привезе́ш сюди́.

Пішо́в Яків, пита́є, чи не тре́ба царе́ви конюха́. Цари́ця відповіда́є, що тре́ба, але най чека́є, она́ спита́є царя́. Пішла́ до царя́, прийшо́в цар.

— Дай Бо́же, добри́йдень, найясні́йший ца́рю.

— Дай Бо́же й тобі́, мій си́ну. Що ска́жеш ново́го?

— Я чув, що вам тре́ба тепе́р як раз конюха́, а менї ви́йшов мі́сяць, то я прийшо́в до вас.

— До́бре си́ну, — ка́же цар. — Нам тре́ба одно́го; коли́ хо́чеш служи́ти, мо́жеш лиши́ти ся.

Згоди́ли ся они́, він году́є то́го коня́, че́ше, щіткує, чи́стить. У ве́чер ляг спа́ти, але не засну́в, щоб не припізни́в ся. Вда́рила дванайцята годи́на, він відвяза́в коня́, зазумбела́в, ви́вів на дві́р зі ста́йні, кінь заржа́в, за́раз є́го йми́ли:

— Гов, стій! Ти хоті́в украсти коня́!

— Я не хоті́в украсти, я лиш хоті́в відве́сти є́го до Черво́ного царя́.

Ста́ли є́го випи́тувати, на що, а він усе́ оповів, що се за робо́та. Они́ приобіця́ли да́ти є́му коня́, коли́ приведе́ із Семигоро́дскої землї царе́ву доньку́.

— Як не приведе́ш до вісьмо́х днів, голова́ не твоя́.

Ви́йшов він до ли́са, а лис пита́є:

— А що, Якове, нема́ коня́?

— Нема́ ли́сику. Я зазумбела́в є́го в ста́йни, ви́вів на двір, він заржа́в та мене́ йми́ли. Сказа́ли менї, що, як до вісьмо́х днів не приведу́ із Семигоро́дскої землї царе́вої донькй, голова́ не моя́, а як приведу́, дадуть менї коня́.

Ка́же лис:

— А не говори́в я тобі́, не зумбела́й у ста́йни, але на дворі? Тоді́ були́ би тебе́ не зловили. Ну, ста́ло ся. Ході́м.

Ско́чив лис три-чоти́ри ра́зи, вже на мі́сци. Ста́ли під мі́стом:

— Зна́єш що, Якове? Тепе́р піде́мо оба́. Я перекину ся у кра́сну дівчину та піде́мо до царя́. Я буду́ таки́й сами́й, як царе́ва донька́. У дванайцятій годи́нї ви́ведеш її за бра́му, она́ піде́ з тобо́ю, бо її си́лують тепе́р, щоби́ віддала ся за Чо́рного Араба, а она́ не хо́че. Сказа́ла, що воли́ть віддати ся за кого-небу́дь, але за Араба не піде́. Ти піде́ш із не́ю, а я ли́шу ся в є́ї мі́сце. Як би хто спостері́г і прийшо́в до є́ї кімна́ти, то я там буду́, а они́ мене́ не пізна́ють. Пото́му я вас дого́ню, не журі́ть ся.

Пішли́ они́ до мі́ста, до царя́, пита́ють ся, чи не тре́ба їм послугача́, але жона́того. Сказа́ли, що тре́ба. Чоловік буде́ послуга́ч, а жі́нка ку́харка. Згоди́ли ся они́ і слу́жать. Були́ они́ там день-два, до́ки Яків не умо́вив ся з царі́вною. Коли́ на тре́тю ніч уда́рила дванайцята годи́на, царі́вна одяглá ся, пішлá пі́шки з Яковом. Ніхто́ не догля́нув їх. Повставáли ра́но, шука́ють за послугачем і ку́харкою, нема́ їх. Пита́ють ли́са-царі́вни, де они́; ка́же, що прогна́ла їх, бо они́ роби́ли не по є́ї, не хоті́ли слу́хати то́го, що она́ прика́зувала.

Наста́в ве́чер, лис помаха́в хвосто́м, побіг за ти́ми, а цар лиши́в ся без донькй. Як догони́в їх, царі́вна сі́ла на ли́са, а Яків ішо́в побіч них пі́шо. Пішли́ до то́го царя́, що мав коня́. Ка́же лис:

— Зна́єш що, Якове? Я знов переки́ну ся в дівчину та пі-де́мо до царя́. Тобі́ даду́ть коня́ і ти пої́деш, а я ли́шу ся; опісля́ я буду́ вже зна́ти, що нале́жить робити. А царі́вна най ли́шить ся тут під мі́стом.

Переки́нув ся лис у прекра́сну царі́вну. Пішли́ з Яковом до царя́.

— Дай Бо́же добри́йдень, найясні́йший ца́рю.

— Дай Бо́же й вам обоїм до́бре здоро́влє.

— Привів я вам царі́вну, яко́ї ви бажа́ли в заміну за коня́.

— До́бре, переночу́єш тут, а ра́но діста́неш коня́.

Ка́же Яків:

— Я не мо́жу чека́ти до ра́на, я му́шу поспіша́ти, бо менї́ мина́є час.

Ка́же цар:

— Та менї́ все одно́, як хо́чеш. Я лиш тому́ так хотів би, щоби́ ми тро́хи погости́ли ся. Але́ коли́ не ма́єш часу́, кінь го-то́вий, мо́жеш їхати.

Ви́вели єму́ коня́, сів на не́го, їде. Ви́їхав за мі́сто, сі́ли обо́є на коня́, поїхали. Наста́в ве́чер, смерклó ся, лис пома́хав хвосто́м, переско́чив бра́му, пішо́в. Не ма́є цар нї коня́ нї ца-рі́вни. Їдуть до тре́того царя́, куди́ ма́ли приве́сти коня́ і діста́ти пта́шка. Лис лиши́в ся з царі́вною за мі́стом, а Яків поїхав на коня́ до царя́:

— Дай Боже добри́йдень, найясні́йший ца́рю.

— Дай Бо́же й вам до́бре здоро́влє.

— Я привів вам коня́, що ви жада́ли за пта́шка.

Цар ду́же вті́шив ся:

— До́бре, до́бре, тре́ба єго́ заве́сти до ста́йнї, а ми піде́мо до ха́ти та пого́стимо ся, а по́тім діста́неш золото́го пта́шка з кліткою.

Пішли́ до ха́ти, ви́пили кі́лька чаро́к вина́. Ка́же Яків:

— Найясні́йший ца́рю, я му́шу вибира́ти ся до до́му, бо мій ба́тько був ду́же стари́й, як я йшов; не зна́ю, чи заста́ну єго́ ще живо́го до́ма.

Цар здержував єго́, щоби́ не йшов, щоби́ переночува́в, але він не хотів:

— Дава́йте пта́шка й кліткy, я му́шу йти.

Да́ли єму́ пта́шка, він ви́йшов на подві́рє, де зібра́ло ся бога́то панів, що хоті́ли придиви́ти ся на коня́, що то за кінь. Як ви́йшов на двір, ка́же до них Яків.

— Гей пано́ве, я забу́в вам щось сказа́ти. Я не показа́в вам, як сїдла́є ся то́го коня́. Коли́ ва́ша во́ля, то я вам ука́жу, бо єго́ сїдла́є ся не так, як і́нших.

— Про́симо, про́симо, — відпові́ли пани́. — Ми таки́ й ма́ли вам каза́ти, щоби́ ви нам є́го осїдла́ли, аби́ ми зна́ли, як є́го сїдла́є ся.

Яків положи́в кли́тку з пта́шком на верх стовпа́ в бра́мі, а сам пішо́в, осїдла́в коня́, сїв, проїхав раз по подві́рю, знов кричи́ть, аби́ уважа́ли, щоби́ кінь кого́ не вда́рив, бо він ще́ тут не звични́й. Проїхав ся дру́гий раз по подві́рю, знов кричи́ть, най они́ уважа́ють на се́бе. Они́ розско́чили ся, зробили є́му мі́сце, щоби́ мав куди́ їздити. Пусти́в ся тре́тий раз, стисну́в коня́ остро́гами, кінь злетїв, той вхо́пив кли́тку, пішо́в! Ви́їхав за мі́сто, царі́вна сїла на коня́, а він на ли́са, їдуть до до́му.

Коли́ дійшли́ до то́го ли́са, де Яків зди́бав ли́са, лис ка́же до не́го:

— Зна́єш що, Якове? Я не піду́ да́лї з тобо́ю. Ма́єш коня́, сїда́й на коня́ і їдь, лиш не купу́й по доро́зї сте́рва, бо, як ку́пиш, ду́же зле ви́йдеш.

Сїв Яків на сво́го коня́ та їде, а царі́вна коло не́го. Доїхали до ко́ршми, а що вже був ве́чер, постанови́в він із царі́вною переночува́ти в тій ко́ршмі, бо вже помо́чили ся. Ввійшли́ до ко́ршми, пита́ють ся, чи мо́жуть переночува́ти. Ка́жуть їм, що мо́жуть, що є мі́сце і для них і для коня́. Завели́ коня́ до ста́йнї, а они́ обо́є каза́ли да́ти собі́ вече́рю. Пита́ють ся їх, де они́ були́. Они́ відповіда́ють, що повінча́ли ся і тепе́р їдуть до до́му. Пита́є ся Яків, що в них чува́ти ново́го?

— Го, ми ма́ємо не ле́да новину́! — відпові́в аренда́р. — Ма́ємо двох царе́вичів. Куди́сь їхали, мандрува́ли, заїхали тут на ніч, поча́ли забавля́ти ся, протра́тили гро́ші, що ма́ли, і ко́нї і сами́х себе́ запро́дали. Ма́ли служи́ти тут три ро́ки, щоби́ відслужи́ти свої́ довги́, але що не вмію́ть нїчо́го роби́ти, то буде́мо їх продава́ти. Хто хо́че, мо́же їх купи́ти.

Ка́же Яків:

— Ей аренда́рю, скажі́ть менї́ або покажі́ть, що то за лю́ди! — Бо він собі́ за́раз поду́мав, що то пе́вно буду́ть є́го брати́.

Аренда́р завів є́го там, де они́ були́. Він пізна́в їх зда́лека, що то є́го брати́, а они́ є́го ба́чили, але не пізна́ли. Пита́є ся Яків аренда́ря:

— Аренда́рю, скажі́ть менї́, кі́лько хо́чете за тих двох хло́пцїв, то ку́плю їх від вас.

— Три́ста золоти́х, — відпові́в аренда́р.

Яків ви́тяг три́ста золоти́х, заплати́в арендаре́ви. Аренда́р відда́в їм ко́ні і на́ряди і о́дяги, що они́ ма́ли. Зібра́ли ся всї ра́но і їдуть. Їдуть гусако́м: Царі́вна на пере́д, Яків із кли́ткою і пта́шком за не́ю, а ті два брати́ по за́ді. Змовля́ють ся ті два, щоби́ єго́ вби́ти, щоб они́ принє́сли ба́тькови золото́го пта́шка, а не при́дурковатий Яків. Підбі́гли за ним із за́ду і відрубали єму́ ша́блею го́лову. Він за́раз упа́в з коня́. А там при доро́зї стоя́ла така́ стара́ сту́дня, що в нїй ви́сохла вода́; они́ підня́ли єго́ і вки́нули до сту́днї, а єго́ коня́ забра́ли з собо́ю. Царі́вна зна́ла нїчо́го про те, бо не оглядала ся.

Приїздять они́ до до́му та ка́жуть ба́тькови:

— Ну, та́ту, принє́сли ми вам золото́го пта́шка і привели́ коня́, що лїта́є, і невістку.

Лише́ не зна́ють, котро́му буде́ за жі́нку, бо она́ не хо́че нї одно́го з них. Она́ ба́чить, що то не той, що її взяв. Уже́ они́ там рік у царя́, кінь пта́шок і царі́вна. Царі́вна нїко́ли не засьмі́є ся, пта́шок не заспіва́є, а коня́ нїхто́ не го́ден погодува́ти анї обчи́стити анї приступи́ти до не́го, бо, хто вступить до ста́йнї, ко́ждого за́бє. До ро́ку забив три́ста хлопі́в. Они́ ви́били до не́го з по́да дїру́ і крізь дїру́ дава́ли єму́ їсти і пи́ти, але гно́ю не викида́в зпід не́го нїхто́ цїлий рік. Уже́ було́ сті́лько гно́ю, що не мав де стояти.

Мина́є рік як раз у той сами́й день, коли́ брати́ ки́нули Якова до сту́днї, надбі́г туди́ лис. Зазирну́в до сту́днї, що там таке́ є; ди́вить ся, а там лежи́ть Яків. Як поба́чив єго́, ка́же:

— Ага́, Якове, не каза́в я тобі, не купу́й за гро́ші сте́рва, бо зле ви́йдеш, а ти не послу́хав мене́. Ну ба́йка. Буде́ до́бре й так.

Ско́чив лис, біжи́ть до лїса шука́ти живу́щої й цїлю́щої ма́сти. Стрі́тив гадюку, що як раз не́сла масть. Пита́є лис:

— Що несе́ш, гадюко?

— Несу́ живу́щу й цїлю́щу масть.

— Та на що?

— Несу́, бо віз потрату́вав менї дїти, буду́ їх лїчи́ти.

— Дай менї тро́хи тої ма́сти.

— О, я дава́ла би тобі. Йди та шука́й собі.

Лис пита́є:

— А деж она́, скажи́ менї.

— Йди та шука́й.

Ка́же лис:

— Дава́й гадю́ко тро́хи то́ї ма́сти, або кажи́, де її знайти́, бо, як не даси́ ані не ска́жеш, заберу́ всю від те́бе.

Гадю́ка відповіда́є:

— Ані не дам ані не ска́жу. Коли́ тобі́ тре́ба, йди та шука́й.

Лис розлю́тив ся прити́с гадю́ку ла́пою, відобра́в від не́ї масть і ка́же:

— Не хоті́ла ти да́ти по во́лї, дай по невóлї. Я беру́ всю масть, а ти йди собі́ тепе́р по дру́гу.

Ско́чив лис, біжи́ть до Якова. Ви́тяг єго́ зі сту́днї, помасти́в єму́ карк і ши́ю, приложи́в го́лову до то́луба, зросла́ ся. Став Яків протяга́ти ся. Ди́вить ся лис, а Яковова голова́ ди́вить ся наза́д, бо в по́спіху не так приложи́в її, як тре́ба. Тоді́ вхо́пив, відірва́в го́лову, посмарува́в і приложи́в уже́ до́бре. Став Яків протяга́ти ся, а пото́м ка́же:

— Ой, але я тве́рдо заснув!

Ка́же лис:

— О, заснув ти, заснув тве́рдо, бо на ві́ки ві́чні, як би так не я тут. Не каза́в я тобі́, не купу́й за гро́ші сте́рва, бо зле на тім ви́йдеш, а ти мене́ не послу́хав. Тепе́р пона́глюй ся до до́му, бо царі́вна невесе́ла, пта́шок не співа́є, а коня́ нема́ кому́ нагодува́ти. Вже заби́в три́ста хлопі́в. Йди та згоди́ ся до коня́; обчисти́ єго́, погоду́єш, ви́кидаєш гній і все зро́биш, що нале́жить. Лиш за́раз не признава́й ся брата́м, що ти їх брат, ані ба́тькови, що ти єго́ син. Они́ самі́ тебе́ пізна́ють. Тепе́р пона́глюй ся до до́му.

Попроща́в ся Яків із ли́сом, ду́же дя́кував єму́ кра́сно, що привів єго́ до житя́. Розійшли́ ся. Пішо́в Яків до до́му; о́дяг на нім поде́ртий, пошарпаний, бо ці́лий рік гнив на не́му в сту́дни. Прийшо́в та пита́є, чи не тре́ба їм конюха́. Они́ сказа́ли, що тре́ба до одно́го коня́. Згоди́ли єго́, а ті брати́ гово́рять до се́бе:

— Най іде́ до ста́йнї і так бідола́ха, не ма́є нї о́дягу нї що їсти, та най єго́ той кінь забе́. Лі́пше буде́ для не́го так, ніж тут голодува́ти.

Пішо́в Яків до ста́йнї, за́раз кінь заржа́в, бо пізна́в єго́. Пта́шок почу́в, що кінь заржа́в, за́раз заспіва́в. Царі́вна почу́ла, що пта́шок заспіва́в і засьмія́ла ся; за́раз ста́ла весе́ла, почала́ бе́сїдувати, а до ро́ку нїхто́ від не́ї сло́ва не чу́в ані у́сьміху не ба́чив. Утї́шили ся всї до́ма, що царі́вна бе́сїдує, бо до́си ду́мали, що она́ нїма́.

Обчи́стив Яків коня́, ви́кидав гнї́й, погодува́в, ви́вів на двір напоїти. Брати́ не начу́дують ся, що таки́й волоцю́га вмі́є так

із коне́м обходи́ти ся. Ду́же їм сподо́бав ся. Ка́жуть оди́н до дру́гого:

— О ба́чиш, бра́те, ми згоди́ли єго́ і були́ пе́вні, що єго́ кінь забе́, бо однако́во він бідола́ха, а ми тако́го конюха́ ще й не ма́ли!

Пішо́в оди́н до ба́тька та ка́же:

— Та́ту, ма́ємо тут одно́го тако́го конюха́, яко́го ще й не ба́чили. Зна́єте, що наш кінь забив уже́ три́ста хлопі́в, а ніхто́ не міг доступи́ти до не́го, обчи́стити, гній ви́кидати, а тепе́р мо́жна й лягати під не́го. Ви́чесав єго́, так сьві́тить ся, як зо́лото. Таки́й чо́рний як крук. На́віть на двір ви́вів єго́ напої́ти, що аж ми самі́ налякали ся.

Ка́же ба́тько:

— Йдіть приведі́ть єго́ сюди́, най поба́чу, що то за чолові́к.

Син відповіда́є:

— Ей, як єго́ сюди́ приводи́ти, коли́ він кра́йний обдертю́х, лахманя́р.

Ка́же ба́тько:

— Та ви оба́ не мо́жете спра́вити о́дягу тако́му чолові́кови, що вам коня́ обійшо́в і нагодува́в, яки́й уже́ три́ста хлопі́в заби́в? Купі́ть є́му за́раз о́дяг таки́й, як ваш і приведі́ть єго́ сюди́.

За́раз купи́ли є́му о́дяг, убра́ли, відвели́ до ба́тька. Пита́є єго́ цар:

— Зві́дки ти ро́дом, си́ну?

— Зві́дки я ро́дом? Я тако́го й тако́го царя́ син.

Цар погля́нув на не́го та зно́в пита́є:

— Як ти сказа́в?

— Я тако́го й тако́го царя́ син!

— Як назива́єш ся?

— Яків.

— Таж ти мій син!

— Та ваш.

— Деж ти був до́си?

Яків ка́же: так і так, така́ й така́ робо́та була́.

Цар розлю́тив ся на обо́х ста́рших сині́в, за́раз прогна́в їх від се́бе, а на Якова переписа́в усе́ ца́рство. Спра́вив за́раз Яковови розкі́шне весі́ле́ і до́си жию́ть, хлі́б жую́ть та постоло́м добро́ во́зять.

Народня казка.

45. По́хід Ігоря на Поло́вцїв.

В XII. віцї́ войовни́ча і ди́ка орда́ Поло́вцїв, що розсї́ла ся на широ́ких просто́рах від Ура́лю до Дунаю́, почина́є зана́дто дошку́лювати Украї́нї. Відно́влюють ся завзя́ті війни украї́ньских князї́в із Поло́вцями, в яки́х вслави́в ся го́ловно ки́ївский князь Сьвятосла́в Всеволо́дович.

Він забра́в ся до спра́ви гі́дно, зібра́в значне́ ві́йско, а на по́міч прийшли́ єму́ ві́ддїли Яросла́ва Осьмоми́сла геть аж з дале́кого Га́лича. Лї́том 1184. і весно́ю 1185. р. побіди́в Сьвятосла́в Поло́вцїв, забира́ючи само́го ха́на з сина́ми та богатьома́ князя́ми у нево́лю.

У ті по́ходи кли́кав Сьвятосла́в тако́ж Ігоря Новгоро́дского та і́нших князї́в сїве́рских, але они́ відмо́вили ся, кажучи́, що за дале́ка доро́га і що землї́ своє́ї не мо́жуть так лиши́ти... А опісля́ коли́ Сьвятосла́в та молоди́й князь-геро́й Володими́р Глї́бович всла́вили ся в боротьбі́ з Поло́вцями, сїве́рским Ольго́вичам ста́ло за́висно й они́ заду́мали на свою́ ру́ку попробува́ти ща́стя.

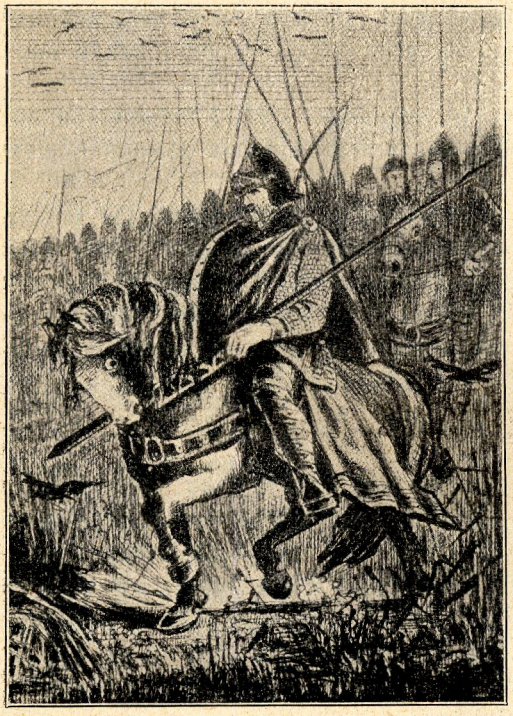

Похід Ігоря на Половцїв.

— Хиба́ж ми не князї́? — каза́ли. — Добу́демо і собі́ сла́ви та затьмимо́ похо́ди Сьвятосла́ва.

Відта́к, не кажучи́ нїчо́го Сьвятосла́вови, ви́брав ся Ігор в похід із свої́м си́ном Володими́ром, з брата́ничем Сьвятосла́вом Ольго́вичем Ри́льским, із черни́гівским бояри́ном Ольстином Оле́ксичем та з Кову́ями.

Був почато́к мая́. Со́нце зача́ло до́бре припіка́ти. У князї́в були́ товсті́ ко́нї й они́ звільна тілько могли́ посува́ти ся степа́ми. Їхали ти́хо. Коли́ наближа́ли ся до Донця́, поба́чили со́нїшню

за́тьму і затрівóжили ся, а дéякі хотíли вертáти ся домíв. Але Ігор додáв їм відвáги й онú йшли дáльше.

По дорóзї стрíнули ся з Всеволóдом, князéм трубчéвским і кýрским, що йшов íншими шляхáми. Злучúвши ся разóм, ішлú цíлý нíч половéцким степóм, а на дрýгий день рáно, в пя́тницю, вúїхали їм на стрíчу стрільцї́ половéцкі, що розложúли ся булú над рікóю Сюю́рлиєм.

Прийшлó до бúтви, з якóї Ігор вúйшов побíдником. Єгó вíйска заня́ли половéцкий табóр, набрáли невíльників і вся́кого добрá та перехвáлювали ся, що загнáли ся так далéко, як нїхтó перед тим.

Але на дрýгий день, в субóту, стáли з усíх сторíн висувáти ся пóлчища половéцкі, як чóрні хмáри, та обступáти хорóбру Ігореву дружúну.

Полóвцям помагáв вíтер і спéка. Русúни не звúчнї анї до степовóї жарú анї до вíтру, що вíяв прóсто в óчи, стáли знемагáти.

А найпáче спрагá дýже їм докýчила. Щоб дібрáти ся до водú, позлїзáли з кóний і борóли ся пíшки. Ігора рáнено в лївý рýку. Так минýла субóта.

В недíлю рáно почáв ся бій нанóво. Але черни́гівскі Ковýї не вдéржали і пустúли ся навтíкачá. Ігор зняв шолóм, щоб можбулó єгó пізнáти, і хотíв наверну́ти втíкачíв. Але дармá. Тим чáсом Полóвці відтя́ли єгó від вíйска і се рішúло бíй. Полóнено Ігоря, Всеволóда і богáто дружúни, а ще бíльше полягло́ в тій страше́нно завзя́тій боротьбí. Залéдви 15 Русинíв спáсло ся, щоб подáти звíстку про погрóм.

Саме́ тодї Сьвятослáв збирáв новí воєнні сúли, щоб в трéтє вúбрати ся на Полóвцїв. В Черни́гові довíдав ся про сумну́ дóлю Ігорéвого похóду і заплáкав, видячú, до чóго веде́ незгóда князíв. Не тратячú завзя́тя хотíв ітú спасáти Ігоря, але не міг зібрáти потрíбної пóмочи. Тим чáсом половéцкі ханú напáли на Украíну, грабувáли її та вибирáли данúну. Мáло хто стáвив їм гíдний опíр, хибá молодúй Володимúр Глїбович, котрóго при оборóнї Переяслáва рáнено трома́ кóпіями.

Ігор перебýв у невóлї до весни́ найблúзшого рóку. Поводúли ся з ним Полóвці довóлї оглядно, як із людúною вúсшої культýри. Позвóлили нáвіть держáти свóго сьвящéника і їздити з сокóлами на лóви. Тíлько придáли емý сторóжу, щоб не утíк.

Дехто з бли́зших намовля́в впра́вдї Ігоря до уте́чі, але Ігор не хотїв. Аж коли́ допові́ли є́му́, що Поло́вці, як ве́рнуть ізпі́д Переясла́ва, то вбю́ть єго́ — зва́жив ся спробува́ти ща́стя. І повело́сь.

При по́мочи ви́хрещеного Половчани́на Ла́вора ви́хопив ся з шатра́, переїхав на дру́гий бік рікй і пігна́в степа́ми. По одина́йцяти днях дібра́в ся до Донця́, а зві́дси до сво́го Новгоро́да. Опісля́ поїхав до бра́та Яросла́ва в Черни́гові та до Сьвятосла́ва в Ки́єві. І князї і на́рід тїшили ся Ігорем та гото́вили ся до відпла́ти.

Богдан Лепкий.

46. Плач Яросла́вни.

Яросла́вни голо́с чу́ти;
вже о до́сьвітнїй годи́нї
проквиля́є Яросла́вна,
як зазу́лька на чужи́нї:

„Я зазу́лькою поли́ну,
по Дуна́ю полечу́ я,
мій рука́в, рука́в добро́вий
у Кая́лї омочу́ я;
омочу́ єго́ в Кая́лї,
втру князе́ви мо́му ра́ни,
втру кріва́ві, втру на тїлї,
що від жару́ й ві́тру вя́не!“

Яросла́вна пла́че ра́но,
умива́є ся слеза́ми,
на валу́ в Пути́влї пла́че,
промовля́ючи слова́ми:

„Ой ти ві́тре, ти вітри́ло!
чому́ ві́єш, господи́не,
так наси́льно, та́к завзя́то?
Чому́, ві́ючи з чужи́ни,
лиш ха́нові стрілкй ме́чеш
із чужи́ноньки чужо́ї
на свої́х невто́мних кри́льцях
на моє́го ла́ди во́ї?
Ма́ло ще тобі́ гуля́ти,
йти в підо́блачні просто́ри,
лелїючи колиса́ти
кораблї́ на си́нім мо́ри?
Чому́ж, ві́тре-господи́не,
розві́яв ти по кови́лї[1])
мої́ ра́дощі є́ди́ні,
мої́ ра́дощі й весїлє?“

Яросла́вна пла́че ра́но,
умива́є ся слеза́ми,
на валу́ в Пути́влї пла́че,
промовля́ючи слова́ми:

Ой, ти Днїпре-Словути́чу!
ти проби́в собі́ в просто́ри
через зе́млю полове́цку
камяні́, могу́чі го́ри.
І лелїяв ти на со́бі
Сьвятосла́вові друзи́ни
до Кобя́кового по́лку.
Прилелїй же, господи́не,
прилелїй до ме́не ла́ду,
мого ла́ду і кохане́,
щоб я слїз моїх не сла́ла
аж на мо́ре на зара́нї!“

Яросла́вна пла́че ра́но
умива́є ся слеза́ми,
на валї в Пути́влї пла́че,
промовля́ючи слова́ми:

[1]) степова трава.

„Сьвітле і тресьвітле сóнце!
всїм і тéпле ти і крáсне.
І чомýж ти, господúне,
на лáдинї вóї влáсне
кúнуло палким промíнєм?
Чомý гнеш ти їм жаждóю
лýки у безвóднім пóли,
тýли стýлюєш тоскóю?“

Василь Щурат.

47. Сьвятúй вéчір на далéкій півночи.

Нарéштї надійшóв сьвятúй вéчір! Усé злáджене, чúсте, гáрне назвéрх і навнýтр.

В кýхнї аж сяє по стїнах сьвíжо, ясно вúтерте мосяжне і мідяне нáчинє. Кухóнний стіл застéлений гáрними червóними і бíлими скáтертями; на них лежúть смачнúй, запашнúй домáшний хлїб, а з пивнúцї винóсять солóне мясо, студженí нóги та íншї різдвянí прúсмаки. І ось покáзує ся на столї все те, над чим ми так дóвго мýчили ся, і всї радїють, що будýть споживáти óвочі влáсного трýду.

Кімнáти прúбрані сьвятóчно. Сьвíжі, нїжні занавїси вúсять над вíкнами, мов лéгкі весїльні серпáнки — з кождїського кутá пáхне чистотóю. Всї свої гáрні скáтерти і подушкú, якí на бýдень захóвані, вúймила мáма сегóдня прáзника рáди. Мáмочка похожáє довкóла, порядкýє то се то те.

Вчéра вéчером внéсли ялúнку в хáту. Тáтко став її прибирáти, бо мáма булá такá утóмлена, що йно моглá сидячú приглядáти ся усéму. В мáми на Різдвó завсїди стíлько робóти і так богáто знайóмих навíдує ся до нéї, а з кóждим трéба трóхи поговорúти; а се забирáє чимáло часý. Очивúдно, кóждий мýсить ще дістáти щось до дóму. А відтáк стíлько пакéтів злáдити і сьвятóчний стіл накрúти і корóткі стишкú всїм попúсати! Аж десь кóло трéтої в ночú гасúть мáма лямпу і приляга́є спочúти. А сегóдня рáно, в день сьвятóго вéчера, мóже кóждий лежáти, як дóвго захóче і кáву мóже пúти в лíжку.

Се одинóкий день у рóцї, колú такé лїнúвство дозвóлене — затé й смакýє онó подвíйно солóдко.

Годúни до осьвíченя ялúнки мабýть найдóвші в цїлím рóцї. Усé, за що возьмýть ся малí дівчáтка, так бóрзо навкýчить; нїщó їх не цїкáвить. Усї думáють тíлько про деревцé і про рáдощі, якí їх дожидáють.

Наконéць лишúла ся вже йно годúна і дїти біжáть на горý передягтú ся. Се йде, як у танцю.

Внизý на сáли тáтко і мáма засьвíчують сьвічечкú і тíшать ся не мéнше від малúх дїточóк. Річ пéвна, що ялúнка величáва —

так чудо́во прибра́в її́ та́тко се́го ро́ку. Ко́ждого Різдва́ здає́ ся нам, що ні́ко́ли ще так га́рно не було́. Що ро́ку прибува́є яка́сь нова́ прикра́са — сим разо́м бе́зліч мали́х хоруго́вок напри́чуд вбира́є яли́нку. Все гото́ве! Две́рі відчиня́ють ся.

— Ході́ть! — кли́че ма́ма всьміха́ючись.

Немо́в дрож перейшла́ усі́х.

— Вже! —

І нара́з настає́ торжестве́нна мо́вчанка. Несьмі́ло всьміха́ючись вхо́дять ді́ти до середи́ни, але на вид сия́ючої красоти́ зупиня́ть ся ні́мі, осліплені.

Та оно́ не трева́є до́вго! Не мине́ хвили́на — аж гуде́ комна́та від ра́дісного хо́ру голосі́в; одно́ перекри́кує дру́ге, неможли́во що порозуміти — га́мір, як у пташа́рні.

О Го́споди, яка́ вті́ха! І які́ несподі́ванки! Та́то і ма́ма сидя́ть разо́м на со́фі і ті́шать ся ді́то́чою лику́ючою ра́достию.

Се ці́лко́м пе́вна рі́ч, що яли́нка чарівна́!

Промі́нє бле́ску і сьві́тла, мо́ре пишно́ти і красо́к. Тут і там помі́ж галузка́ми змина́є ся на тоне́сеньких ниточка́х а́нгел — тут мерехтя́ть коробочки́ з ріжноба́рвного папе́ру, ланцухи́ вю́ть ся довко́ла ці́лі́сенького де́рева, а іскра́ві ледові́ ска́пи і позоло́чені шишки́ звиса́ють ле́гко з найви́сших гильо́к. А там ген у горі́ на само́му шпилі́ сьві́тить вели́ка блиску́ча звізда́ з мали́м га́рним Ісу́сиком по середи́ні.

— Ах, диви́ ся, ма́мо! — кли́че Бо́бо, стри́баючи і гуля́ючи довко́ла яли́нки. — Тут ось ці́лі́ське різдвяне́ порося́ — і медві́дь із чоколя́ди! Глянь! і півмі́сяць! Ах, яке́ га́рне, мале́, бі́ле дівча́тко сиди́ть тут поміж гильця́ми — а ось золоти́й пта́шок і ра́йский птах! Ах, які́ они́ лю́бі, коли́ так на свої́х крильця́тах змина́ють ся в го́ру!

Але найгарні́йша за все сама́ таки́ висо́ка яли́нка. Її́ ба́чимо ми ті́лько на сьвятий ве́чір, прино́сить нам запашні́ привіти від вели́ких, сувори́х лі́сів там на полу́дни.

Її́ присила́ють нам оста́тною по́чтою з полу́дня, з Норве́гії. Ні́ одно́ї ві́тки з не́ї не змарну́ємо; коли́ за висо́ка і тре́ба її́ в горі́ підшибну́ти, то галузка́ми зама́ємо усі́ комна́ти. А як уже́ деревце́ вино́сять, тоді́ малі́ дівча́тка збира́ють шпильки́ в коробочки́, щоби́ врядо́-годи понюхати — се нага́дує їм потро́хи Різдво́ і вели́кі лі́си́ на полу́дни.

Але ни́шком о́чи всі́х ли́нуть в сто́рону сьвято́чного стола́, що виглядає так приманчи́во, зава́лений пакетиками — ці́ла гора́ для ко́ждого.

По середи́нї стола́ краси́є ся незвича́йно елєга́нтний елєктри́чний трамва́й, по́вен гарне́ньких мали́х ляльо́к. В до́мі ляльо́к ма́ють очиви́дно тако́ж деревце́ і так там сьвято́чно і я́сно, як і в нас. Малі́ дївча́тка ви́мили перед Різдво́м ці́лий дім ляльо́к із внутра́ і зве́рха, поприбира́ли усю́ди і заложи́ли сьві́жі занаві́си.

А всї ті паке́ти і малі́ скриночки́ прийшли́ від бабу́нї, тїточо́к і всїх на́ших приятелїв, які́ не забува́ють на нас у день Різдва́. Вкінці́ аж потопа́ємо в папе́рах! Оди́н крик одуше́вленя перебива́є дру́гий:

— О, яка́ га́рна! Якра́з тако́ї крава́тки я давно́ собі́ бажа́ла! А диви́ нарука́вники — ах, кохана́ бабу́ня! Бо́же ласка́вий, така́ величе́зна скри́ня уся́ких ла́сощів від те́ти Авгу́сти! А від те́ти Фа́ннї за́пинки і ляльки́ і но́жик для Бо́бо! Ніж! О — яка́ втїха!

Бо́бо про́сто занїмі́в із за́хвату. Але ма́ма ду́має, що се небезпе́чна, убійча за́бавка і поріша́є ни́шком захова́ти ніж, по́ки Бо́бо не підросте́. Ми́лий Бо́же! Є́му все́го лише́ пять ро́ків — в тім віці́ ходи́ти з ноже́м при бо́ці! Не дай Бо́же чого́ і моглóб скла́сти ся нещастє!

Одна́че та́тко і́ншої ду́мки: неха́й хло́пець вчи́ть ся завчасу́ обходи́ти ся з ноже́м, він уже́ буде́ обере́жний, коли́ вріже ся з де́кілька разі́в. І на превели́кий о́страх ма́ми прив'я́зує ніж із пі́хвою до споденя́т Бо́бо і там ви́сить він до́сї — але, зна́менна річ, Бо́бо не вріза́в ся ще ні́коли. Через яки́йсь час опісля́, коли́ ма́ма на весну́ ма́ла їхати на полу́дне, прийшо́в до не́ї Бо́бо і ка́же:

— Хо́чеш мо́же, щоби́ я відложи́в ніж, як до́вго тебе́ не буде́?

І відта́к пожертвував свої́ го́рдощі і свою́ втїху і зложи́в небезпе́чний зна́ряд до та́тової комо́ди. Він хотїв, щоби́ ма́ма спокійно відїзди́ла і не трево́жила ся і́зза но́жика. Щоби́ ма́му потїшити, він зрік ся на весь час лю́бої за́бавки. Чи не було́ се га́рно і серде́чно з бо́ку тако́го мало́го хлопчи́на?

Весе́лих Сьвят! З Різдво́м Христо́вим! Гаразд!

Пи́шний мід і різдвяні́ тїста і я́блока й орі́хи на столї́, а розя́снені, весе́лі ли́ця довко́ла стола́ — так тепе́р ми спра́вд чу́ємо, що наста́в сьвяти́й ве́чір, коли́ мід і тїста надхо́дять! Они́ж нале́жать до сьвято́го ве́чера.

І ми вдаря́ємо в склянки́ і проголо́шуємо тоа́сти[1]) в честь усї́х дома́шних і усї́х дороги́х на́шому се́рцю там на півночи і на полу́дни.

А на коне́ць, мов весе́ла пісня подя́ки, греми́ть по са́ли на́родний гимн:

„Так, ми лю́бим зе́млю сю“! Без се́го не обійде́ ся нї оди́н сьвяти́й ве́чір. І на го́лос дороги́х зву́ків піднима́ємо ся з місць з поша́ни перед пі́снею і пе́ред пое́том, що дарува́в нам її́, як ви́сказ усе́ї на́шої любо́ви до вітчини́.

Ми чу́ємо, що привя́зані невимо́вними почу́ванями до се́ї землї́ з ти́сячею осе́ль довко́ла по го́рах і по доли́нах, по міста́х і в кождї́ськім само́тнім фйо́рдї, де мали́й і вели́кий з дїто́чою ра́достию і в серде́чнім ми́рі сьвятку́є, як ми сего́дня, „сьвяти́й ве́чір“.

Агот Гемс-Сельмер.

48. На сьвяти́й ве́чір.

Смерка́є ся. Осли́зний день
Між му́рами кона́є.
В печи́ черво́ний блис оге́нь,
А в сї́нях ві́тер гра́є.

Той ти́хий і сумни́й настрі́й
Несе́ мене́ сьвіта́ми,
І я лечу́ на кри́лах мрій
До ба́тька і до ма́ми.

. . . . . .

Снїжо́к паде́, як срі́бний пух,
Моро́з малю́є кві́ти:
Накри́тий стіл, в кутї́ дїду́х,
Пусту́ють в сї́ни дї́ти.

Знайшли́ собі́ свисту́н-орі́х
І сви́щуть в перего́ни;
Лящи́ть в уста́х дїто́чий сьміх,
З дзвінни́цї дзво́нять дзво́ни.

Гей, кі́лько то мину́ло лїт!
А я так до́бре чу́ю
Кожухі́в ше́лест, скрип чобі́т,
І щи́ру пі́сню ту́ю.

Дале́кий сьвіт, вели́кий час,
Пливу́ть лїта́ ріко́ю,
А я все памята́ю вас,
Як йде́те з колядо́ю.

Ще й ни́нї чу́ю, як Юрко́
Співа́є: „Бог предві́чний!“,
Як со́праном пищи́ть Федько́,
Баско́м реве́ Зарі́чний.

Скрипли́вий, наболї́лий спів,
Таки́й, як хло́пскі гру́ди,
Та хто́ єго́ раз зрозумі́в,
До сме́рти не забу́де!

Ще й ни́нї ви́джу, як Феді́р
„Вінчо́ванє“ голо́сить.
Втвори́лись две́рі на розтві́р
І ба́тько в ха́ту про́сить.

І почина́є ся річна́
У пан-отця́ гости́на,
Цїле́ село́ єдна́є ся,
Немо́в одна́ роди́на.

---

[1]) Оклики і промови в чиюсь честь при пирі.

Засі́ли га́зди на лавка́х,
Найста́рший на поку́тю.
Тріща́ть склянки́ в сильни́х [рука́х;
На сте́лю ме́чуть ку́тю.

Гово́рять... А слова́ летя́ть
Моли́твою до Бо́га.
Та чи дійду́ть, чи долетя́ть?
Щасли́ва їм доро́га!

Дале́кий сьві́т, вели́кий час,
Пливу́ть лі́та́ рікою,
Гей! Що чува́ти там у вас?
Чи йде́те з колядо́ю?

Че ще живи́й Феді́р, Юрко́,
І мій сусі́д Зарі́чний?
Чи й ни́нї, як коли́сь, давно́,
Співа́ють: „Бог предві́чний“?

Чи й ни́нї мерехтя́ть зірки́
Над ха́ткою старо́ю?...
Гей, кра́ю мій, не зна́єш ти,
Як ту́жно за тобо́ю!

Богдан Лепкий.

49. Яли́нка.

I.

Наста́в сьвяти́й ве́чір.

В Яки́мовій ха́тї кипі́ла робо́та. В печи́ тріща́в ого́нь та сича́в борщ. Оле́на, ма́ти Василько́ва, крути́ла го́лубцї на вече́рю. Василько́ сидї́в до́лї та мняв мак до ку́тї. Василько́ви було́ лїт двана́йцять. Він був найста́рший у семї. Василько́ мняв мак та все погляда́в то на двох сестричо́к, що гра́ли ся з кото́м, то на ба́тька, що сидї́в на полу́, схили́вши го́лову.

— Чого́ ба́тько жу́рить ся? — ду́мав він, — чи то́го, що нездужа́ють, чи то́го, що нема́ гро́ший ви́купити від шевця́ ма́мині чо́боти?

Ри́пнули две́рі. В ха́ту увійшо́в яки́йсь чолові́к.

— Добри́йдень вам, — уда́в ся він до Яки́ма. — Чи не прода́либ ви чолові́че то́ї яли́нки, що росте́ у ва́шім садо́чку? Пани́ посла́ли мене́ знайти́ дїтям яли́нку на сьвяти́й ве́чір; я вже дру́гий день шука́ю і не мо́жу найти́ га́рної.

Яки́м помовча́в.

— А щоб ви да́ли? — спита́в він перего́дом.

— Та вже не буде́мо торгува́тись... кажі́ть цїну́.

— Три карбо́ванцї дасте́, — відпові́в Яки́м.

— Та́ту, — обізва́в ся Василько́ тремтя́чим го́лосом, — таж то моя́ яли́нка, ви її́ подарува́ли менї́ ще тоді́, як мене́ похвали́в учи́тель.

На блаки́тні о́чи в біля́вого Василька́ набі́гли сльо́зи. Єму́ жаль ста́ло зеле́ної, струнко́ї яли́нки, що одна́ звеселя́ла зимо́ю садо́к. Ба́тько гля́нув на си́на. Василько́ замо́вк, прочита́вши в то́му по́глядї невимо́вний сму́ток.

— До́бре, я дам три карбо́ванці, — обізва́в ся чолові́к, — але́ му́сите приста́вити яли́нку сего́дня, бо пани́ хо́чуть ще прибира́ти її́ на ве́чір.

— А як її́ приста́вити, коли́ я слаби́й, а хло́пець мали́й ще, — сказа́в Яки́м.

Чолові́к гля́нув на Василька́.

— Не так то вже й мали́й ваш хло́пець... Та й недале́чко хати — годи́ну. Зави́дна завезе́, зави́дна й пове́рне.

Яки́м поду́мав і махну́в руко́ю.

— Яко́сь оно́ буде́... місто́чко не за го́рами.

Чолові́к дав зада́ток, розказа́в, куди́ заве́зти яли́нку і пішо́в.

Яки́м тро́хи повеселїйша́в: за три карбо́ванці мо́жна буде́ ви́купити від шевця́ жі́нчині чо́боти. Хвали́ти Бо́га, Оле́на не ходи́тиме на сьвя́та в поде́ртих чо́ботах.

Він оде́яг ся, узя́в соки́ру й пода́в ся в садо́к. За ба́тьком побі́г і Василько́.

В садку́ лежа́в глубо́кий сні́г. Яки́мові но́ги узу́ті в здоро́ві чо́боти, глубо́ко, порина́ли в сні́г і лиша́ли за собо́ю ці́лу ни́зку ямо́к. Василько́ то стри́бав у ті ямки́, то розгорта́в нога́ми бі́лий пухки́й сні́г. Чо́рні, го́лі де́рева стоя́ли в садку́, настовбу́рчившись заме́рзлими гилочка́ми і, на́че мертві́, не вору́шили ся від ві́тру. Під де́ревами на бі́лому як цу́кор сні́гу сі́ткою лягла́ тінь. Аж ось зда́леку зеле́ною игли́цею заманячі́ла яли́нка. Василько́ з ба́тьком підійшли́ до яли́нки.

Їм обо́м жаль ста́ло молодо́го деревця́. Струнке́, зеле́не, весе́ле, оно́ ма́яло гілочка́ми, на́че раді́ло го́стями. Яки́м підійшо́в бли́зше, замахну́в ся соки́рою і вда́рив по стовбуро́ви. Яли́нка затремті́ла від ни́зу до вершка́, на́че злака́ла ся несподі́ваного ли́ха і кі́лька зеле́них иглиць упа́ло на сні́г. Яки́м руба́в, а яли́нка тремті́ла як у пропа́сниці. Василько́ви здава́лось, що она́ от-от засто́гне. Аж ось деревце́ похили́ло ся, хру́снуло і підтя́те впа́ло на сні́г. Василько́ ма́ло не пла́кав із жалю́. Він ба́чив, як ба́тько взяв яли́нку за стовбу́р, заки́нув на пле́чі і поні́с. Вершо́к з яли́нки воліг ся за ба́тьком і лиша́в по сні́гу до́вгу мов сте́-

жечка смýжку. Василькó глянув на сьвíжий пеньóк і дві сльозúни скотúлись емý по щічках. Він не міг дивúти ся на той пеньóк, на те мíсце, де хвилúнку перед сим стоя́ла єгó ялúнка і почáв нагортáти снíгу на пеньóк. Незабáром зпід кýпи снíгу не стáло вúдко пенькá.

— Васúльку, а йди но сюдú! — гукнýв з подвíря бáтько. Василькó побíг до бáтька.

— Лáгодь, сúну, сáни, відвезéш ялúнку. Та хапáй ся, сúнку, бо вже ген-ген зполýдня, а трéба вернýтись завúдна. Колúб ще снíгу не булó, — сказáв Якúм, удивля́ючись у край нéба, — нáче хмáра насувáє ся. Не гай ся, Васúльку, не гай ся, бо не рáно.

На старéньких сáнях лежáла вже ялúнка. Василькó почáв лáгодитись у дорóгу. Він запря́г кóний, одя́г кожушúну і вúїхав із двóру.

II.

Повівáв холóдний вітрéць. З крáю нéба насувáлись бíлі нáче молочні́ хмáри. Шпáрко бíгли мишáсті коненя́та. Дорóга, булá слизькá і сáни йшлú в зáтоки. На обидвá бóки від дорóги, скíлько скúнеш óком, розстелúлось пóле вкри́те снíгом мов бíлою скáтеркою. Твердúй синя́вий снíг грав на сóнци самоцьвíтами. Чóрне воронé сíдáло громáдами на снíг і знов здíймáло ся з мíсця. Вíтер дужшáв. Насýнули снíгові хмáри. Посúпав снíжóк. Василькó вúкнув на кóні і онú побíгли пíдтюпцем, наближáючись до лíса, що чóрною стíнóю стоя́в перед нúми. До лíса як раз половúна дорóги. Ще пів годúни трéба булó їхати лíсом. Василькó вíхав у лíс. Здорóві коструба́ті дýби грíзно стоя́ли в снíгових зáметах; їм булó байдýже, що бýрхав холóдний вíтер, ішóв снíг... Мóкрий снíг бив у лицé Василькóви, залíплював óчи, налазúв за кóвнір.

Мишáсті кóні зовсíм побілíли, облíплені снíгом. Василькó загорнýв рýки в рукавú, насýнув на óчи шáпку й схилúв гóлову, щоб хоч трóхи захистúтись від холóдного вíтру та снíгу. Він і не спостерíг, що кóні звернýли з дорóги і побíгли в праворýч. Враз сáни пішлú в зáтоки і вдáрились у гóрбик. Трісь! Щось тріснуло в сáнях і Василькó дав сторчакá в снíг. Кóні стáли, Василькó підвíв ся, обтрíпуючись зі снíгу, підбíг до сáний. Старí, трухля́ві копúли зламáлись, васáг лежáв окремо від санóк. Василькó обійшóв навкругú сáний, огля́нув їх і мáло не заплáкав. Запобíгти лúхови не булó мóжна.

— Підождý, мóже хто надíде та дасть менí якý рáду, — подýмав він поглядáючи на дорóгу, якý разураз замітáв снíг.

Але в лїсї було́ пу́сто. Тїлько ві́тер гуча́в межи де́ревами та си́пав снїг, закрива́ючи бїлою сїткою далечі́нь...

Василько́ пішо́в кїлька кро́ків напере́д і став, широ́ко розкри́вши о́чи з пере́ляку та несподїванки. Пе́ред ним зяви́в ся я́рок, яко́го не пови́нно бу́ти на є́го доро́зї. Василько́ спостері́г, що збив ся з доро́ги. Що тут роби́ти? Хиба́ лиши́ти са́ни з яли́нкою в лїсї, а само́му верта́ти ся з кіньми до до́му? Василько́ ви́пряг ко́нї, сїв верхи́ і поїхав наза́д по доро́зї.

В лїсї посутенїло. Наста́в ве́чір. Василько́ їхав лїсом, ко́нї глубо́ко порина́ли в снїг і ле́дви-ле́дви переступа́ли з ноги́ на но́гу. Василько́ незаба́ром помі́тив, що він їде не доро́гою, а так лїсом навманя́. Він став.

— Тре́ба ко́нче знайти́ доро́гу, — поду́мав. — Верну́сь наза́д до са́ний і зві́дти поїду навпросте́ць доро́гою.

Він поверну́в ко́нї і поїхав наза́д. До́вго їхав Василько́ про́ти ві́тру та снїгу, а са́ний не було́.

— Я десь узяв ду́же соб, а тре́ба цабе́, — поду́мав він і поверну́в у лїво́ру́ч.

В лїсї зовсїм затемнїло. На землї і в повітрі білїв снїг та маячі́ли цупкі́, заме́рзлі сто́вбури дере́в, заку́рених снїгом.

Василько́ їхав, а са́ний не було́. Ко́нї, брьо́хаючись по за́метах та по кучугу́рах, потоми́лись і ста́ли. Василько́ заблуди́в. Є́му було́ холо́дно й стра́шно. Він запла́кав. Навкруги́ ви́ла хуртови́на, бурха́в холо́дний ві́тер та крути́в снїгом, а Василько́ви здава́лась те́пла я́сна ба́тькова ха́та. Весе́ло гори́ть у ха́тї каганє́ць. На столї стоїть ку́тя. Ба́тько та дві сестри́чки сидя́ть за столо́м, ма́ти подає́ вече́рю. Всї такі́ весе́лі, гомоня́ть, радї́ють сьвя́течку. Хло́пцї та дївча́та прино́сять вече́рю, поздоро́вля́ють з пра́зником, пита́ють про Василька́...

А мо́же не ра́дість, не ща́стє гостю́є в ха́тї. Мо́же ма́ти пла́чуть, що нема́ з ни́ми Василька́: мо́же ба́тько жу́рять ся та сумні́-сумні́ сидя́ть край стола́ і не їдя́ть вече́рі. Ох, коли́б хоч ви́їхати з се́го мертво́го лїса, поба́чити доро́гу, ха́ту... Василько́ торкну́в ко́ний; ко́нї зня́ли ся з мі́сця і не шви́дко побрили́ по глубо́кому снїгу́... Але що се? Василько́ вира́зно поба́чив свою ха́ту. Є́му ви́далось, що в мале́ньких ві́кнах бли́мнув ого́нь. Василько́ зрадїв і поверну́в до ха́ти. То був кущ обси́паний снїгом і зда́лека ви́дав ся ха́тою. Василько́ й ру́ки опусти́в. Що тут чини́ти? Він гля́нув навкруги́: здоро́ві ду́би стоя́ли в лїсї мов страхо́вища і звідусю́ди простяга́ли до не́го цупкі́ чо́рні гілкй. Василько́ви здало́ ся, що мерцї, заку́тані бі́лим покри́валом, про-

стяга́ють до не́го свої ру́ки. Єму́ ста́ло стра́шно. Враз — щось зірва́ло Василько́ви ша́пку з голови́, холо́дний сні́г поси́пався єму́ на го́лову... То гіля́чка зачепи́ла ша́пку та зби́ла її в сні́г. Ті́лько Василько́ нава́жив ся зліїзти з коня́ по ша́пку, як десь дале́ко почу́лось: а-у-у-у! і луно́ю покоти́ло ся в лі́сї. А-у-у-у! відгукну́ло ся з дру́гого бо́ку і до́вго невгава́ло. Василько́ похоло́в з о́страху. Воло́сє підня́ло ся до гори́, се́рце переста́ло сту́кати в гру́дях. Ду́мка про вовкі́в промайну́ла у єго́ голові́. Він у нестя́мі затя́в ко́ний і зник поміж де́ревами.

Василько́ ви́їхав на узлі́сє. За лі́сом було́ по́ле. На по́ли край лі́са стоя́в хрест. Василько́ поба́чив хрест і зрадів.

— Атже я на доро́зї... Се доро́га до села́, де живе́ мій дя́дько... недале́ко до села́.

Ви́їхав на доро́гу. Але що се за о́гники бли́мають під лі́сом? Що се чо́рне вору́шить ся по сні́гу? Враз ко́ні жахну́лись і сі́пнули в бік.

— Вовки́! — поду́мав Василько́. Він що си́ли затя́в ко́ні і вхо́пив ся за гри́ву... Перел'я́каний, без ша́пки, запоро́шений сні́гом, мчав ся Василько́ по доро́зї назу́стріч холо́дному ві́трови. За ним навздогі́нці бі́гли два вовки́, вигина́ючи сі́рі хребти́.

А хуртови́на ви́ла, крути́ла сні́гом та замі́та́ла їх слі́ди́.

III.

Ви́рядивши Василька́ зітхну́в Яки́м леге́нько; він прода́в яли́нку за до́брі гро́ші, а гро́ший було́ при́тьмом тре́ба: тре́ба було́ і чобі́т жі́нці, тре́ба було́ і на Нови́й рік дещо купи́ти. Яки́мови тро́хи жаль ста́ло Василька́, що так люби́в ту яли́нку. Та що вді́єш, коли́ біда́: нї в що вдягну́ти ся, нї́чо́го й і́сти.

Оле́на по́ралась ко́ло пе́чи, хапа́ючись, щоб усти́гти на пору́ з вече́рею.

Ніхто́ не постері́г, що на дворі́ ішо́в сні́г.

Аж дівча́тка, бавлячи́ ся під вікно́м, ра́дісно скри́кнули:

— Сні́жо́к! сні́жо́к! Пусті́ть нас, ма́мо, на двір!

Оле́на та Яки́м разо́м гля́нули у вікно́.

— Ой ли́шенько! Як той бі́дний Василько́ прибе́ть ся до до́му в таку́ негоду! — скри́кнула Оле́на.

Яки́м ви́йшов на двір. Не́бо заволокло́ ся сні́гови́ми хма́рами, рвучки́й ві́тер забива́в дух. Яки́м стрівожив ся.

— Коли́б ще яка́ біда́ не лучи́ла ся хло́пцеви, — поду́мав він.

— Ну, що? — спита́ла Оле́на, як він увійшо́в до ха́ти.

— Заверюха... та мóже ущухнé... повúнен би Василькó надїхати.

А хуртовúна не вщухлá. Олéна разурáз заглядáла в вікнó, вибігáла на двір і все зітхáла та бíдкала ся.

Вже смеркáло ся, а Василькá не булó.

Олéна плáкала. І на що булó посилáти дитúну прóти нóчи! Нáче без тих трех карбóванців і не обійшлóсь би? Що з тих грóший, колú через них мóжна позбýтись найстáршої дитúни? Олéна мýчилась і уявлялá собí, як Василькó збив ся з дорóги, як напáли на нéго вовкú, як онú розривáють по шматóчку єї любу дитúну. Сéрце їй обливáло ся крóвю, сльóзи заливáли óчи.

Якúм мовчáв, але трівóжив ся не менш від Олéни. Він що хвилúни виходúв на двір, вдивлявся у тéмряву, прислýхувавсь, як вúє хуртовúна, надарéмно сподївáючись побáчити Василькá, почýти єгó гóлос.

Людú давнó вже вечéряли, а в Якúмовій хáтї й забýли, якúй сегóдня день. Дівчáтка поснýли, дожидáючи вечéрі, старí сумувáли, їжá не йшлá їм на дýмку. Хлóпець сусїдин принїс вечéрю:

— Просúли вас на вечéрю бáтько й мáти і я вас прóшу. Бýдьте здорóві з сьвятúм вéчером, — проказáв він дзвінкúм гóлосом, подаючи мисчúну в хýстці. — А деж Василькó? — поспитáв він перегóдом.

Олéна заголосúла. Гóсподи! Всї людú радїють весéло, як Бог приказáв, зустрічáють велúке сьвя́то. Тíлько її побúла лихá годúна, відірвáла від нéї любе дитя́ й кúнула єгó у хуртовúну на потáлу вовкáм-сїроманцям. Усю нíч сум лїтáв по хáтї, шáрпав за сéрце бíдних людúй та не давáв їм спáти.

Врáнці вúплило я́сне сóнечко на погíдне нéбо оглянути, що зробúла нíч із землéю. Вíтер утúх і чúстий, сьвíжий снíг срíблом сия́в під блакúтним наметом нéба. Земля́ нáче вбрáлась на Різдвó в бíлу сорóчку.

Скóро розвúднїлось, Якúм пішóв до сусїда прохáти кóний. Він мав їхати шукáти Василькá. Олéна намоглá ся їхати з ним.

Весéло рипíли сáни по снїгý, весéло бíгли кóнї, хоч дорóга булá трóхи забúта. Та не весéло булó на сéрцї в Якúма та в Олéни. Онú роздивлялись на всї бóки, боячúсь побáчити якúй слїд Василькá. Але всюди булó рíвно, бíло; снíг блищáв, аж óчи болїли глянути на нéго. Онú вїхали в лїс. Олéна пúльно дивú-

лась межи де́рева; їй усе́ здава́ло ся, що ба́чить то са́ни то сви́тку Василько́ву то кіньскі но́ги...

— Коли́б хоч їхав хто, — обізва́в ся Яки́м, — розпита́либ, чи не ба́чив чого́ в лїсї.

Зустрі́ли яко́гось жи́да з одно́ю коня́кою. Яки́м розповів є́му своє́ го́ре та поча́в розпи́тувать.

— Я ба́чив поло́мані са́ни, а на них яли́нку, — сказа́в той. — Пода́йтесь лїсом у правору́ч.

— Ой нема́ вже мо́го Василька́, нема́ моєї дити́ни! — заголоси́ла Оле́на. Той крик се́рця бо́лїзною луно́ю розля́г ся в Яки́мовому се́рци.

Ще зда́леку заманячі́ли на доро́зї поло́мані са́ни, зазеленї́ла приси́пана снїгом яли́нка. Оле́на пе́рша зіско́чила і поча́ла припада́ти до са́ний та тужи́ти на ввесь лїс. Яки́м стоя́в, су́мно схили́вши го́лову.

— Так, — ду́мав він, — Василька́ зї́ли вовки́.

Нара́з щось підї́хало. Яки́м озирну́всь і не хотї́в ві́рити своїм оча́м. Перед ним стоя́ли є́го ко́нї, а на са́нях сидї́в Петро́ бра́тів на́ймит.

— Ти зві́дки взяв ся тут? — кри́кнув Яки́м.

— Та госпо́дар посла́ли мене́ по ва́ші са́ни. Ще й каза́ли сю яли́нку відве́зти до па́на. Василько́ обрама́в ся учо́ра, збив ся з доро́ги і ле́дво доби́в ся до нас у ночи́.

— То Василько́ живи́й? — кри́кнули разо́м Яки́м і Оле́на.

— Та вжеж живи́й. Отсе́ неда́вно поїхали вдвох із на́шим Омелько́м до до́му.

— Сла́ва Тобі́, Го́споди! — зрадї́ли бідола́шні. — Сла́ва Тобі́, Го́споди, що він живи́й!

Петро́ взяв яли́нку на свої са́ни, а поло́мані са́ни примости́ли на Яки́мових. Яки́м ви́окав на ко́нї поспіша́ючи до до́му.

Василько́ вже був до́ма. Яки́м та Оле́на пла́кали з ра́дощів, обійма́ючи Василька́.

— Ми вже дума́ли, що не поба́чимо тебе́, — каза́ли они́.

А Василько́ весе́ло щебета́в, оповіда́ючи свої приго́ди в лїсї.

Михайло Коцюбиньский.

50. Пісня сиротй.

Мáти нáша, мáти! Намалю́ю мáтїр
Деж тебé узя́ти! На бо́жничку в хáтї.

Хибá тебé мáти, На бо́жничок гля́ну —
Тай намалювáти... Мáтїр ізпомя́ну.

Назáд оберну́ ся —
Сльозáми заллю́ ся.

Народня пісня.

51. Мáти.

Мáти сидїла над колúскою коло сво́го дитя́ти. Як онá тя́жко журúла ся, як боя́ла ся, що онó вмре! Лúчко в нéго зовсїм зблїдло, оченя́та заплю́щені, ледви́-ледви́ дух онó зводúло і тíлько íноді так тя́жко дúхало, нїби зітхáло...

І мáтери все болячíйше ставáло дивúти ся на малéньке сотворíнєчко.

Несподївано постýкано в двéрі і в хáту ввійшóв старúй чоловíк; на нéму булá нїби повстинá[1]), що кóний покривáють; повстинá бо грíє, а ємý тóго й трéба булó: на дворí булá холóдна зимá, все булó вкрúте снїгом та крúгою, а вíтер так і рíзав облúчє.

Побáчивши, що дїд тремтúть із хóлоду, а дитúна задрімáла на хвилúнку, мáти відійшлá від колúски налúти гóстеви кýхоль молокá і постáвити в пíч, щоб нагрíло ся. А дїд сїв до колúски і почáв колихáти дитúну. Мáти сїла біля дїда, гля́нула на хóру дитúну, послýхала, як онá вáжко дúше, і взя́ла її за рýку.

— Правдаж, онó не вмре́? — сказáла мáти. — Гóсподь не відоймé єгó в мéне?!

Дїд — а сеж і булá Смерть — якóсь дúвно кивнýв головóю нїби то „егé“, нїби то й „нї“.

Мáти схилúла гóлову і сльóзи покотúли ся з очúй... Скóро головá єї обважнїла — онá бідолáшна вже три днї й три нóчи не стуля́ла очúй... Сон зміг її, але тíлько на хвилúнку; онá зáраз же кúнула ся і затремтїла з хóлоду.

— Що се? — скрúкнула онá, озирáючи ся навкругú: дїда не стáло в хáтї, та не булó й дитúни; дїд забрáв її.

У кутку́ шипíв старúй годúнник; свинцевá вагá спустúла ся до помóсту... Гуп! і годúнник став.

Бідолáшна мáти вúбігла з хáти, гóлосно клúчучи своє́ дитя́.

[1]) груба вовняна материя.

На снїгу сидїла жінка в довгому, чорному убраню і сказала матери:

— Смерть була в твоїй хатї і я бачила, як она зникла з твоєю дитиною. Она лине прудчійш від вітру і нїколи не вертає того, що раз узяла.

— Тілько скажи менї, кудою она пішла! — сказала мати. — Тілько покажи менї стежку і я знайду її.

— Я знаю, кудою она пішла, але не скажу тобі, аж поки ти не переспіваєш менї всїх пісень, яких співала своєму дитяти. Я дуже люблю їх і вже нераз їх чула, бо я Ніч, і я бачила, як ти плакала співаючи їх.

Я переспіваю тобі усї, всї! — відповіла мати. — Тілько не забаряй мене тепер! Менїж треба наздогнати Смерть, знайти своє дитя!

Ніч мовчала, і мати, ламлючи руки і заливаючи ся слїзьми, почала співати. Богато переспівала она пісень, ще більше вилила слїз. Нарештї Ніч сказала:

— Іди праворуч просто в темний бір сосновий: туди полинула Смерть із твоїм дитятем.

Мати пішла. Дійшовши до перехресної стежки серед бору, она спинила ся. Кудиж тепер ити?

Край перехресної стежки стояв голий кущ терну без листя, без квітів; булаж холодна зима і він мало не ввесь узяв ся зверху кригою.

— Чи не йшла туди Смерть із моїм дитятем.

— Ішла, — сказав терновий кущ. — Але я не скажу, кудою она пішла, аж поки ти не нагрієш мене на своїх грудях коло своєго серця. Я мерзну і скоро ввесь кригою вкрию ся.

Она міцно притиснула єго до своїх грудий. Острі шпички глубоко вгородили ся їй у тїло і на грудях буйними краплями зачервонїла кров... А терновий кущ увесь зазеленїв і зацвив у холодну зимову ніч — так тепло біля серця в тяжко зажуреної матери.

І терновий кущ показав їй, кудою йти.

Мати пішла і стежка довела її до великого озера. Але на нему нїде не було видко нї корабля нї човна. Озеро замерзло зверха тоненькою кригою; ити по кризї не можна було, бо крига не здержалаб; але ж і бристи крига заваджала; тай глубоке було дуже озеро. А матери треба було перехопити ся через него, щоб ити далї шукати дитини. І мати припала до озера

уста́ми, щоб ви́пити єго́; нія́ка люди́на не змогла́б се́го вчини́ти, але нещасна ма́ти ві́рила в чу́до.

— Нї, з се́го нїчо́го не бу́де! — сказа́ло о́зеро. — Дава́й кра́сше так пого́димо ся. Я збира́ю перли́ни, але таки́х я́сних та чи́стих, як твої о́чи, ще й не ба́чило. Коли́ ти го́диш ся ви́плакати їх у ме́не, то я перенесу́ тебе́ на той бе́ріг до вели́кої тепли́ці, де Смерть вико́хує свої кві́ти й де́рева: там ко́жда рости́на — лю́дске жите́.

— О нїчо́го я не пожа́лую віддати, щоби́ знайти́ своє дитя́! — сказа́ла плачучи́ ма́ти. Запла́кала ще ду́жше й о́чи єї впа́ли в о́зеро і ста́ли дво́ма ди́вно га́рними перли́нами. Озерож підхо́пило ма́тїр і мов на кри́лах перене́сло її на дру́гий бе́ріг. де стоя́в величе́зний дивни́й буди́нок. Не мо́жна було́ розібра́ти, чи то гора́ уся́ в чагарнику́ та в пече́рах, чи то будівля́. Та бідола́шна ма́ти не ба́чила то́го нїчо́го — она́ж бо ви́плакала свої о́чи.

— Деж менї найти́ Смерть, що забра́ла моє дитя́? — промо́вила ма́ти.

— Она́ ще не верта́ла ся, — відказа́ла стара́ садівни́чка, що доглядала́ тепли́ці. — Але як ти знайшла́ сюди́ сте́жку, хто тебе́ сюди́ спра́вив?

— Го́сподь! — відпові́ла ма́ти. — Він згля́нув ся надо мно́ю, зглянь сяж і ти! Скажи́, де менї шука́ти моє дитя́?

— Та яж єго́ не зна́ю, — сказа́ла жі́нка, — а ти слїпа́. Сеї но́чи прива́ло бога́то кві́то́к та дере́в і Смерть незаба́ром прийде́ їх пересажувати. Тиж зна́єш, що в ко́ждої люди́ни є своє де́рево житя́ або своя́ кві́тка — се зважа́ючи на те, яка́ ти люди́на. Як гля́нути, то всї ті де́рева й квітки́ зовсїм нїби звича́йні рости́ни, але в ко́ждій із них бє́ть ся се́рце. І дитя́че се́рдечко бє́ть ся. Піди́, послу́хай коло рости́н: мо́же й пізна́єш, в котрі́й бє́ть ся се́рце твоєї дити́ни. Але щож ти менї даси́, як я тобі нараю́, що тре́ба тобі да́лї роби́ти?

— Нїчо́го менї тобі да́ти! — відмо́вила нещасна ма́ти. — Але я пішла́б задля те́бе на край сьві́та.

— Ну, там менї нїчо́го не тре́ба! — сказа́ла жі́нка. — Ти кра́сше віддай менї свої до́вгі чо́рні ко́си. Ти сама́ зна́єш, які́ они́ га́рні, а я лю́блю га́рні ко́си. Я віддам тобі за них свої си́ві — се всеж кра́сше, нїж зовсїм без нїчо́го.

— Тай тїлько все́го? — сказа́ла жі́нка. — Я й з ра́достию віддам тобі свої ко́си.

І она́ відда́ла старі́й жі́нці свої́ чудо́ві чо́рні ко́си, а собі́ взя́ла є́ї си́ві.

Пото́м она́ ввійшла́ в вели́ку тепли́цю, де росли́ квітки́ й де́рева; там під скляни́ми на́кривками цви́ли ні́жні гіяци́нти, росли́ вели́кі пи́шні півóнії, тут — водяні́ рости́ни; де́які були́ сьві́жі та здоро́ві, а де́які привя́ли і круго́м них обвива́ли ся водяні́ гадю́ки та чо́рні ра́ки стиска́ли їх свої́ми кліщня́ми. Були́ тут і пи́шні па́льми і ду́би і я́вори; росла́ і петру́шка і запашни́й га́нус. Ко́жде де́рево, ко́жда кві́тка ма́ла своє́ імя́; ко́жда кві́точка, ко́жде деревце́ — то було́ лю́дске жите́, а самі́ лю́ди розки́дані були́ скрізь по сьві́ту: той жив у Кита́ї, той у Ґренля́ндиї, той ще десь. Були́ тут і вели́кі де́рева, що росли́ у деревля́них вазо́нах; їм було́ ду́же ті́сно і вазо́ни за мали́м не розска́кували ся; та було́ бога́то й мале́ньких, кво́лих квіточо́к, що росли́ на чорноземі́, пообкла́дані мо́хом; ви́дно було́, що про них ду́же дба́ють, ду́же їх коха́ють. Нещасна ма́ти прихиля́ла ся до ко́ждої кві́точки, дослу́хувала ся, як бє́ть ся є́ї се́рдечко, і поміж мілію́нами — пізна́ла се́рце своє́ї дити́ни.

— Ось оно́! — сказа́ла ма́ти, простяга́ючи ру́ку до мале́ньної блаки́тної кві́точки, що су́мно схили́ла голо́вку.

— Не займа́й кві́тки! — сказа́ла стара́ жі́нка. — Але стань біля не́ї, а як прийде́ Смерть — я її що хвили́ни сподіва́ю ся — то ти не дава́й їй забра́ти звідси кві́тки, а нахваля́йсь повириває́ти яки́сь і́нші кві́тки. Се́го она́ перелякає́ ся, бо она́ж відповіда́є за них перед Бо́гом: ні одно́ї кві́тки не ві́льно їй зірва́ти без Є́го до́зволу.

Нара́з повійну́ло вели́ким хо́лодом, і слі́па́ ма́ти догада́ла ся, що то прили́нула Смерть.

— Як ти знайшла́ сюди́ сте́жку? — спита́ла Смерть. — Як ти змогла́ попереди́ти мене́?

— Я ма́ти! — відпові́ла жі́нка.

Смерть простягла́ свою́ до́вгу ру́ку до мале́нької ні́жної кві́точки, але ма́ти захисти́ла її́ свої́ми рука́ми, силку́ючи ся не помя́ти ні одно́ї пелюсти́ночки. Тоді́ смерть дихну́ла їй на ру́ки: по́дих сме́рти був холодні́йший за найхолодні́йший ві́тер і ру́ки ма́терині, мов неживі́, спусти́ли ся в низ.

— Не тобі́ змага́ти ся зо мно́ю, — промо́вила Смерть.

— Але Бог ду́жший від те́бе! — відказа́ла ма́ти.

— Але́ж я ті́лько слу́хаю Єго́ на́казу! — сказа́ла Смерть. — Я Єго́ садівни́чий: беру́ Єго́ кві́ти й де́рева та пересаджую їх у вели́кий ра́йский сад, у невідому країну; але як они́ там расту́ть і що ді́ється в тім саду́, то́го вже я не сьмію тобі́ каза́ти.

— Віддай мені́ моє́ дитя́! — блага́ла ма́ти плачучи́, а потім схо́пила дві чудо́ві кві́тки і скри́кнула: — Я повириваю всі́ твої́ кві́тки́! Я в безнадії!

— Не займа́й їх! — сказа́ла Смерть! — Ти ка́жеш, що ти нещасна, а сама́ хо́чеш зроби́ти нещасною і́ншу ма́тір!...

— Іншу ма́тір! — сказа́ла нещасна жінка і пусти́ла з рук кві́тки́.

— На́ тобі́ твої́ о́чи! — сказа́ла Смерть. — Я добу́ла їх із о́зера; они́ так я́сно блища́ли там, але я й не зна́ла, що они́ твої́. Возьми́ їх, они́ ста́ли ясні́йші, ніж були́ — і глянь сюди́, в отсе́й глубо́кий колодя́зь. Я назву́ імя́ тих кві́тів, які́ ти хоті́ла повириваати і ти поба́чиш усе́ їх жите́ на землі́. Погля́нь же, що ти хоті́ла зни́щити.

І ма́ти гля́нула у колодя́зь. Ра́дісно було́ диви́ти ся, яке́ добро́ було́ лю́дям із житя́ одно́ї кві́тки, скі́лько ща́стя й ра́дости дава́ла всім навкруги́ себе́ она́! Гля́нула жінка і на жите́ дру́гої кві́тки — і поба́чила саме́ го́ре, недоста́тки, одча́й та вся́ке ли́хо.

— Оби́дві до́лі — Бо́жа во́ля, — сказа́ла Смерть.

— Яка́ж із сих квіто́к ма́є нещасли́ву до́лю, а яка́ ща́сли́ву? — спита́ла жінка.

— Се́го я не ска́жу, — відмо́вила Смерть. — Але знай, що, дивлячи́ ся на до́лю сих двох квіто́к, ти ба́чила в одні́й із них до́лю сво́го дитя́ти, все, що є́му суди́ло ся в житю́.

Ма́ти скри́кнула з жаху́.

— Яка́ж до́ля суди́ла ся мої́й дити́ні? Скажи́ мені́! Обрату́й моє́ непови́нне дитя́ від усе́го то́го ли́ха! Кра́сше возьми́ єго́! Понеси́ єго́ в ца́рство Бо́же! Забу́дь мої́ сльо́зи, мої́ блага́ня! Забу́дь усе́, що я говори́ла й роби́ла.

— Я не розумію тебе́! — сказа́ла Смерть. — Хо́чеш ти, шоб я віддала тобі́ твоє́ дитя́, чи щоб віднесла в невідому країну?

Ма́ти, ломлячи́ ру́ки, впа́ла навко́лішки і блага́ла Го́спода:

— Не слу́хай мене́, як я про́шу в Те́бе то́го, що йде про́ти во́лі Твоє́ї сьвято́ї! Не слу́хай мене́!

І она́ похили́ла го́лову...

А Смерть поне́сла є́ї дитя́ в невідому країну...

Г. Андерсен.

52. Ма́ти.

Роби́ й роби́. Зате́рпла спи́на
вже не чу́ю рук.
О Бо́же мій! Чи я спочи́ну
Від тих безмі́рних мук?

Прийде́ спокі́йна ні́чка...

Наста́ла ніч, уся́кий лі́г,
Засну́ла вся роди́на,
А ма́ти знай вали́ть ся з ніг:
Не спи́ть чого́сь дити́на...

Роби́ й роби́. Зате́рпла спи́на
І вже не чу́ю рук.
О Бо́же мій! Чи я спочи́ну
Від тих незмі́рних мук?

Прийде́ сьвята́ неді́ля...

Прийшо́в сьвяти́й неді́льний
Уся́кий спочива́є; [день —

Она́ж на кла́птику стере́нь
Худі́бки доглядає.

Роби́ й ро́би. Зате́рпла спи́на
І вже не чу́ю рук.
О Бо́же мій! Чи я спочи́ну
Від тих незмі́рних мук?

Пожди́, зима́ наста́не...

Прийшла́ зима́. На те́плім ло́жи
Просту́є вся́кий чле́ни;
Лише́нь она́ одна́ не мо́же
Спочи́ть від веретена́.

Роби́ й роби́. Зате́рпла спи́на
І вже не чу́ю рук.
О Бо́же мій! Чи я спочи́ну
Від тих незмі́рних мук?

Як ля́жеш в те́мнім гро́бі...

Почи́ла ма́ти. Ти́хо згас
Ого́нь, що грів всю ха́ту,
А ді́ти пла́чуть: Хто про нас
Сиріток бу́де дба́ти?

Петро Карманьский.

53. Мали́й жебра́к.

Мі́рко проходжа́в ся по базарі́ бліди́й, знемо́жений, одя́гнений у яки́сь нужде́нні ла́хи. Жа́лко було́ гляді́ти на не́го. Він ніко́ли не проси́в, а бува́ло нера́з ста́не перед тобо́ю і з неповору́шним сумни́м по́глядом простяга́є до те́бе ру́ку. Го́дї перейти́ попри не́го і не пода́ти є́му чого́ небу́дь, хо́чби у те́бе було́ камяне́ се́рце.

Був холо́дний зи́мний день, який ті́лько мо́же бу́ти в Герцоговині. Ду́же сильни́й ві́тер бу́рхав зі сви́стом, піднима́ючи з землї ці́лі хма́ри ку́ряви; по́тім розвіва́в ся на всї сто́рони. Там він зрива́в з даху́ до́шку або́ пли́ту, тут розкида́в соло́мяну стріху, ще в і́ншім мі́сци розбива́в ві́кна.

На пло́щи не було́ ма́йже нїко́го. Всї лю́ди хова́ли ся до склепі́в і магази́нів; там гріють ся, попива́ють ка́ву і ді́лять ся новина́ми дня.

А бідня́ка Мі́рко притисну́в ся за угло́м на у́лиці коло одно́го магази́ну і ху́хає на па́льці, гріючи їх свої́м те́плим ві́ддихом.

Попри не́го переходи́в пека́р Сі́ма. Він нїс на плеча́х кори́тко і викри́кував: „Сьві-і́-жий хлїб“!

Мі́рко ви́сунув ся зза у́гла і стоя́в на у́лиці, щоб пека́р міг єго́ поба́чити.

— Що ти тут ро́биш? — кри́кнув на не́го Сі́ма.

— Сто́ю.

— Ну то стій, коли́ в те́бе охо́та!

І було́чник пішо́в да́лї.

Мі́рко почу́в за́пах горя́чого хлї́ба — отвори́в гу́бу. Але хоч був голо́дний, не побі́г проси́ти, ті́лько верну́в ся наза́д і став ху́хати на па́льці та перека́кувати з но́ги на но́гу.

Не задо́вго потім надійшо́в а́га (пан), оді́тий як па́ша[1]). Йде він го́рдо, немо́в би пита́ючи, скі́лько кошту́є Мо́стар[2]).

Поба́чив Мі́рка.

— Чий ти хлопчи́но?

— Се́рбский[3]), — відповів Мі́рко і погля́нув на не́го свої́м сумни́м по́глядом.

— А як тебе́ звуть?

— Мі́рко.

— Що ти тут ро́биш?

— Нїчо́го.

Ага змі́лував ся над ним, добу́в мошо́нку і ви́ймив з не́ї моне́ту.

— Ма́єш отсе́. Купи́ собі́ хлї́ба.

Дав є́му два́йцятку.

У Мі́рка засия́ли о́чи, коли́ опини́ла ся в єго́ рука́х моне́та і він підско́чив з ра́дости.

— Жі́вйо[4])! — кли́кнув він.

— А чи зна́єш, хто він? — спита́в Мі́рка оди́н крама́р, коли́ а́га був уже́ доси́ть дале́ко.

— Не зна́ю.

— Се Ба́шіч, той, що поруба́в тре́х Се́рбів. Пра́вду ка́жу.

Мі́рко задерев'і́в.

---

[1]) высокий достойник турецкий. [2]) столиця Герцоговини. [3]) значить: сирота, син сербского народа. [4]) най жиє.

— Невже́ то він?

— Він!

Стоїть Мі́рко заду́мавшись. Гляди́ть на моне́ту, си́льно стиска́є її і знов лети́ть мов ви́хор.

— Куди́ ти? — пита́є крама́р.

Але Мі́рко на́віть не огля́нув ся. Біжи́ть ці́ли́м розго́ном не заде́ржуючи ся. Лети́ть мов божевільний.

Догони́в а́гу.

— Ага́! — кли́че він.

— Що тобі?

— От на́ тобі твою́ два́йцятку!

Ага́ здивува́в ся.

— Невже́ж не хо́чеш?

— Не хо́чу.

— Атже ж ти бі́дний.

— Не хо́чу й ті́лько всього́!

Ки́нув два́йцятку перед а́гу і побі́г наперед.

І знов ста́в ху́хати на па́льці і перескакувати з но́ги на но́гу.

Светозор Чорович.

54. У ви́возі.

Су́мно проща́ли Тухо́льці свої хати́ й подві́ря й огоро́ди та засі́яні ни́ви, котрі́ ни́нї ще ма́ла зруйнува́ти і столо́чити страшна́ тата́рска по́вінь. Матери́ не́сли своїх запла́каних ді́ти́й, батьки́ гна́ли худо́бу, ве́зли на воза́х дома́шний спря́ток, мішки́ з хлі́бом і оде́жию. Ку́рява стоя́ла над село́м; ті́лько потік сріблі́стою водо́ю шумі́в собі́, як звича́йно...

Вже зовсі́м опусті́ло село́. Хати́ потону́ли у вечі́рньому тумані́; ку́рява улягла́сь по доро́зі, замо́вкли голоси́ і кри́ки, немо́в відві́чна пусти́ня поже́рла все жите́ сеї доли́ни. Сїда́ло со́нце за тухо́льскі го́ри, тонучи́ в легеньких черво́них хма́рах; те́мні смерекові лїси́ довко́ла Ту́хлї шепта́ли ти́хо, таємни́чо, немо́в передава́ли собі́ яку́сь злові́щу новину́. Ті́лько земля́, не зна́ти чому́, глу́хо стогна́ла; повітре, хоч я́сне й погі́дне, тремті́ло яки́мсь дивни́м змі́шаним го́моном, від котро́го дрож пройма́ла й найсьмілі́йшого.

А дале́ко-дале́ко по лїса́х, у глубо́ких те́мних яра́х, між недосту́пними ло́мами ви́ли вовки́, га́вкали ури́ваним го́лосом ли́си, бегетїли о́лені, рича́ли ту́ри. А в селї так ти́хо, так ме́ртво! А на не́бі так я́сно, так погі́дно! Але нї! Ось нара́з ще́зло со́нце за чо́рною живо́ю хма́рою, що стїно́ю тя́гне з за́ходу, наповня́ючи повітре ди́ким ве́реском і спуска́ючись над Ту́хлею.

Се віщуни́ і невідсту́пні това́риші орди́, га́йворони та кру́ки, тя́гнуть несчисле́нними ста́дами, чу́ючи пожи́ву. Зловіще пта́ство бє ся в пові́трі, розрива́є ся плахта́ми і кида́є ся в рі́жні боки, мов хма́ри би́ті бу́рею. Тухо́льскі суми́рні стрі́хи від ра́зу вкри́ли ся чо́рними гістьми́, а га́мір їх клекоті́в мов кипя́ток у величе́знім кітлі́. Нїмо нерухо́мо стоя́чи над стрімки́ми бе́регами свое́ї кітло́вини, гляді́ли Тухо́льці на пога́не пта́ство і в ду́сї прокли́на́ли тих віщуні́в сме́рти й руїни.

Але жи́во вид змінив ся. Мов через прі́рву в тьмі вали́ть ся осїнна по́вінь, так поча́ли в кітло́вину вали́ти ся чо́рні почва́ри з страше́нним кри́ком. Ряди́ ти́сли ся за ряда́ми, без кінця́ і впи́ну; мов вода́ під водопа́дом, так они́ зупиня́ли ся, ви́йшовши з тїсно́го го́рла, формува́ли ся в довже́зні ряди́, посува́ли ся звільна, без опо́ру залива́ючи пусту́ рівнину́. Передо́м доро́гою їхав на бі́лім коні́ страшни́й ве́литень, Буру́нда-бегади́р.

Звільна їхали Тата́ри, немо́в що хви́лї жда́ли на́паду з села́. Але на́паду не було́, село́ лежа́ло мов після чуми́. Зі страшни́м кри́ком ки́нули ся пе́рші ряди́ Монго́лів на хати́, щоб по сво́му звича́ю рі́зати й руба́ти — але рі́зати не було́ кого́, хати́ були́ пусті́. З лю́тим кри́ком ки́дались Монго́ли від ха́ти до ха́ти, ива́люючи две́рі, руйну́ючи плоти́ й ворота́, розбива́ючи дїжки́ й плетїнки́, розва́люючи пе́чі. Але вся їх лю́тість була́ даре́мна — в селї нїхто́ не пока́зував ся.

— Прокля́ті пси! — говори́в Буру́нда, — зачу́ли нас, похова́ли ся!

— Чи заночу́ємо тут бегади́ре?...

— По́ки не зустрі́немось із ти́ми псами́, по́ти не мо́жемо ночува́ти, — відмо́вив Буру́нда. — Тре́ба забезпе́чити собі ви́хід із се́ї я́ми!

Ось уже́ чільни́й відря́д ви́йшов із села́ і спіши́в до ви́возу, ви́кованого в скалї. З доли́ни нїчо́го не ви́дно було́ в ви́возї і безпе́чно підійшли́ Монго́ли аж під стрімку́ камяну́ стїну́, в котрі́й ви́кований був ви́віз. Коли́ в тім ра́зом зве́рха стїни́ посы́палось величе́зне каміне́ на Монго́лів, калїчачи́ та розбива́ючи їх. Зойк на́пасників, ране́них і пова́лених на зе́млю вда́рив під не́бо. Закра́кала хи́жа пти́ця над своїми же́ртвами. Вже на́пасники поча́ли подава́ти ся в зад і в боки́, коли́ в тім Буру́нда з го́лим мече́м ки́нув ся їм навпере́йми.

— Куди́ ви, безу́мні? — крича́в я́рим ту́ром Буру́нда. — Ось пе́ред ва́ми вхід до ви́возу, туди́ за мно́ю!

І, пха́ючи перед собо́ю ці́лу́ юрбу́, він ки́нув ся в те́мне го́рло ви́возу. Але тут чека́ла на́пасників до́бра стрі́ча. Гра́дом поси́палось каміне́ на їх го́лови і неодно́му з воя́ків джінгісха́на кров зали́ла о́чи. Мов з пе́кла ревну́ли кри́ки і стогна́ня з те́много ви́возу, але понад ни́ми все голосні́йше гремі́в го́лос Буру́нди: „Да́лі, за́ячі се́рця, да́лі за мно́ю“! — і нові́ ку́пи, не вважа́ючи на нови́й град каміня, попе́рли ся в ви́віз.

— Да́лі го́рі ви́возом! — крича́в Буру́нда, щи́том засло́нюючи ся від спада́ючого з гори́ каміня.

Але, поба́чивши на версі́ бе́рега грома́дку моло́дців, вели́в стоя́чим пе́ред ви́возом Монго́лам си́пнути на них стрі́лами. Зо́йки розляглі́ ся на горі́ — і го́лосно зави́ли з ра́дости Монго́ли. Але за своїх трьох ра́нених тухо́льскі моло́дці з подві́йною лю́тостю поча́ли ки́дати величе́зними пли́тами на напа́сників. Ті́лькож се все не було́ би стри́мало завзя́того Буру́нду, коли́б у середи́ні, на скру́ті ви́возу, не показа́ла ся несподі́вана зава́да: ви́віз зава́лений був аж до верха́ величе́зним камі́нем. А тут Тухо́льці напада́ли чим раз лютті́йше, каміне́ си́палось мов град, Монго́ли па́дали оди́н за дру́гим — і Буру́нда поба́чив вкінці́, що даре́мна єго́ завзя́тість, бо пройти́ туди́ го́ді, по́ки не вдасть ся зіпхну́ти Тухо́льців із верха́.

— Наза́д, — кри́кнув Буру́нда, і невели́чка ре́шта Монго́лів, що лиши́ла ся зі штурму́ючої ку́пи, без ду́ху мов ка́мінь з пра́щі ви́летїла з ви́возу.

— Ви́віз зава́лений! — сказа́в ва́жко дишучи́ Буру́нда, обтира́ючи собі́ піт і кров з лиця́... — Зігна́ти тих псів ві́дтам з гори́! — кри́кнув лю́то, пока́зуючи руко́ю на хребе́т скали́стого бе́рега. — Драби́н сюди́! Пере́дні на драби́ни, а за́дні відганя́ти їх стрі́лами! Поба́чимо, чия́ возьме́!

З побли́зьких хат назно́шено драби́н і позбива́но їх півпере́чними жердка́ми, немо́в у широ́ку стї́ну́. Тухо́льці з го́ри придивля́ли ся тій робо́ті споко́йно. Ось уже́ Монго́ли з кри́ком підня́ли свою́ збірну́ драби́ну і попе́рли її до камінно́ї стї́ни. Каміне́м, стрі́лами і рогати́нами стрі́тили їх Тухо́льці, але не вдї́яли нїчо́го Монго́лам, бо коли́ оди́н та дру́гий упа́в пора́нений, то і́нші дви́гали вели́ку драби́ну да́льше, а на мі́сце зра́неного приска́кували сьві́жі. А рівноча́сно за́дні ряди́ Монго́лів пуска́ли в гору́ свої стрі́ли і приси́лували Тухо́льців по́да́ти ся в зад. Страшна́ драби́на жи́во наближа́ла ся до стї́ни. Трево́га поча́ла опано́вувати Тухо́льців...

Они́ попа́дали ниць до до́лу, поха́павши ра́тища в ру́ки. Стрі́ли ще си́пались яки́йсь час, а відта́к переста́ли — знак, що пере́дний ряд поча́в спина́ти ся го́рі драби́ною. Дух у со́бі запира́ючи, лежа́ли Тухо́льці й дожида́ли ворогів. Ось чу́ти вже скрип щебле́ів, са́панє мужів, бря́зкіт їх ору́жя — і зві́льна, несьмі́ло вирина́ють пе́ред очи́ма лежа́чих мохна́ті кучми́, а під ни́ми чо́рні, страшні́ го́лови з мале́нькими блиску́чими очи́ма. Очи ті трево́жно, несхи́бно, мов закля́ті, гляді́ють на лежа́чих Тухо́льців, але го́лови підойма́ють ся ви́сше, чим раз ви́сше; вже під ни́ми видні́ють ся ра́мена, пле́чі окри́ті мохна́тими кожуха́ми, широ́кі гру́ди — та в тій хви́лї зі страшни́м кри́ком зрива́ють ся Тухо́льці і ра́тища їх разо́м глубо́ко тону́ть у гру́дях напа́сників.

Крик, ре́віт, заміша́нє, тут і там судоро́жні ру́хи, тут і там коро́тка боротьба́, прокля́тя, сто́гнання — і мов тяжка́ лявіна вали́ть ся во́рог долї драби́ною до до́лу, оба́люючи за собо́ю да́льші ряди́ — а на ту ку́пу живи́х і мертви́х, без ладу́ змі́шаних, крова́вих, трепечу́чих і ревучих тїл людских валя́ть ся з гори́ величе́зні бри́ли каміня — і понад усїм тим пе́клом, на пів закри́тим засло́ною но́чи, вирива́є ся в гору ра́дісний крик Тухо́льців, жалі́бне вите́ Монго́лів і грімкі, страшні́ прокля́тя Буру́нди-бегади́ра. Той скака́в по майданї мов скаже́ний, рву́чи собі воло́сє з голови́...

Наре́штї могу́тним го́лосом каза́в своїм Монго́лам за́раз зі всїх кінцїв підпали́ти село́ й очи́стити рівнину́ з усе́го, що могло́ би служи́ти во́рогови по́кривкою для нічно́го на́паду. Ра́дісно закрича́ли Монго́ли — они́ давно́ вижида́ли, тако́го на́казу. Разо́м зі всїх боків запала́ла Ту́хля, прориваючи огне́нними язи́ками гру́бу пі́тьму, що залягла́ над не́ю. Дим бо́вдурами покоти́в ся ни́зом і вкрив доли́ну. Стрі́хи тріща́ли зли́зувані крова́вим полу́мєм. Із стріх бу́хав ого́нь угору́, немо́в то присїда́в то підска́кував, хотячи́ досягну́ти до не́ба. Часо́м знов від по́дуву ві́тру полу́мє стели́ло ся пла́зом, золоти́ло ся і́скрами, меркоті́ло, филюва́ло мов огняне́ о́зеро.

Хру́скіт упада́ючих кро́квів і стїн коти́в ся глу́хо по доли́нї; стіжки́ збі́жа й сі́на виглида́ли мов ку́пи розжа́реного ву́гля, а з їх середи́ни де-де проли́зували ся біля́ві огняні́ пасма́; де́рева горі́ли мов сьвічки́, висо́ко в повітрє викида́ючи огни́сте, горіюче ли́стє, мов рої золоти́х мотилїв.

Цїла́ тухо́льска доли́на виглида́ла тепе́р мов пе́кло, зали́те огне́м; з ди́ким ве́реском гуля́ли й бі́гали серед поже́жі Монго́ли, вкида́ючи в ого́нь усе́, що ті́лько попада́лось їм під ру́ки. З жа-

лі́бним сто́гнанєм гре́пнула до до́лу підтя́та монго́льскими соки́рами прастара́ ли́па, сьві́док грома́дских копни́х збо́рів. Повітрє в тухо́льскій кітло́вині розігрі́ло ся мов спра́вдї в кітлї і жи́во схо́пив ся з гір страшни́й ві́тер, що курбе́лив і́скрами, рвав горю́чу соло́му і голо́вні та ки́дав ни́ми, мов огняни́ми стрі́лами. Пото́к тухо́льский пе́рший раз від ро́ду поба́чив таки́й блеск; пе́рший раз розігрі́в ся в своїм холо́днім, камяні́м ло́жи.

Мо́же зо дві годи́ни трева́ла поже́жа, яки́й з висо́ких берегі́в ні́мо з ви́разом безси́льних жа́лощів придивля́ли ся Тухо́льці. Тоді́ Монго́ли поча́ли гаси́ти недо́гарки, вки́дуючи їх у пото́к і заходи́лись обко́пувати свій табо́р широ́ким рово́м. Посеред табо́ру в одні́й хви́лї ви́ставлено шатра́ для старшини́ — ре́шта ві́йска ма́ла ночува́ти під го́лим не́бом на розігрі́тій поже́жою землї.

....Дру́гої дни́ни Тухо́льцї загати́ли кітло́вину величе́зною скало́ю, спини́ли во́ди пото́ка, що поча́в розлива́ти ся по цїлі́й доли́нї. В по́міч прийшла́ їм зли́ва в го́рах, на́слїдком чого́ вели́ка си́ла каламу́тної води́ заля́ла цїлу́ кітло́вину. Даре́мні були́ всї зуси́ля Тата́рів. Ніяким спо́собом не могли́ ви́дістати ся із сеї доли́ни сме́рти — хто з них не згину́в від каміня, ки́даного із метово́к Тухо́льців, то́го затопи́ли спі́нені хви́лї пото́ка. Цїли́й ві́ддїл тата́рского загона́ ви́гинув до ноги́.

Іван Франко.

55. Тата́рский по́пас.

I.

Ой у по́лї бере́за стоя́ла,
На бере́зї зазу́ля кува́ла...
Пита́ла ся зазу́ля бере́зи:
— „Чом бере́за бі́ла не зеле́на“?...
— „Як я ма́ю зеле́ною бу́ти?
Підо мно́ю стоя́ли Тата́ри,
Шабелька́ми ги́ля обтина́ли,
Ясне́нькії огнї́ розклада́ли,
Копи́тами зе́млю ґрасува́ли,
Зпід коріня води́ добува́ли,
Воро́ного коня́ напува́ли“.

II.

— „Чом ти га́ю чо́рний стоїш?
Чом га́ю не зеленїєш?“
— „Як я ма́ю зеленї́ти?...
Була́ зима́ суту́жная,
Ішло́ ві́йско вели́кеє,
Підо мно́ю ночува́ло,
Корі́нєчко потопта́ло
І гі́лєчко постина́ло:
Корі́нєчко копитка́ми,
А гі́лєчко шабелька́ми“.

Народня пісня.

56. Стари́нний Га́лич.

Стари́нний Га́лич вели́кий, бога́тий,
Обійма́в про́странь на пять го́дин хо́ду,

Вбира́в ся в кра́сні золоті́ї ша́ти,
Бога́тством тка́ні з гори́ аж до спо́ду,
Котри́м сия́ли церкви́ і пала́ти
І тверда́ кріпость князівско́го ро́ду.
Стіл Осьмоми́сла золотокова́ний
Поміща́в ра́ду пресьві́тлих боя́р,
Перегово́ри і ми́ра і бра́ни
І всяк дома́шний тихоми́рив свар!
Єго́ торго́вню ні́би густі́ хма́ри
Вкрива́ли купці́ з розли́чних сторо́н,
Переповня́ли бога́тством база́ри,
І несли́ мі́сту золоти́й поло́н!
До єго́ княги́нь приїзди́ли сва́ти
Від царі́в мо́жних і не́сли покло́н;
По́сли дале́кі і ри́мскі леґа́ти
Гости́ли ча́сто серед єго́ сті́н.
Твердим зелїзом покри́ті лица́рі,
Своїм засло́на, а ворога́м страх,
Розполоши́ли супоста́тів хма́ри,
Би́ли султа́нів в дале́ких земля́х.
Землї столи́ця, щит помі́ж міста́ми,
Сия́в прекра́сно, як пора́ння зо́ря,
Підпира́в си́льних князі́в рамена́ми,
Владїв земля́ми від Ся́на до мо́ря;
Кра́сний і те́плий, як нова́ сукма́на,
Величáв, краси́в і грів сво́го па́на.
Ни́нї сукма́на зде́рта, самі́ ла́ти —
Яке́ дно бу́ло, тя́жко відгада́ти!

Антін Могильницкий.

57. Ярослáв Осьмоми́сл.

У Га́личи на золоті́м прести́лї
Князь Ярослáв сидїв коли́сь висо́ко.
На всїх проти́вників своє́ї во́лї
Беркýт Підгі́ря все мав би́стре о́ко.

Від Ма́дяра зелїзними полка́ми
Підпе́р дрімýчі піднебе́сні го́ри;
Замкнýв ему́ в Дуна́йскім ги́рлї бра́ми
Щоб ча́сом він не розгуля́всь на мо́ри.

Від стріл князя́ ниць па́дали султа́ни,
Йшла в ро́зтїч ди́ка степова́ голо́та.
Єму́ на знак вели́кої пошани
Ки́їв свої́ відчи́нював воро́та.

Василь Щурат.

58. Калїчка.

Велика́ньска завїтна пала́та зноси́ла ся го́рдо на цїлу́ охре́сність; у тій пала́тї жив бога́тий князь із княги́нею; обо́є ми́рні, щасли́ві хотїли, щоб і цїли́й сьвіт був щасли́вий. Ра́до спомага́ли бі́дних ще́дрими да́рами, ра́до подава́ли помічну́ ру́ку нещасним, щоби їх ущасли́вити.

Ко́ждого ро́ку на сьвяти́й ве́чер у вели́кій сьвітли́цї столи́ аж угина́ли ся під тягаро́м бі́лих о́сухів, під уся́кими стра́вами й пирога́ми, а довко́ла столі́в сидїли селя́ни і весе́ло гости́ли ся, бо сам князь сїяв ку́тю, ки́даючи три ра́зи золото́ю ло́жкою пшени́цю з ме́дом під золоту́ сте́лю, сам князь із княги́нею вече́ряв з хлїборо́бами і додава́в їм прину́ки.

По вече́рі йшли всї го́стї під вікно́ колядува́ти „Бог предві́чний народи́в ся“, а князь і княги́ня стоя́ли в вікнї і слу́хали; чуде́сно виглядали в тій хви́лї обо́є молоді́, оза́рені сьві́тлом, що миготїло і розлива́ло ся з ти́сячних воскови́х сьвічо́к, уміщених у золоти́х сьвічника́х.

По ски́нченій колядї верта́ли ся всї до сьвітли́цї; князь і княги́ня дя́кували за кра́сну пі́сню, за щи́рі ба́жаня і роздава́ли колядý: ста́ршим те́плу одежи́ну, моло́дшим пироги́, я́блока, орі́хи; то була́ собі́ не будь яка́, але сла́вна, ве́лична коляда́.

Одно́го ро́ку, коли до́брий князь із княги́нею роздїля́ли на сьвяти́й ве́чер колядý, був тако́ж помі́ж колядника́ми стари́й Семе́н Тупи́ця з жи́нкою Катери́ною. Обо́є старі́ заробля́ли в кня́жім огоро́дї, помага́ли в дёчім огоро́дникови і чи́стили доро́ги. Ма́ли они́ че́тверо дїточо́к, для котри́х діста́ли від до́брої княги́нї тако́ж колядý: моло́дший о́дїж, а найста́ршому кни́жочку з байка́ми.

Посолові́в Семе́н Тупи́ця, не подо́бала ся єму́ коляда́, призна́чена для найста́ршого си́на.

— По́що мало́му кни́жки? — ка́же до жи́нки, — лїпше би для не́го тепле́нька кацабе́йка або́ чобітки́ зда́ли ся.

Іва́сь, найста́рша дити́на Семе́нова, уже́ від пятьо́х лїт не встава́в на но́ги. Лежа́в постійно на по́стели, але не дармува́в;

шив хлопчи́на соло́мяні криса́ні, а одну́ з дрібо́нької капелю́шини єго́ робо́ти носи́ла на́віть сама́ княги́ня; мав впра́ву в рука́х.

Діста́в Іва́сь Кали́чка кни́жку з байочка́ми, розгля́нув ся в ній, Го́споди! що за чуде́сна кни́жочка; на́віть не зна́ти, котра́ з тих байоче́к кра́сша.

— Пана́м усе́ щось дивогля́дне приплине́ до голови́, — говори́в Семе́н неми́рний, — дадуть бі́дному щось таке́, що самі́ не зна́ють, де єго́ поді́ти, або що їм сами́м прие́мно дарува́ти. Якже то Го́сподь не по́дїлом розси́пав свої да́ри поміж люди́й: одно́му зана́дто, дру́гому нїчо́го.

— То за гріх, Се́ню, праро́дичів на́ших, — ка́же є́му подру́га Катери́на. — Переступи́ли бо́жу заповідь, тому́ й ми всї сме́ртні, тому́ й бідуємо.

— Така́ сама́ точні́сенько є в тій кни́жці ба́йка про бі́дного рибака́ й єго́ жі́нку, — ка́же Іва́сь Кали́чка ро́дичам. І став їм чита́ти, я́кто обо́є лю́ди наріка́ли на праро́дичів, що согрі́ши́ли, а бога́тий пан підслу́хав те, закли́кав їх до своєї пала́ти, замкну́в у сьвітли́цї і повіда́є: — „Ма́єте що їсти, пи́ти, сло́вом, даю́ вам, чого́ забажа́єте, ті́лько не руша́йте то́ї ми́ски, що стої́ть на столї накри́та. Як лише́ загля́нете під ту ми́ску, то за́раз пропа́ло ва́ше ща́стє". — Згоди́в ся риба́к із жі́нкою на такі́ умо́ви, жию́ть собі́ в пала́тї, немо́в у раю́, та щож із то́го, коли́ їм одна́ бі́да доку́чує: ко́нче хотїли би зна́ти, що стої́ть під ми́скою. Скорті́ло невісту загля́нути в ми́ску, намо́вила му́жа, стари́й риба́к піднїс тро́ха ми́ску, а звідтам ви́скочили дві малі́ ми́шки і повтіка́ли. Ща́стє рибака́ скінчи́ло ся; прогна́в пан обоїх із пала́ти і сказа́в їм на відхо́днім, щоби не наріка́ли на праро́дичів, коли́ самі́ так нега́рно поступи́ли собі́.

— Кра́сна ба́йка, — сказа́в Семе́н, — то щось таке́, немо́в би нам сами́м на при́тик... Ану́ но прочита́й ще раз ту ба́йку.

— Тут ще є одна́ така́ про щасли́вого свинопа́са, — мо́вить Іва́сь Кали́чка, — послу́хайте яка́ га́рна. І став хло́пець чита́ти, я́кто оди́н коро́ль занеду́жав і нїхто́ не міг єго́ ви́лїчити. Скли́кували лїкарі́в, ворожбитів, нїчо́го не помага́ло, аж ось знайшо́в ся оди́н зна́хор і повів, що коро́ль ви́здоровіє, ті́лько тре́ба задягну́ти на не́го соро́чку з тако́го чолові́ка, що в сво́їм житю́ не мав нїя́кої гризо́ти. Але де знайти́ таку́ соро́чку? Ста́ли шука́ти по сьві́тї, заходи́ли до пала́т, до хат, не поди́бали нїде́ чолові́ка без журби́ і гризо́ти. Йдуть раз лу́гом, стріча́ють при

дорóзї свинопáса весéлого, безжýрного, співáє собí, скáче, нїщó єгó в сьвíтї не обхóдить.

Питáють єгó післáнники, чи він пожурúв ся або посмутúв ся чим у своїм житю? — „Нї, — повідáє свинопáс, — я не знáю нї журбú нї смýтку". — „То дай же нам сорóчку свою для короля". — „А менї пóщо сорóчки?" — відповідáє свинопáс і зареготáв ся, — „я в моїм житю не мав нїкóли сорóчки".

— Знáєш що, жíнко, то крáсна бáйка, дýже крáсна, де то могло́ так стáти ся? — спитáв Семéн і задýмав ся. Ємý, бáчите, прийшло́ на гáдку єгó влáсне нарíканє і щось помаркотнїв. Від тóго часý вже не нарікáв нї на Бóга нї на богачíв.

В книжцї тій, як скáзано, булú соткú байóк і то гáрних байóк, але старóму Семéнови лишé ті дві припáли до душí; однá про бíдного рибакá, а другá про щаслúвого свинопáса, і ті дві байкú велíв собí заєдно вечерóм читáти та все відкривáв у них якýсь новý гáдку, якýсь новý красотý.

Сидúть одногó вéчера вся чéлядь Семéнова в хáтї, Івáсь Калíчка читáє байкú, всї слýхають і сьмію́ть ся. Семéн кýрить лю́льку, такóж слýхає і глядúть на жíнку та собí сьміє ся.

Вхóдить учúтель до хáти, поздоровúв хатнúх з Бóгом і питáє:

— Що тут у вас за рáдість? Лю́ди на ýлицї стаю́ть і слýхають. Чи мóже не гостúна в хáтї?

— Е, то нї, — відповідáє старúй, — але, бáчите, пáне учúтелю, хлóпець дістáв від княгúнї книжку і з нéї читáє нам бáйку, одну́ про бíдного рибакá, другу́ про щаслúвого свинопáса, послýхайте, якé то крáсне. Не знáти, де то могло́ такé стáти ся? Там є тих байóк ще бíльш, але сї дві найкрáсші; якóсь від чоловíка лихí гадкú відганя́ють, тугý розвóдять.

Поговорúв учúтель з Івасéм, зі старúми і завважáв, що Семéн на дúво змінúв ся: говóрить інáкше, не нарікáє на свою судьбý, як давнїйше, слóвом — Семéн щаслúвий чоловíк.

Пішóв учúтель до двора́, розкáзує княгúнї за книжку з байкáми, розкáзує про Семéнову родúну і розвóдить ся над талантóм та спосíбностями хлóпця-калíки. Шкóда тíлько, що калíка, могло́ би з нéго щось бу́ти.

Вúслухала тóго княгúня, пішла́ сама́ до Семéна подивúти ся і подарувáла хлóпцеви кíлька корóн та позолóчену клíтку з чóрною птúчкою за те, що він їй ушúв капелю́шок з велúкими крúсами і нїжнéньким наголовачéм.

Івáсь дав бáтькови грóші, а позолóчену клíтку з птúчкою помістúв на шáфі.

Минýла зимá, потеплíло, забрáла ся Семéнова чéлядь до двора́ на робóту, лишúла калíчку самóго в хáтї. Сидúть хлопчúна на пóстели, плете́ капелю́шину і слýхає, чомýсь птáшка не щебéче. Гля́нув Івáсь серед хáти, а там присíв кіт, наїжив ся, задéр гóлову до горú, очúй не звóдить із клíтки, а óчи мáло не вúлїзуть з пухнáтої головú; то блúснуть, то стемнїють

і шерсть на хребтї уже́ не ру́шає ся, кóждий волосóк мов шпúлька сторчúть у гору. Налякáв ся Івáсь Калíчка, се́рце в грýдях товче́ ся, шкóда гáрної птúцї — дýмає собí. А тут немá живóї душí бíльше, немá кому́ прогнáти лю́того хижака́. Верг Івáсь покрúвалом у котá — не вцíлив. Ру́шає собóю, вимáхує рукáми, кричúть, та що з того, коли з мíсця нїкýди не кріне́ собóю, бо нóги задеревíли, немá в них житя́. Верг Івáсь у розпýцї своїм найдорóжшим скáрбом, своє́ю книжкою з байкáми і знов не

вцїлив котá. Кіт тíлько блúснув кровожáдними очúма, немóв поглумлював ся з нéмочи, з сéго калїцтва і хотїв éму сказáти: „Сидú, храмúно, сидú, калїко, тúхо, колú тобí на пóстелї дóбре, а в не своє дїло не мішáй ся; я нúнї мýшу єгó справити, другúй раз такá нáгода не так бóрзо прийдé“.

І скóчив кіт на клїтку, встромúв одну́ лáпу поміж щеблї, досягáє нéю дóбич. Закричáв Івáсь Калїчка, затрúс ся весь у трівóзї, скóчив на рівні нóги, вхóпив клїтку, біжúть бóсий у кацабайчúнї на двір! —

— Бóже, Бóже! Я мóжу ходúти!

Пішóв Івáсь до учúтеля, з учúтелем до двора́ і перед княгúнею тїшить ся, розповідáє, якúй він тепéр щаслúвий, якúй весéлий. Прийшóв і князь, прийшóв і Семéн із жінкою, позбігáло ся все, що жúло в палáтї подивля́ють усї Івася́ простоволóсого в кацабайчúнї; пять лїт лежáв на мíсци, по пятьóх лїтáх Бог подвигнýв єгó на нóги і мóже ходúти.

Птúчка згúнула з переля́ку, але Івáсь вúздоровів, тїшив ся книжкою, тїшив ся птúцями, цьвітами, комáхами, всéю вселéнною тїшив ся.

Князь і княгúня взя́ли Івася́ до своєї палáти і відослáли до велúкого мíста, щобú там ходúв до шкóли. Попрощáв ся Івáсь із рóдичами, взяв від них благословéнє на дорóгу і приємні спóмини зпід рíдної стрíхи, все, що булó éму дорогé, забрáв, тíлько однó мýсїв лишúти: лишúв свою́ книжочку з байочкáми для дóброго тáта, що кóждого вéчера велїв собí читáти ті дві, заєдно тíлько ті дві крáсні байкú про бíдного рибакá та щаслúвого свинопáса.

Часóм прийдé лист від Івася́ і тодї всї хатнї рáдо читáють, як éму там дóбре повóдить ся у престóльнім гóродї і учúть ся дýже дóбре, а панú професóри єгó страх люблять. Бáтько Семéн слýхає, слýхає, а вкінцї кáже:

— То щось такé самé дїє ся з нáми достоменно, як у тій книжцї з байкáми напúсано.

Стефан Ковалїв.

59. З Новúм рóком.

З Новúм рóком, брáтя мúлі,
В новíм щáстю, в новíй сúлї
Рáдісно витáю вас
І бажáю, щоб в здорóвлю,
В мúрі, з брáтньою любóвю,
Від тепéр ішóв вам час.

І бажáю, щоб трудя́ще
Те житé вам як найкрáсше
Без бідú минýло всїм,
Щоб думкáми ви міцнїли,
Богатїли, не біднїли,
Щоб весéлий був ваш дім.

І бажа́ю, щоб ми згі́дно,
Сьмі́ло, сьві́домо, свобі́дно
Йшли до спі́льної мети́:
В свої́й ха́тї жить по сво́му,
Не кори́ти ся нїко́му,
Лад найкра́сший завести́.

Щи́рій пра́ці — Бог помо́же!
Дай вам Бо́же все, що го́же!

Іван Франко.

60. Війна́ між псом і во́вком.

Був собі́ раз у госпо́даря пес, що жив у вели́кій при́язни з во́вком. Зійду́ть ся бува́ло на краю́ лїса під стари́м ду́бом тай бала́кають собі́ то про се, то про те: пес оповіда́є во́вкови, що чува́ти в селї, а вовк псо́ви подає́ лїсові нови́ни.

Раз яко́сь гово́рить вовк до пса:

— Слу́хай, Гри́вку. Я чув, що у тво́го госпо́даря свиня́ ма́ла молоді́.

— Се пра́вда. Двана́йцятеро порося́т привела́. Га́рні такі́, кругле́нькі, рожеве́нькі, аж лю́бо диви́ти ся.

— Ай, ай, ай! — зацмо́кав вовк. — Аж менї сли́на на язи́к набіга́є. Двана́йцятеро мо́виш? Ах, му́шу ще сёї но́чи навідати ся до них.

— Нї, во́вчику, — мо́вив пе́с. — Не чини́ се́го! Тя́миш, яка́ була́ умо́ва між на́ми? Буде́мо собі́ приятелями, я тобі́ буду́ розповіда́ти все, що є ново́го в селї, а ти за те не сьмі́єш нїко́ли ходи́ти до мо́го госпо́даря. Раз ти є́му шко́ду зро́биш, то й нашій при́язни амі́нь.

— Е, що, — мо́вив вовк, — про таку́ дурни́цю ма́либ ми свари́ти ся? Атже двана́йцятеро порося́т! На́вїть значно́ не буде́, як я одно́ або дво́є схру́паю.

— Нї, во́вчику, — остеріга́в пес, — не ходи́ до нас! Гото́ва бу́ти біда́.

— Яка́ біда́? Не бій ся! Я так леге́сенько залїзу до хлїва́, так делїка́тно там спра́влю ся, що нїхто́ не почу́є.

— Але я почу́ю.

— Ти? Але́ж надїюсь, що ти буде́ш ти́хо, що не схо́чеш видава́ти сво́го при́ятеля.

— До́бре тобі́ говори́ти! — су́мно мо́вив пес. — Не видава́ти при́ятеля! Але́ж госпо́дар ще бі́льший мій при́ятель, дає́ менї їсти, то я́кже менї байду́же диви́ти ся на є́го шко́ду? І що він ска́же менї пото́му?

— Роби́, як зна́єш, — мо́вив вовк, — а я му́шу до твоїх свини́й навідати ся і ра́джу тобі́ бу́ти ти́хо.

Надійшла́ ніч. Вовк доде́ржав сло́ва, приплі́в ся з лі́са тай су́не про́сто до хлі́ва́. Поба́чив се пес тай міркує собі́!

— Що ма́ю роби́ти? Заждý тро́ха. Коли́ вовк спра́вдї спра́вить ся ти́хо, то неха́й собі́ ро́бить, що хо́че. Але при найме́ншім кри́ку в хлі́ві і я не будý мовча́ти.

І спра́вдї, ле́дво вовк крізь шпа́рку пропха́в ся до хлі́ва́, почу́ла єго́ свиня́ тай як закричи́ть! Порося́та собі́ як не завища́ть, а пес, почу́вши се, як не зага́вкає, як не зави́є! Посха́пували ся господа́рі та до хлі́ва́, аж там вовк. Ки́нули ся на не́го і, по́ки небора́к успі́в наза́д шмигну́ти крізь шпа́рку, вси́пали є́му тако́го бо́бу, що па́ру день нїку́ди не ходи́в, ті́лько лежа́в у лі́сї та вили́зував ся.

— Ага́, Гри́вку! Таки́й то ти до́брий при́ятель. Чека́й, чека́й! Не забу́ду я тобі́ се́го.

— А хиба́ я не каза́в тобі́, щоб ти не йшов до мо́го госпо́даря? — мо́вив Гривко́.

— А хиба́ я не велі́в тобі́ мовча́ти? — огризну́в ся вовк.

— Але ти каза́в, що спра́виш ся ти́хо в хлі́ві, тя́миш? По́ки було́ ти́хо, я мовча́в. А пощо́ж ти зайшо́в собі́ в сва́рку зі свине́ю?

— Та який там біс заходи́в з не́ю в сва́рку? — лю́то бурк-ну́в вовк. — Ле́дво я до хлі́ва́, а она́ в крик. Але я не я будý, коли́ їй се подару́ю. Слу́хай, Гри́вку, не роби́ дурни́ць! Дай менї сло́во, що буде́ш мовча́ти, а я прийдý сего́дня в ночи́ до свинї в гости́ну.

— Про ме́не, приходи́, — мо́вив Гривко́, — ті́лько памята́й, щоб у хлі́ві було́ ти́хо. Ско́ро там найме́ншого гармі́дéру наро́-биш, я не будý до́вше мовча́ти.

З тим вовк і пішо́в, а о пі́вночи су́не знов до хлі́ва́. Але Гривко́ не дурни́й був і ше́пнув свини́, щоб не спа́ла і ма́ла ся на осторо́зї, бо вовк обіця́в ся навідатись до не́ї. Ще вовк і голови́ не встиг просу́нути в шпа́рку, а вже свиня́ з порося́-тами наробила в хлі́ві тако́го репе́ту, а Гривко́ так жа́лібно за-ча́в ви́ти під хатни́ми ві́кнами, що вовк чим дуж му́сїв драпцю-ва́ти до лі́са.

Знов мину́ло кі́лька день, Гривко́ не виходи́в під ду́ба на розмо́ву з во́вком, а вовк не приходи́в до свинї навідувати ся.

Аж одно́го ве́чера ди́вить ся Гривко́ — стої́ть вовк за во-ро́тами і маха́є до не́го. Підійшо́в бли́зше.

— А що, Гри́вку? — мо́вив вовк нїби ласка́во, — чому́ не вихо́диш під лі́с? Забу́в про старо́го при́ятеля? Не корти́ть тебе́ побала́кати?

— Не корти́ть, — мо́вив Гривко́.

— Ах ти Юдо! Ах ти Скаріо́те! — кри́кнув на не́го вовк. — Ти ду́маєш, що я тобі́ подару́ю? Ду́маєш, я не зна́ю, що ти остері́г свиню́? Але чека́й, ви́йдеш ти менї́ коли́сь за воро́та, а вже я не я буду́, коли́ не підстережу́ тебе́, а тоді́, будь пе́вен, по́ти тво́го житя́!

— Га, щож дїяти, — мо́вив Гривко́. — Раз ма́ти роди́ла, раз і вмира́ти тре́ба. Я то й знав, що на́ша при́язнь не довговічна, але памята́й же й ти, во́вче, що я й тебе́ мо́жу підстерегти́ і підве́сти на бі́ду.

— Ах, ти соба́че поколїнє! — лютува́в вовк за воріть ми́. — Ти ще сьмієш менї́ грози́ти? За́раз менї́ ладь ся зо мно́ю на війну́! Поба́чимо, чия́ возьме́? Від ни́нї на тре́тий день ма́єш менї́ ста́вити ся зі своїми ли́царями коло ду́ба на по́лянї. Розумієш? А як не ста́неш, то го́ре тобі́! Я зі своїми ли́царями прийду́ сюди́, ви́тягнемо тебе́ за у́ха з твоє́ї соба́чої бу́ди і розірве́мо на шмато́чки.

З тим вовк і пішо́в. Прибігши до лїса він пода́в ся про́сто до медве́жої га́ври[1]), а ста́вши перед медве́дем поклони́в ся є́му́ че́мно тай мо́вить:

— Слу́хайте, ву́йку Бурми́ло, я до вас із вели́кою про́сьбою. Зайшла́ у ме́не сва́рка з псо́м Гривко́м і я ви́дав є́му́ війну́. Так чи не були́б ви ласка́ві ста́нути менї́ до по́мочи?

— Розумі́є ся, розумі́є ся, що ста́ну! — відповів медві́дь. — Се́му драбу́зї ва́рто вже раз доїхати кінця́.

Ра́дісний побі́г вовк да́лї і здиба́є ди́кого кабана́.

— Слу́хайте, стри́ку Пори́личу, — мо́вив вовк. — Ста́ньте менї́ до по́мочи! За три дни у ме́не вели́ка війна́ з псо́м, то я збира́ю що найчільнїйше лїсове́ лица́рство.

— Гара́зд, гара́зд, — мо́вив каба́н. — Ста́ну напе́вно.

На тре́того покли́кав вовк ще ли́са Мики́ту. Поміркува́ли разо́м, що вже доси́ть ма́ють си́ли, а коли́ наста́в умо́влений день би́тви, пішли́ під ду́ба, дожида́ючи проти́вника.

Тим ча́сом пес Гривко́ тя́жко зажури́в ся, почу́вши, як вовк визива́є єго́ на війну́.

— Що менї́ на сьві́точку бо́жім роби́ти? — ду́мав він собі́. — І яки́х менї́ ли́царів кли́кати на сю війну́? Нї, мабу́ть доведе́ ся таки́ пропа́сти.

---

[1]) зимове леговище медведя.

Оттак ду́мав бі́дний Гривко́ день, ду́мав дру́гий день і ні́чо́го не міг ви́думати. Вже й їда́ єго́ не бере́ ся, зві́сив го́лову і хо́дить, мов сам не свій.

— Ей, Гри́вку, а тобі́ що таке́? — окри́кнув єго́ кіт Мурко́, єго́ до́брий това́риш і при́ятель.

— Ет, що тобі́ говори́ти! — нера́до мо́вив Гривко́. — Ще́ща́стє моє́ тай го́дї. І ти пе́вно не помо́жеш менї.

— Ну, говори́, говори́! — насто́ював Мурко́. — Помо́жу — не помо́жу, а бода́й розва́жу твою́ ту́гу.

Гривко́ розповів Мурко́ви про свою́ приго́ду з во́вком.

— Не турбу́й ся, бра́тику, — мо́вив Мурко́. — Я тобі́ ста́ну до по́мочи. Іди́ ті́лько, покли́ч ще гусака́ і ка́чура, то ма́ю надї́ю, що ми не повстида́ємо ся в тій вій нї.

Послу́хав Гривко́ розу́мної ра́ди, запроси́в ка́чура і гусака́, а ті обіця́ли є́му свою́ по́міч у вій нї.

Наста́в умо́влений день. Ще не сьвіт - не зоря́, ви́рушив Гривко́ із свої́м лица́рством на вій ну́. Передо́м іде́ гуса́к і ге́гає в-одно́, точні́сїнько, мов у бараба́н бє: тра-та-та! тра-та-та! За ним рядо́м маширу́ють Гривко́ і Мурко́, попіднима́вши в гору́ хвости́, мов вояки карабі́ни, а з за́ду йде ка́чур та все голово́ю до землї ни́пає і розсу́дливо приговорює: так-так-так! так-так-так!

Вовк тимча́сом, дожида́ючи ворогі́в, звели́в медве́деви ви́лїзти на де́рево і уважа́ти на прихід воро́жого ві́йска та сповісти́ти ре́шту това́риства, яке́ оно́. Лис Мики́та став на пере́дї і підня́в свій хвіст як фа́ну; вовк стоїть під ду́бом, а кабано́ви велїли зари́ти ся в ку́пі ли́стя і там сидї́ти в за́сїдці, щоби́ в рішу́чій хви́лї міг наробити по́страху між ворога́ми. Ось показа́ло ся воро́же ві́йско.

— Слу́хайте, бра́тчики! — гово́рить із де́рева медві́дь. — Ідуть уже́, ідуть на́ші вороги́! Тай страшні́ж! Попере́ду бараба́нщик іде́ — чу́єте, як бараба́нить?

— Чу́ємо, — з о́страхом промо́вили ли́царі.

— А за ним ідуть два лю́ті стрільцї з карабі́нами.

— Ой ли́шенько! — скри́кнули в оди́н го́лос вовк і лис. — Буде́ по нас!

— А з за́ду яки́йсь чарівни́к іде́, тим стрільця́м ду́ха додає́, мабу́ть ку́лї за ни́ми збира́є та все в низ пока́зує і гово́рить: так-так-так!

— Ой, се він на мою́ ду́шу ва́жить! — простогна́в каба́н, лежачи́ під ли́стєм.

— Щож робúти брáтчики? — промóвив вовк. — Не гáрнож нам утїкáти з вiйнú, нáвiть не пробувáвши бóю. Анý тíлько сьмíло на них.

Але не встиг ще скiнчúти своєї промóви, колú кiт, побáчивши здáлека, як щось рýшає ся і шелестúть сéред лúстя, подýмав, що се миш, і що дýху кúнув ся тудú. Тим чáсом се був хвiст кабанá, що сам лежáв тихéсенько пiд лúстєм, але зо страхý, сам про те не знáючи, рýшав хвостóм. Своїми óстрими пазурáми впив ся кiт кабанóви в хвiст і почáв грúзти єгó зубáми. Ошалíлий з перéстраху кабáн закричáв страшéнно і кúнув ся тїкáти. Тодí кiт, ще дýжше перелякáний, запрýскав, згóрбив ся, мов стрiлá скóчив на дýба і полíз до горú дéревом.

— Ой, Гóсподи! — скрúкнув медвíдь, що з горú слїдúв за хóдом бúтви. — Сеж мабýть смерть моя лїзе!

І вiн попéр ся й собíж гóрi дéревом, тїкáючи вiд лютого вóрога, але швúдко пiдхóпив ся на такý тонéньку гилякý, що не вúдержала єгó тягарý, вломúла ся і бíдний вýйко як колóда гéпнув з дéрева на зéмлю. Та ба... і тут не булó колú дóвго спочивáти! Пес, побáчивши лúса, кúнув ся на нéго і вхóпив — що прáвда, не за гóлову, а тíлько за хвiст. Небораáка лис шáрпнув ся що сúли і лишúвши хвiст у Гривкóвих зубáх, шурнýв що дýху. В тiй хвúлї гéпнув і медвíдь з дéрева і, хоч був лéдво живúй з бóлю і зо страхý, схóпив ся на рíвнi нóги тай попéр у лїс. Розумíє ся, що по такíм страшнíм розгрóмi всéго лицáрства не лишúло ся й вóвкови нїчóго, як дáти ногáм знáти.

Оттáк то пес зi своїми товáришами одéржали блискýчу побíду над вóвком, а отрубúвши її як слїд і постóявши трóха на пóлянї, пiшлú рáдiсно до дóму. А розгрóмлені лúцарi зiйшлú ся далéко в лїсї кóло медвéдевої гáври і почáли пригáдувати, якí то страхóвища перетерпíли онú в тiй вiйнї.

— Е, не штýка булó побiдúти нас, мáючи два карабíни, — мóвив вовк.

— А менї, брáтчики, адíть, якúй шмат хвостá мечéм вiдсїклú! — мóвив кабáн.

— А я не iнáкше мiркýю, тíлько на мéне кúнули бóмбу, що так менї весь хвiст глáдко вiдчикрúжила! — говорúв лис Микúта.

— А я й не тямлю, що зо мнóю булó, — стогнáв медвíдь. — Се тíлько тямлю, що я пéрший і остáтний раз у житю побувáв лїтáти! Хай ємý цур! Летїти ще сяк-так, але сїдáти дýже погáно.

Іван Франко.

61. Хуртóвина.

Однóго чудóвого зимовóго рáнку від мíста Лïверпýля відплúв корабéль; він містúв у сóбі більш як двíста людúй укýпі з сïмóма десяткáми тих, що служúли на нéму. Капітáн і всї майже морякú булú Англïйцї, але їхало й кількóх Італïйцїв: три панї, лїкáр та якíсь музúки. Корабéль плив до острóва Мáльти.

Булó хóлодно і хмáрно.

Серед подорóжних у трéтій клáсї сидїв хлóпець рóків дванáйцяти на зріст невелúчкий, але здорóвий та жúлавий; відрáзу мóжна булó вгадáти, що він Сицилïєць.

Він сидїв на кýпі мóтузів, притулúвшись до щóгли й поклáвши рýку на свій старéнький тлумóк. Облúчє в нéго булó смагляве, а волóсє чóрне, кучеряве, máйже по самí плéчі. Одягнений він був бíдно; закýтав ся у старéньке рядно́, а з бóку почепúв обдéрту скіряну́ торбúнку. Хлóпець задýмливо дивúв ся на корабéль, на морякíв, що бíгали поýз нéго та на сердúті мóрскі хвúлї.

Здавáлось, що сей хлóпець тíлько отсé перебýв якéсь велúке лúхо: такúй сумнúй та повáжний, як у дорóслої людúни, вúраз був на єгó дїтóчім облúчі.

Незабáром після тóго, як корабéль відплúв, до хлóпця наблизúв ся старúй моряк — Італïєць і, підвівши до нéго дївчинку хлóпцевого такú вікý, сказáв:

— Отсé привíв тобí товáришку, Máріо.

Моряк пішóв, а дївчинка сíла на мотузї порýч Мáрія.

Онú пúльно подивúлись одно́ на одно́го.

— Кудú ти їдеш? — спитáв хлóпець.

— До Неáполю, — відказáла онá і трóшки згóдом додáла:— там у мéне тáто й мáма. Менé звуть Джулéта Фаджіáнї.

Хлóпець нїчóго не відповíв.

Помовчáвши трóхи, він вúняв із торбúнки хлїба та сушéних óвочів; у дївчинки булú сухарí, отóж онú й поснїдали вкýпі.

— Держíть ся! — гукнýв, пробігáючи попри них, старúй моряк. — Дивíть ся но, як затанцювáло мóре!

Справдї вíтер ужé дужшáв і кораблéм сúльно гóйдало, але дїти, що не слабувáли на мóрску хоробу, мáло вважáли на се; дївчинка нáвіть усьміхáлась. Онá булá пéвно такóго вікý, як і Máріо, але богáто вúсша від нéго, смаглява і худéнька, дýже прóсто одягнена. Чóрні, кучеряві кóси булú повязані червóною хýсточкою, а в ухáх білїли срібні серéжкú.

За снїда́нком дїти розбала́кались. Хло́пець був сирото́ю; є́го ба́тько, робітник, поме́р перед кількóма дня́ми в Лївéрпу́лї і знайóмі ви́правили мале́нького Сицилїйця до рі́дного краю́ у мі́сто Пале́рмо, де були́ в не́го дале́кі своякú. А дївчинка приїхала була́ на чужину́ до старо́ї тїтки, що її ду́же люби́ла й обіця́ла лиши́ти їй спадщину́; батькúж дївчинки були́ ду́же бі́дні лю́ди. Колúж перед тре́ма мі́сяцями тїтку переїхали ко́нї і так розби́ли, що она́ вме́рла, гро́ший після́ не́ї не зна́йдено нїя́ких. Тодїж і Джуле́ту ви́правили до Іта́лії так са́мо, як і Ма́рія, і доручи́ли старо́му моряко́ви.

— Та́то з ма́мою ду́мали, що я пове́рнусь бога́та, — мо́вила дївчинка, — а я зоста́лась така́, як і була́. Ну, та щож роби́ти: они́ мене́ лю́блять одна́ково, і брати́ так са́мо. У ме́не аж чотирóх братів — всї ме́нші нїж я, а я сама́ найста́рша. Ото́ зрадїють, як я приїду! Я потихе́нько увійду́ до них... Ох, а мо́реж яке́ страшне́! А ти у своякíв жи́ти меш? — спита́ла она́ зго́дом.

— Не зна́ю... Коли́ они́ схо́чуть, — су́мно відказа́в хло́пчик.

— Хиба́ они́ тебе́ не лю́блять?

— Не зна́ю.

— Менї на Різдво́ буде́ трина́йцять ро́ків, — усе́ цокота́ла дївчинка.

Да́лї они́ поча́ли бала́кати про мо́ре, про подоро́жних. І так весь день сидїли вку́пі, коли́-неколи́ обзива́ючись одно́ до одно́го. Їх уважа́ли за бра́та та сестру́. Дївчинка плела́ панчóхи; хло́пчик заду́мливо дивúв ся на мо́ре, що все більш темнїло, більш та бі́льш хвилюва́лось. У ве́чері перед тим, як ішли́ спа́ти, дївчинка сказа́ла:

— Спи спокíйно!

— Нїхто́ з вас, серде́чні, не спа́ти ме сего́дня спокíйно! — обізва́в ся на се старúй моря́к, по́хапцем пробіга́ючи коло них.

Хло́пець хотїв був сказа́ти: „На добра́ніч“, але неча́йно є́го обли́ло водо́ю всього́ чи́сто і так што́вхнуло, що він упа́в, вда́ривши го́лову об ла́ву.

— Го́споди! У кро́ви! — скри́кнула дївчинка, ки́нувшись до не́го. Інші подоро́жні не зверну́ли на хло́пця нїя́кої ува́ги, хова́ючись аби-куди́.

Дївчинка ста́ла навко́лїшки перед Ма́рієм, що зомлїв від бо́лю, підвела́ є́му го́лову й обте́рла кро́в; да́лї зня́ла з се́бе черво́ну ху́стку й замо́тавши не́ю хло́пцеви го́лову, притисну́ла її до се́бе, щоб звяза́ти кра́сше кінцї і після се́го на по́ясї єї жо́втої су́кні лиши́лась вели́ка кріва́ва пля́ма.

Ма́ріо прочу́мав ся і розплю́щив о́чи.

— Що, тобі́ кра́сше?

— Тепе́р нїчо́го.

— Ну, добра́-ніч! — мо́вила Джуле́та.

— Добра́-ніч! — відказав Ма́ріо.

Обо́є зійшли́ східця́ми й розійшли́сь по свої́х каю́тах.

Стари́й моря́к сказа́в пра́вду: дї́ти й посну́ти не вcти́гли, як зня́лась вели́ка хурто́вина. Налетї́в неча́йно ви́хор, переломи́в що́глу, відірва́в із за́дної ча́сти корабля́ три човни́ і здмухну́в із чердака́ чотиро́х бикі́в як чоти́ри кома́хи. Що тодї́ поча́лось — і не розказа́ти: стогі́н, плач, молитви́ — таке́ безла́дє та таки́й одча́й, що моро́з поза скі́рою йшов! А хурто́вина все буя́ла, все буя́ла і в до́сьвіта перейшла́ вся́ку мі́ру.

Силе́нні хви́лї з нечу́ваним гу́ком розбива́лись об корабе́ль, нахиля́ючи єго́ на бік, вилїта́ли на черда́к, би́ли й забира́ли в мо́ре все, що ті́лько попа́ло. Хви́лї проби́лись і до маши́ни; вода́ ли́нула з надзвича́йним шу́мом у середи́ну корабля́ і погаси́ла сьві́тло: машинї́сти повиска́кували на гору́. А хви́лї ли́нули з усї́х бокі́в.

— Помпу́й во́ду! — почу́в ся гучни́й го́лос капіта́на.

Моряки́ ки́нули ся до по́мп, але в туж мить вда́рило си́льно в за́дну часть корабля́. Всї подоро́жні на пів мертві́ від жаху́ ки́нулись до капіта́на:

— Капіта́не, капіта́не! — крича́ли они́ до не́го. — Ну, що? Чи є надї́я? Рату́йте нас?

Капіта́н почека́в, по́ки всї тро́хи проти́хли і тодї́ сказа́в тве́рдо і спокі́йно:

— Бо́жа во́ля!

Яка́сь жі́нка заголоси́ла. Всї і́нші на́че задубі́ли від жаху́. Мовча́ли лю́ди, як у моги́лї; ті́лько диви́лись одно́ на одно́го, бі́лі як полотно́. А мо́ре все буя́ло і корабе́ль яко́сь ди́вно хрипі́в, на́че люди́на, що кона́є. Капіта́н спро́бував був пусти́ти човен; пять морякі́в вско́чило в не́го і вже були́ відпли́ли, але наско́чила хви́ля, зали́ла човен і дво́х морякі́в потопи́ла, а і́нші з вели́ким зуси́лєм, ухо́пившись за мотузи́, влї́зли знов на корабе́ль.

Після́ се́ї про́би на́віть моряки́ засумува́ли. А го́дин за дві корабе́ль уже́ до полови́ни був у водї́.

На по́кладї щось неімові́рне роби́лось. Ма́тери голоси́ли, з одча́єм притиска́ючи до груди́й свої́ дї́ти; дру́ги та кревняки́

прощáлись та обнимáлись в остáннє; дéхто сходúв східця́ми до каю́ти, щоби́ тíлько не бáчити розлютóваного мóря. Одúн подорóжний побáчивши, що від смéрти не втíкти́, прострíлив собí гóлову, впав на східцí і вмер. Дéякі одурíвши від жаху́, чіпля́лись одно́ за одно́го; жінки́ ви́ли ся в корчáх і ридáнях. Чу́ти було́ сто́гін, дíто́чий плач, лемент, ди́вні ди́кі ви́гуки; дéякі стоя́ли з непору́шними, блíди́ми як у мертвякíв обли́чями, з широ́ко розплю́щеними, безглу́здими як у божевíльних очи́ма. Мáріо та Джулéта теж диви́лись непору́шними від жаху́ очи́ма, учепи́вшись за щóглу.

Наре́штї мóре трóхи утúхло, але корабе́ль все більш ри́нув у вóду; він уже́ не міг дóвго продéржатись.

— Спуска́й човен! — гукну́в капіта́н.

Спусти́ли єди́ний цíли́й човен, куди́ вскóчило чотирна́йцять морякíв і трóє подорóжних.

Капіта́н лиши́в ся.

— Спуска́йтесь! — гука́ли на не́го.

— Нí, я ли́шусь, — відповíв він спокíйно.

— Зустрíнемо корабе́ль, дасть Бíг, то він ви́ратує. Сíда́йте!

— Все одно́ не помóже ся, коли́ ви зоста́нетесь!

— Мій обовя́зок лиши́тись! — тве́рдо відказа́в капіта́н.

— Ще одно́му є мíсце! — гукну́в із човна́ моря́к.

— Дава́йте яку́ жíнку!

Одна́ жíнка наблизи́лась за пóмочию капіта́на, але, поба́чивши страшну́, чо́рну прóсторонь між кораблéм і човно́м, зляка́лась і знов упа́ла на пóклад. Інші не ва́жились поки́нути сíмю, а дéякі лежа́ли непритóмні зовсíм.

Аж тодí маленький Мáріо й єго́ това́ришка, що дóсї стоя́ли мов неживí, зрозумíли все й ки́нулись, што́вхаючи одно́ одно́го, бо кóждому хотíлось урату́вати своє́ житé.

— Мене́! — гукну́ли они́ обóє разóм.

— Тóго, хто ме́нший! — обізва́лись морякú. — Бо вже й так нава́жили човна́. — Хто ме́нший?

По сíй мóві дíвчинка попусти́ла ру́ки й зупини́лась, на́че закамянíла, дивлючи́сь на Мáріо поме́рклими очи́ма.

Тодí Мáріо так са́мо подиви́в ся на нéї, поба́чив черво́ну пля́му на єї су́кні і згада́в, як дíвчина єго́ пожалíла.

— Ну, шви́дше! Хто ме́нший! — нетерпля́че гука́ли морякú, — ми руша́єм.

І Мáріо кри́кнув на́гло яки́мсь ди́вним чужи́м го́лосом:

— Она́ ме́нша! Біжи́ ти, Джуле́то! У те́бе ба́тько й ма́ти! А я сам! Біжи́!

— Кида́й її́ в мо́ре! — гукну́ли моряки́.

Ма́ріо вхо́пив Джуле́ту і ски́нув її́ в мо́ре.

Дівчинка скри́кнула, її́ вкри́ло водо́ю; тоді́ оди́н моря́к вхо́пив її́ за ру́ку і ви́садив на чове́н.

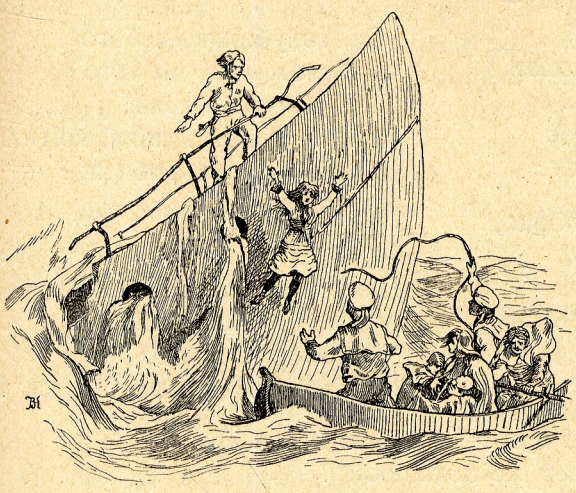

А Ма́ріо стоя́в край по́кладу висо́ко зня́вши го́лову; ві́тер розві́яв єго́ воло́сє, обли́чє було́ спокі́йне й тверде́.

Човен ру́шив наси́лу-си́лу обмина́ючи вели́кі хви́лі, що йшли від кораблі́, яки́й усе́ гли́бше й гли́бше заина́в у мо́ре.

І тоді́ Джуле́та, тро́хи стя́мившись, подиви́лась на хло́пця й ре́вно запла́кала.

— Проща́й, Ма́ріо! — кри́кнула она́ до не́го, простяга́ючи ру́ки, — проща́й, проща́й!

— Проща́й! — обізва́в ся хло́пець.

Човен шви́дко плив схвильо́ваним мо́рем і не́бо над ним було́ сі́ре, похму́ре... Нї сто́гону, нї кри́ку не чу́тно було́ бі́льше з кораблі́, а хви́лї доходи́ли по сами́й по́клад.

Відра́зу хло́пець упа́в навко́лїшки, склав на гру́дях ру́ки і звів о́чи на не́бо.

Джуле́та затули́ла рука́ми обли́чє. А коли́ підве́ла го́лову — кораблі́ вже не було́ на водї. *Едмондо де Амічіс.*

62. Мура́шка та полеви́й ко́ник.

Жва́вий ко́ник скакуне́ць
Доцьвірі́нькав ся вкіне́ць,
З гуляно́к йому́ й не счу́лось,
Як те лїтечко мину́лось,
Як у о́чи — гульк сама́
Си́ва дя́дина зима́!

Всї дібро́ви ста́ли го́лі
І трава́ посо́хла в по́лї —
Со́нця я́сного нема́!
Хма́ра хма́ру го́нить, кри́є,
Ві́тер сто́гне, ві́тер ви́є,
Снїгом по́ле укрива́.

А наш ко́ник все трива́,
Чи не ве́рнеть ся ще лі́то,
Чи не зійде́ з сні́гу жи́то,
Де що-дня було́ наш грач
Мав і ха́ту собі́ й харч.

Алеж лі́течко — шкода́! —
Дві́чі на рік не впада́!
От тепе́р без хлі́ба й ха́ти
Довело́сь єму́ кона́ти...
От він си́лоньки збира́є
Й до мура́шки прилі́за́є:

„Ой, кума́сю, се́рце, лю́бко,
Порату́й, моя́ голу́бко,
Безприту́лу-сироту́!
Прохарчу́й мене́ до лі́та,
По́ки со́нця, по́ки сьві́та,
Не забу́ду ла́ску ту“!

„Ра́даб я, мій ку́ме лю́бий,
Запобі́гти твої́й згу́бі —
Так бідую́ж і сама́.
Ті́лько ди́вно менї́ ду́же,
Що ти хлі́ба про́сиш, дру́же:
Чом же сам ти не придба́в?“

„Ох, голу́бонько-небо́го!
Чи було́ж менї́ до то́го?
Ці́ле лі́течко я грав:
Кру́гом пта́шки, спі́ви, кві́ти,
Деж у ка́та тут робі́ти“?

„А! так ти...“
„Та я й не спав:
Грав, кажу́, все на баcóлі,
А тепе́р з лихо́ї до́лі
У одно́му жупанці́
Й довело́сь менї́ зоста́ть ся“!

„Ти все́ грав? І то, бач, пра́ця...
Ну, тепер же потанці́й“!

Михайло Старицкий.

63. Зверта́й.

Як був я мале́нький, то ба́тько завсї́гди брав мене́ з собо́ю, коли́ їхав куди́ в го́стї або за яки́м ді́лом: всеж єму́ було́ весе-лі́йше зо мно́ю. Запря́жем бува́ло Ка́рого, ся́дем тай поїдемо. Ба́тько сїда́є з за́ду, а я за візника́. Ото́ ра́дість була́.

Ка́рий у нас був сла́вний кінь, наганя́ти єго́ було́ ле́гко — ті́лько віжки́ трима́й, а він уже́ сам бі́жить рі́вною ходо́ю аж куди́ тре́ба.

Раз ми верта́лись ще зара́нї з Вільхово́ї. Ка́рий мото́рно біг, бо наме́рз ся до́бре стоячи́ біля га́нку. Я, ле́гко притри́муючи віжки́, оберну́в ся до ба́тька і поча́ли ми розмо́ву. Ба́тько був весе́лий і любя́зно бала́кав зо мно́ю. У ме́не мало́го перш за все розмо́ва була́ про ко́нї.

— А що, та́ту, був у нас коли́ кінь кра́сший від Ка́рого?

— Був, але давно́ вже.

— А яки́й?

— Воро́нко. До́брий кінь був! Хоч на зріст був він ме́н-ший за Ка́рого, але прудки́й та ду́же розу́мний. Раз були́ ми з твоє́ю ма́мою в го́стях і поси́дїли там довге́нько. Воро́нко за-

сто́яв ся і, коли́ ми сїда́ли на віз, пача́в скака́ти. Всї налякались — ка́жуть, що він убє́ нас. Я узя́в віжки́ в ру́ки і сїда́ю собі́ пова́гом та ще й усьміха́ю ся — зна́ю, що Воро́нко нам шко́ди не зро́бить, ті́лько тро́ха поска́че. Тодї́ він уже́ не ви́держав стоя́ти і став ду́ба — тай стоїть так, а з мі́сця всеж не ру́шить, аж по́ки ми не сї́ли. А за те опісля́, коли́ сї́ли, то він як пішо́в!... От яки́й розу́мний був наш Воро́нко!

— А тепе́р де він? — спита́в я.

Але на се́му на́ша розмо́ва перебила́сь. Ми зустрі́ли вози́ чумакі́в з вагою.

Біда́, як зди́баєш ся з ким зимо́ю в снїг: доро́га вузка́ — одно́му ледви́ мо́жна проїхати. А як тра́пить ся зустрі́тись у лїсї, то ще зда́лека кричи́ш оди́н одно́му, щоб ви́брати мі́сце, деб розмину́тись — бо де́рева та корчі́ заваджа́ють.

Тай на по́ли зле було́ тодї́ зверта́ти. Снїгу то́ї зими́ було́ бога́то і коли́ зверта́єш кому́, то на́че в пірву яку́ спуска́єш ся. Не хотїлось менї́ зверта́ти.

— Звертай! — гукну́в я ще зда́лека до чумакі́в.

Але они́ не дума́ли зверта́ти. Тодї́ я знов із се́рцем закрича́в яко мо́га голосни́йше:

— Звертайте, ду́рнї ви якісь!

Тут ба́тько нахили́в ся, взяв у ме́не віжки́ і поверну́в у праворуч. Кінь, почу́вши господа́рску ру́ку, зра́зу зверну́в у снїг і застря́г. Та не таки́й був наш Ка́рий — сидї́ти в снїгу́ та жда́ти, по́ки проїдуть. Він ша́рпнув вперед і збив таку́ заверю́ху, що о́чи нам засліпи́ло, са́ни на́ші ки́дало з одно́го бо́ку на дру́гий. Через хвили́ну наш Ка́рий мину́в вози́, ви́тяг са́ни на доро́гу, стрепену́в ся, щоб струси́ти снїг із се́бе, і знов побіг рівною ходо́ю.

Ті́лько ба́чу я — чого́сь ба́тько засмути́в ся. Ди́вить ся в бік, мо́рщить і́нколи чоло́ і по сво́му звича́ю пово́дить гу́бами, ні́би поло́ще зу́би; се знак, що він розсе́рдив ся.

Сиджу́ я нї в сих нї в тих. І так менї́ жаль ста́ло, що на́ша весе́лість зни́кла, що на́ша прие́мна бе́сїда скінчи́лась і що ба́тько чого́сь ду́же хмурни́й.

Проїхали ми так з пів верстви́ і ба́тько наре́штї заговори́в, але зовсїм не так, як пе́рше. Слова́ єго́ хоч і були́ ласка́ві, але се було́ ще гірше. В них було́ сті́лько смутку та жалю до ме́не, ні́би став я не той зовсїм.

— От що, си́ну! — сказа́в ба́тько, — зустрі́в ся ти з воза́ми. Сам їдеш порожне́м і тиж кричи́ш їм, щоб звертали, та ще й ла́єш...

Тíлько й сказáв тай знов замóвк і мовчáв до самíсíнького дóму.

Вíрите — тодí булó менí рóків дéсять, а тепéр без двох сóрок — але з тóго часý, колú зустрíну когó в дорóзí, то так зáраз і звертáю на бік.

О. Білоусенко.

64. Драбúна.

Драбúна десь під хáтою стоялá. І хоч щаблí у нíй усí однáкові булú, то вéрхний з них пишáв ся й вихваляв ся, що він найпéрший і найвúсший.

Ішóв мúмо чоловíк, драбúну взяв, перевернýв і знóв постáвив. Вéрхний щабéль опинúв ся вже внизý, а нúжний став найвúсшим.

Народня сьміховинка.

65. Богáтий-бíдний.

У Прокóпа обíд, у Прокóпа хрестúни,
У Прокóпа бéнкет, весíлé, іменúни:
Затéж у Прокóпа кумú і побратúми,
І всякий Прокóпови сват,
І всякий Прокóпови брат,
За Прокóпа усякий рад
І в вóду і в огóнь скакáть.

Аж глянь —
У Прокóпа пожáр, все в Прокóпа згорíло,
Насúлу вúнíс сам з огню́ з душéю тíло!...

Щож рíдні та кумú —
В пожéжі помоглú?

Не дýже: рóдичі[1]) єгó й не пізнавáли —
До Прокóпа й стежкú в бурян позаростáли!

Не дáром лю́ди гомоня́ть:
Пóки богáт,
То пóти й сват.

Л. Боровиковский.

---

[1]) -кревняки.

66. У сїчовій шкóлї.

I.

Ми всї тя́мимо, як нам здава́ло ся, коли́ ми пе́рший раз прийшли́ в шко́лу. Та про шко́лу все таки́ ми чува́ли від ста́рших.

А Іва́сь Чорноу́сенко про шко́лу нїко́ли й не чува́в. Він ви́ріс у закріпо́щеному селї́ під лю́тим па́ном. Розумі́єть ся, що в селї́ у тако́го па́на шко́ли для хлопі́в не було́. Хо́чби на́вїть лю́ди самі́ на шко́лу спромогли́сь, як се бува́ло на Украї́нї, то пан Яре́ма Вишневе́цкий був би на те не позво́лив. У Гаври́лівцї, як і у всїх се́лах, що принале́жали па́ну Яре́мі, про шко́лу й чуть не було́. Лю́ди жили в темнотї́. Дїти ро́дились, відта́к па́сли това́р, помага́ли батька́м у робо́тї, по́ки не дожи́ли то́го віку, що їх уже́ гна́ли батога́ми на па́нщину. Інколи у яко́го завзя́тїйшого бунтува́лась душа́ проти се́го безпра́вства, але тако́го, коли́ не встиг утекти́ в сьвіт за о́чи, лю́то кара́ли.

Тож і Іва́сь був мов ди́кий та тїлько лю́дяного на не́му було́, що вмів говори́ти, моли́ти ся та пісні́ співа́ти.

Єго́ захо́пили з села́ Тата́ри і він чу́дом уратува́в ся і попа́в ся на Сїч. Тут призначи́ли єго́ до шко́ли. Прийшо́вши у шко́лу він був на́че у лїсї серед тако́ї невида́льщини.

Поба́чив себе́ серед юрби́ рове́сників, а то й ста́рших хло́пців. Они́ сидїли рядко́м на осло́нах при до́вгих стола́х над кни́жка́ми і ми́мрили у пів го́лоса за́вдане. На пере́дї за столо́м сидїв учи́тель із пру́том, прикрика́в по одно́му до стола́, а то й по кількох, випи́тував, хвали́в, або й кара́в за неува́гу, недба́лість, і так ішло́ зае́дно, круго́м мов у коло́воротї.

Іва́сь не знав, на яку́ ступи́ти і де дїнути ся. Єго́ посади́ли на осли́н і звелїли диви́ти ся в кни́жку. Він поба́чив рїжні дивови́жні значки́, що мов замо́рені хру́щики стоя́ли рядко́м, одні́ над дру́гими або під дру́гими. Стоя́ли мертві́, нерухли́ві й Іва́сь не міг зрозуми́ти, на що они́ і яке́ їх значі́нє. Пересиді́в він так до кінця́ нау́ки; диви́всь, аж о́чи зболїли; знеміг ся си́дженєм і вже єму́ втїка́ти звідсїля́ хотїло ся, та лише́ боя́в ся ка́ри. А коли́ боя́в ся втїка́ти, то єго́ брав таки́й ляк, на́чеб єго́ яки́й чародїй у ка́мінь переки́нув на тім осло́нї. То́го дня єго́ нїхто́ не чіпа́в і він так пересиді́в до кінця́ нау́ки. Уста́вши враз з і́ншими, він почува́в біль у спи́нї та но́ги єму́ поте́рпли, бо за цїли́й час боя́в ся ни́ми ворухну́ти.

Тепер дїтво́ра на́че бжо́ли з у́лия ви́сипались на майда́н із кри́ком і сьміхо́м та пігна́ли до своїх домівок. Іва́сь стоя́в під

шко́лою не зна́ючи, що ді́яти з собо́ю. Прийшо́в бакаля́р, узя́в єго́ за ру́ку і повів у бу́рсу.

— Чого́ж ти хло́пче так посумні́в мов сова́ на сло́ту, не бійсь, усе́ гара́зд буде́, приви́кнеш. Поді́куй Бо́гови, що так з тобо́ю ста́лось, що ти не попа́всь у Крим. За́втра зачну́ть тебе́ азбу́ки вчи́ти.

Іва́сь ду́же ди́вував ся, звідкіля́ він зна́є про те, що єго́ у Крим ве́зли.

Учи́тель єму́ злюби́в ся й Іва́сь став ду́мати над тим, якби єму́ віддя́читись.

Бакаля́р погла́див хло́пця по голові і повів у бу́рсу, що була́ недале́ко від шко́ли. Була́ се вели́ка дово́лї будівля́, горо́джена хво́ростом, ви́мащена гли́ною, вкри́та дахо́м із коня́чих неви́мнятих скір. Поді́бна була́ зве́рха до всіх тих запоро́жских буді́ве́ль, що зва́ли ся курінями. В середи́нї було́ гли́тно і га́мірно. Мо́лодь сходи́ла ся йно що зі шко́ли. Усіх ще не було́, бо де́хто ви́хопивсь за воро́та і побіг на база́р подиви́тись на ті чудасії, що там були́. Вчи́тель повів Івася́ до бурсово́го отама́на.

— Ось тобі́ нови́к-това́риш, піклу́й ся ним як бра́том, бо він був у вели́кій небезпе́ці.

По сих слова́х учи́тель оста́вив Івася́ і ви́йшов. Іва́сь став перед отама́ном, хло́пцем мо́же кі́лька рокі́в ста́ршим від Івася́, чепурни́м і сьмі́лим з блиску́чими, ка́рими очи́ма.

Отама́н простя́г Івасе́ви ру́ку:

— Здоро́в будь, това́ришу! Ти звідкіля́?

— Я з Гаври́лівки з лївобере́жа.

Іва́сь оповів свою́ приго́ду, як єго́ взя́ли Тата́ри, як єго́ відби́в у Татари́на коза́к Касия́н і як привіз єго́ на Сїч.

— Ну, га́рно. Тебе́ тре́ба за́раз навчи́ти, як у нас тут во́дить ся, бо ти ще нови́к. Ось тут на сїй ле́жанці ти буде́ш спа́ти у на́шому хлопя́чому ку́ріню. Ми досто́ту так живе́мо, як і ста́рші сїчовики́, ті́лько що не ро́бимо військової слу́жби, у похід не хо́димо, а за те вчимо́сь у шко́лї. У нас своя́ старшина́ вибира́є ся всім гурто́м школярів, а се́го ро́ку я отама́н. Мене́ зву́ть Андрієм Гру́шкою і мене́ тут у всему́ тре́ба слу́хати. У шко́лї то я таки́й школя́р як і всї, а тут, по́ки я отама́н, то й голова́.

— Ми теж так роби́ли у Гаври́лівцї, коли́ това́р па́сти гони́ли. У нас теж була́ своя́ старшина́.

— Коли́ так, то се для те́бе не буде́ новино́ю. Та по́ки нас покли́чуть вече́ряти, ходи́ на майда́н гра́тись.

II.

Андрій повів Івася на майдан між цілу юрбу хлопців. Івась незадовго осьмілив ся до них. Єму здавало ся, що се у Гаврилівці на леваді поміж ровесниками. Тут школярі вигадували всякі іграшки. Бігали, переганяли ся, скакали у виш і в даль, і грали в журавля, в зайчика. Був такий вереск і гамір, що аж в ухах лящало. Івась знав добре бігати, ходити колесом. Він і собі став заводити ігрища, яких тут не знали.

Аж закалатали довбенькою об дошку. Від разуустали крики і молодий народ рушив до куріня на вечерю. Всї йшли задихані, бо, хто не встиг би на час, то опісля не дадуть вечеряти. У курінню поставили для них вечерю на столах. Кождий добував ложку і сідав на своє місце за стіл. Отаман сів на першому місци, застукав до стола, виголосив „Отченаш". Усї за ним повтаряли у голос, а відтак узялись за їду.

— У тебе є своя ложка? — питає отаман Івася, що сидів недалеко него.

— Тож бо й є, що ложки не маю, нїколи було роздобути. Ну, так щож? то й вечерять не буду, овва! Чи то раз доводилось менї цілу днину не їсти?

— Не журись, ложку тобі я сегодня вигоджу, а завтра або ще й нинї підй на базар та купи — а є в тебе гроші?

— Нема, — відповів Івась.

— Як нема, то я тобі позичу. У мене є пятак. Я вчора прочитав одному неграмотному козакови лист від рідні тай пятака заробив. Колись менї віддаси.

По вечері знов помолились гуртом, отаман подякував від цілої громади кухареви за вечерю і висипались на майдан.

— А вмієш ти вже азбуки складати? — питає ся Андрій Івася, коли опинили ся на майданї.

— Нї, я не знаю зовсїм, що оно.

— Так підождй. Я попрошу завтра вчителя, щоб менї тебе віддав під руку. У нас так водить ся, що початковых новикїв учать старші школярі, аж опісля ти йдеш вчити ся у бакаляра. Не знаю, кому би ти попав ся. А нащо тобі того, щоб тебе інколи за чуба скубнули? Ми оба згодимо ся.

Івась був дуже радий, що знайшов такого доброго товариша і приляг до него цілим сердцем. Звичайно у хлопців з приязнию дуже не церемонять ся. Так оно було й тут. Хлопці відразу полюбили ся, пристали до себе.

По вечері гуляли на майдані, поки не закалатали знову, що спати пора. Андрій заорудував так, що Івасеви випала лежанка зараз біля него. Івась, не гаячись довго, ляг спати і зараз заснув. Рано хлопці повставали, помолились і стали повторяти завдану науку. Івасеви нічого було вчити ся і зараз пішли з Андрієм на базар за ложкою.

Було ще рано. Крамар не хотів відчиняти крамниці, ще й лаяв ся, а впустив їх аж тоді, як Андрій погрозив ему, що прийде із школярями.

— Ти не гримай та не лай, а то далебі цілу школу тобі сюди приведу, побачиш як отамана зневажати.

Крамар зараз подобрійшав. Хлопці купили ложку і вертали домів.

— Тепер я тобі ще одно скажу, — мовить Андрій до Івася, — ти зі мною приятелюй, як тобі подобає ся, та, коли при других у нашому куріни, ти менї честь віддай і отаманом мене зови, а то інші не будуть мене поважати. Приязнь приязнию, а старшина такий щось значить.

— Добре, я тебе шанувати буду отаманом, та ти на мене не сердь ся, бо я того не знав.

— Я не серджусь, — мовить Андрій, — а так тілько говорю, бо такий у нас звичай, як і у козаків. Сегодня ясновельможний, а завтра, коли виберуть іншого, то такий козак, як кождий з краю... У нас не можна від звичаю відступати на один крок. Я тобі ще щось скажу: Колиб тобі дещо у кого подобалось, хоч би так, що гинь не руш, відвернись, а коли що найдеш, зараз віддай, а то Боже сохрани як за чуже карають, вибють різками до крови. У нас чуже сьвяте. А колиб тобі хто що злого зробив або колиб ти побачив, що товариш щось прогрішив ся, то скажи нашій курінній старшинї, а у школї бакаляреви або шкільному отаманови анї словечка, хочби тебе огнем пекли. Такого слизькоязикого у нас страх не люблять. Ми вже собі сами т. є. наша старшина справу зробимо, розсудимо по правдї, покараємо. Правда, він може опісля пожалувати ся у школї перед старшиною і нас би покарали, та він сего не зробить, бо єго покарають за те теж, за що ми вже раз покарали. А за товаришем то й житя не пожалїй. І козаки так роблять і ми теж так.

III.

— От, ти бачив, — мовить далї Андрій, — як крамар зараз помяк, коли я єму погрозив школярями?

— Щож би ви єму́ зроби́ли?

— Що? Послу́хай. Тут раз оди́н крама́р знева́жив школяря́, за у́хо ша́рпнув та по лиці́ вда́рив. Това́риш пожа́лував ся перед грома́дою. Ми змо́вились, ви́крались у ночи́ з ку́ріня і ці́лий крам геть розне́сли, порозкида́ли аж у во́ду. Він став бороня́ти ся, а ми єго́ звали́ли на зе́млю і звяза́ли ру́ки та но́ги. Своє́ю черго́ю не одно́му з на́ших діста́ло ся, а ми таки́ своє́ зроби́ли. На дру́гий день, як ба́тько кошови́й дізна́в ся, став розві́дувати, та що з то́го? Дізна́всь, з чо́го пішло́ тай сказа́в: „Бра́ві хло́пці! Посто́яли за свої́м това́ришем, а коли́ ні́чо́го не вкра́ли, то ні́яке мені́ ді́ло над ді́тьми́ суд роби́ти. Не чіпа́й їх, тай го́ді". Роби́в сліди́ство і шкільни́й ота́ман: „Хто се зроби́в?" — пита́є. — „Ми всі́, — ка́жемо, — ні́хто́ не відста́в, кара́йте нас усіх. Крама́р знева́жив ні́защо́ това́риша, а ми єму́ ось як..." І ні́чо́го нам не було́, му́сів геть забира́ти ся. У дру́гу неді́лю кошови́й ба́тько присла́в на ці́лу шко́лу два мішки́ оріхів.

— Ось оно́ як. А хто тоді́ ота́маном у нас був?

— Я, — сказа́в з го́рдістю Андрі́й. — Се було́ мину́лого ро́ку. Мене́ вже у дру́ге ота́маном ви́брали.

— А ти Андрію звідкіля́ буде́ш?

— Я з Ки́ївщини. Мій батько Деми́д Гру́шка риба́лкою був. Ще я мали́м був, як мою́ ма́му яки́йсь жо́вні́р знева́жив, а відта́к і вбив. Ба́тька тоді́ до́ма не було́. Як верну́в, ма́му вже й похова́ли. Запла́кав серде́га над моги́лою. Опісля́ ба́тько за́раз прода́в ха́ту з огоро́дцем, ви́шукав то́го жо́вні́ра, вбив на у́лиці мов соба́ку. Мене́ взяв на байда́к і в ночи́ втік, аж на Сі́чи опини́в ся. Кі́лька ро́ків жили́ ми так. Я між хло́пцями, а ба́тько в ку́ріни. Пішо́в раз ба́тько у похі́д на Ту́рка тай загину́в. Я сам оста́в ся без ні́ко́го.

Андрі́й посумні́в і мовча́в.

— То ти, Андрію, си́рота?

— Я си́рота. Та куди́ пак? Диви́сь на всю Сі́ч: то усі́ мої батьки́, они́ всі́ мене́ лю́блять зга́дуючи мо́го ба́тька. Єго́ теж ду́же люби́ли. Ка́жуть, що ба́тько ли́цар був відва́жний та завзя́тий. Та гово́рять мені́ ще: „Тям, си́нку, яки́й твій поки́йний ба́тько був..." І спра́вді, я хоті́в би таки́м бу́ти, та куди́ мені́!

— А в шко́лї ти давно́ вчиш ся?

— Вже три ро́ки мину́ло. Мені́ тоді́ де́сять ро́ків було́.

— Чи до́вго тре́ба у шко́лї учи́ти ся?

— До́ки мо́жна, до́ки не підросте́ш та козако́м не ста́неш. Та зразу тре́ба ще молодико́м-но́виком побу́ти під руко́ю ста́ршого козака́-това́риша.

— А коли́ж тут учи́тись коза́цтва себто: стріля́ти, на коня́ їздити то що?

— За́раз. Тут і хло́пців се́го вчать. Зразу вчать бі́гати, ходи́ти, у ла́ву става́ти, відта́к ми гра́ємось у війну́: одні́ бува́ють то Ту́рками то Тата́рами то Ляха́ми, а дру́гі то вже козаки́; тай напада́ють одні́ на дру́гих, а ті обороня́ють ся.

Від то́го часу́ они́ ма́йже ні́ко́ли не розстава́лись. Андрі́й вчив Івася́ запопадли́во. Івасе́ви здава́ло ся спершу́, що ні́як то́му не дасть ра́ди, що не в си́лї, хо́ч би і о́чи повилази́ли, порозуміти сих розмальо́ваних хру́щиків та комашо́к. Та Андрі́й так є́му толкува́в, так пока́зував, чим одно́ від дру́гого відрізня́є ся, що таки́ Івасе́ви я́сно ста́ло. За сим пішли́ склади́ букв у слова́.

І тут обопі́льна любо́в хло́пців до се́бе докона́ла то́го, чого́ не мо́жна і́нодї при ду́же напружа́ючій пра́ці ці́ли́ми мі́сяцями добу́ти. Андрі́й вчив Івася́ щи́ро, на́чеб хоті́в часть своє́ї душі́ у є́го ду́шу вложи́ти. Іва́сь знов люби́в Андрія́ і стара́в ся усе́ю душе́ю улекши́ти сво́му прия́телеви тру́ду. Іва́сь був поня́тливий хло́пець, бо виросла́в серед буйно́ї со́няшної бога́тої украї́ньскої приро́ди, се́ред широ́ких, цьві́тами зама́єних степі́в.

Було́ оба́ ви́йдуть по шко́лї денебу́дь на сї́чови́й вал або аж над Днїпрову́ кру́чу, ся́дуть під вербо́ю і вча́ть ся. Козака́м, що їх ба́чили, ду́же се подо́балось і они́ говори́ли:

— Із сих двох жовтодзю́бів ви́йдуть побрати́ми на усе́ Запоро́же.

Іва́сь спита́в раз Андрія́, що се таке́ побрати́мство, про яке́ козаки́ гово́рять.

— Побрати́мство між коза́цтвом сьвята́ річ. Два козаки́, звича́йно рове́сники, полю́блять оди́н одно́го, ви́пробують ві́рність та характе́рність, а тоді́ йдуть у це́ркву і присяга́ють собі́ побрати́мство. Тоді́ у них начеб одна́ душа́. Не ма́ють між собо́ю ні́чо́го та́йного. Та се ще ні́чо́го. Они́ присяга́ють, що оди́н дру́гого ні́ко́ли не поли́шать у злій чи до́брій до́лї, що оди́н дру́гого ратува́ти буде́ в небезпе́ці, хоч би і своїм житє́м; і так аж до сме́рти, хиба́ що опісля́ доброхі́ть розійду́ть ся. А коли́б побрати́ма зра́див, тоді́ ні́хто́ на зра́дника не поди́вить ся, усі́ є́го відцу́рались би.

— То заведі́мо й ми між собо́ю побрати́мство, — ка́же Іва́сь.

— Ми вже й завели́, та оно так, що лише козака́м на побрати́мство присяга́ти, а ми ще хло́пці. Коли́б ми з таки́м пішли́ до пан-отця́, то з нас лю́ди сьмія́ли би ся. Ти се́го ні́де́ не го-

ворй, бо нас уся́ шко́ла на язи́ки возьме́, а се не лицюва́ло би з моїм отама́ньством.

По мі́сяци нау́ки підві́в Андрі́й сво́го у́ченика перед учи́теля до екзаме́ну. Іва́сь був ду́же наля́каний та звору́шений, є́го го́лос тремті́в. Він чита́в ду́же пово́ли, але чита́в до́бре. Учи́тель аж здивува́в ся. Похвали́в обо́х, а Івася́ приста́вив до тих, що вже вмі́ли без нїчи́єї по́мочи прочита́ти.

Андрій Чайковский.

67. Коза́цкий бенке́т.

Лю́та орда́ з Переко́пу
Жене́ в яси́р бі́дні лю́ди;
Пла́чуть та зітха́ють тя́жко:
„Ли́хо-го́ре нам там бу́де!“
Женуть як би ко́ний ста́до,
З ше́рсти арка́н гризе́ ру́ки,
Гризе́ лю́дскі... аж до ко́сти.
Не коне́ць ще то́ї му́ки,
Бо нага́єм злий Тата́рин
З плечи́й ті́ло вирива́є:

„Гей, шайта́ни! гей, ви джа́ври!
У нас гі́рше вас чека́є!
Буде́ш, дїду сивоу́сий,
У степо́ви ста́до па́сти;
А ти, хло́пче карооки́й,
Буде́ш з на́ми ві́вцї кра́сти!...“

Таки́м сло́вом христия́нів
Татарва́ та потїша́ла,
А нага́єм з плечи́й ті́ло
Кава́лками видира́ла...

Днїпро́ стари́й, си́вий ба́тько,
Загра́в, загримі́в вода́ми.
Чи то ві́рли́, чи соко́ли
Там так зби́ли крилонька́ми?
Нї, то пта́ство з Запоро́жа,
З Сїчи-гнїзда́ позлїта́ло,
Переко́пску орду́ ди́ку
Гра́дом-ту́чею напа́ло!
Чи то ви́хри, чи то бу́ря
Там поло́ву так розно́сить?
Чи вовчи́ця там в байра́цї
За вовча́тами голо́сить?
Нї, то сла́ва Запоро́жа
Татари́на в пень руба́є;
Бунчу́к, ганджа́р[1]), лук дов-
[же́зний,
Во́рон-коня́ відбира́є,
„В сла́ву бо́жу!“ — галасу́є,
Пога́н ша́блею руба́є,
Хи́же пта́ство та воро́нє
На бенке́ти зазива́є.

Дїд, дївчи́на, що в нево́лї
Ма́ли ма́рно погиба́ти,
Втя́ли арка́н... помага́ють
Кров невї́рну пролива́ти.
Вра́жа по́гань з жаху́-стра́ху
Розлетї́ла ся по сьвї́тї,
А по степу́ лежа́ть тру́пи
Мов у лї́тї з ма́ку цьвї́ти.

Верта́ють ся нево́льники,
Ра́дим се́рцем поспіша́ють,
Старі́ ду́ми коза́цкії
Степо́м-по́лем віджива́ють.

І. Воробкевич.

[1]) Широкий татарский кинджал.

68. Дніпро́.

Дніпро́ ма́є для украї́ньского наро́да таке́ саме́ значі́нє, як „ма́тушка Во́лґа“ для Москалі́в, Ви́сла для Поля́ків, Рейн для Нїмцїв. Дніпро́ — сьвята́ ріка́ Украї́ни. Нена́че на бо́жество диви́лись на не́ї на́ші пре́дки, ки́ївскі Поля́ни; з вели́кою пошано́ю Русини́ кня́жої доби́, що называ́ли єго́ Славу́тицею; нена́че на ба́тька-корми́теля диви́ли ся на не́го сла́вні на́ші Запоро́жцї. Від вікі́в займа́є Дніпро́ вели́ке стано́вище в наро́дній ду́мі і пі́снї, в пере́казах, байка́х і оповіданях, здавна́ оспі́вують єго́ украї́ньскі пое́ти, почина́ючи невідомим пое́том Сло́ва о по́лку Ігоревім. Наш незабу́тний Тарас Шевче́нко звеличав єго́ нераз у своїх так дороги́х уся́кому Украї́нцеви пи́санях, у всїх новійших украї́ньских письме́нників Дніпро́ явля́є ся одни́м із симво́лів украї́ньского наро́да, єго́ жи́тя, єго́ бува́льщини. Знав Шевче́нко, що роби́в, коли́ вели́в похова́тись на ка́нївских го́рах, „щоб лани́ широкопо́лї і Дніпро́ і кру́чі було́ ви́дно, було́ чу́ти, як реве́ ревучий!“ Бо нїхто́ не в си́лї віддати вражі́нь, що наповня́ють ду́шу сьві́домого просьві́ченого Украї́нця, коли́ з се́го чудо́вого мі́сця гля́не на ве́личну рі́дну

Дніпро

рікý. Скíлько то спóгадів пересýне ся через єгó дýшу і про слáвні хвúлї минýвшини і про теперíшну дóлю Украíни і про єї будýчину.

І не дúво, що Днїпрó заняв такé важнé станóвище в душí Украíнцїв. Бо з ним вя́жуть ся мáйже всї важнíйші подíї історúчного житя́ Украíни. Днїпрó дав пóчин Кúївскій держáві; Днїпрóм ішлá до нас культýра; на Днїпрí розвивáлось козáцтво. А все те чéрез величéзне торговéльне значíнє Днїпрá як велитéньскої комунїкáції, як вигíдного водянóго гостúнця між полýднем і пívночию.

Днїпрó по Вóлзї і Дунаéви є трéтою що до величúн рікóю Европи. Єгó довжúна перехóдить 2.100 км. Днїпрó налéжить до найбíльших рік цїлóго сьвíта і займáє серед них трúйцять другé мíсце. Жерелá Днїпрá лежáть в окóлиці засéленій білорýским нарóдом у пívнічній чáсти середнороси́йскої височúн, недалéко від жерéл Зáхідної Двúни, Вóлги і Нéви.

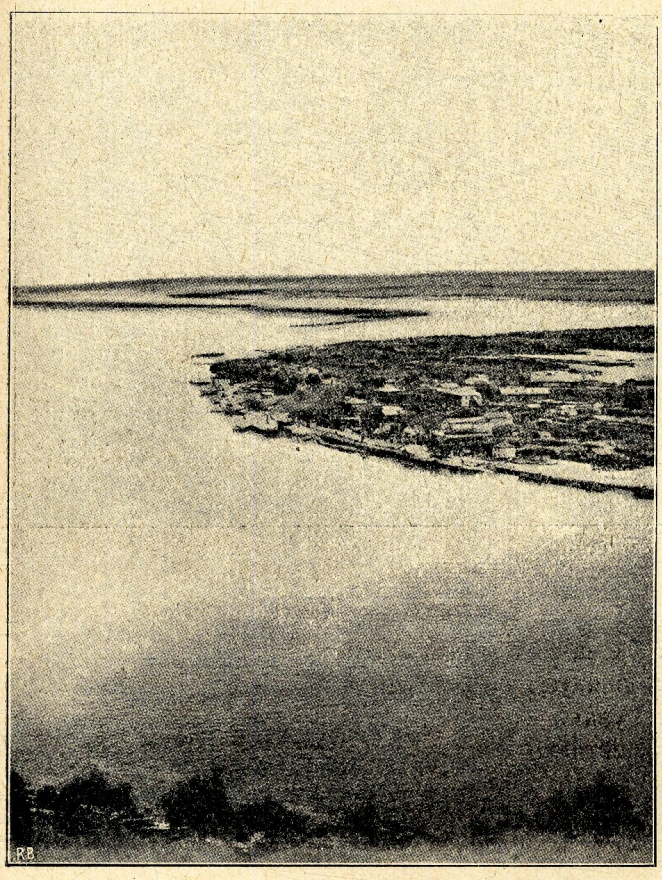

під Києвом.

Зразý Днїпрó дýже малéнький, болотянúм потíчком вє ся серед торфянúх болóт по широ́кій плиткíй долúнї на пívдень. Але скóро ростýть єгó вóди, прийма́ючи відпливи сусíдних болóт і рікá стаé сплáвною для мéнших судéн.

На ди́во га́рний вид Днїпра́ під Ки́євом. Єго́ жере́льні стру́ї, яки́ми тре́ба вважа́ти При́петь, Березѝну, Десну́ і Сож, вже всї зійшли́сь в одно́ русло́ й утвори́ли велика́ньску рі́ку. Сере́дна ширина́ Днїпра́ в тих сто́ронах вино́сить від 600 до 800 м. Та се лиш у малу́ во́ду.

У весняну́ по́вінь рі́ка розлива́є ся на 10 км. і ши́рше; з правого́ висо́кого бе́рега ледви́-ледви́ ви́дно лїси́, що чорнїють дале́ко по дру́гім бо́цї рі́ки. Се нена́че пливу́че мо́ре жовта́вої води́. Тодї всї остро́ви, пісча́ні ла́ви, прибере́жні боло́та і лева́ди щеза́ють під водо́ю, нема́ вже рукаві́в, прото́к, озере́ць, о́хабів.

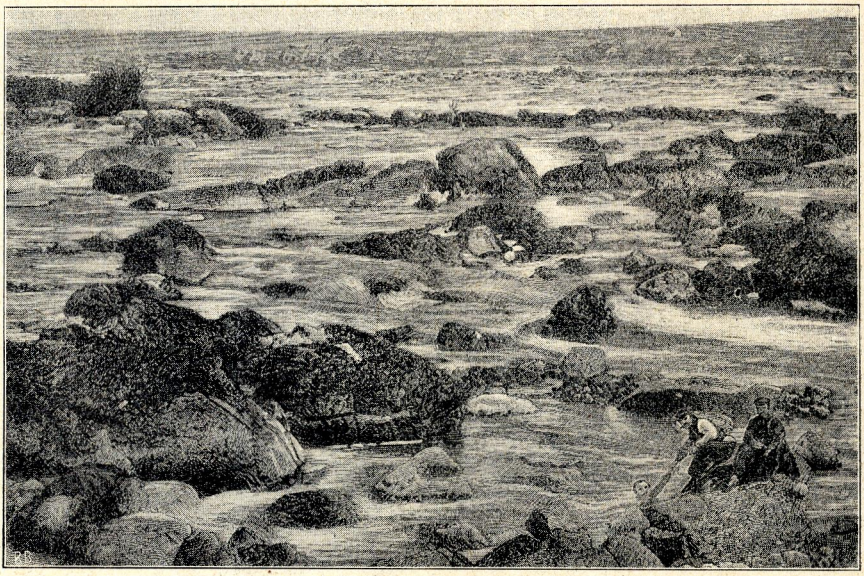

Ненаситецкий поріг.

Доли́нами прито́к захо́дять во́ди Днїпра́ дале́ко в гору́, а коли́ відпливу́ть, оставля́ють по со́бі урожа́йний річни́й глей.

По́венї відбува́ють ся на Днїпрі́ звича́йно ті́лько раз на рік, весно́ю, коли розта́ють снїги́. І то́ю прикме́тою ріжни́ть ся Днїпро́ від Днїстра́, а цїлко́м схо́жий з і́ншими типови́ми рі́ками схі́дної Евро́пи. Лїтом, хоч тодї найбі́льше во́здушних о́падів (се́бто дощу́) буває в о́бласти Днїпра́, нема́ по́вений, бо вода́ всяка́є в зе́млю, розхо́дить ся по ба́гнах і торфяни́х боло́тах, іде на потре́би рости́н тай у вели́кій мі́рі відра́зу знов випаро́вує в повітрє. Нато́мість у зимі́ во́здушні о́пади (в ви́дї снїгу) грома́дять ся і ждуть весни́, з весно́ю та́ють і величе́зна стру́я води́ тече́ в Днїпро́ й єго́ прито́ки, спричиня́ючи по́вени. І коли́сь

були́ сї по́вени ме́нші, та тепер ви́рубано лїси́, що давно́ заде́ржували з весно́ю бога́то во́гкости. Тож тепер по́вени грізнї́йші і страшнї́йші, бо непра́вильні. Звича́йно трева́є по́вінь пі́втора мі́сяця, а вода́ стої́ть найви́сше в полови́нї цьві́тня.

Найбі́льше краси́ й ве́личи в долї́шному бігу́ ріки́, в самі́м руслї́ Днїпра́. Віково́ю робо́тою він ви́жолобив собі́ єго́. Та хоч си́ла єго́ вели́ка, але скала́ тверда́ і тру́дно було́ ріцї́ ви́жолобити її́ рівномі́рно. Длято́го по́вно тут у ріцї́ підво́дних і надво́дних скель, рип та ка́менїв. Об них розбива́є ся вода́ з шу́мом

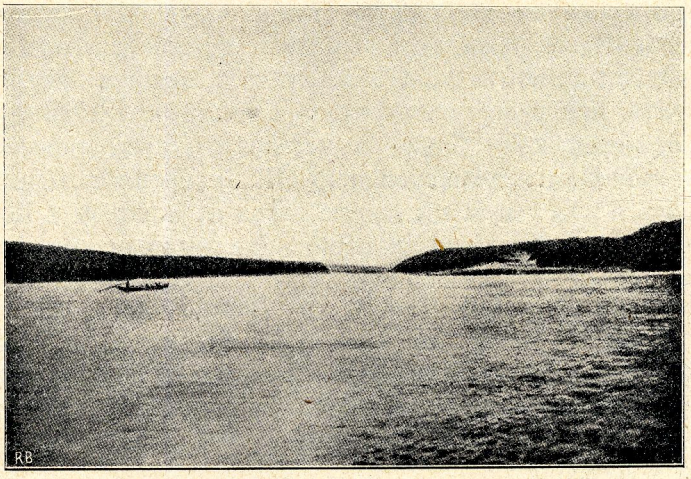

Днїпро випливає з порогів.

і кле́котом і, крутячи́сь скаже́ними ви́рами, виму́лює бездо́нні о́мути. Є тако́ж вели́ка си́ла бі́льших і ме́нших остро́вів з твердо́ї ґранї́тної скали́, що принево́люють ріку́ дїли́тись на рукави́. Попри остро́ви і камі́нє ще вспі́ла собі́ вода́ найти́ гладку́ доро́гу. Але в кільканайцяти мі́сцях Днїпро́ таки́ не міг проложи́ти собі́ рі́вної доро́ги; гряди́ ґранїто́вих скал і каменю́к лягли́ поперек ріки́. Величе́зна ма́са води́ ллє ся з тих камяни́х лав до до́лу. Висо́кі могу́тні хви́лї бють ся бі́лою піно́ю між каменю́ками, нена́чеб хотї́ли розвали́ти скали́сті береги́ й камяні́ ла́ви русла́. Шум і рев води́ чу́ти на́віть у день на кі́лька версто́в. Се Днїпрові́ поро́ги.

Поро́гів не мо́жна зва́ти правди́вими водопа́дами. Спад Днїпра́ (35 м. на 75 км.) мали́й для се́го. Найбі́льший спад води́ у поро́гах 6 центиме́трів на 1 м. Через те ті́лько поме́нші струйки́

води́ між камі́нєм твóрять малéнькі водопáдики, головнá струя́ лиш би́стро летúть запíненими дóвгими пасмáми повéрх лав по похúлій плóщі.

Лі́том у малу́ вóду глубинá рікú на лáвах серéдно ледвú пі́втора мéтра. Але у кóждім порóзї є „козáчі хóди“ — куди́ мóжна провéсти судна́ і плóти. Щоб ще більш улекши́ти плавбу́, у́ряд вели́в у кóждім порóзї прочи́стити і порозса́джувати камі́нє і зробúти сплавні́ каналú для судéн. Але ті каналú мáло помагáють і Днїпрові́ порóги такú й тепéр недосту́пні для бі́льших судéн і пароходів.

Всїх порóгів рахýють тутéшні лоцмáни, потóмки Запорóжців, дéвять, а бі́льших забóр шість. Найбі́льший із порóгів називáє ся Дїд або Ненасúтець. Бі́ла піна́ вкриває єго́ зовсі́м, зі скажéною скóростию летúть вода́ дóлї і скáче з лáви на лáву — а є їх дванáйцять. Бáрка стóгне, скрипúть і тріщúть, але за три хвúлї перелїтáє порі́г, колú тíлько її не вхóпить кáмінь-крутькó або колú не попадé в страшéнний вир Пéкло. Трапля́є ся, що суднó пройдé всї ті небезпéчні мíсця, але зáраз за порóгом є Воронова забóра, пóвна небезпéчних каменюк, де лéгко розбúтись судну́.

Поні́зше Херсóна вливáє ся Днїпрó девятьмá гúрлами в свій лиман. Із тих рамéн тíлько два судохóдні, а лиман весь плиткúй (найбíльша глубинá 6 м.). Днїпрó несé велúку сúлу піскý та нáмулу і помáлу засúпує лиман так, що ледвú при пóмочи машúн, вичéрпуючих нáмул, удаé ся проложúти дорóгу для пароходів у Херсóн.

Днїпрó принóсить Чóрному мóрю що секýнди 2000 кубíчних мéтрів водú. Плáванє по нім спиня́є ся зимóю на украíньскій території тíлько на три мíсяцї. Сплáвний є Днїпрó на простóрі 1.900 кл. нáвіть для бíльших річни́х кораблíв.

Стефан Рудницкий.

69. Порóги.

Гремля́ть, гудýть старí порóги...
Гремля́ть і дзвóнять і ревýть
І хвúлї в скéлї чóрні бють
І лúжуть бóки їх відлóгі.

Як на огнї водá кипúть...
Вивóдять кóла чорториї.
І в чóрні пéльки водянії
Втягáють все, що набіжúть.

Гойдáє хвúля бíлі грúви...
Над нéю нóсять ся чайкú,
В водї шукáючи пожúви,
Летя́ть і скúглять здалекú.

Ось, підгорнýвши бíлі крúла,
Однá торкнýлась до водú,
Зняла́ ся з хвиль... летúть сюдú;
У кíгтях рúбка бéть ся бíла...

Дніпро́ж і сто́гне і шуми́ть...
І все кипи́ть і все бі́жи́ть
Пови́тий мло́ю водяно́ю,
Мов чу́є пе́кло під собо́ю.

І ті́лько ске́лї мовчазні
Стоя́ть гранї́тною стї́но́ю
Над прудкохо́дою водо́ю
І нерухо́мі і сумні́.

За ни́ми со́нце погаса́є
І те́мна тї́нь од них ляга́
І бе́рег мло́ю одяга́...
А Днїпр шуми́ть, не затиха́є.

Шуми́ш ти, Днї́пре, як коли́сь
І на́ші пра́дїди шумі́ли...
А ми — зати́хли, заніміли...

Микола Чернявский.

70. Значі́нє води́ для лю́дского здоро́вля.

Вода́ — се без су́мнїву оди́н із найважнї́йших сере́дників, що уде́ржують і скріпля́ють наш найцїнні́йший скарб, здоро́вл є.

Завдяки́ вели́кому єї розповсю́дненю мо́жна її ма́ти ма́йже все, скі́лько тре́ба та яко́ї тре́ба. Дові́льному і ча́стому ужи́ваню води́ не стоїть на ща́стє нїщо́ на перепо́нї, хиба́ неу́цтво та лї-ни́вство.

Для лю́дского здоро́вля ма́є вода́ значі́нє як на́питок, а тако́ж слу́жить до зо́внїшнього ужи́тку т. є до зми́ваня ски́ри.

На́ша ски́ра ма́є уде́ржувати відпові́дну тї́лови теплоту́ і забезпе́чувати єго́ від змінчи́вих впли́вів окру́женя, го́ловнож впли́вів атмосфери́чних.

Управи́льнюванє теплоти́ лю́дского тї́ла вя́же ся тї́сно з пра́вильним стано́м ски́ри, яко́ї клїти́ни зву́жують ся під впли́вом сту́дени, а розши́рюють ся під впли́вом тепла́. Коли́ хо́чемо бу́ти здоро́ві, му́симо стара́ти ся о те, щоби́ ски́ра була́ вразли́ва на сї зо́внїшні впли́ви. Ушко́дженє се́ї питоме́нности ски́ри мо́же ста́ти ся жерело́м рі́жних неду́г, особли́во перести́уди.

Як ски́ра ма́є відповіда́ти сво́му вели́кому за́вданю і бу́ти до́брим регуля́тором теплоти́ тї́ла, то тре́ба дба́ти передовсї́м про єї чистоту́. Пи́льне пле́канє ски́ри є отже доконе́чною усло́виною здоро́вля. А що пове́рхня ски́ри стика́є ся безнаста́нно з зо́внїшним сьві́том і занечи́щує ся, на́слїдком чо́го проявля́ють ся де́які скірні неду́ги, як чиряки́ — отже пи́льне й пра́вильне бере́женє чистоти́ ски́ри ма́є ду́же вели́ке значі́нє для здоро́вля.

Вре́шті, щоби́ ски́ри занадто не винї́жувати, щоби загартува́ти її, значить ся, щоби́ піднести́ відпо́рність єї про́ти на́глих змін теплоти́, тре́ба без упи́ну заправля́ти клїти́ни на́шої ски́ри

до витрева́лости, виставля́ючи їх на дїланє тепла́ й зи́мна при по́мочи води́.

Се зна́на з до́сьвіду річ, що лю́ди, котрі ча́сто ужива́ють студе́них ку́пелїв або змива́ють зи́мною водо́ю тїло, не ма́ють тако́го на́клону до перести́уди, як ті, що се́го не ро́блять; о́тже тре́ба з то́го вноси́ти, що розу́мне й пра́вильне зми́ванє тїла водо́ю є здоро́вою впра́вою для ски́ри, що гарту́є її і ро́бить відпо́рною проти змінчи́вих впли́вів температу́ри.

Та само́ зо́внїшне ужи́ванє студе́ної води́ не вистарча́є до по́вного загарто́ваня; оно́ лиш скріпля́є гарто́ванє во́здухом. Тож коли́ хо́чемо встерегти́ ся недуг, му́симо узгляднити тако́ж відпові́дну о́дїж, пра́вильний рух на сьвіжім повітрю і розу́мне провітрюванє ха́ти.

Найбі́льше кори́стуємо ся водо́ю при ку́пелях і щоде́нних зми́ванях.

Ко́ждий чолові́к пови́нен змива́ти цїле́ тїло водо́ю що дня за́раз, як тілько вста́не з лїжка. Розуміє ся, що тут мо́жна обми́ти або цїле́ тїло відра́зу і потім обте́рти єго́ або змива́ти поодино́кі єго́ части́ни, а потім обтира́ти. Зми́ваня сї не пови́нні трева́ти до́вго, навпаки́ можли́во коро́тко, разо́м із обти́ранєм не до́вше як 3—5 хвиль.

Зми́ваня тїла найлїпше роби́ти вра́нцї, за́раз як ви́йдемо з лїжка, коли́ ски́ра є ще до́бре те́пла. Але не доко́нче тре́ба трима́ти ся, невільни́чо сеї пори́ і коли́ не ста́не тоді́ часу́, мо́жна зми́ти ся в ко́ждій і́ншій порі́.

Зми́ванє — се найлагіднїйший спо́сіб ужи́ваня води́, а всеж таки́ вистарча́є цїлко́м, щоби́ загартува́ти тїло. По нїм наступа́є реа́кция, яка́ проявля́є ся у то́му, що ски́ра червоні́є й огрива́є ся. Зми́ванє крім то́го очи́щує ве́льми на́шу ски́ру.

Хто не приви́к до зи́мної води́, неха́й зачина́є в теплїйшій порі́ ро́ку, коло полови́ни мая́, змива́ти тїло що день ра́но або ра́но й ве́чер.

Найле́кше приви́кнути до зага́льного зми́ваня тїла в той спо́сіб, що через кілька пе́рших днїв ро́бить ся тілько зми́ваня о́дно́ї ча́сти, на пр. рук, потім груди́й і ши́ї, а вре́штї цїло́го тїла. Притім пови́нно ся ужива́ти зразу́ води́ то́ї теплоти́, що повітре в комна́тї (16°—18° R), і тілько пома́лу, навика́ючи посте́пенно до зи́мна, послу́гувати ся водо́ю щора́з студенїйшою,

аж наре́штї дійде́ ся до сьвіжої води́ з водопро́воду, крини́цї або жерела́.

Для ча́стий тїла так дуже ви́ставлених на занечи́щенє, як лице́ й ру́ки, не ви́старчить само́ зми́ванє водо́ю: по́біч не́ї тре́ба ко́нче ужива́ти ми́ла, що очи́щує скі́ру не тїлько з бру́ду, але й скірно́го ло́ю, який розпуска́є ся в воді́ під впли́вом дїланя ми́ла. Але щоби́ забезпе́чити ся перед запа́ленєм скі́ри, тре́ба ми́ло змива́ти до чи́ста і сполоку́вати чи́стою водо́ю, найлїпше перева́реною. Час до часу́ тре́ба зми́ти лице́ і ру́ки те́плою водо́ю, яка́ лїпше очи́щує скі́ру нїж зи́мна вода́.

Так са́мо тре́ба пра́вильно змива́ти го́лову, бо скі́ра голови́ видїлює бога́то то́вщу і по́ту, а сї ви́дїлини розкладаю́ть ся на голові́ на́слїдком то́го, що кри́є їх звича́йно гру́бша верства́ воло́ся. Го́лову мо́жна змива́ти ра́но по́біч щитко́ваня і че́саня воло́ся, або ще лїпше ве́чером, щоби забезпе́чити ся перед пересту́дою.

До митя́ голови́ надає ся найлїпше вода́ з ми́лом, а до сполоканя чи́ста вода́ зразу лїтна́, потім зимнїйша. За́раз після змитя́ голови́ тре́ба воло́сє осуши́ти, бо оно́, як до́брий провідни́к тепла́, мо́же спричини́ти пересту́ду. Але і тут після частїйших зми́вань голови́ зи́мною водо́ю запримі́чено де́яку відпо́рність скі́ри і ме́ншу вразли́вість єї на атмосфери́чні впли́ви.

Др. Герман Рідер.

71. Чу́бова реду́та.

Чу́бова осе́ля була́ знатна́ чотироку́тна реду́та[1]) недале́ко рікй Бо́га. Звідсїля́ зори́ли за буджа́цкою ордо́ю. З трох сторі́н око́лювали осе́лю висо́кі земе́льні вали́, поро́слі цїлі́ від до́лу до вершка́ густо́ю терни́ною та ди́кою ро́жею. Від се́го ті вали́ виглядали́ від степу́ на́че висо́кий яки́йсь лїс. За вала́ми глубо́кий рів, а в не́му на днї повби́вані пря́мо о́стро-закі́нчені дубо́ві коли́. Хто туди́ попа́в, то неперемі́нно[2]) застроми́всь на шпи́цю[3]). Четве́рта сторона́ реду́ти, та, що від пі́вночи, притика́ла до густо́го вели́кого лїса. В реду́ту вело́ дво́є воріт від схо́ду і за́ходу со́нця. Воро́та дубо́ві відчиня́ли ся з гори́ в низ так, що кла́лись півперек рова́ і були́ відра́зу і мо́стом та ще й з поручем.

---

[1]) редута — військова оборонна оселя, твердиня. [2]) напевно. [3]) острий кіл.

Лїсом у редуту нїяк не можна було дістатись. Зараз з краю була велика гуща, а в нїй стілько вовчих ям та ровів, що не дійдеш живий. Тут стояла пасїка сотника Чуба. Від краю лїса до хати було трохи подальше і, заки би сю просторонь хто перейшов, погиб би напевно від кулї. Щоб у тій части лїса оберегти неповинних людий від неминучої смерти, понаставлювано тут на осторогу на патиках повно черепів із татарских голов, значить: не заходь сюди, бо тут смерть.

Між валами було просторо. Попід валами в землї стояли будівлї на всяку потребу: стодоли на хлїб і сїно, стайнї, клунї, возівнї, погреби — одним словом, було де розложити ся по господарски.

На серединї стояла хата, широка, приземиста мов якась велика черепаха. Зперед у півдня широкий ганок, звідки йшли двері в широкі сїни. На лїво двері до сотника, на право до куреня. Сотникова половина була дубова. З комори, що була в другій половинї сїний і треба було до неї заходити зі спальнї сотника, йшли двері під землю до льоху. Нїхто сего не знав крім сотника та его вірного товариша осаула Касияна.

У тім льоху були крити двері в печеру, якою можна було вийти геть далеко посеред лїса.

Усе те придумав сотник Іван Чуб, що сидїв тут більш трийцяти лїт. Він зорив за ордою, знав усї татарські хитрощі та, щоб мати людий під рукою, він заснував тут козацку школу, яка стала славна на цїлу околицю. Збігали ся сюди молоді парубки вчитись козацкого военного ремесла. Вже вивчених висилав що року на Запороже. Хто був вписаний на сотникову „цидулку“, того приймали на Сїчи, не як новика, але як справжнього козака.

Сотник був гордий на свою редуту, над якою працював стілько лїт безупинно, щоб її зробити нездобутою. На те не жалїв він нїчого. Спроваджував найлїпшу збрую, мав кілька гармат, довголї олова і пороху. Припасів стілько, що міг видержати хочби і довшу облогу.

Поза редутою в степу сїяв сотник хлїб і випасав рогатий скот та кабани. В лїсї було богато всякого звіря. За рибою посилав до недалекого Бога.

В редутї держав звичайно сто або й більш козакїв. Тут був заведений строгий военний порядок та взірцевий послух. Бродяг та неробів сотник гонив геть. Бувало тут кілька десяткїв

това́ришів ста́рших, звича́йно сїчови́х бра́тчиків, для нау́ки моло́дших.

Цїли́м сим господа́рством пра́вив стари́й со́тників прия́тель, осаву́л Касия́н Нето́ма. Се бу́в стари́й дїдуга́н, висо́кий та сухи́й, з огорі́лим від со́нця лице́м. Подоба́в на ву́джену козя́тину. Він був непривї́тний та о́стрий для і́нших. Хто провини́в ся зане́дбанєм своє́ї пови́нности, то не прости́в тако́му, а кара́в болю́чо. За́єдно на дру́гих воркотї́в. За те в похо́дї не було́ над не́го. Хи́трий мов лиси́ця, відва́жний мов чорт, за дру́гого дав би себе́ в ку́снї поруба́ти. На не́го здав ся со́тник у всьо́му і нера́з му́сїв ви́слухати від не́го до́брого „отченашу́“ за те, що молоди́м потура́є і во́зить ся з ни́ми мов ба́ба. Та со́тник вибача́в є́му, зна́ючи, яке́ в Касия́на до́бре, справедли́ве се́рце. Касия́н назнача́в, кому́ йти па́сти ско́т або ко́нї, кому́ ора́ти, визнача́в ро́зїзди і поготі́вля в реду́тї, розставля́в сторо́жу на вала́х. Усю́ди було́ є́го по́вно, нїщо́ не уйшло́ є́го ува́ги.

Від мі́сяця ма́рта ко́ждого ро́ку тре́ба було́ пи́льно зори́ти за ордо́ю. Се як раз була́ пора́, коли́ орда́ набіга́ла на Украї́ну. Таки́х реду́т було́ на Украї́нї по́вно. Як тілько зазори́ли орду́, запа́лювали бочки́ зі смоло́ю і таки́м спо́собом дава́ли зна́ти хрещє́ному ми́рови про небезпе́ку.

До сто́рожі ужи́вано в Чу́бовій реду́тї ше соба́к, які зда́лека занюхували во́рога і дава́ли про не́го зна́ти га́вканєм і витє́м.

В реду́тї жи́ло ся всїм до́бре. Нїхто́ не був тут нї голо́ден нї го́лий. Сам со́тник був люди́на з до́брим се́рцем, для ко́ждого присту́пний, балаку́чий та весе́лий. Він хотїв, щоб ко́ждому жи́ло ся до́бре та весе́ло. За те осаву́л Касия́н нїко́ли не за́сьмія́в ся — був усе́ сувори́й, насу́плений. Здава́лось, що сей чолові́к не вагува́в сяб відруба́ти собі ру́ку не скриви́вшись. Козаки́ уважа́ли є́го за характе́рника, яко́го нї ку́ля нї зелїзо не бере́ ся.

Андрій Чайковский.

72. Коза́к вибира́є ся в похі́д.

— „Соколо́ньку-си́нку! Вчини́ мою́ во́лю,
Прода́й коня́ ворonóго, верни́ ся до до́му!“
— „Соколи́хо-ма́ти! Не хо́чу прода́ти.
Мо́му ко́ню ворonóму тре́ба сїнця́ да́ти“.
— „Соколо́ньку-си́нку! Хто буде́ роби́ти?
Риб нам не лови́ти, нїчо́го нам їсти,
Вже прийде́ть ся менї́, си́ну, го́лодом сидї́ти“.
— „Соколи́хо-ма́ти, пусти́ погуля́ти!

Буду́ гуля́ть попере́ду, до́леньки шука́ти".
— „Соколо́ньку-си́нку! Хиба́ж тепер вре́мя?"
— „Вре́мя, ма́ти, вре́мя! Орлу раз то вре́мя"!
Ой, привезу́ тобі́, ма́мо, ці́лі три жупа́ни
Та щоб були́ ті жупа́ни серебро́м прото́кані.
Ой, між ни́ми оди́н жупа́н із само́го ха́на,
Ой, добю́ ся я до не́го, зло́го бусурма́на!
Ой, проща́й же, ма́мо, проща́й до моро́зів,
Привезу́ я худобо́ньки тобі́ де́сять во́зів".

Народня пісня.

73. Марш Сагайда́чного.

Невідо́мі стру́ни задзвеніли і здрігну́ло ся від їх го́лосу моє се́рце. Ба́чу — широ́кий, ві́льний степ, а да́лі си́ній лі́с. Золоті́ стру́ни пові́тря дріжа́ть понад мгли́стим обрі́єм. На горі́ женці́ жнуть жи́то.

Поки́рно па́дає під їх серпа́ми золоте́ коло́сє. Задово́лене їх се́рце... і ті́лько і́ноді прокида́єть ся турбо́та: коли́б не наско́чили Тата́ри чи Воло́хи і не ви́рвали в них то́го зо́лота і не пусти́ли його́ під си́нє горя́че не́бо черво́ними, хвиля́стими стовпа́ми ди́му.

І озира́ють ся же́нці навко́ло. І ба́чать: іде́ попід горо́ю ві́йско. Немо́в ма́ком поняла́сь уся́ доли́на. Вили́скують на со́нці сталеві́ спи́си і золота́ збру́я. Тупотя́ть баскі́ ко́ні...

Пройшла́ одна́ части́на ві́йска, іде́ дру́га. Попере́ду і́де гетьма́н. Його́ соколи́ні о́чи прони́зують далечі́нь, а в зуба́х ку́рить ся лю́лька-буру́лька... І ма́ють у пові́трі бунчу́к і корогви́, сурмля́ть сурмачі́ і гуду́ть бу́бни, цимба́ли і розсте́лює ся - розроста́єть ся вільна́ широ́ка пі́сня вільно́го наро́ду:

Ой, на го́рі там же́нці жнуть,
А попід горо́ю,
Попід зелено́ю,
Козаки́ йдуть!...

Попере́ду Дорошенко, —
Веде́ своє́ ві́йско,
Ві́йско запоро́жске,
Хорошенько.

А поза ним Сагайда́чний,
Що проміня́в жі́нку
За тютю́н та лю́льку
Необа́чний.

Їде стари́й гетьма́н і гра́є ві́тер його́ до́вгою бородо́ю. І ди́влять ся же́нці і пита́ють самі́ себе: Куди́ він веде́ ві́йско? У яки́й потре́бі загуду́ть самопа́ли, затріща́ть спи́си і упю́ть шаблі́ черво́ного вина́ крива́вими уста́ми? На яко́му по́лі положа́ть свої́

го́лови оті́ завзя́ті лю́ди? А вони́ їх му́сять положи́ти. Тепе́р таки́й непе́вний час, такі́ тепе́р наста́ли скрізь страшні́ поді́ї... А у них же є і старі́ не́ньки і жінки́ чорнобро́ві... Невже́ їм не жа́лко їх кида́ти?

І стиска́єть ся їх се́рце вели́ким жале́м і гука́ють вони́, ні́би жарту́ючи:

Оберни́ ся Сагайда́чний!
Возьми́ свою́ жі́нку,
Відда́й тютю́н, лю́льку,
Необа́чний!

Петро Конашевич Сагайдачний.

Погля́не на них гетьма́н і усьміха́ють ся у нього́ глибо́ко-глибо́ко ті́лько самі́ о́чи соколи́ні: Ех, ви, гречкосі́ї, прикува́ли ви свої́ ду́ші до рілі́, до плу́га і ні́чо́го ви не розумі́єте!

— А хтож добува́ти ме до́лю рі́дному краєви, хто дасть йому́ си́ли ви́битись із неволі́, хто поло́жить за нього́, коли́ потрі́бно буде́, свої́ го́лови?... Не розумі́єте ви то́го. Жа́лко і нам ма́терий старе́ньких і дїточо́к дрібне́ньких та кли́че нас від них і́нша, ви́сша пови́нність і му́симо ми на ні́й зложи́ти го́лови свої́.

І оповива́є се́рце гетьма́на жаль, коли́ він зга́дує свою́ жі́нку і дїто́к... Але перемага́є він себе́ і ве́село гука́є:

Мені́ з жі́нков не вози́ть ся!...
А тютю́н та лю́лька
Казаку́ в похо́дї
Знадоби́ть ся!

І сурмля́ть су́рми, гуду́ть бу́бни, тупотя́ть ко́ні, брязчи́ть збру́я і ма́ють черво́ні корогви́. Іде́ ві́йско, іде́ запоро́жске на вели́ку, страшну́ потре́бу.

Ди́влять ся у слїд йому́ женцї... Су́мно поник старо́ю голово́ю стари́й ба́тько; журли́во схили́вши на доло́ню го́лову, ди́вить ся стара́ не́нька; уся́ аж тріпо́че струнка́, як молода́ топо́ля, чорнобро́ва дочка́; і ки́нувши серп на стерню побі́г у слїд за ві́йском з тремтя́чим се́рцем, з пала́ючими очи́ма молоди́й син...

Не біжи́, не наздоженеш!

Уже́ ві́йско наближа́єть ся до те́много лїса і потопа́є в нього́му. І греми́ть у лїсї могу́тня пі́сня запоро́жска:

Гей, хто в лїсї — озови́ ся!
Та ви́крешем огню́,
Та заку́рим лю́льку —
Не жури́ ся.

Не жури́ ся!.. Неха́й гречкосї́ї о́брють лани́, неха́й крамарі́ сидя́ть по своїх крамни́цях, а ми... ми поло́жимо, коли́ буде́ тре́ба, буйні́ го́лови за свій рі́дний край, за його́ до́лю!...

Микола Чернявский.

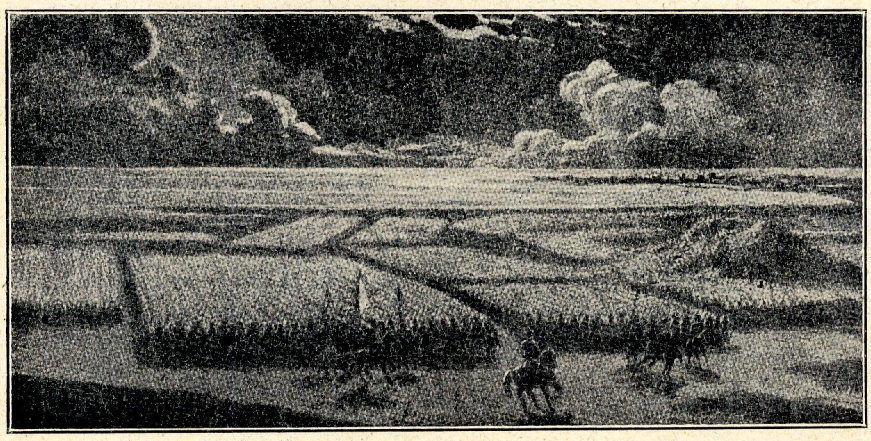

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ. ім. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ

74. Ви́бір гетьма́на.

У неді́леньку у сьвятую́,
В досьвітную годи́ну
У сла́вному-преспа́вному
Мі́стї Чигири́нї
Задзвони́ли в усї́ дзво́ни,
З гарма́ти стріля́ли,
Превеле́бную грома́ду
До-ку́пи скрика́ли.

Зі сьвяти́ми корогва́ми
Та з пречи́стими образа́ми
Наро́д з попа́ми
З усі́х церко́в на го́ру йде,
Мов та бо́жа бжола́ гуде́.
З монастиря́ сьвято́го,
У зо́лотї аж ся́є,
Сам архимандри́т вихожа́є,
Ака́фист чита́є,
Покло́ни поклада́є.

Пова́жно та ти́хо
У ра́ннюю по́ру
На висо́ку го́ру
Сходи́лись полко́вники
І ві́йско, як мо́ре,
З знамена́ми, з бунчука́ми
З лу́гу виступа́ло,
Та на тру́бах вигра́вало
І на го́рі ра́зом ста́ло.

Замо́вкли гарма́ти,
Оні́мі́ли дзво́ни
І грома́да покла́дає
Земнії́ покло́ни.
Моле́бствіє архимандри́т
Сам на горі́ пра́вить,
Сьвято́го Бо́га про́сить, хва-
[лить,
Щоб дав їм му́дрости дозна́ти,
Гетьма́на до́брого обра́ти.
І одногла́сне-односта́йне
Грома́да ви́брала гетьма́на,
Преспа́вного Лободу́ Іва́на,
Ли́царя старо́го,
Бра́та війсково́го.

У тру́би затруби́ли,
У дзво́ни задзвони́ли,
Вда́рили з гарма́ти,
Знамена́ми, бунчука́ми
Гетьма́на укри́ли.
Гетьма́н стари́й рида́є,
До Бо́га ру́ки здійма́є.
Три покло́ни покла́дає
Вели́кій грома́дї,
І мов дзво́ном дзво́нить,
Гово́рить:

Спаси́бі вам, пано́ве моло́дцї,
Преспа́внії Запоро́жцї
За честь, за сла́ву, за пова́гу,
Що ви менї́ учини́ли!
А щеб кра́сше ви зроби́ли
Якби за́мість старо́го
Та обра́ли молодо́го,
Завзя́того моло́дця,
Преспа́вного Запоро́жця
Павла́ Кравче́нка Наliва́йка.
Я стар чолові́к не здужаю
[вста́ти,
Буду́ йому́ пора́ду дава́ти,
По ба́тьківски научи́ти.
Тепе́р прелю́тая годи́на
На на́шій спа́вній Украї́нї:
Не менї́ тепе́р старо́му
Була́ву носи́ти...
Неха́й но́сить Наliва́йко
Козака́м на сла́ву.

Грома́да чме́лем загула́.
У дзво́ни задзвони́ли

Гарма́та заревла́
І бунчука́ми вкри́ли

Преслáвного Запорóжця
Павла́ Кравчéнка Наливáйка.

Тарас Шевченко.

75. Герцоґовúнка.

За два днї до бúтви коло Боботóвого кладóвища до командáнта Маркá прийшóв молоденький хлóпець-герцоґовúнець. З вúду дýже молодúй, не бíльше шiснáйцяти лїт, а при тім незвичáйно гáрний як образóк: довóлї висóкого рóсту, хоч не дýже плечúстий, з бíлим румя́ним лицéм як снїг окрóплений крóвю і з чóрними як ýголь очúма. Дóвге тéмне волóсє спадáло у нéго на лоб мáйже до самúх очúй, а з зáду спускáлось до плечúй. Звíльна встидлúво підíйшóв він до командáнта Маркá і поцíлувáв єгó в рýку.

— Звíдки ти, пáрню? — питáє командáнт, а сам не мóже відвéсти від нéго очúй: так він ємý подóбав ся.

— Із Невесíня.

— Як тебé зовýть?

— Станкó.

— А чий ти?

— Ранковичíв.

Командáнт Маркó погля́нув на свої вýси та раз-два-три удáрив нóсиком чóбота об зéмлю, немóв над чим роздýмував.

— Пощóж ти прийшóв? — запитáв він по довóлї дóвгім роздýмуваню.

— Прийшóв воювáти.

Командáнт кúвнув головóю, немóв би казáв: „я так і дýмав“ і знов удáрив ногóю об зéмлю.

— Ну, мабýть ти ще дýже молодúй, — сказáв він по застанóві і з прúтиском на кóждім слóві.

— Невжéто стоїть на перешкóдї? — запитáв молодéць і опустúв óчи.

— А вжеж, справдї стоїть на перешкóдї, — відповíв командáнт. — Тобí от тепéр здаé ся, що то лéгко борóти ся, проливáти кров; а то не так, ти помиля́єш ся. Всї молоденькі пáрнї, як ти, дýже боязлúві і трусли́ві. Колú йдуть на війнý, здаé ся тобí, що немá лютíйших від них, а колú роздадýть ся пéрші вúстріли орýжя, онú зáраз блíднíють, ховáють ся і втíкáють.

— Я не з такúх, — сказáв молодéць.

— Як? чомýж би ти мав бýти лíпший від íнших?

— Я не втечý і не сховáю ся, хóчби прийшлó ся погибáти... Не бóю ся орýжя... Ти тíлько приймú мене́ до дружúни, а тодí побáчиш.

Марко́ знов заду́мав ся, пото́м підня́в го́лову і погля́нув хло́пцеви про́сто в о́чи.

— Ну, гара́зд... Я прийму́ тебе́... Але я гото́в спра́вдї закла́дати ся, що ти пе́рший утече́ш з по́ля боротьби́... Зна́ю я вас, до́бре зна́ю... Та най буде́ по твому́! Тепе́р ти наш, іди́ до дружи́ни... Шко́ди не буде́: а нас все таки́ о одно́го бі́льше.

Молоде́ць знов підійшо́в до команда́нта і поцїлува́в єго́ в ру́ку, а той погла́див єго по голові і процїди́в крізь зу́би: „Бува́й здоро́в“. Відта́к віддав єго́ в опі́ку това́ришам, що прия́ли єго́ як бра́та. Так звича́йно буває у Герцоговинців.

* * *

По жорсто́кій, запе́клій боротьбі і різани́ні коло Бобото́вого кладо́вища, зібра́ли ся дружи́нники доко́ла команда́нта. Провіря́ли, чи всї на пере́дї, чи всї здоро́ві. Команда́нт стоя́в по середи́ні, розпи́тував ко́ждого, дові́дував ся, а дружи́нники тим ча́сом ти́хо перегово́рювали ся, перекли́кувались поміж собо́ю.

Підійшо́в ще оди́н молоде́ць.

— А де наш Станко́? — запита́в він.

Всї замо́вкли, перегля́нулись, ста́ли розгляда́ти ся довко́ла... — Станка́ нїде́ не ви́дко́.

— Нема́ єго́ тут...

Команда́нт здивува́в ся. Він не хотїв ві́рити, що нема́ Станка́... Про єго́ вте́чу не могло́ бу́ти й ми́сли тому́, що команда́нт ба́чив своїми вла́сними очи́ма, як він би́в ся, немо́в би юна́к ви́пробований в десяти́ бо́ях... а про смерть єго́ він не хотїв або кра́сше боя́в ся або не сьмів на́віть поду́мати; за два днї він так привяза́в ся до Станка́, немо́в би то єго́ свояк, рі́дний син.

— Що з ним ста́ло ся?... — запита́в він окружа́ючих єго́ хло́пців яки́мсь глухи́м химе́рним го́лосом.

— Не зна́ємо, — відпові́ли єму́.

Команда́нт затисну́в зу́би.

— Найдїть менї єго́! — кри́кнув він. — Найдїть за́раз живо́го або мертво́го... Хто зна́є, мо́же бу́ти, що він де заде́ржав ся, спізни́в ся? Шука́йте єго́...

Дружи́нники послу́хали команда́нта і розси́пали ся на всї сто́рони. Переходи́ли від одно́го тру́па до дру́гого, мо́же де

знайдýть Станкá між убúтими? Заглядáли по корчáх, чи не знайдýть єгó там, але все надáрмо.

Тим чáсом кількóх дружúнників пішлó по вóду і найшлú Станкá коло ручаю. Він був блїдúй як полотнó, з зáмкненими очúма, з отвóреними устáми. Волóсє булó розкýдлане, помíшане, розсúпане на окервáвленій травí і на нїм запéкла ся кров.

— Мертвúй, — сказáв хтось, що оглядáв Станкá.

Підійшлú й íнші і стáли єгó оглядáти.

— Нї, дúхає, їй Бóгу, ще дúхає! — крúкнув пéрший.

Досúть булó сих слів... Інші побíгли до ручаю, принéсли водú, стáли опрúскувати й умивáти ємý лицé. Трóхи згóдом показáв ся на щóках нїжний румя́нець... Дружúна ще бíльше припáла до нéго, а він вкінцú повóли отворúв óчи... В пéршу мить він не пізнавáв, де він, як найшóв ся тут, що з ним рóблять і знов замкнýв óчи... Відтáк відомкнýв і слабúм-преслабúм гóлосом попросúв:

— Водú.

— Зáраз! — відозвáли ся дружúнники і дáли ємý небогáто водú. Відтáк осторóжно підня́ли єгó і віднéсли до командáнта.

Командáнт скрúкнув з рáдости, як побáчив Станкá, але в ту мить нахмýрив ся — рáна показáла ся ємý дýже страшнóю.

— Внесíть єгó в якунебýдь хáту, а я пришлю́ лїкаря́.

Дружúна послýхала і віднéсли рáненого до найблúзшої хáти.

* * *

Колú прийшóв лїкáр, Станкó вже зовсíм прийшóв до пáмяти і лежáв спокíйно, не стогнáв і не óхав, як то звичáйно рóблять молодí рáнені. Лїкáр зáраз підійшóв до нéго і хотíв розіпня́ти камізóльку, щобú огля́нути рáну на грýди. Але Станкó не давáв діткнýти ся до грудúй, рішýчо противлячú ся тóму. Лїкáр з початкý просúв, та потím, як побáчив, що прóсьби дарéмні, він насúльно ухóпив за камізóльку і розіпня́в íї.

І в мить він побáчив... бíлі, дївочі грýди...

Лїкáр остовпíв з пóдиву, а Станкó цілúй почервонíв і соромлúво відвернýв гóлову в бік...

— Ти... жéнщина... — промóвив лїкáр не схаменýвши ся ще з тóго дúва.

— Так, — тúхо відповíла онá.

— Зáмужна?

— Дívчина.

— А як тебе́ зову́ть?

— Ста́на.

Лїка́р огля́нув ра́ну, обми́в, наложи́в о́бвязку, а відта́к сїв перед Ста́ною і з по́дивом став її огляда́ти. А она́ не сьмі́ла підня́ти очи́й і все гляді́ла на бік.

Вкінци́ лїкаре́ви надоїло те мо́вчанє (він взагалї нїко́ли не вмів мовча́ти) та й він став посте́пенно допи́тувати ся:

— Чому́ ти пішла́ на війну́?

— Так, — відповіла она́.

— Не мо́же бу́ти, шоби́ „так...“ Чому́ і́нші жінки́ не ро́блять то́го? Тут щось не так... Мо́же бу́ти ти чия́сь су́джена і пішла́ разо́м з ним на війну́.

— Нї.

— То з бра́том?

Она́ почервонїла ще бі́льше як перше і ти́хо прошепта́ла:

— Нї.

Лїка́р нале́жав до тих люди́й, що не вдоволя́ють ся поді́бними ві́дповідями. Єму́ хотїлось дові́дати ся про все від початку́ до кінця́, бо він ба́чив, що тут кри́є ся яка́сь „істо́рия,“ як то він ду́же люби́в говори́ти про такі́ події. Тепе́р він уже́ нїя́к не міг заспокоїти своє́ї цїка́вости, все випи́тував дївчину, вгово́рював її призна́ти ся перед ним, кляв ся не́бом і земле́ю, що нїхто́ про се не дові́дає ся, хоч сам був перекона́ний, що не змо́же зде́ржати присяги.

* * *

Ста́на вкінци́ увірила єму́ і ти́хим го́лосом ста́ла оповіда́ти:

В на́шім селї є до три́йцять хат і з ко́ждої ха́ти на боротьбу́ з Ту́рками ви́йшло по дво́є-тро́є люди́й. А з котро́ї ха́ти пе пішо́в нїхто́ на війну́, то ка́жуть, що она́ прокля́та Бо́гом, що в нїй жию́ть лю́ди з „поколїня Бранко́вича“[1]).

Так було́ й з на́шою ха́тою.

В ме́не є брат не бога́то ста́рший від ме́не, єму́ два́йцять лїт — але Бог єго́ зна́є, яки́йсь він нї до чо́го і полохли́вий як за́яць. Він бої́ть ся на́віть поду́мати про війну́, а щож каза́ти, щоб він ішо́в на війну́... Говори́ла єму́ ма́ти, говори́ла і я, щоби́ він не відбива́в ся від і́нших хло́пців, але він і слу́хати не хотїв.

— Не хо́чу, — ка́же, — пролива́ти кро́ви!... Обійду́ть ся там і без ме́не. Не хо́чу вбива́ти нїко́го.

І так за ко́ждим ра́зом.

---

[1]) зрадника, що зрадив Сербів в бою на Косовім поли в 1389 р.

Зра́зу ми єго́ переко́нували, відта́к переста́ли. А тим ча́сом в селї́ пішла́ про на́шу ха́ту пога́на по́говірка: одні́ се, дру́гі те, а всї пога́но говори́ли.

Раз ра́но пішла́ я на робо́ту. Доганя́ють мене́ чоти́ри дї́вчинї з до́му Бу́мбіча та Рецатіци. Я поздорови́ла ся з ни́ми: „добри́йдень!“ А они́ на́віть не гля́нули на ме́не.

— Щож то ви? — пита́ю ся.

— Нїчо́го... Не хо́чемо говори́ти з тобо́ю. Ти від „Бранко́вичевої лози́“, тому́, що твій брат не пішо́в на війну́ з і́ншими моло́дцями.

Менї́ потемнї́ло в оча́х. Менї́ здава́ло ся, що мене́ обілля́ли горя́чою водо́ю, а я ма́ло що не зімлї́ла... Коли́ж они́ відійшли́ тро́хи, я утя́ла косу́ і полетї́ла до до́му... Влетї́ла у свою́ кімна́ту і запла́кала... До́вго я рида́ла і сама́ не зна́ю, як до́вго; але після то́го ста́ло менї́ ле́кше... Вста́ла і поча́ла ду́мати, що менї́ тепе́р роби́ти. Атже то не жарт, коли́ знесла́влюють на́шу ха́ту, назива́ючи нас сяки́ми і таки́ми... Не було́ нїко́ли в на́шім ро́дї Бранко́вичів, а тепер ось гово́рять... Менї́ ста́ло так тя́жко, що сльо́зи по нево́лї знов потекли́ з очи́й.

Не до́вго ду́маючи, сказа́ла я до се́бе: піду́ я на війну́... Не хо́чу, щоби́ про на́шу роди́ну пішла́ пога́на сла́ва, хо́ч би прийшло́ ся менї́ заги́нути.

І за́раз убра́лась я в бра́тову сьвято́чну оде́жу і ве́чером прийшла́ сюди́.

От і всьо.

* * *

Ста́ну очиви́дячки втоми́ло се опові́данє, під коне́ць го́лос осла́б так, що ледви́ мо́жна було́ розібра́ти її́ слова́. Лїка́р з отво́реними з по́диву уста́ми не то що з напру́женєм слу́хав, але про́сто погло́чував ко́жде єї́ сло́во. Очи єго́ сия́ли і він ті́лько кива́в голово́ю, додаючи́ і́нодї „сла́вно“, „молоде́ць“.

В душі́ він покля́в ся піклува́ти ся і дба́ти про не́ї мов про рі́дну доньку́.

Светозор Чорович.

76. Тата́рский на́пад.

I.

Зажури́лась Украї́на, що нїгде́ прожи́ти:
Гей, ви́топтала орда́ кі́ньми мале́нькії дї́ти,
Ой, мале́ньких ви́топтала, вели́ких забра́ла,
Наза́д ру́ки постяга́ла, під ха́на погна́ла.

II.

За рі́чкою огні́ горя́ть,
Там Тата́ри поло́н ді́лять.
Село́ на́ше запали́ли,
І бога́тство розграби́ли,
Стару́ не́ньку заруба́ли
А миле́ньку в поло́н взя́ли.

А в доли́ні бу́бни гуду́ть,
Бо на зарі́з люди́й веду́ть:
Коло ши́ї арка́н вє́ть ся.
А по нога́х ланцу́х бє́ть ся,
А я бі́дний з дї́точка́ми
Піду́ лї́сом стежечка́ми.

Народня пісня.

77. Весна́.

Весна́ прийшла́; на си́ньому Дуна́ю
Сплеска́ла лебеди́ними крильми́,
Дуну́ла те́плим по́дихом по кра́ю,
Злома́ла мо́сти ледові́ зими́,
Підсні́жники збуди́ла в го́лім га́ю
І жа́йворонки ви́вела з тюрми́.
І на Бески́д нагна́ла хма́ри си́ні,
Й пусти́ла мглу на пі́вніч по краї́ні.

Махну́ла раз роже́вою руко́ю —
На рі́ках трі́сла кри́га і сплила́;
Махну́ла знов намі́ткою тонко́ю,
Й землї́ плодю́ща си́ла ожила́,
І те́плий ві́тер пі́снею дзвінко́ю
Загомонї́в над стрі́хами села́,
Над ве́жами і му́рами й церква́ми
І в лї́сї ляг спочи́ти під вершка́ми.

Таємна дрож прохо́дить по приро́ді,
Дожи́данка воскре́сних, сьві́тлих днїв;
Поглу́блюєсь лазу́р у небозво́ді,
Круг со́няшний теплї́йше заяснї́в;
Рожева́ за́грава гори́ть на схо́ді,
І лї́с безли́стий на́че потемнї́в,
Не сто́гне вже, лиш мельоди́йно гра́є,
Базька́ми ло́зи й і́ви прибира́є.

Іван Франко.

78. Коза́цкий чу́ра.

Запоро́жці, як підмо́влять було́ до се́бе на Сїч яко́го хло́пця з Гетьма́нщини, то пе́рше про́бують, чи годи́ть ся буть Запоро́жцем. Ото звеля́ть є́му вари́ти ка́шу:

— Глядúж, варú так, щоб і не сирá булá, щоб і не перекипíла. А ми підéм косúть. То ти, як ужé будé готóва, вúйди на такúй то кургáн тай зовú нас; а ми почýємо тай прийдéм.

От, поберýть кóси тай підýть нíби то косúть. А де їм хóче ся косúть! Заберýть ся в комúш[1]), тай лежáть. Та отсé хлóпець, зварúвши кáшу, вúйде на могúлу і зачнé гукáти. А онú й чýють та не озивáють ся. То він гукáє-гукáє та давáй плáкать:

— От занéсла менé нечúста сúла між сих Запорóжців. Лýчшеб булó дóма сидíти при бáтькови та при мáтери. А то ще перекипúть кáша, то прийдýть та бúти муть. Ой бíднаж моя́ голóвонько! Чогó менé понéсло між сих Запорóжців?

То онú, лежáчи в травí, вúслухають усé тай кáжуть:

— Нї, се не наш!

— А далí вéрнуть ся до куреня й дадýть тóму хлóпцеви коня́ і грóший на дорóгу тай скáжуть:

— Їдь собí, небóже! Нам такúх не трéба.

А як же котрúй удáсть ся второпний і догáдливий, то, вúйшовши на могúлу, клúкне разíв зо два:

— Гей, панóве молóдцї! Ідíте кáшу їсти!

Та як не озивáють ся, то він:

— Колú мовчитé, то будý й сам їсти! — клúкне та ще перед вíдходом удáрить на могúлї гопакá: „Ой, тут менí погуля́ти на простóрі“!

Та, затягнýвши на ввесь степ козáцку пíсню, і підé собí до куреня і давáй уплíтáти кáшу.

То Запорóжцї, лежáчи в травí, й кáжуть:

— Отсé наш!

Та, побрáвши кóси, ідýть до куреня. А він:

— Де вас у бíса носúло, панóве! Гукáв-гукав, аж охрúп: та щоб кáша не перекипíла, то я почáв сам їсти.

То Запорóжцї спогля́нуть одúн на однóго тай скáжуть емý:

— Ну, чýро, вставáй! гóдї тобí буть хлóпцем: тепéр ти рíвний нам козáк.

І приймáють у товарúство.

Народнíй переказ.

---

[1]) осока, шувар, троща.

79. Нічни́й похі́д.

Козаки́ без уся́ких приго́д припли́ли до Кизикерме́ня.

Се була́ невели́чка туре́цка кріпость, поста́влена уми́сне на дніпрові́м лима́ні стерегти́ Запоро́жців, щоби́ коли не впа́ли в Чо́рне мо́ре та не зроби́ли шко́ди бога́тим туре́цким міста́м, як Ко́злов, Ка́фа, Синóп, Трапезу́нт, а то й само́му Стамбу́лови.

На сті́нах Кизикерме́ня стоя́ть чо́рні гарма́ти, зве́рнені на Дніпро́: они́ ко́ждої хви́лі гото́ві си́пнути огне́м і принести смерть козака́м, котрі́ хоті́либ із Дніпра́ прокра́сти ся в Чо́рне мо́ре. А окрім то́го через рі́ку з одно́го бе́рега на дру́гий простягну́ті були́ ланцюги́, що перепиня́ли шлях чайка́м. Та ще то́го ма́ло. До тих ланцюгів поприкру́чувані були́ вели́кі побрязкачі́, гриму́хи — і як би їхали які́ човни́ в ночи́ та вдаря́лись би о ланцюги́, то вартові́ учу́либ той бря́зкіт, а гарма́ти, наве́дені саме́ на се мі́сце, гри́мнулиб усі́ відра́зу — і во́рог доко́нче мусі́в піти́ на дно ра́ки лови́ти.

Всі ті хи́трощі до́бре знав ба́тько коза́цкий, стари́й Сагайда́к, але взяв ся й Ту́рків перемудрува́ти.

Не доїзджа́ючи до Кизикерме́ня, він звелі́в козака́м ста́ти, ви́йти на бе́ріг і руба́ти в лі́сі як найгру́бші ду́би, оси́ки, топо́лі та тягти́ їх до води́. „Ді́ти“ до́бре взя́ли ся за робо́ту і ско́ро повали́ли на зе́млю кі́лька десятків ду́бів та рі́жного і́ншого де́рева.

— Скі́лько чайо́к, сті́лько й ду́бів, ді́ти! — говори́в Сагайда́чний.

— До́бре, ба́тьку, — відповіда́ли козаки́ і поча́ли рахува́ти де́рева.

— Числи́ ти, Хомо́! — підсьмі́хували ся они́ над при́дурковатим Хомо́ю.

Хома́ поча́в числи́ти, перегина́ючи свої́ обрубкова́ті па́льці.

— Отсе́ раз, отсе́ два, отсе́ три...

До два́йцяти девяти́ ще йшло́ до́бре, а вже там щось не так.

— Отсе́ два́йцять де́вять, отсе́ два́йцять де́сять, отсе́ два́йцять одина́йцять...

Запоро́жці реготали́ ся.

— До́бре, Хомо́, до́бре! Числи́ да́лі: два́йцять лю́лька, три́йцять кре́сало! — і зно́ву ре́гіт.

Наре́шті і́нші почисли́ли зру́бані ду́би.

— А тепе́р, ді́ти, у во́ду їх та привя́зуйте леге́нько до човні́в, звелі́в стари́й ба́тько Сагайда́чний.

— Ну й хи́трий же наш ба́тько, стона́дцять кіп, — мурко-ті́в про се́бе нови́к-коза́к.

Коли́ всі ду́би вже постяга́ли в Днїпро́, Сагайда́чний вели́в поприв'я́зувати їх до чайо́к, але так, щоб они́ пли́ли попере́ду човна́. Пото́м всі козаки́ сі́ли на відпочи́нок, повече́ряли, не розводячи́ огню́, щоб не да́ти знаку́ вартови́м Ту́ркам і Тата́рам.

Уже́ смеркло́, а пото́м прийшла́ й ніч те́мна, вітряна́. Підня́в ся пі́внічний ві́тер.

Так коло пі́вночи ру́шили чайки́ да́лї, але йшли́ ла́вою, весло́ в весло́. Ішли́ тихо́нько, бо не гребли́, лиш посува́ли ся по течії́, а попере́дї чайо́к пли́ли яки́сь те́мні ди́ва — чи то лю́ди-ве́литнї чи то звірі, чи то чо́рні яки́сь ри́би. Сторча́ли з води́ яки́сь ру́ки, величе́зні па́льцї на тих рука́х: се пли́ли прив'я́зані до чайо́к ду́би та оси́ки.

Ти́хо... Не дихне́ нїхто́.

Десь там у те́мряві запія́в когу́т — се в Кизикерме́нї туре́цкий когу́т, а пі́є так са́мо, як і коза́цкий на Украї́нї... Ще оди́н кукурі́кнув... Пі́вніч. А не́бо все в зо́рях: о́ндечки Пе́трів хрест, он Чепі́га гори́ть, Волосажа́ри. І з Днїпра́, з те́мної води́ ди́влять ся зо́рі. Одна́ покоти́ла ся по не́бу і здава́ло ся упа́ла в Днїпро́... Десь сова́ застогна́ла.

На пере́дній ча́йцї непору́шно стої́ть сам Сагайда́чний і не зво́дить очи́й із тума́нної величини́.

Ле́дви-ле́дви замрі́яв дале́ко попере́дї о́гник. Се пе́вно у вікнї вартово́ї вежі́.

— Весла́ на во́ду. Зупинї́ть чайки́. Анї кро́ку да́лї, — ти́хо, але тве́рдо сказа́в Сагайда́чний. Почу́ли бли́зші чайки́, переда́ли да́лї.

Чайки́ ста́ли. Попере́дї ви́дко було те́мні ве́жі Кизикерме́ня.

Прийшла́ рішу́ча хви́ля.

— Пуска́й ду́би. Ріж! — знов звелї́в кошови́й.

— Ріж! Спуска́й ду́би, — пішло́ по всїх чайка́х від одно́го бе́рега Днїпра́ до дру́гого.

Відрі́зані від чайо́к ду́би та оси́ки, ворушачи́ над водо́ю обру́баними гилька́ми мов велика́ньскими рука́ми, попли́ли вниз по течії́, а чайки́ стри́мані ве́слами стоя́ли на водї́ непору́шно.

От уже́ ду́бів не ви́дко. Де́хто з козакі́в перехрести́в ся.

Ти́хо, незвича́йно ти́хо довко́ла.

Пройшло́ кі́лька хвиль.

Нара́з попере́дї дале́ко в тій тьмі почу́в ся яки́йсь бря́зкіт...

— Зачіпи́ли! — прошепотї́ли козаки́, налига́ючи на ве́сла.

В сю хви́лю роздáв ся ви́стріл із гармáти, за ним дру́гий, тре́тий... Проки́нула ся кріпость, загремíла. Бють Ту́рки з гармáт по колóдах, ду́бах та оси́ках гадáючи, що стріля́ють по козакáх. „Алла, Алла, Алла“! — ви́ють у те́мряві голоси́.

Ви́стріл за ви́стрілом гремля́ть зі стíн кріпости. Чу́тно, як ку́лї бу́хають у во́ду, дзвеня́ть ланцюга́ми, рвуть їх, мутя́ть во́ду бю́чи по колóдах.

— Тай хи́трий же у нас ба́тько, — ше́пчуть молоді́ козаки́.

Гармáти погремíвши ще трóхи, замóвкли: чи всї набóї ви́стріляні чи мóже Ту́рки ду́мають, що вже повбива́ли всїх козакíв.

Ти́хо й те́мно впере́дї, хоч у óко стрель.

— Руша́й, дїти! А ти́хо-тихе́сенько — водóю не плесни́, — знов чу́ти у те́мряві гóлос Сагайда́чного.

— Руша́й! руша́й! — знов пішлó від бе́рега до бе́рега.

Як на ща́стє знов поду́в пíвнічний ві́тер і чайки́ поне́сли ся впере́д. От они́ вже проти кріпости... На му́рах чу́ти неясні голоси́.

Мину́ли кріпость чайки́.

— Оттак ба́тько! Оттак Сагайда́к!

— Тисни́, тисни́, бра́тя! Щоби́ весла́ тріща́ли!

— Або добу́ти або до́ма не бу́ти!

І чайки́ летїли стрілóю, дале́ко з за́ду оста́вивши Кизикерме́нь.

Уже́ під ра́нок козаки́ да́ли собí відпочи́нок в необся́жних комиша́х. На десятки́ миль довкóла тяглú ся комишí, а в них могло́ схова́ти ся цїле́ вíйско. Тут гнїзди́ли ся несчисле́нними ста́дами всяки́ водяні́ пти́цї: чайки́, гу́си, качки́, ку́лики, лису́хи, ди́кі курочки́... Від пти́чого гóлосу над лимана́ми стоя́в стогíн. Іноді́ по комиша́х мов бу́ря пролїта́ла: се бíгли чимсь переля́кані ди́кі кабани́, що їх у лимана́х була́ вели́ка си́ла.

Люби́ли козаки́ комишí. Тут они́ і від пога́них бісурма́н хова́ли ся, тут полюва́ли на пти́цю й зві́ря, тут і ри́бу лови́ли. І в пíснях своїх коза́к не забува́в про комишí.

Алеж зате по́вні були́ комишí ка́рою бо́жою, що затро́ювала козако́ви єго́ робо́ту, спокíй і сон, затро́ювала все жите́ в сім краю́. Се — комарí. То вже була́ правди́ва ка́ра бо́жа! На́вiть ду́ми коза́цкі, зга́дуючи про те́мні сто́рони коза́цкого житя́, не забува́ли про комарíв, бо ко́ждому Запоро́жцеви доводи́ло ся „коза́цким бíлим тїлом комарíв годува́ти“.

От у таки́х то комиша́х і розташува́ли ся Запоро́жцї, утїкши від Кизикерме́ня. Хто засну́в у чóвнах, хто на бе́резї, хто в ко-

миша́х. По края́х ві́йска ста́ли вартові́, хоч теж межи траво́ю, але височе́нько, щоб ба́чити й лимани́ і дале́кий необзо́рний степ.

Вартові́ стоя́ли по два́ - по три, щоб, як оди́н задріма́є, то дру́гий би не спав.

Нара́з десь у траві́ чи в комиша́х почу́в ся крик перепе́ла: „підподьо́м! підподьо́м!...

— „Схова́в-схова́в-схова́в“, — відгукну́в ся на те Запоро́жець.

— „Схова́в-схова́в-схова́в“, повто́рило ся в рі́жних місця́х.

Се обере́жний Неба́ба провіря́в ва́рту. Го́ре було́б то́му, хто засну́в: чека́ли єго́ страшні́ запоро́жскі киї́.

Гнат Хоткевич.

80. Оцига́нив.

Ви́вів ци́ган на я́рмарок
Коня́ продава́ти...
Посходи́лись ярмарко́ві,
Ста́ли огляда́ти...

Огляда́ють: кінь як со́кіл
І ґа́нчу[1]) не ма́є.
А сам ци́ган круго́м хо́дить
Та все промовля́є:

„Що кони́на, то кони́на!
А щоб язи́к ма́ла,
То она́б вам лю́ди до́брі
Всю пра́вду сказа́ла“.

Купи́в яки́йсь ту кони́ну,
До́ма огляда́є:
Аж єго́ кони́на спра́вдї
Язика́ не ма́є...

Степан Руданьский.

81. Кому́ зозу́ля кува́ла.

Було́ собі́ два чолові́ки: Тара́с і Кузьма́. Жи́ли они́ сусї́дами. У ко́ждого з них був га́рний садо́к і огоро́д і приту́лювались они́ оди́н до дру́гого поме́жно.

От яко́сь по веснї́ був я́сний те́плий день. Повиходи́ли оба́ сусї́ди у садо́к бач на теплиню́, пове́штались по садо́чку і поляга́ли під со́нцем. До́вго так они собі́ лежа́ли мовчки́, не чу́ючи оди́н одно́го, як де не взя́лась зозу́ля, перелетї́ла тай сї́ла на вербі́ як раз на перети́цї[2]) і поча́ла кува́ти. От і є нова́ за́бавка! За́раз і сей і той запита́в зозу́лї:

— Зозу́ленько, зозу́ленько! скажи́ менї́, скі́лько я лїт жи́ти му на сьві́тї?

Накува́ла зозу́ля аж пятьдеся́ть раз. Зрадї́ли оба́, що так до́вго їм жи́ти і біжи́ть мерщі́й оди́н до дру́гого похвали́тись; а они́ бач жи́ли собі́ га́рно, по сусї́дски — тай зустрі́лись на перети́цї.

---

[1]) хиби. [2]) перетика — перегорода, пліт.

— Кузьмо́, а! Кузьмо́! Чи чув, скі́лько менї́ зозу́ля накува́ла?

— Та чув, — озва́всь Тарас, — та то она́ не тобі́, то она́ менї́ кува́ла.

— Нї, менї́, Кузьмо́.

Поча́ли спори́тись, а да́лї пішли́ до отама́на, щоб розсуди́в їх.

Зібра́в отама́н грома́ду і почав розпи́туватись, де сидї́ла зозу́ля і кому́ кува́ла і чия́ то ве́рба, що зозу́ля сидї́ла? До пів верби́ оди́н і дру́гий був хозя́їн. Дава́й мі́ряти ги́лє: ги́лє рі́вне, як раз по рі́вну на обі́ру́ч. Дава́й копа́ти вербу́: ви́копали, помі́ряли корі́нє й корі́нє по рі́вну. Як єго́ розсуди́ти? От отама́н ка́же:

— Тепе́р я не зна́ю, кому́ зозу́ля кува́ла! Ідї́ть до па́на со́тника: хиба́ він вас розбере́.

Пішли́ до па́на со́тника. От со́тник ви́слухав напере́д Кузьму́ і взяв у не́го карбо́ванець за свій суд і покла́в на стіл, а да́лї ви́слухав Тараса́, взяв карбо́ванець і ка́же:

— От бач, Кузьмо́ і ти, Тара́се: зозу́ля не тобі́, не єму́ кува́ла, а менї́. Ідї́ть собі́ з Бо́гом та не сваріть ся.

— Бач, — ка́же Кузьма́, — як пан со́тник розібра́в дї́ло!

— Еге́! На те він і пан со́тник, що розумнї́йший над нас з тобо́ю і отама́на з грома́дою.

Народня сьміховинка.

82. Веснї́вка.

Цьві́тка дрібна́я
Моли́ла не́ньку,
Ве́сну ране́ньку:
— „Не́не рідна́я!
Вволи́ ми во́лю,
Дай менї́ до́лю:
Щоб я зацви́ла,
Весь луг вкраси́ла,
Щоби́ я бу́ла,
Як со́нце я́сна,
Як зо́ря кра́сна,
Щоб я згорну́ла
Весь сьвіт до се́бе!“
— „До́ню, голу́бко!
Жаль менї́ тебе́,
Га́рная лю́бко.
Бо ви́хор сви́сне,
Моро́з пото́исне,
Бу́ря загуде́,
Краса́ змарнї́є,
Ли́чко счорнї́є,
Голово́ньку скло́ниш,
Листо́ньки зро́ниш,
Жаль се́рцю буде́.

Маркіян Шашкевич.

83. Дивува́лась зима́.

Дивува́лась зима́,
Чом се та́ють сні́ги́,
Чом леди́ при́сли всї
На широ́кій ріці́?

Дивува́лась зима́,
Чом так сла́бне она́,
Де той ле́гіт бере́сь,
Що тепло́м пронима́?

Дивува́лась зима́,
Як се скрі́пла земля́
Налива́єсь тепло́м,
Оживає що дня?

Дивува́лась зима́,
Як посьмі́ли над сні́г
Прокльону́тись квітки́
Запаху́щі, дрібні́?

І дуну́ла на них
Ві́тром з уст ледяни́х
І пласто́м почала́
Сні́г мета́ти на них.

Похили́лись квітки́,
Посумні́ли, замкли́сь;
Шу́ря-бу́ря пройшла́,
Они́ знов підняли́сь.

І найду́жше над тим
Дивува́лась зима́,
Що на цьвіт той дрібни́й
В не́ї си́ли нема́!

Іван Франко.

84. Гусїй.

Збуди́ли єго́ ра́но, разо́м зі схо́дом со́нця. Від ма́тери діста́в спо́рий ку́сень хлїба, на пле́чі заки́нув вере́ньку і пігна́в гу́си. Не бога́то їх було́. Стара́ гри́ва гу́ска і дво́є мале́ньких, жовта́вих гусеня́т. На єго́ ща́стє се́го ро́ку не ви́лїзло бі́льше. Гри́ва була́ ду́же пова́жна і спокі́йна, сло́вом — че́мна гу́ска. За те гу́сята не вдали́сь у свою́ ма́му. Она́ гнївала ся на них, сича́ла, лопота́ла крильмі́. Гринуньо́ не міша́в ся до них. Узагалї він не знав, пощо́ єго́ так ра́но бу́дять і на таке́ зи́мно висила́ють у по́ле, коли гри́ва й без не́го потра́фила би пі́ти попа́сти себе́ і гу́сят і верну́ти до до́му.

— Пра́вда, гри́ва? — повтори́в голосні́йше і цьвігну́в її батіжко́м. Гри́ва злопотїла крильмі́, покрути́ла своє́ю до́вгою ши́єю і закрича́ла: Ґе, ґе, ґе!

— А ви́диш, дурна́ гу́ско! — відповів Гринуньо́ і вже не пита́в бі́льше, бо хотїв спа́ти. Він умів іти́ й спа́ти. Замика́в о́чи, підтяга́в вере́ньку аж на го́лову і уявля́в собі, що спить. Но́ги тим ча́сом дріботали по зи́мнім, весня́нім боло́ті і приноси́ли єго́

над брід. Тут він підводи́в повіки і буди́в ся. Був пе́вний, що ви́спав ся і спа́ти не хо́че.

Бро́дом називали рі́чку, що в тім мі́сци заледви слези́ла ся по брудні́м, болотни́стім лану́. Береги́ ма́ла на ме́тер висо́кі, вкри́ті мура́вою. За бро́дом було́ лише́нь кі́лька хат, що відско́чили від села́, а там лїс, по́ле і знов по́ле.

Гри́ва з кри́ком пусти́ла ся до бро́ду, гусеня́та покоти́ли ся за не́ю. Гринуньо́ став над бе́регом. Був ма́ло що бі́льший від гри́вої, поді́бний по вели́кої гру́ди землї; сі́рий, мовчали́вий і неповоро́тливий. Лише́нь о́чи сьвіти́ли ся у не́го, як два вели́кі ву́глї. Тай ті́лько єго́, що тії о́чи, о́чи тай живі́т надути́й як тараба́н.

Став він тай подиви́в ся довко́ла. Сі́ро було́ і непривітно. Весна́ яко́сь спізни́ла ся. По боло́тах ходи́ли голо́дні збі́джені бу́зьки, по корча́х су́мно відзива́ли ся пта́хи. За ско́ро прилетїли. Гринуне́ви жаль ста́ло тих пта́хів і він хотїв їм ки́нути хлїба. Але не йшли до не́го, тому́ їв сам.

Хлїб був чо́рний, разови́й, з муки́ ме́леної на жо́рнах. Ча́сто гу́сто між зу́би попада́в ся вістя́к, а на́віть і камине́ць дрібни́й, але Гринуньо́ не зважа́в на те: на́віть не погада́в, що мо́же бу́ти кра́сший, пятльо́ваний книш або кола́ч. Де єму́ про те ду́мати. Коли́сь давнїйше приноси́ли єму́ маму́ня з гости́ни або з міста бу́лку чи оба́рінок. Але то коли́сь. Тепе́р мале́нькій Мару́ни прино́сять і то рі́дко. Чого́сь тепер бі́лого хлїба не вида́ти, лише чо́рний, чим раз чорнїйший.

Зїв, яки́й був, оста́нок ки́нув між гу́си і сїв на бе́ріг. Але на бе́резї дув ду́же ві́тер, тому́ зсу́нув ся ни́зше під бе́ріг.

Тепе́р лишень у чоло́ єму́ ду́ло і стару́ тату́неву ша́пку підноси́ло. Насу́нув її аж на о́чи, вере́нькою обтули́в ся, а но́ги взяв під се́бе. Хви́лю чув зи́мно, але не до́вго. Чи він зе́млю розігрів, чи земля́ єго́, доси́ть, що яко́сь роби́ло ся немо́в тепліїше — в гру́ди і в ру́ки. Про но́ги він не дбав. Були́ они́ у не́го як два припра́влені патики́. Тонкі, чо́рні, з вели́кими порозся́влюваними па́льцями, з гру́бою скі́рою на підо́шві; бі́льше поді́бні до пташа́чих кі́гтів, як до ніг люди́ни. Ходи́в він ни́ми так са́мо до́бре по о́стрім каміню, як по шовко́вій траві, по горя́чім піску́, як по холо́днім боло́тї; на́віть стернї у жнива́ не роби́ли єму́ нїя́кого бо́лю.

Ску́лив ся й ду́мав. Ду́мав про те, як до́вго він го́нить ті гу́си та як до́вго буде́ гони́ти. Хотїв на́віть числи́ти, але вмів

лишень до пять і не знав до́бре, чи вівто́рок прихо́дить по середї́ чи середа́ по вівті́рку. Тай що тут бога́то числи́ти? Го́нить від сьвят, а буде́ гони́ти до́ти, до́ки Мару́ня не підросте́. А Мару́ня чого́сь анї́ руш не хо́че рости́. Му́дра нївро́ку. Та все таки́ коли́сь она́ му́сить підрости́, а тодї́ він наки́не на не́ї вере́ньку, а сам піде́ до і́ншої робо́ти.

А мо́же до шко́ли буде́ ходи́ти?... Таки́ так; тро́хи буде́ яку́ і́ншу робо́ту роби́ти, а тро́хи буде́ ходи́ти до шко́ли... Що таке́ шко́ла, Гринуньо́ не знав. Ви́дїв її лиш ізве́рха, а в середи́нї нїко́ли не був. Зве́рха собі́ нїчо́го. Привітне́нька. І дзвіно́к ма́є. Бо́же ми́лий! Яка́ то десь ро́зкіш дзвони́ти! Але де є́му про те ду́мати? То лише́нь ста́ршим школяря́м позваля́ють де́коли пан „навчи́тель“ дзвони́ти тай то лиш тодї́, як сто́рожа Ста́ха пішлю́ть зо шко́ли. В шко́лї тій, як чу́ти, часо́м бють, ка́жуть кляча́ти, ру́ки в гору́ держа́ти. То Гринуне́ви не ду́же подо́балось. На бі́йку він не був ла́сий. І без шко́ли всї є́го би́ли... Та овва́! най бють. Або то є́го боли́ть? Коли́сь болї́ло, а тепе́р нї.

Та най там! Підросте́ Мару́ня, іна́кше буде́. Але коли́ она́ пі́дросте́, коли́ то буде́?

Тут Гринуньо́ аж заду́мав ся і не знав, чого́ є́му стра́шно ста́ло. Немо́в у пе́рше почу́в те їдке́ зи́мно, ту самоту́ ти́ху, всю свою́ ну́жду. Та нара́з і погада́в собі́: Чого́ боя́тись? Таж то день! Ще тро́хи тай прийду́ до до́му, мамо́ня дадуть у ми́ску борщу́ і мя́тої бу́льби, пото́м спа́ти, а за́втра знов пожену́ гу́си оттю́т, на те саме́ мі́сце, над брі́д. Гли́пнув і той брі́д прийшо́в є́му так, як би є́го не мав нїко́ли ви́дїти, нїко́ли. І Гринуне́ви ста́ло жаль.

Та почуте́ жалю́ не трива́ло до́вго, уступи́ло мі́сце почу́тю бо́лю.

Гринуня́ не раз болї́ло, але не так, як у ту хви́лю. Є́го здави́ло під грудьми́ так, як би є́му хто ру́ку та́мки всу́нув і вхо́пив, що там є, і держа́в і дави́в. А тут є́го страх яки́йсь невідо́мий обхо́пив, страше́нний страх. Мо́же боля́чка?

„Боля́чка“ в уя́ві Гринуня́ — то було́ щось найстрашнї́йше, що лише́нь мо́же бу́ти.

Що смерть? Худа́, мов Стеце́ва Пала́гна, з ви́щіреними зуба́ми, з я́сною косо́ю. Хо́дить собі́ і ко́сить. Прийде́ до чолові́ка — шах! тай спокі́й. Він ви́дїв ту смерть під це́рквою на о́бразї, а Стеце́ва Пала́гна то таки́ недале́ко від них ме́шкає. Нема́ чого́ боя́ти ся.

Але „боля́чка“, о то пога́не!

Зеле́на, як ропу́ха, з кача́чим пи́ском, із котя́чими очи́ма. Ду́же пога́на. Одна́ Горпи́на ворожби́тка вмі́є її виганя́ти з середи́ни.

„Лиши́ мене́, — про́сить ся боля́чка. — Деся́те твоє́ поколі́нє омина́ти буду́, ті́лько лиши́“.

А Горпи́на своє́: „Вилази́, та вилази́“! І она́ часо́м ви́лїзе, а часо́м нї. Є така́, що ви́лїзе, а є така́, що нї.

З їх Гилька́ то таки́ не хоті́ла, хоч яки́й був, коре́ць пшени́ці брав, а „она́“ єго́ взя́ла.

Він почу́в, що єго́ зу́би дзво́нять, ру́ки і но́ги трясу́ть ся, а голова́ хо́дором хо́дить. Ди́вить ся він на рі́чку, а там, де була́ рі́чка, там тепе́р мура́ва, а де мура́ва, там рі́чка, а пото́м на перемі́ну тай знов на перемі́ну тай знов... тай знов...

Що тут поча́ти? А вже нїчо́го і́ншого, лиш займа́ти гу́си та верта́ти до до́му.

* * *

Кона́в Гринуньо́ щось три дни. Приходи́ли сусі́ди, приходи́ли жінки́, жа́лували, потїша́ли, але не ра́дили нїя́к.

— Таке́ є́му́ від Бо́га прийшло́, — каза́ли.

На дворі́ було́ те́пло, журча́в пото́к на бро́дї, розвину́ли ся ве́рби коло бро́ду, а хло́пцї поробили́ собі́ з них дудки́ і гра́ли. А Гринуньо́ не чув то́го граня́; єго́ зане́сли під бере́зи.

Богдан Лепкий.

85. Оле́ся.

I.

Се було́ давно́, ще тоді́, як Украї́ну ша́рпали Ту́рки і Татари́, а украї́ньскі гетьма́ни ходи́ли з коза́цтвом би́ти ворогі́в.

Тоді́ на Во́линї було́ невели́чке село́. Вкруг не́го були́ лї́си. В селї́ жи́ли про́сті лю́ди хлїборо́би. Як би не Татари́, то їм жи́ти було́б не пога́но. А то ча́сто й гу́сто набіга́ли Тата́ри, грабува́ли, пали́ли й рабува́ли се́ла. Стари́х та молоди́х убива́ли, а моло́дших бра́ли в нево́лю і продава́ли раба́ми на тяжкі робо́ти Ту́ркам. Іноді́ гна́ли Тата́ри з Украї́ни ти́сячі неща́сних люди́й.

І сій слобідці довелось зазнати лиха, але, поки ще Бог боронив, тілько один раз. Она заховала ся в лісах і знайти її було не легко.

Край слобідки стояла невеличка хатка. Коло неї пишавсь рясний садок. У садку гули пчоли. Там була пасіка.

У сій хатці жив старий дід Данило. Колись він козакував, був у турецкій неволї, але визволивсь відтіля. Тепер він жив дома, пасічникував. Жінка єго давно вмерла. Він приняв до себе двоє сиріт: дівчину — Олесю і хлопця-стрибуня Михайлика. Олеся була невеличка дівчина, років шіснайцяти.

Дід був щаслівий з дітьми, а діти були щасліві з ним. Діти дуже любили, як дід балакав з ними. Він розказував їм про Украіну, про Січ, про гетьманів, розказував їм про турецку та татарску неволю. Бувало сидить дід у пасіці, робить щонебудь коло улия або там граблї чи що. І Михайлик теж щось тут майструє і дівчина Олеся сидить зі шитем. Сонце сияє, пташки щебечуть, пчоли гудуть, а Михайлик:

— Розкажіть, дідусю, про турецку неволю.

А дідусь:

— Та я вже розказував, тиж чув.

А Михайлик та Олеся:

— Ще, ще, дідусю! Так гарно слухати!

І дід починає оповідати, а діти слухають і очий не зведуть з него. Олеся схилить чорняву головоньку на руку, а Михайлик стрибунець уже не стрибає, а теж сидить та слухає.

А дід розповідає, як був він у турецкій каторзі:

— Три роки був я у турецкій каторзі прикований до місця. А каторга — се корабель такий. Там гребли ми веслами, женучи судину. А наші голі плечі разураз списували доглядачі нагаями та колючою червоною таволгою[1]).

— І кров текла? — скрикує Михайлик.

— Текла, — каже дід.

— Яб їх усіх побив, тих Татар та Турків проклятих! — гукне хлопець, стискаючи кулаки.

Олеся нічого не каже, тілько все єї обличе зблідне. А дід далі:

— Покаличено тодї мене добре. Як визволили мене козаки, не здатний я вже був козакувати. Вернувсь я до дому. Тут

---

[1]) Червоний корч, подібний до тернини (Spiraea).

я ва́ших батькі́в пізна́в: і тво́го, Оле́сю, і тво́го, Миха́йлику. Ви були́ сусі́ди. Миха́йлик був тоді́ ще ду́же мали́й, ро́ків зо два є́му було́. А тобі́, Оле́сю, ро́ків зо сі́м було́ і ти бі́гала вже швиде́нько. Жи́ли ви га́рно — коли набі́гла Татарва́. Що тут каза́ти? Відбива́лись ми лю́то та нічо́го не вдія́ли. Село́ Тата́ри спали́ли, бага́то люди́й повбива́ли, бага́то у нево́лю забра́ли. А де́хто повті́ка́в. Отсі́ втіка́чі верну́лись сюди́ пото́м тай знов тут побудува́лись. Мене́ вда́рено чимсь важки́м по голові́ — я й упа́в. Але я не вмер і в ночи́ очути́в ся. Дивлю́сь — мі́сяць сьві́тить, ви́дко. Ти́хо скрізь. Коли́ гля́ну круг се́бе, аж я на пожа́рині, а круг ме́не тру́пи-тру́пи... Прийшо́в ра́нок. Пішо́в я поміж тру́пами і знайшо́в тебе́, Миха́йлику. Ти лежа́в і пла́кав біля мертво́ї ма́тери. Тут і ба́тько твій був із розру́баною голово́ю.

— Прокля́ті! Ой прокля́ті! — скри́кує Миха́йлик.

— І твої́ тут ба́тько й ма́ти були́, Оле́сю, мертві... А тебе́ вже я потім знайшо́в у лі́сі. Ти забі́гла яко́сь туди́. От і все.

Змо́вкне ді́д. Оле́ся сиди́ть — не ворухне́ ся. У не́ї обли́чє бліде́, в очах пала́є огонь. Ді́д гля́не на не́ї тай похита́є голово́ю:

— Гай, гай! — ка́же. — Засмути́в я тебе́, моя́ я́сочко. Але щож робити́? Без ли́ха не проживе́мо. Не журі́ть ся, ді́точки́: ва́ші батьки́ поляглі́ до́брою сме́ртию, рі́дний край боро́нючи. Ко́ждий чолові́к пови́нен бороні́ти від вся́кого во́рога свою́ рі́дну краї́ну, не жалі́ючи сво́го життя́.

— Еге, не жалі́ючи сво́го життя́! — промо́вить дівчина ти́хо тай заміслить ся ще ду́жше і кі́лька день заміслена хо́дить.

Ото́ одно́го разу́ була́ неді́ля. Оле́ся з Миха́йликом ла́годились іти́ в лі́с по я́годи, а ді́д каза́в:

— Гляді́ть, ді́точки́, да́лі від багно́вища, а то ли́хо буде́.

У лі́сі було́ величе́зне боло́то-багно́вище. Іноді́, не зна́ючи, надбреде́ на не́го люди́на тай утоне́. Ді́д і боя́всь, щоб із ді́тьми́ чого́ не було́. Оле́ся ка́же:

— Не бі́йтесь, ді́ду́сю; хиба́ ми не зна́ємо?

А Миха́йлик стрибуне́ць і собі́ тоне́ньким голосо́чком:

— А вжеж зна́ємо!

Побра́ли ді́ти гле́чики тай пішли́. Ді́д до́вго диви́всь їм у слі́д.

Миха́йлик ка́же:

— Оле́сю, сестри́чко! ході́м аж на той бік!

Лі́са не було́ мо́жна перейти́, бож боло́то там було́ серед не́го. А обходи́ти дале́ко, версто́в шість. Оле́ся ка́же:

— Але́ж се дале́ко.

— Нїчо́го! — ка́же Миха́йлик, — там ягі́д так бога́то. Ході́м, голу́бонько!

— То й до́бре! — ка́же Оле́ся.

Пішли́. Не увійшли́ у лїс, а пішли́ по узлі́сю. З одно́го бо́ку був височе́зний стари́й те́мний лїс, а з дру́гого простяга́вся степ. Дї́вчина й хло́пець ішли́ шви́дко. Відійшли́ вже версто́в на пять від до́му, коли́ се Миха́йлик скри́кнув:

— Глянь, Оле́сю — що се таке́?

Оле́ся гля́нула. Се́ред степу́ їхали лю́ди. Они́ були́ ве́рхи. То були́ не на́ші лю́ди. Острове́рхі шапки́ маячі́ли зда́лека. Таки́х шапо́к на́ші не но́сять. Оле́ся бога́то чу́ла де́чого від дї́да. Она́ пізна́ла сих люди́й: се були́ Тата́ри.

Тата́ри! Они́ приї́хали на Вкраї́ну пали́ти се́ла, вбива́ти або в нево́лю забира́ти люди́й. Ось-ось они́ поба́чать їх і забері́ть. Оле́ся ухо́пила Миха́йлика за ру́ку і мо́вчки потягла́ в кущі́.

— Шо таке́? що таке́? — пита́в ся Миха́йлик.

— Цить! Тата́ри!

Миха́йлик так і заніміві. Острах обня́в єго́, таки́й, що він і сло́ва не міг ви́мовити. Оле́ся зза кущі́в ба́чила, як Тата́ри їхали про́сто на лїс, як поводи́ли сюди́ й туди́ голова́ми. Се они́ шука́ють, де слобода́. Ще яки́йсь час і они́ знайду́ть її.. Що тоді́ буде́?...

Село́ запаля́ть, люди́й повбива́ють... І дїдуся́ вбють... Бо́же мій! тре́ба бі́гти, тре́ба сказа́ти!... Але́ж Тата́ри їдуть кі́ньми: доїдуть ши́дше, чим она́ добіжи́ть. Як би они́ тут зага́ялись... Та я́кже те зроби́ти, як се їй зроби́ти?

Бі́дне серде́нько Оле́сї му́чилось. А Тата́ри підїзди́ли все бли́зше та бли́зше... Уже́ ви́дно пога́ні обли́чя. І відра́зу Оле́ся наду́мала...

Она́ вхо́пила Миха́йлика за плече́:

— Бра́тїку, біжи́ лї́сом до до́му, скажи́ дїдусе́ви, що їдуть Тата́ри! Чу́єш!

І потруси́ла хло́пця за плече́. Він немо́в проки́нувсь від то́го і гля́нув на дї́вчину.

— Біжи́, а то дїдуся́ вбють.

— А тиж? — спита́в хло́пець.

Оле́ся што́вхнула єго́, щоб бі́г і ка́же:

— Я зна́ю сама́, що зро́блю, не бійсь! Нїко́ли бала́кати — біжи́!

II.

Хло́пець не ду́мав до́вго. Він ки́нувсь у лїс і побі́г з усе́ї си́ли. Оле́ся лиши́ла ся сама́. Посто́яла ще кі́лька хвили́н. Обли́че є́ї було́ бліде́. Але она́ не боя́ла ся. Ви́йшла зза куща́ і пішла́ попі́д лїсом зовсі́м не в той бік, де була́ є́ї слобода́. Йшла так, мов не ба́чила Тата́р. Але Тата́ри її поба́чили. Ки́нулись до не́ї. Оле́ся скри́кнула і побі́гла що си́ли да́лї. Та бі́гла она́ не до́вго. За хвили́ну Тата́ри наздогна́ли її, щось закрича́ли, загука́ли й ухо́пили. Їх було́ чолові́ка три́йцять. Они́ зупини́лись і поча́ли проміж се́бе бала́кати. А да́лї оди́н висо́кий прийшо́в до дівчини. Забала́кав по на́шому, але так пога́но, що дівчина ледви́ зрозуміла, що він ка́же:

— Хоро́ша дівчина! хоро́ша дівчина! Ми тобі нїчо́го не зро́бимо, пу́стимо на во́лю, тілько ти нам покажи́, де тут слобода́.

Оле́ся ка́же:

— За лїсом. Отсе́й лїс перейти́ та слобода́ на тім бо́цї.

А Тата́рин до не́ї:

— То ти нас проведи́ сим лїсом, бо ми доро́ги не зна́єм.

Оле́ся ка́же:

— Проведу́!

А Тата́рин знов:

— Та не одури́, не тїка́й! А то ба́чиш отсе́!

І він ви́няв з пі́хви криву́ о́стру шаблю́ку і ли́снув не́ю перед очи́ма дівчини. Ба́чиш отсе́? Го́лову зруба́ю!

Оле́ся ка́же:

— Ба́чу.

Оле́сї наки́нули на ши́ю арка́н. Висо́кий Татари́н узя́в той арка́н у ру́ки, пусти́в дівчину поперед сво́го коня́ і ка́же:

— Веди́!

Оле́ся повела́. Але йшла зовсім не в той бік, куди́ Миха́йлик побі́г. Ще тро́хи обійшла́ лїс, тоді́ найшла́ сте́жку, що бі́гла в лїс із степу́, і пішла по нїй. Тата́ри їхали слїдко́м за не́ю. Де да́лї лїс усе́ густїйша́в; Оле́ся вела́ ворогів про́сто в середи́ну лїса, де було́ боло́то. Вела́ й ду́мала: „Чи добі́г же Миха́йлик до до́му? Чи сказа́в же дїдусе́ви? Ох, хоч би менї до́вше поводи́ти бісурме́нів, по́ки він добіжи́ть“.

Ішла́ ти́хо, і́ноді звертала́ у бік, тоді́ знов наза́д верта́лась. Тата́ри се́рдились, а висо́кий крича́в:

— Що ти плу́таєш? Веди́ га́рно, а то ось!

І показа́в руко́ю на шаблю́ку.

Дівчина казáла:

— А ось зáраз лїс кінчúть ся, там і слободá.

І велá дáлї. Лїс зробúв ся страшéнно густúй. Алéж Олéся дóбре єгó знáла. Так чáсто ходúла сюдú по грибú та по я́годи. Онá знáла, де болóто. Невелúчка смýжка твердóї землї вганя́лась у дрягóвину[1]). Олéся повелá Татáр тудú. За дéревами болóта не булó вúдно. Онá велá їх аж до краю́ твердóї землї і зупинúлась. Навкрýг булó тéмно і пýща такá, що тíлько той, хто дóбре знав лїс, міг відсíль вúйти, не загрýзши в болóтї. Татáри лїса не знáли.

Висóкий Татарúн скрúкнув:

— Чогóж ти стáла? Ведú!

Дівчина повернýла ся до вороґів. На блїдóму облúчі палáли тéмні óчи. Онá гля́нула ворогáм в óчи і тúхо промóвила:

— Я дáлї не підý.

Татарúн підíхав аж до нéї, показáв їй нагая́ і вúлаяв. Дівчина усьміхнýла ся.

— Я не поведý вас дáлї, хоч би ви й убúли менé. Я вас, ворогú, завелá у сей лїс і ви пéвно не вúлїзете відсíль.

В тій же хвúлї ніж блúснув у татáрскій руцї і вдáрив дівчину в грýди. Як билúна підрíзана, впáла онá до дóлу. Але ще не булá мертвá. Онá підня́ла ще рýку.

— Кóждий повúнен рíдну країну боронúти!... Знáйте се, ворогú!

Єї голóвонька схилúлась і чúста душá покúнула тíло. Татарúн плю́нув на нéї і всї ворогú повернýли назáд.

А Михáйлик тим чáсом добíг до дóму. Він казáв, що Татáр хто й зна скíлько. Люди покúдали все і повтїкáли в лїс. Дід Данúло дýмав, що він там і Олéсю знайдé.

День просúдїли лю́ди в лїсї. Потíм їм не стáло їдú. Трéба булó вертáти ся. Дрýгого дня післáли однóго пáрубка подивúти ся, що в селї. Пáрубок вернýвсь і сказáв, що в селї все цїлé. Лю́ди зрозумíли, що Татáри їх обминýли і вернýли ся до дóму. Алéж Олéсї там не булó. Дід Данúло попрохáв кількóх чоловíків і усї узброївши ся, гуртóм пішлú шукáти її в лїсї. Михáйлик привíв їх до тóго мíсця, де він покúнув Олéсю. Тут знайшлú татáрскі слїдú. По тих слїдáх пройшлú в лїсовý пýщу. Дóвго йшли, аж пóки побáчили кíлька татáрских кóний, що позагрузáли в болóтї; Татáр не булó. Мабýть онú позлазúли з кóний тай потопúлись у багнї.

[1]) болото.

Дїд Данúло йшов попере́ду. Він пе́рший поба́чив Оле́сю. Лежа́ла мертва́, з ножем у гру́дях. На ши́ї у не́ї був тата́рский арка́н. Тут тíлько зрозумíв дїд Данúло і всї лю́ди, що она́ своє́ю сме́ртию вратува́ла рíдне село́. Зроби́ли ма́ри з гильо́к і понéсли дороге́ тїло до до́му.

Дру́гого дня хова́ли Оле́сю. Подру́ги дївча́та не́сли труну́. В нїй лежа́ла Оле́ся у́брана як до вінця́. На голові́ був вінóк. Навкру́г співа́ли пта́шки, в горí сия́ло со́нце. А она́ лежа́ла ти́ха, спокíйна. На́віть здава́лося, що на обли́чі єї сия́ла ра́дість. Еге, їй мóжна було́ радїти...

Рида́ючи проводи́ли її до холо́дної я́ми, рида́ючи засипа́ли зе́млю. Не сам дїд Данúло пла́кав — пла́кали всї: і старí й малí, чолові́ки й жінки́ і подру́ги-дївча́та. Але, як ки́нули на моги́лку оста́нню лопа́ту землї, дїд Данúло підвíв го́лову. Він уже́ бíльше не пла́кав. Обли́чє єго́ було́ пова́жне. Він простя́г ру́ки над моги́лкою і сказа́в:

— Ко́ждий повúнен боронúти свій рíдний край, не жалїючи житя́! Дай Бóже уся́кому тако́ї сме́рти. *Борис Грінченко.*

86. Тата́ри під Льво́вом 1675. р.

На весну́ 1672. р. ви́слав туре́цкий султа́н Магоме́т дві вели́кі а́рмії, щоби́ вда́рили на По́льщу. Одна́ а́рмія то було́ туре́цке ві́йско, що є́му проводúв Ібрагíм ба́ша, а дру́га то була́ тата́рска орда́ під про́водом кри́мского ха́на Се́лїм Гире́я. До Ту́рків по невóлї приста́ли й Волóхи під про́водом своїх двох господа́рів. Оба́ ті ві́йска разóм числи́ли до 200.000 оружного лю́ду.

Іва́н Собе́ский пробува́в тодї з невели́чким ві́йском на Украíнї. Ба́чучи страше́нну воро́жу перева́гу, він надýмав стягти́ свою́ си́лу до Льво́ва і тут жда́ти на во́рога. Тим ча́сом султа́н нетерпели́во дожида́в кінця́ похóду і разура́з листа́ми напомина́в Ібрагíма до по́спіху. Та сей відписа́в є́му: „Я вже давно́ був би зловúв і доста́вив до Стамбу́лу по́льского короля́, але він утїка́є передо мно́ю так пру́дко, що я й не зна́ю, де він пропа́в".

Бажа́ючи протягти́ дїло і тим ча́сом стягну́ти як мóга бíльше си́ли, Собе́ский ви́слав по́слів до тата́рского ха́на, щоби́ той був посере́дником мíж ни́м а Ібрагíмом для заключеня ми́ра. Та Ібрагíм ба́ша го́рдо приня́в по́слів, каза́в закува́ти їх у кайда́ни і ве́зти з собóю як сьві́дків своїх будýчих побíд.

Посува́ючи ся напере́д Ту́рки й Тата́ри страше́нно пусто́шили кра́й, пали́ли се́ла і місто́чка, люди́й мордува́ли, вбива́ли

на палї або волокли́ в невóлю. З самúх Підгáєць погнáли їх 30.000. Бíльше як 30 міст і укрíплень пішлó з дúмом. По всíм краю́ пішлá страшéнна трівóга, особли́во колú Тýрки зрáдою здобýли і спалúли укрíплений Збáраж.

Тим чáсом у Львóві Собéский готóвив ся до оборóни. Прáвда, вíйска бíльше над 8.000 він не міг стягнýти, та львівскé міщáньство вúступило зорýжене боронúти мýрів і брам Львóва. Осóба короля́ додавáла всíм відвáги.

Зі Збáража вúрушили Тýрки в нáпрямі до Збóрова. Тут зупинúли ся на широ́ких поля́х на нарáду. Довíдавши ся, що Собéский у Львóві, Ібрагím постановúв удáрити на нéго швúдко й несподíвано і або відрáзу здусúти або відігнáти аж за Сян, а тодí всíми сúлами добувáти Львóва. В тій цíли він вúслав 40.000 Татáр під прóводом Нуреддíна бáші під Львів. Дня 25. сéрпня у мíстї вдáрили у всї дзвóни, ремісни́чі цéхи поспішúли на мýри на свої станóвища, а з Висóкого Зáмку Собéский казáв разурáз стріля́ти з гармáт, хотíв остерегтú доохрéсних людúй, щобú тíкали до мíста, бо надхóдять Татáри.

В самó полýдне показáли ся на гостúнцї, що веде́ до Глиня́н, величéзні туманú кýряви — знак, що надхóдять Татáри. Тодí Собéский вúрушив з мíста до табóру, щобú устáвити вíйско до бúтви. Щобú не допустúти Татáр, він устáвив своїх воякíв півкóлесом попереко́ рівнинú від Збóїщ аж до Кривчúч, а сам з головнóю сúлою стáнув у середúнї сего півкóлеса, блúзько селá Лисинúч в тім мíсци, де нúнї лежúть прúсїлок Знесíнє. В ту порý там не булó осéлї, а дóвгий яр, в котрím нúнї стоя́ть хатú, був покрúтий лíсом. Тут захováв корóль свою найлíпшу сúлу, щоби з бóку вдáрити на Татáр тодí, колú онú будýть заня́ті бúтвою з тим вíддїлом, що стоя́в по конéць Збóїщ.

Та щобú ще лíпше відвéсти óчи Татáр, Собéский придýмав ось якý штýку. Головнý сúлу пóльского вíйска з давéн-дáвна становúла гусáрия: се булá кіннотá в тяжкíй зелíзній збрýї, з тяжкúми дóвгими кóпиями, що нáче вúхор спадáла на густí ворóжі рядú і майже завсíди ломúла їх за пéршим прúступом. Але в бúтвах з Татáрами гусáрия булá непридáтна, бо Татáри не борóли ся збúтими рядáми, а купкáми, що безладно герцювáли на лéгких кóнях, при кóждім нáпадї розскáкували ся, та по хвúлї знов збирáли ся і окружáли вóрога з усíх бокíв. До бóю з такúм вóрогом спосíбнїйша булá лéгка козáцка кіннотá. От тим то Собéский порішúв покористáти ся козáцким спóсобом боротьбú з Татáрами. Він велíв своїм гусáрам поскидáти важкý збрýю і кóпиї, а дав їм лéгкі козáцкі спúси. А важкý, блискýчу

гуса́рску збру́ю вели́в понадїва́ти чу́рам та па́ньским слу́гам непривы́клим до бо́ю і уста́вив їх ряда́ми на верху́ гори́ так, щоби з дале́ка було́ їх ви́дно, та щоби́ Тата́ри ду́мали, що вла́сне се й є головна́ си́ла Собе́ского. Отта́к уста́вивши своє́ ві́йско Собе́ский обїхав усї́ стано́вища, всю́ди загріва́ючи воя́ків до витрева́лости в би́тві і повторя́ючи ча́сто: „Тут нам або го́лови зложи́ти або побіди́ти“.

Около четве́ртої годи́ни з полу́дня надсу́нула орда́. Мов те́мна хма́ра она́ заня́ла всю широ́ку мочарова́ту рівнину́ між Кри́вчицями і Збо́їщами. Як Собе́ский міркува́в, так і ста́ло ся. Поба́чивши по́льский ві́ддїл коло Збо́їщ, Тата́ри ки́нули ся на не́го і так розпоча́ла ся би́тва. Ба́чучи се, Собе́ский поча́в виводи́ти оди́н по дру́гім свої ві́ддїли, що стоя́ли на лисени́цких узгі́рях закри́ті лїсом і корча́ми, не руша́ючи тих, що були́ в яру́. Би́тва става́ла що раз горячі́йша. З міста розлега́в ся разура́з гук дзво́нів; на Висо́кім За́мку ревли́ гарма́ти, але Тата́ри ба́чучи невели́чку королївску си́лу, чим раз бі́льше набира́ли відва́ги.

Вже зачина́ло вечері́ти і тоді́ Собе́ский заду́мав ви́конати оста́тний, рішу́чий уда́р. Він дав ро́зказ і з яру́ ви́рвала ся головна́ си́ла, що до́си стоя́ла закри́та і лю́то вда́рила на Тата́р. Зміша́ли ся пога́нці, не зна́ючи, що се значи́ть. Та Собе́ский не дав їм часу́ отя́митись. З усїх боків гря́нув на́пад, тата́рскі ряди́ зміша́ли ся і цїле́ їх ві́йско обня́в страше́нний пере́полох. Они́ не пробува́ли вже опира́ти ся. В ди́кім пере́страху вся орда́ ки́нула ся втїка́ти, а воякы́ Собе́ского гна́ли яки́йсь час за ни́ми, по́ки не зме́ркло ся. За́ки ві́йско побі́дою вкри́те верну́ло до мі́ста, вже Тата́р не ви́дно було́ й слїду́.

Неопи́сана ра́дість запанува́ла у Льво́ві на звіcтку про сла́вну побі́ду. По всїх церква́х пра́влено богослу́женя, дя́куючи Бо́гу за ратунок від страшно́го во́рога. Яки́й вели́кий був пере́страх Тата́р по тій би́тві, ви́дно найлїпше з то́го, що тої но́чи, хоч зму́чені би́твою, убі́гли они́ 8 миль і не опини́лись аж коло Поморя́н і Озірни́.

Ібрагі́м ба́ша, перелякани́й звісткою про таку́ побі́ду христия́нського ві́йска над си́лою пять разів бі́льшою, стра́тив охо́ту до да́льшого похо́ду і звину́вши шатра́, потя́г на схід у на́прямі до Теребо́влї.

87. Похоро́ни ма́тери короля́ Іва́на Собе́ского.

У своїм завіщаню поручи́ла ма́ти си́нови, Іва́нови Собе́скому, щоби єї похоро́ни відбу́ли ся як найскромні́йше, без ні́якої вистав-

ности. Послу́шний син сповни́в во́лю ма́тери і спра́вив похоро́ни, які́ ті́лько тим визнача́ли ся, що за про́стим похоро́нним во́зом не́сено та́блицю з на́писом:

Sic mater voluit (Так ма́ти хоті́ла).

Але дру́гого дня відбу́ли ся ще одні́ похоро́ни, величáві; бо любя́чий син не міг перене́сти того на со́бі, щоби́ не відда́ти мо́щам ма́тери оста́тної послу́ги в спо́сіб, на яки́й здобува́є ся сьвітова́ виста́вність для ока́заня жалю́ і посме́ртної по́чести. Величáвий похі́д го́стий, що прибу́ли на похоро́ни і бе́зліч на́роду супроводи́ли похоро́нний віз. За ним не́сено знов таку́ та́блицю, як попере́дного дня, але вже з на́писом:

Sic filium decuit (Так син повúнен).

Га́рний то обя́в синівско́го чувства́, полу́чений з пошáною ма́терної во́лї.

88. У Стра́стний Четве́р.

На ґетсема́ньский сад,
на де́рева оли́вні
клав мі́сяць срі́бну ткань,
а ні́чка ті́ни ди́вні.

Дрімáв на ві́тці птах,
круго́м дрімáли кві́ти —
й ті, що Він їх люби́в,
поснý́ли всї як ді́ти.

Лиш Він оди́н не спав,
не спав з Ним біль нестри́мний.
Впав замість рос в ту ніч
дощ слїз на ка́мінь зи́мний.

Василь Щурат.

89. Недо́брий брат.

Давно́, ду́же давно́ було́ се. Жив бі́дний чолові́к.

Мав він мале́ньку ни́вку землї, але не мав коня́, не міг своє́ї ни́вки зора́ти.

— Пози́чте менї коня́, неха́й я зорю свою́ ни́ву, — проси́в він то се́го то то́го сусі́да, але ко́ждий відка́зував:

— Му́шу напере́д свою́ рілю́ спра́вити, своє́ по́ле зора́ти, заволочи́ти.

Чека́є той бідня́га, вичі́кує, коли є́му хто коня́ пози́чить, але й весна́ вже да́лї кінчи́ть ся, а він коня́ не мо́же діста́ти.

А поля́ і́нших уже́ га́рно зо́рані, збі́жа засї́яні, ярина́ заса́джена, а ни́вка бідака́ анї то́ркана.

Мав той бідак у селї бра́та, вели́кого богача́. Йде він до бра́та раз, дру́гий, деся́тий, іде́, про́сить, блага́є.

— Позúч менї коня́! У те́бе шість ко́ний, чоти́ри воли́, позúч менї одно́го коня́, щоби́ й я зора́в свій загíн.

— Не ма́ю часу́ тепе́р, позúчу тобí пізнíйше.

Йде знов, про́сить:

— Хоч на пів дня позúч менї кониу.

— Не ма́ю як.

Аж прийшла́ Велико́дна Субо́та.

Прихо́дить біда́к знов проси́ти бра́та:

— Позúч сего́дня. Атже вся твоя́ робо́та вже покíнчена.

— За́втра тобí позúчу.

Зажури́в ся бідня́га, коли́ се почу́в, бо й тя́жко й су́мно ста́ло є́му на саму́ ду́мку, що він на Вели́кдень ора́ти ме; але щож було робúти? Нема́ íншої ра́ди, тре́ба взя́ти коня́ й іти́ з плу́гом.

На Вели́кдень золоте́ со́нíчко зійшло́ на не́бо, весняні́ па́хощі розлива́ють ся довко́ла, ра́дість на землї і в не́бі. Йдуть лю́ди сьвято́чно при́брані, йдуть до це́ркви на Слу́жбу бо́жу, дзво́ни дзво́нять... здає ся чу́ти церко́вний спів, а біда́к іде́ на свою́ мізе́рну ни́вку і на се́рци тя́жко є́му, на́чеб оловя́ну гору́ дви́гав на со́бі.

Ви́йшов на ни́ву, став ора́ти...

— Тягни́, ко́нику, тягни́!... І тобí ди́вно, що сего́дня оди́н ти тíлько працю́єш, коли цíли́й сьвіт весели́ть ся, та щож я ви́нен, що брат не хотíв помогти́ менї. Край ся, сьвята́ земли́це, край ся!... І тобí тя́жко розкрива́ти свої гру́ди в таке́ сьвя́то... Та щож дíяти, коли я таки́й бíдний і нещасли́вий?

Жа́лує ся бíдний чоловíк і йде за плу́гом.

А си́вий дїду́сь заступа́є є́му доро́гу.

— Гей! Що ти тут ро́биш? Що ти дїєш, чоловíче? Сего́дня в таке́ рокове́ сьвя́то ти ора́ти йдеш?

— Ой, дїду́сю мій! — опра́вдує ся гíрко бíдний чоловíк. — Я проси́в, блага́в, щоби́ хто позúчив менї коня́, але лю́ди немилосе́рні... тíлько сего́дня дав менї коня́ мій...

— Хто тобí дав?

— Мій брат...

— Оста́в тут коня́ з плу́гом, йди́ до це́ркви, про о́ранє не журú ся.

Заду́мав ся серде́чний, та коли́ ба́чив, що ста́рик бере́ є́му коня́ з рук, поки́нув плуг і пішо́в до це́ркви.

В це́ркві лю́ди весе́ло співа́ли, а бідако́ви було́ су́мно.

Верта́є з це́ркви й оча́м ві́ри не да́є. Є́го ни́вка зо́брана, засíяна і заскоро́джена. Нї коня́, нї плу́га у по́ли нема́.

Здивува́в ся й бога́ч, коли́ в ста́йнї найшо́в сво́го коня́. Пішо́в погля́нути, чи брат по́ле зора́в. Але зако́ї ще ста́нув при зо́раній ни́ві, со́нце зайшло́ за хма́ри, повія́в о́стрий ві́тер, а незнайо́мий дїду́сь ви́тягнув грі́зно ру́ки і кричи́ть:

— Ти на Вели́кдень ора́ти вели́в! У таке́ рокове́ сьвя́то ти ту бі́дну ни́вку кра́яти каза́в! Ти жа́лував на оди́н день відорва́ти коня́ від робо́ти... Буде́ш тепер ора́ти цїле́ житє́, буде́ш копа́ти у темнотї і сьві́та бо́жого не поба́чиш нїко́ли!

Щез дїду́сь.

А бога́ч перемі́нений у керти́цю ри́є й ри́є під земле́ю, о́ре її там, як мо́же, і ві́чно хова́є ся перед сьві́тлом со́нця.

Народня леґенда.

90. Як цїсар Йо́сиф ора́в.

Було́ се під коне́ць се́рпня 1769. р., коли цїсар Йо́сиф їхав у відкри́тім пово́зї через край Мора́вію гости́нцем із Бе́рна до Виша́ви. Єго́ лице́ румяни́ло ся, а єго́ си́ні о́чи розясня́ли ся ви́дом погі́дного не́ба, ви́дом дале́ких си́них гір, по́ки не спочи́ли ра́дісно на придоро́жних поля́х. Вели́ка часть збі́жа вже була́ зі́брана з по́ля, а де́куди почина́ли вже на-но́во перебо́рювати по́ле.

До́вго сидїв Йо́сиф потону́вши в ти́хій заду́мі, не ба́чучи й не чу́ючи нїчо́го довко́ла. Нара́з звелїв зупини́ти по́віз. По́рскаючи зупини́ли ся ко́нї, а за цїса́рским по́їздом спини́ла ся вся єго́ дружи́на. Цїсар ви́сїв із пово́зу. Стари́й селяни́н ора́в двома́ кі́ньми переліг край доро́ги. І він зупини́в ся не доходячи́ тро́ха до доро́ги і глядїв із зачу́дованєм на до́вгий ряд пово́зів і на ви́строєних панів, що поставали на гости́нци. Цїсар кли́кнув до не́го, щоби́ добрював ски́бу до кінця́, до доро́ги. На крик селяни́на запе́рли ся ко́нї в шлия́х і потягли́ плуг — і шви́дко селяни́н разом з кі́ньми і плу́гом був коло цїсаря. Він ще не знав єго́ і цїсар дав знак сво́му окру́женю, щоби́ єго́ не зра́дило.

— Позво́лите менї своїм плу́гом відора́ти одну́ ски́бу? — запита́в цїсар.

— Чому́ нї! — мо́вив селяни́н, — ті́лько не зна́ю, чи вдасте́. Коли́ ди́вимо ся з бо́ку, се здає ся так ле́ґко, а спробу́ємо, то поба́чимо, що і се́го тре́ба вчи́ти ся.

— Ось я хо́чу спробува́ти, — мо́вив цїсар. Усї прису́тні гляді́ли з зачу́дованєм, як цїсар узя́в чепі́ги в ру́ки і попроси́в селяни́на, щоби́ поганя́в ко́нї. Яки́йсь час ски́ба йшла рі́вно. Нара́з селяни́н зупини́в ко́нї і мо́вив:

— Гов! Ви, па́нцю, ще не розумі́єте се́го до́бре. Зана́дто мі́цно натиска́єте на плуг і він вибо́рює неврожа́йний глей; моя́ ріля́ се́го не зно́сить, бо на нїй чорноземна верства́ ду́же тонка́. Пра́вда, се́го ви не могли́ зна́ти.

Цїсар гля́нув з многозначу́чим у́сьміхом на свою́ дружи́ну, даючи́ зна́ти, що в тих селяни́нових слова́х є де́що й таке́, що мо́жна приложи́ти до не́го і до всеї держа́ви. І знов ру́шили да́лї, та шви́дко плуг ви́скочив зі ски́би. Цїсар си́лував ся вде́ржати єго́, наверну́ти і знов запусти́ти в зе́млю, та ко́нї йшли та йшли, плуг со́вгав ся по стернї, ле́дво здра́пуючи тонесеньку кору́, і волїк за собо́ю цїсаря, що з усе́ї си́ли стара́в ся впе́рти єго́ в ски́бу і все на да́рмо. Прийшло́ ся знов спини́ти ко́ний.

— Що так разура́з покри́куєте на ко́ний? — запита́в цїсар.

— Не мо́жна без то́го, — відпові́в селяни́н, — а то худоби́на засне́, коли́ не чу́є за собо́ю погоничa.

Сим разо́м цїсар усьміхну́в ся сам до се́бе, всьміхну́в ся й не оди́н з єго́ дворакі́в. Цїсар переда́в плуг селяни́нови і сей показа́в ему́, як то попере́д усе́го тре́ба держа́ти плуг на одні́й мі́рі, а ко́нї самі́ зро́блять ре́шту.

— Як раз ни́нї, по вчера́шнім до́щику, ся робо́та є найле́кша з усїх полеви́х праць.

При по́воротї узя́в знов цїсар плуг і тепе́р селяни́н ча́сто пота́кував голово́ю і мо́вив:

— А пан таки́ шви́дко навчи́в ся!

Рі́вно ви́вів цїсар ски́бу від одно́го кінця́ ни́ви до дру́гого. Та не так від уто́ми, як від напру́женої ува́ги пі́т ка́пав ему́ з чола́. Він обте́р єго́ і мо́вив:

— Отсе́ найприємнїйший пі́т!

— Еге́! — всьміхну́в ся селяни́н, — коли́ хтось так для ро́зривки поро́бить, то мо́же оно́ й прие́мно. Але коли́ чолові́к му́сить ота́к роби́ти цїлий рік, а ще до то́го пять днів па́нщини, а лиш день для се́бе — то оно́ зовсїм не те. Але тепе́р хоч те га́рно, що хоч раз вельмо́жний пан попрацюва́в для ме́не. А сьмію запита́ти, хто пан таки́й?

— Я вам пото́му й так ска́жу, — відпові́в цїсар і вели́в доклáдно розповісти собі́ про панщи́нні відно́сини.

Селяни́н зміркува́в уже́, що се яки́йсь вели́кий пан і, всьміха́ючи ся доброду́шно, вия́влював усї недого́ди панщи́нних відно́син. А вкінци́ мо́вив:

— Здає ся, що ви яки́йсь вели́кий пан. Коли́ поба́чите на́шого до́брого цїсаря Йо́сифа, то про́шу вас розповісти ему́ се все.

— Чи ду́маєте, що ці́сар міг би вам помогти́?

— Ні, ці́лко́м помогти́ нам не мо́же, але міг би нас до́бре поратува́ти. Неха́й ті́лько не дасть зве́сти себе́ на хибну́ доро́гу. коли́ будуть вмовля́ти в не́го, що се зовсі́м не да́сть ся зроби́ти,

— Чи ду́маєте, що будуть в не́го вмовля́ти?

— Він чолові́к по се́рцю бо́жому, та все таки́ не що, як лише́ чолові́к. А ще ма́є знороблену худо́бу і пога́ну у́пряж. Він зана́дто до́брий і ду́має, що ко́жди́й таки́й як він, а оно́ так не є. Він уважа́є всіх люди́й поді́бними до се́бе, а они́ зовсі́м до не́го не поді́бні. Ско́ро ті́лько відве́рне ся, они́ псують усе́ добро́, яке́ він зроби́в. А він не мо́же бу́ти всю́ди. Одно́ ті́лько рад би я є́му́ сказа́ти: неха́й бі́льше бережé себе́, щоб ми ще до́вго-до́вго ним ра́дували ся, а до на́шої недо́лї неха́й бере́ ся о́стро!

— Так ви лю́бите ці́саря, хоч він ще так ма́ло зроби́в для вас?

— Ко́жда дити́на зна́є, яки́й він до́брий. І як би менї́ коли́сь довело́ ся поці́лува́ти єго́ ру́ку, то не бажа́в би собі́ нїчо́го лїпшого в житю́.

Ці́сареви бри́знули сльо́зи з очи́й. Він узя́в селяни́на за мозоли́сту ру́ку і промо́вив:

— Я є Йо́сиф, ваш ці́сар!

— О Го́споди милосе́рний! — скри́кнув селяни́н і впав на коліна, а всї прису́тні познима́ли капелю́хи з мимові́льного зворушеня.

— Вста́ньте! — мо́вив ці́сар. — Не годи́ть ся кляка́ти перед нїки́м, хиба́ перед Бо́гом. А виж самі́ сказа́ли, що я ті́лько чолові́к, хоч і до́брий. Так, лю́бий госпо́дарю, як я тут держу́ ва́шу ру́ку, так ра́д би я стисну́ти ру́ку все́го, понад усї́ стани́ чесні́йшого, селя́ньства. Не переста́ньте мене́ люби́ти так, як я не переста́ну люби́ти вас. Допоможі́ть менї́ зроби́ти вас щасли́вими і себе́ само́го через вас. А отся́ ски́ба, що я тут ви́орав, неха́й буде́ до́казом, як висо́ко я шану́ю ваш стан і як щи́ро дба́ю про єго́ піднесенє. Зга́дуйте про ме́не, коли́ мене́ на сьві́тї не ста́не!

— Ні! — скри́кнув селяни́н, — Го́сподь Бог пока́же чу́до! Тако́му як ви... як наш... як ці́сар Йо́сиф, тако́му в деся́теро причи́нить житя́ для добра́ все́го сьві́та.

— Бува́йте здорові! — кли́кнув ці́сар, ще раз стиска́ючи селяни́нови ру́ку. Зі зворушеня не міг він бі́льше й сло́ва промо́вити, поступи́в до повозу, сі́в у нїм і весь по́їзд заторохкоті́в по би́тому гости́нци.

Бертольд Ауербах.

91. Пе́рший Вели́кдень на во́лі.

Вели́кдень! Бо́же мій вели́кий!
Ще, як сьві́т сьві́том, не було́
Для нас Вели́кодня тако́го!
Від до́сьвіта шум, га́мір, кри́ки,
Мов муравли́ско все село́
Людьми́ кишѝть. Всї до одно́го
До це́ркви пруть. Як пе́рший раз
„Христо́с воскре́се!“ заспіва́ли,
То всї мов ді́ти заряди́ли,
Аж плач той це́рквою потря́с...
Так ба́чилось, що вік ми жда́ли,
Аж дотерпі́лись, достражда́ли,
Що Він воскре́с — посе́ред нас.
І яко́сь так зроби́лось нам
У ду́шах ле́гко, я́сно, ти́хо,
Що, ба́чилось, гото́в був вся́кий
Цїлі́й земли́ і небеса́м
Крича́ть, співа́ть: мину́ло ли́хо!
Найзлі́йші ворогѝ проща́лись,
Всї обнима́лись, цїлува́лись,
А дзво́ни дзво́нять, не стаю́ть!
А мо́лодь бі́гає мов пя́на,
Кричи́ть що си́ли в ко́ждий кут:
„Нема́ вже па́нщини нї па́на!
Ми во́льні, во́льні, во́льні всї!“
Ба й дїтвора́, що в ста́рших ба́че,
Й собі́ виґу́кує нена́че
Перепеля́та по вівсї.

А як скінчи́лась бо́жа Хва́ла,
На цви́нтар ви́йшов весь наро́д,
І як було́ нас ті́лько сот —
Від ра́зу ниць на зе́млю впа́ла
Цїла́ грома́да й заспіва́ла
Той ве́личний, хвале́бний гимн:
„Тебе́, о Го́споди, хвали́м!“
Мов грім зарокоті́ли з ра́ня
Слова́ висо́кі, зву́ки вті́шні —
Але коне́ць сьвято́ї пі́снї
Покри́ли голосні́ рида́ня!

Дарма́б і си́луватись, дї́ти,
Щоб розказа́ть хоч щось-не-щось,
Що в той день сла́вний довело́сь
Менї́ на вла́сні о́чи зрі́ти.
Наро́д мов безумі́в з утї́х:
Старі́ скака́ли мов хлопя́та...
Той па́ру ко́ників свої́х
Цїлу́є ко́ждого мов бра́та
Та пригово́рює, пести́ть;
А там гурто́м сїльскі́ дївча́та
Всї скиндячки́ з голо́в знима́ють
І бю́ть покло́ни і склада́ють
Перед іко́ною; кричи́ть
Уся́кий на вита́нє дру́га:
„Христо́с воскре́с!...“

А там стари́й дїду́га,
В селї́ найста́рший чолові́к,
На да́вну, ле́дви замітну́
Моги́лку аж грудьми́ прини́к
І обнима́є дернину́
Й кричи́ть що си́ли: „Та́ту, та́ту!
Ми во́льні! Та́ту, озови́сь!
Таж ти цїли́х сто лїт
Нево́лю дви́гав і вмира́ти
Не хтїв, а во́лї ждав! Диви́сь
Ми во́льні! Бі́дний, ти дожда́ти
Не міг — аж нам той про́мінь блис!
Вже мої́х вну́ків пан в пала́ту
Так як мене́ не забере́!
Возьмі́ть мене́ до се́бе, та́ту!
Ваш син свобі́дним вже умре́!“

Іван Франко.

92. Закла́дини Наро́дного До́му.

Дня 16. жо́втня 1851. р. прибу́в наш цї́сар Франц Йо́сиф до Льво́ва. На Висо́кім за́мку і на верху́ ратуше́вої вежі́ повіва́ли австри́йскі хоругви́. На доро́гах, куди́ мав вїзди́ти цї́сар, постро́єно триюмфа́льні бра́ми, між ни́ми одну́ на Городе́цкій доро́зї з прапо́рами прикра́шеними синожо́втими стяжка́ми і з на́писом „Мно́гая лї́та Франц Йо́сифу!“ Ві́кна і балько́ни при

пере́їздних у́лицях аж до намісни́цтва пристро́єно шо́вками, цьві́тами і вінця́ми.

Не́бо було́ я́сне, со́нце сьвіти́ло тепле́нько, в пові́трю було́ ти́хо — все як би в сьвято́чнім настро́ю вижида́ло рідко́го го́стя. Де́сять хвиль перед дру́гою годи́ною з полу́дня розда́ли ся з за́мку ви́стріли з пушо́к, що обвіща́ли при́їзд ці́саря. Ці́лий Львів ви́рушив на пови́тане мона́рха і серед ра́дісних о́кликів відбу́в ці́сар достопа́мятний свій вїзд до Льво́ва.

В два днї пізні́йше, дня 18. жо́втня, відбува́ли ся торжестве́нні закла́дини Наро́дного До́му. О пів до деся́тої годи́ни ра́но прии́хав ці́сар зі сви́тою на коні́ в си́ній генера́льскій оде́жи, щоби́ положи́ти уго́льний ка́мінь під Наро́дний Дім і дру́гу міску́ це́рков. На се торжество́ пригото́влено ка́мінь із вали́в. Стїну́

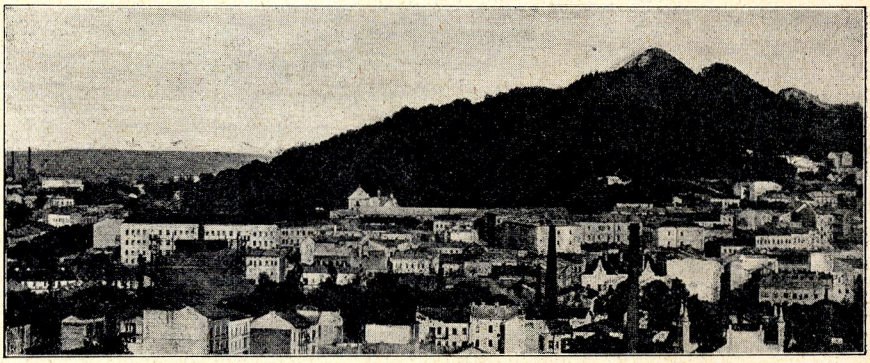

Високий Замок у Львові.

з давно́ї унїверсите́тскої бібліоте́ки при́брано адама́шками, в середи́нї вінце́м, а на верху́ тро́ма хоругва́ми. По прави́м бо́цї стїни́ ви́ставлено на підви́сшенім мі́сци престо́л для мона́рха; по лїви́м бо́цї пригото́влено ві́втар для відпра́вленя Слу́жби бо́жої. По середи́нї приміщено уго́льний ка́мінь у пролома́ній стїнї. В сьвя́тї взя́ли у́часть ру́скі епи́скопи: Григо́рий Яхимо́вич і Іван Бохе́ньский, обі́ ру́скі капітули, ОО. Василия́ни, чле́ни Ставропигі́йского Інститу́та і Головно́ї Ру́скої Ра́ди і бога́то духове́ньства й наро́ду на́вить з пода́льших сторі́н. По прави́м бо́цї від стїни́ були́ підви́сшені мі́сця для ру́ских співакі́в, а по лїви́м для же́нщин.

Ці́сар зсїв з коня́, оста́вив адюта́нтів і сви́ту і зблизи́всь до сво́го престо́ла, окру́жений ру́скими достойниками. Там сказа́в він при́язно в го́лос:

Церков св. Юра і митрополича палата у Львові.

— Ось тут я між своїми Русинáми.

Межи зíбраним рýским нарóдом запанувáла повáжна тишинá, а предсíдáтель Комíсиї для будóви Нарóдного Дóму повитáв цíсаря привíтним слóвом в íмени рýскої нáродности. Відтáк відчитáли грамотý, в котрíй корóтко зíбрано історúчні вíсти про будúнок, на якóго мíсци мав стáнути нúнїшний Нарóдний Дім.

По прочúтаню грамотú зблизúв ся цíсар до столá і підписáв грамотý. Підчас тóго відспівáв рýский хор грімкúм гóлосом: „Гóсподи, сúлою твоéю возвеселúть ся царь и о спасéніи Твоéмь возрáдуєть ся зѣло!“ Потім сíв цíсар знов на престóлї, а по

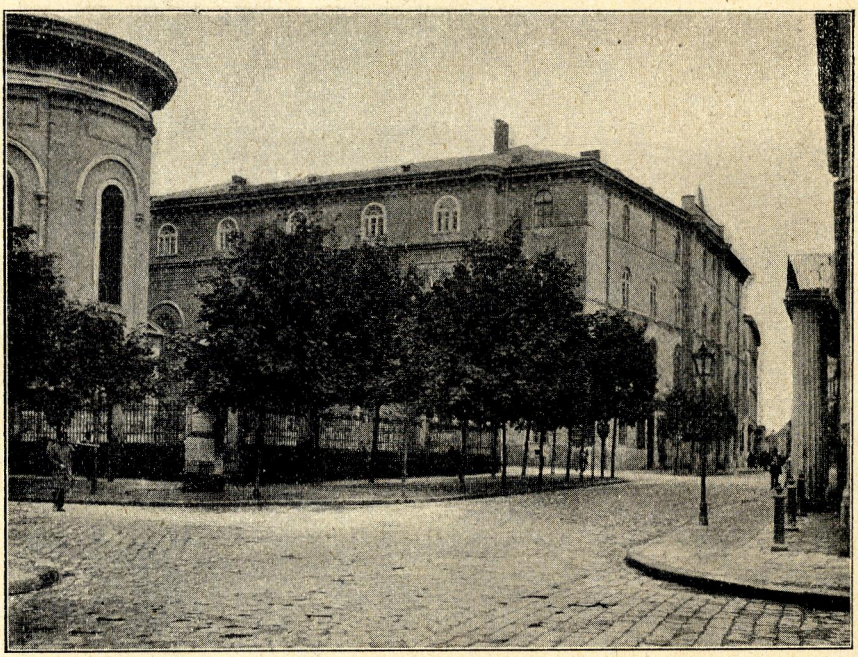

Народний Дім у Львові.

відпрáвленій Слýжбі бóжій приступúв до угóльного кáменя, в котрúй злóжено грамотý, і влáсною рукóю наложúв трúчи вапнá і трúчи удáрив молоткóм у кáмінь, а тим часом хор відспівáв многолíтствіє. Наконéць цíсар перегляну́в будівля́ні пля́ни цéркви і Нарóдного Дóму і приня́в в пáмять сéго торжествá напечáтаний рýский вірш, котрúй роздáвано такóж усíм присýтним.

Потím цíсар звúдів рíжні зáклади і цéрков св. Юра, де тодíшний завідáтель митропóлії епúскоп Яхимóвич повитáв єгó сердéчною промóвою. Гóдї було лíпше вúсказати тодíшний настрíй Русинів, як се вчинúв Яхимóвич отсúми словáми:

— На широ́кім просто́рі ці́са́рства знайде́те, Ва́ше Вели́чество, чима́ло коро́нних кра́їв, що ви́сші від нас добро́бутом і просьві́тою. Не за́видуємо їм то́ї ви́сшости і буде́мо стара́ти ся догони́ти їх. Але ві́рностию і прив'я́занєм до Ва́шого Вели́чества і дина́стиї они́ не мо́жуть нас перевисши́ти.

Зі Льво́ва ви́їхав ці́сар да́лї до Зо́лочева і Терно́поля, всю́ди ви́таний озна́ками безконе́чної ра́дости все́го насе́леня.

93. Ці́са́рска сльоза́.

Ці́са́рску кімна́ту тиша́ залега́є,
Довко́ла нена́че у це́ркві споки́й,
Се ці́сар яке́сь то пи́сане чита́є,
І го́лову хи́лить в заду́мі тяжки́й.

Письмо́ се — то за́суд. За вбі́йство крова́ве
„На смерть“ чолові́ка зако́н засуди́в;
Та се́рце ці́са́рске, батькі́вске, ласка́ве
Ріша́є, чи вмре він чи бу́де ще жив.

Тиша́! І Франц Йо́сиф той за́суд чита́є
І го́лову хи́лить в заду́мі важкі́й...
Крова́вая дра́ма з письма́ ожива́є,
Ці́са́рского се́рця міша́є споки́й.

„На смерть!“ По зако́ну... Кров лю́то проли́та
Знай сме́рти жада́є уби́йця свого́...
Та він молоди́й ще! Натю́ра серди́та!
Проти́вник дові́в до безу́мства єго́!

„У се́рці є за́роди до́брої вда́чі...
Добра́ ще чима́ло зроби́ти би міг...
Та кров ся проли́та і сльо́зи горя́чі
Сири́т... І зако́ни одна́кі для всїх!...“

Так в се́рці ці́са́рскім, батькі́вскім, ласка́вім
Чуте́ й справедли́вість прова́дять війну́.
Мина́ють годи́ни. Ось в бли́ску крова́вім
Скрива́є ся со́нце за хма́ру страшну́.

Греми́ть! Стрепену́в ся мона́рх. „Нї, не мо́жу!
Не сьмію! Зако́ни одна́кі для всїх!
На сьо́му папе́рі свій пі́дпис поло́жу.
Бог ба́чить, з сумлі́нєм боро́в ся, як міг!“

Перо́ взяв у ру́ки — рука́ затремті́ла.
Сеж смерть чолові́ка на то́му пері́!
Та со́вість ці́са́рска писа́ти вели́ла
І ро́зум, що пра́вду суспі́льну бері́г.

Рука́ покори́лась. Ось „Франц“ вже гото́во...
Стисну́ло ся се́рце, немо́в замерза́...
Та нї! Оно́ пла́че! Ще сло́во! Ще сло́во!...
Та бри́знула з о́ка ці́са́рска сльоза́.

Та бри́знула з о́ка і пі́дпис змаза́ла,
І ці́сар мов сьві́тлом осія́ний встав:
„Сльоза́ менї́ пра́вду найкра́сшу сказа́ла.
Най Бог єго́ су́дить, мій суд вже уста́в!“

Секре́тар прихо́дить і ці́сар звіща́є —
Турбо́тная хма́ра з обли́ча щеза́:
„Най Бог єго́ су́дить, а ці́сар проща́є,
Сей за́суд змаза́ла ці́са́рска сльоза́“.

94. Мали́й пи́сар.

Він був у четве́ртій кля́сї в початко́вій шко́лї. І був він гарний хло́пець з чо́рними ку́черями і з бі́лим ли́чком, ста́рший син зелїзни́чого уря́дника, що мав вели́ку семю́, а малі́ заробі́тки і через те семя́ бідува́ла. Ба́тько люби́в хло́пця і був завсї́ди до́брий та ви́бачливий до всього́, ті́лько не до нау́ки. Він вимага́в, щоб син га́рно вчив ся і пильнува́в, щоб він не лїнува́в ся, бо хотї́в, щоби хло́пець шви́дко довчи́в ся і поча́в зароблята́ти та дава́ти гро́ші на семю́. Щоб досягти́ се́го, му́сїв хло́пець бога́то ви́вчити ся за коро́ткий час. І хоч як пи́льно хло́пець учи́в ся, а ба́тько ще таки́ підганя́в єго́.

Ба́тько вже немолоди́й був, а тяжка́ пра́ця постаріла єго́ ще ду́жше нїж лїта́. Щоби́ уде́ржати семю́, він му́сїв роби́ти не лише́ свою́ урядо́ву робо́ту, але ще й брав робо́ту до до́му — писа́ти за окре́му плату́ — і за тим пи́санєм сидї́в но́чами ду́же до́вго. Оста́нними часа́ми одно́ видавни́цтво, що видава́ло і розсила́ло часо́писи й книжки́, доручи́ло єму́ писа́ти адре́си на опаска́х і плати́ло по три лїри[1]) за пятьсо́т адре́с, напи́саних чи́тко вели́кими бу́квами. Але ся пра́ця ду́же втомля́ла єго́ і він ча́сто за обі́дом говори́в про се своїй семї́.

[1]) один лїр = 95 сот.

— Уже́ мої о́чи не ба́чать, — каза́в він, — нічна́ робо́та вбива́є мене́.

Одно́го разу́ син сказа́в є́му:

— Та́точку, дозво́ль менї писа́ти замість те́бе; атжеж я пи́шу зовсі́м так, як ти.

Але ба́тько відказа́в:

— Нї, си́нку, ти пови́нен учи́ти ся; з твоєї нау́ки бі́льше буде́ ко́ristи, чим з пи́саня адре́с; я му́чив сяб, як би відня́в у те́бе хоч одну́ годи́ну. Ду́же тобі вдя́чний, але не зго́джую ся і бі́льше про се не говори́ нїко́ли.

Син знав, що про де́які рі́чи не догово́риш ся з ба́тьком, то й не говори́в бі́льше про се. Але ось що він зроби́в. Він знав, що рі́вно о дванайцятій годи́нї ба́тько перестає писа́ти і йде із сво́го кабіне́тика ляга́ти спа́ти. І тодї він се чув: годи́нник дзво́нить дванайцяту годи́ну і за́раз же чу́ти, як ба́тько відсува́є стіле́ць і ти́хою ходо́ю йде спа́ти.

Одно́ї но́чи хло́пець підожда́в, по́ки ба́тько ляг, тодї тихе́сенько вдяг ся, пішо́в навспи́нячки[1]) в кабіне́тик, засьві́тив ля́мпу і сї́в за ба́тьків стіл. На столї лежа́ла ку́па бі́лих о́пасок і спис адре́с і хло́пець поча́в писа́ти силку́ючи ся, щоб є́го пи́сане виходи́ло таке́, як ба́тькове. Він писа́в за́любки і був ду́же задово́лений, але й боя́в ся тро́хи. Ку́па о́пасок з напи́саними адре́сами росла́; і́нодї хло́пець клав перо́ і тер нато́млені па́льцї, а пото́м ще пильні́йше почина́в писа́ти дослу́хуючи ся та всьміха́ючись. Сто шістьдеся́ть о́пасок написа́в він — на ці́ло́го лі́ра! Тодї встав, положи́в перо́ на звича́йне мі́сце, погаси́в ля́мпу, ви́йшов навспи́нячки і ляг на лі́жко.

Дру́гого дня за обі́дом ба́тько був ду́же весе́лий. Він не помі́тив нїчо́го. Адре́си він писа́в, як маши́на, ві́доме число́ го́дин, а ду́мав тим часом зовсі́м про і́нше; і аж дру́гого дня числи́в, скі́лько написа́в. Сидячи́ тепер весе́лий за обі́дом, він покла́в ру́ку си́нови на плече́ і сказа́в:

— Ну Джу́льйо, ще твій ба́тько до́брий робі́тник. Вче́ра ве́чер за дві годи́ни я написа́в третину бі́льше нїж звича́йно. Рука́ ще шви́дко пи́ше, а о́чи ще до́бре ба́чать.

Джу́льйо нїчо́го не сказа́в, але задово́лений поду́мав сам собі: бі́дний ба́тько, окрім бі́льшого заробі́тку я ще дав є́му змо́гу вважа́ти себе́ моло́дшим та ду́жшим, нїж він є. Ну, то тре́ба й да́лї працюва́ти.

[1]) на пальцях.

Задово́лений, що так до́бре все обійшло́ ся, Джу́льйо й дру́гої но́чи діжда́в ся, по́ки годи́нник продзвони́в двана́йцять го́дин, уста́в і пішо́в писа́ти. І так він став роби́ти що но́чи. Ба́тько є́го не поміча́в нїчо́го. Тільки одно́го разу́ за вече́рею він сказа́в диву́ючись:

— Ди́вно, чого́ в нас так бога́то ста́ло вигоря́ти на́фти!

Джу́льйо здрігну́в ся, але розмо́ва на то́му й скінчи́ла ся. І Джу́льйо не кида́в писа́ти но́чами.

Але перериваючи собі що но́чи сон, Джу́льйо не висипля́в ся, вра́нці встава́в уто́млений, а в ве́чер, сі́вши вчи́ти ся, ледви́ вде́ржував ся, щоб не засну́ти, бо о́чи так і злипа́ли ся. Одно́го разу́ — впе́рше на віку́ — він засну́в над зшитко́м.

— Джу́льйо! Не дрима́й! — гукну́в ба́тько ля́скаючи в доло́нї. — Вчи́ти ся тре́ба!

Джу́льйо проснув ся і ки́нув ся до робо́ти. Але дру́гого ве́чера ста́ло ся те саме́ і де-да́лї то все става́ло гі́рше: Джу́льйо дрима́в над книжка́ми, ра́но встава́в пізнїйше нїж звича́йно, вчив ся неохо́тно так, на́че нау́ка є́му оги́дла. Ба́тько поча́в придивля́ти ся до не́го, щось міркува́в і наре́штї поча́в докоря́ти. А пе́рше се́го нїко́ли не бува́ло.

— Джу́льйо! — сказа́в він є́му одно́го разу́. — Ти нїби щось хова́єш від ме́не. Ти яки́йсь не таки́й став, як був попере́ду. Се мене́ ду́же засму́чує. Ти не забува́й, що всї свої надії на́ша семя́ покла́ла на те́бе. Я не задово́лений з те́бе, розумі́єш ти?

Ви́слухавши сей докір, що є́му у пе́рше довело́ ся таке́ чу́ти, хло́пець стурбува́в ся.

— Се пра́вда! — поду́мав він сам собі. — Так да́лї роби́ти не мо́жна. Го́дї дури́ти ба́тька.

Але то́го само́го дня за вече́рею ба́тько сказа́в весе́ло:

— А зна́єте, що за сей мі́сяць я написа́в о́пасок на три́йцять два лїри бі́льше нїж за попере́дний.

Сказа́вши се, він поста́вив на стіл коро́бочку з цукорками — він купи́в се, щоб і дїти ма́ли втїху з є́го бі́льшого заробі́тку. Дїти страше́нно зрадїли і поча́ли пле́скати в доло́нї. Тодї Джу́льйо зно́ву почу́в у со́бі си́лу і поду́мав сам собі:

— Нї, та́точку бі́дний, не переста́ну я тебе́ дури́ти; напру́жувати му всю си́лу, щоб кра́сше вчи́ти ся в день, але не ки́ну в ночи́ заробля́ти на те́бе і на семю́.

А ба́тько ще дода́в:

— На трúйцять два лíри бíльше написáв! Я дýже задовóлений... Але отóй, — він показáв на Джýлья, — отóй менé засмýчує.

Джýльйо мовчкú вúслухав сей докíр здéржуючи сльóзи, що ось-ось полúли сяб ємý з очúй; але в той же час на сéрці булó ємý дýже гáрно.

І він працювáв напрýжуючи всю сúлу. Але що день, то все бíльша втóма обнимáла єгó і все тя́жше булó її подýжати. Так тягло́ ся два мíсяці. Бáтько не переставáв докоря́ти сúнови і дивúв ся на нéго все сердитíйше. Одногó разý він пішóв розпитáти ся вчúтеля за свóго сúна і вчúтель сказáв:

— Учúть ся він непогáно, бо хлóпець розýмний. Але не такúй став охóчий до наýки, як був попереду: буває так, що дрімáє, позїхáє, слýхає неувáжно. Вправи пúше коротéнькі, недбáло обмірковані і погáно написані. О, він міг би вчúти ся крáсше, богáто крáсше!

У вéчер бáтько відвíв Джýлья на бік і почáв говорúти такé, якóго ще нїкóли не говорúв:

— Джýльйо, ти бáчиш, як я працю́ю, ти бáчиш, що я витрáчую здоро́вле задля семí. А ти не хóчеш стáти менí до по́мочи. Ти не лю́биш менé, не лю́биш братíв, не лю́биш мáтери!

— Ой, нї, нї! Не кажíть так, тáточку! — скрúкнув хлóпець. Сльóзи рúнули ємý з очúй і він ужé хотíв призна́ти ся бáткови.

Але бáтько не дав ємý нїчóго сказáти. Він знóву почáв сам говорúти:

— Ти знáєш станóвище нáшої семí, знáєш, що ми всї повúнні працювáти, не жалíючи себé. Тиж бáчиш, що менí довóдить ся подвíйно працювáти. А тут знóву лúхо: Я дýмав, що сéго мíсяця мáти му сто лíрів нагоро́ди за свою́ прáцю на зелíзниці, а отсé довíдав ся, що не одéржу нїчóго.

Почýвши такé, Джýльйо навáжив ся знóву не признавáти ся бáткови, хоч дýмав був се зробúти, а сам собí погадáв:

— Нї, тáточку, не скáжу тобí нїчóго; мовчáти му про свою́ тáйну, щоб мáти змóгу працювáти задля тéбе; а за те гóре, що тобí тепéр завдаю́, я віддя́чу ся тобí; в шкóлї вчúтись му так, щобú що рóку переходúти у вúсшу клáсу, а тепéр найпотрíбнїйше допомагáти тобí зароблáти на прóжиток семí і полекшúти твою́ прáцю, бо онá нúщить твоé здоро́вле.

І Джýльйо робúв далí як пéрше. Минýло ще два мíсяці, він працював нóчами і був утóмлений в день. Син напрýжував

оста́нню си́лу, а ба́тько все ду́жше докоря́в. Але найгі́рше було́ те, що ба́тько став усе́ ме́нше виявля́ти прихи́льности до си́на, не ча́сто озива́в ся до не́го тай то говори́в до не́го так, на́че він був уже́ зовсі́м пропа́щий і не було́ на́віть ні́якої надії́ попра́вити єго́. Ба́тько стара́в ся на́віть по́глядом не зустріча́ти ся з си́ном. Джу́льйо поміча́в те все і ду́же є́му було́ гі́рко, а як ба́тько відверта́в ся від не́го, він простяга́в до не́го своє́ лице́, немо́в би ці́лува́в єго́ і дива́в ся на не́го без краю зажу́реним та палки́м по́глядом.

З то́ї журби́ та безсо́ня хло́пець ду́же схуд і зблі́д і вчив ся все гі́рше і гі́рше. Він розумі́в до́бре, що тре́баж наре́шті зроби́ти се́му край і що ве́чера каза́в собі: „се́ї но́чи не вста́ну". Але ось годи́нник дзво́нить дванайцяту і Джу́льйо хоті́в би додержати постано́ви і не встава́ти; аж тут є́му почина́є ду́мати ся, що, не встаючи́, він не ви́конає своє́ї повинности і віднима́є лі́ра в сво́го ба́тька і в семї́. І він устава́в ду́маючи, що мо́же коли́сь у ночи́ ба́тько проки́не ся і заста́не єго́ за пи́санєм або мо́же випа́дком про все дові́дає ся перечи́слюючи о́паски і тоді́ всьо ви́явить ся само́ без не́го, бо є́му не става́ло сьмі́лости призна́ти ся. І от усе́ лиши́ло ся, як і було́.

Але одно́го разу́ за вече́рею ба́тько сказа́в таке́ сло́во, після яко́го хло́пець поду́мав: „Тепер уже́ я зва́жу ся призна́тись". Се було́ так: Ма́ти дива́ла ся на Джу́лья і їй здава́ло ся, що він ще ду́жше схуд та зблі́д і она́ сказа́ла:

— Джу́льйо, ти хо́рий.

І поверну́вши ся до ба́тька дода́ла:

— Джу́льйо хо́рий. Глянь, яки́й він бліди́й! Си́ночку, що тобі́?

Ба́тько ледви́ гля́нув на си́на і сказа́в:

— У кого́ сумлі́нє нечи́сте, то й здоро́вле не га́рне. Як учи́в ся га́рно та був до́брим си́ном, то й здоро́вле було́.

— Алеж він ду́же хо́рий! — скри́кнула ма́ти.

— Менї́ тепе́р байду́же, відпові́в ба́тько.

Тим сло́вом мов би ніж устроми́в у се́рце бі́дному хло́пцеви. О! є́му тепе́р байду́же! Байду́же ба́тькови, яки́й бува́ло так турбу́є ся, як Джу́льйо хоч раз кашляне́. Значи́ть, ба́тько вже не лю́бить єго́! Уже́ не ма́є єго́ за дити́ну — се вже пе́вне!... Ой, та́точку, — ду́мав хло́пець і се́рце є́му стиска́ло ся з журби́, — тепер уже́ немину́че тре́ба ви́явити все: я не мо́жу жи́ти без твоє́ї любо́ви, я хо́чу верну́ти її́ собі́ і ска́жу тобі́ все і бі́льше не жури́ти му тебе́ і вчи́тись му зно́ву так, як і пе́рше. Хай буде́, але я хо́чу, щоб ти зно́ву люби́в мене́, та́точку мій бі́дний! О, тепе́р я вже зва́жив ся!...

Але й сеї но́чи він таки́ встав, бо так уже́ звик. І як уста́в, то забажа́в піти́ в оста́ннє серед нічно́ї ти́ші подиви́ти ся на ту комна́тку, де сті́лько часу́ працюва́в таємно з утіхою і з любо́вю в се́рци; забажа́в попроща́ти ся з не́ю.

І як він засьвіти́вши ля́мпу сїв за стіл і поба́чив на не́му ку́пу бі́лих о́пасок і поду́мав, що уже́ не писа́ти ме на них нї міст нї на́звищ люди́й, які́ він уже́ так до́бре ви́вчив, то тяжки́й жаль обня́в его́; хло́пець несамохі́ть ухо́пив перо́, щоб узя́ти ся до звича́йної своєї пра́ці.

Але простяга́ючи ру́ку він зачепи́в кни́жку і она́ впа́ла. Джу́льйо стра́шно зляка́в ся. А що, як ба́тько проки́не ся? Пра́вда, що він его́ заста́в би не за пога́ним ді́лом тай сам же хло́пець зва́жив ся призна́ти ся ба́тькови; та всеж... чу́ти, як він у те́мряві підхо́дить до комна́ти... і заста́не его́ оту́т серед но́чи... А мо́же й ма́ма проки́нулась і зляка́лась... Тут у пе́рше в не́го промайну́ла ще й така́ ду́мка: а мо́же ба́тькови со́ром ста́не, як він про все дові́дає ся... Від тих думо́к о́страх брав хло́пця. Він прислуха́в ся, затаївши ду́ха... Не чу́ти нїчо́го. Притули́в ся у́хом до дверий, що були́ в не́го за спи́ною: нїчогісїнько не чу́ти. Всї в ха́тї сплять. Ба́тько не почу́в.

Хло́пець заспокоїв ся і поча́в писа́ти. Ку́па напи́саних адре́с усе́ зроста́ла. Ось почу́ли ся кро́ки: то поліциянт пройшо́в безлю́дною у́лицею; пото́м проїхав екипа́ж; тро́хи зго́дом проїхала пома́лу ці́ла ва́лка возі́в, а тоді́ ста́ло ти́хо-ти́хо... Часо́м ті́лько дале́ко десь зага́вкає соба́ка. А хло́пець усе́ писа́в, писа́в...

А тим ча́сом ба́тько стоя́в у не́го за спи́ною. Він уста́в, як упа́ла кни́га, але ввійшо́в не зара́з, а зго́дом. Са́ме тоді́ у́лицею їхали вози́ і за торохті́нєм не чу́ти було́, як він ішо́в і як тихе́сенько ри́пнули две́рі. І ось він уже́ тут, схили́в свою́ си́ву го́лову над чорня́вою си́новою і ди́вить ся, як шви́дко бі́гає перо́ пишучи́ адре́си. Він про все́ догада́в ся, все згада́в, усе́ зрозумі́в і тяжке́ кая́тє та безмі́рна любо́в обгорну́ли є́му ду́шу і він мов прику́тий стоя́в за плечи́ма сво́го хло́пчика, зде́ржуючи ві́ддих.

Враз Джу́льйо скри́кнув: дві тремтя́чі ру́ки обня́ли его́ за го́лову.

— Ой, та́точку, та́точку! Прости́ мене́! прости́ мене́! — скри́кнув він, поба́чивши сво́го ба́тька, що пла́кав.

— Ти мене́ прости́! — відмо́вив ба́тько, рида́ючи і ці́лу́ючи си́на в чоло́. — Я все зрозумі́в, усе́ зна́ю. Се я пови́нен проси́ти, щоб ти мене́ прости́в, си́нку мій сьвяти́й! Ході́м! Ході́м!

І він повíв або, крáсше сказáти, понíс єгó на лíжко до мáтери, що теж прокúнула ся. Бáтько сказáв:

— Поцíлýй нáшого сúна, сéго áнгела, що три мíсяцї не спить і працю́є задля мéне; через мéне сéрце в нéго розривáло ся з бóлю, а він, не зважáючи на те, зароблáв нам на хлíб.

Мáти обняла сúна мóвчки, бо спершý не могла нїчóго вúмовити, а потім сказáла:

— Спáти, сúнку, зáраз же спáти, відпочúти! Віднесú єгó на лíжко!

Бáтько взяв єгó на рýки, положúв на лíжко, увéсь час голублячú та цїлýючи єгó.

— Спи, сúну, спи!

Стóмлений Джýльйо заснýв нарéштї і спав дóвго, бо за три мíсяцї впéрве міг спáти спокíйно. Снúли ся éмý весéлі сни. А як він розплю́щив óчи, то сóнце давнó вже зійшлó і хлóпець побáчив біля сéбе сúву гóлову свóго бáтька. Він ще спав, прихилúвши ся головóю до сúнового сéрця.

Едмóндо де Амічíс.

95. В сьвіт за óчи.

1.

Рáнні зóрі серед нéба мерехтíли,
Як лебéдї тúху вóду сколотúли.
Не лебéдї злопотíли крилонькáми,
Виходúли бíдні лю́ди з дїтонькáми.
У незнáну вибирáлись сторонóньку,
Покидáли свою рíдну родинóньку...
Покидáли рíдні хáти без опíки,
Мандрувáли за далéкі гóри-рíки.
Мóже рíчку глибóкую переплúнем,
А у рíдній сторонóньцї мáрно згúнем.
Ой, чужáя сторонóнька, чужí лю́ди,
Та вже гíрше на всїм сьвíтї нам не бýде!...
Опадáють чóрні рýки від робóти;
Мáрно гúнуть нáші дїти попід плóти...
Та не жаль нам працювáти-гарувáти,
Аби пáльцїв із гóлоду не глодáти!...

2.

Відлїтáли всї ластівкú рядочкáми,
Та клúкали лáстівочку: „Летú з нáми!“

— „Ой, як менї летїтоньки аж за мо́ре,
Коли одно́ ластівя́тко в ме́не хо́ре...“
— „Як ти сво́го ластівя́тка не поки́неш,
Ми поле́тим у вирії, а ти зги́неш!“
— „Печека́йте, подру́жечки, на тій ги́льці,
Возьму́ хо́ре ластівя́тко я на кри́льці...“ —
То не бі́дна ла́стівочка з ластівя́тком,
Ой, то ма́ти мандрува́ла із дитя́тком...
Перебри́ли бі́дні лю́ди через рі́чку:
Да́ла ма́ти дити́ночцї в ру́ку сьві́чку.
Ой, сьві́чечка ледви́ гори́ть-догоря́є:
Пла́че ма́ти: дитя́точко умира́є.
На дубо́чку буйне́ ли́стє зашуміло;
Пла́че ма́ти: дитя́точко скостенїло...
— „Розступи́ ся, сира́ зе́мле, під нога́ми,
Возьми́ мене́ з дитя́точком враз до я́ми!...“

Олександер Колесса.

96. Пога́не каченя́.

I.

Га́рно було́ за горо́дом. Було́ лїто, жи́то поча́ло половї́ти, а ове́с стоя́в уже зеле́ний, сїно було́ вже в стога́х; по зеле́ній луцї ходи́в довгоно́гий бу́сол[1]) і белькота́в по єги́петскому — він навчи́в ся сеї мо́ви від ма́тери. За поля́ми та лука́ми росли́ вели́кі лїси́ з глубо́кими о́зерами в гуща́винї.

Так, га́рно було́ за горо́дом! Проти со́нечка стоя́в стари́й хутї́р, обко́паний глубо́кими рова́ми з водо́ю; від ха́ти і аж до води́ поросли́ лопухи́, та такїж висо́кі, що малї хлопя́та могли́ стоя́ти під найбі́льшими ли́стами не нахиля́ючись; серед лопухі́в було́ так глу́хо та ди́ко мов у лїсовій пу́щі і там сидї́ла на я́йцях ка́чка. Сидї́ла она́ вже давно́ і вже їй до́бре таки́ надоку́чило те си́дженє, бо її не ча́сто відві́дувано; і́ншим качка́м ду́жше подо́бало ся пла́вати нїж сидї́ти в лопуха́х та ка́хкати з не́ю.

Наре́штї каченя́та поча́ли вилу́плювати ся. — Пі! пі! — почу́ло ся з яє́ць, жовтки́ в я́йцях пооживали і повисо́вували но́сики із шкаралу́п.

— Шви́дше! шви́дше! — зака́хкала ка́чка, і каченя́та поспіша́ючись повилази́ли і поча́ли озира́ти ся навкруги́, розгля-

[1]) бузьок.

да́ючи зеле́не лопуши́нє; ма́ма їх не спиня́ла, бо зеле́на кра́ска га́рна на о́чи.

— Яки́й вели́кий сьві́т! — сказа́ли каченя́та. Щеб пак! тепе́р їм було́ бога́то просторі́йше ніж тоді́, як они́ лежа́ли в шкаралу́пах.

— А ви ду́маєте, що се вже й увесь сьві́т? — сказа́ла ма́ти. — Ні! Він тя́гне ся ген-ген дале́ко, туди́ аж за сад, аж за ни́ву; але там я зро́ду не була́! Ну, чи всї вже ви тут? — і она́ вста́ла. — Отже не всї ще! Найбі́льше яйце́ ще цїлїсеньке! Та чи ско́рож се́му край буде́, бо вже менї обри́дло оту́т сидї́ти.

І она́ зно́ву сїла.

— Ну, що тут у вас дїє ся? — спита́ла стара́ ка́чка, що прийшла́ на відві́дини.

— Та ось ще одно́ не ви́лупилось, — відпові́ла ка́чка. — Сиджу́, сиджу́, тай до́сї ще нїчо́го з не́го не ма́є. Але глянь на тих, що ви́лупились! Пра́вда — га́рні?

— А встань лиш, я гля́ну на яйце́! — сказа́ла стара́ ка́чка. — Мо́же се і́ндиче. Мене́ теж раз піддури́ли були́. Ну, й було́ж менї кло́поту з ти́ми індича́тами! Они́ страх як боя́ть ся води́; уже́ я й ка́хкала й кли́кала і што́вхала їх у во́ду — не йдуть, хоч ти що хоч роби́! Ану дай я гля́ну на яйце́! Ну так і є! Індиче! Кинь лиш єго́, та йди вчи і́нших пла́вати!

— Та вже поси́джу ще! — сказа́ла молода́ ка́чка. — Сидї́ла сті́лько, то мо́жна тро́шки ще поси́дїти.

— Ну, роби́ як зна́єш! — сказа́ла стара́ тай пішла́ собі́.

Вре́штї наклю́нуло ся і найбі́льше яйце́. — Пі! пі! — і зві́дти ви́лїзло вели́ке нечепу́рне пташеня́. Ка́чка обгляді́ла єго́.

— Страше́нно вели́ке! — сказа́ла. — І зовсїм не таке́ як ті, що попере́ду ви́лупились. Ну, та вжеж оно́ буде́ на водї́, хоч би й силоміць довело́ ся туди́ єго́ пхну́ти!

Дру́гого дня був чудо́вий ра́нок, со́нце сьвіти́ло я́сно-я́сно. Ка́чка зібра́ла всю свою́ сему́ тай повела́ до рова́ на во́ду. Плюсь! і ка́чка була́ вже на водї́.

— Ану, сюди́! Мерщі́й! — покли́кала она́ каченя́т і ті одно́ за одни́м плю́снули на во́ду.

Спершу́ они́ пірну́ли були́ з головка́ми, але за́раз ви́ринули і поплили́ так, що аж лю́бо подиви́ти ся. Лапка́ми гребли́ ся они́ шви́дко-шви́дко; нечепу́рне каченя́ не остава́ло ся поза́ду.

— Ні, се не індича́! — сказа́ла ка́чка. — Ач як га́рно гребе́ ся лапка́ми, а само́ й не схитне́ ся. Ні, се таки́ моя́ рі́дна дити́на! Та як роздиви́ти ся на не́го, так оно́ таки́ й не пога́не. Ну,

шви́дше, шви́дше, не остава́йтесь! Я за́раз поведу́ вас до грома́ди — піде́мо на пта́шаче подві́рє. Та гляді́ть, не відхо́дьте від ме́не, щоб хто не наздопта́в. Та стережі́ть ся кі́тки!

Незаба́ром увійшли́ они́ на пта́шаче подві́рє. Го́споди! От де було́ кри́ку та зи́ку! Дві ка́чачих семї́ би́ли ся за ри́бячу голі́вку, а напри́кінцї вхо́пила її́ кі́тка.

— Он що ді́є ся в сьвітї! — сказа́ла ка́чка облизуючи ся, бо їй теж хоті́ло ся покоштува́ти ри́бячої голі́вки. — Ну, ну, моторні́йше поверта́йте ся! — сказа́ла она́ каченя́там.

— Скажі́ть: ках! та вклоні́ть ся оті́й старі́й ка́чцї. Она́ тут найбі́льша па́нї. Она́ еспа́ньскої поро́ди, через те й си́та така́. Ба́чите, в не́ї на ла́пцї черво́на стя́жечка? Як чепу́рно! Се для ка́чки найпочесні́йша річ. Надіва́ють ка́чцї стя́жочку, щоб показа́ти, що хо́чуть зберегти́ її́, хо́чуть, щоб она́ ні́де не ді́ла ся; по сій стя́жечцї її́ пізнаю́ть і лю́ди і пта́хи. Ну, швиде́нько! Та йду́чи не вивертайте лапки́ в середи́ну. Поря́дне каченя́ му́сить вивертати лапки́ від се́бе отта́к, як та́тко та ма́ма. О, тепе́р так! Ну, вклоні́ть сяж і скажі́ть: ках!

Они́ так і зроби́ли. А і́нші качки́ оглядали́ їх і говори́ли го́лосно:

— Ото́, як їх бога́то прийшло́ сюди́! На́че тут без них ма́ло! А одно́ гля́ньте яке́ нечепу́рне! Нї, тако́го ми вже до гу́рту не приймемо́!

І за́раз же одна́ ка́чка підско́чила та й ущипну́ла єго́ за ши́ю.

— Лиши́ть єго́! — сказа́ла ма́ти. — Атже оно́ вам нїчо́го лихо́го не зроби́ло.

— Се пра́вда; але́ж оно́ таке́ вели́ке та чудне́! — сказа́ла розбиша́ка. — Тре́ба ємý до́брого прочухана́ да́ти!

— Га́рні в те́бе ді́ти! — сказа́ла стара́ ка́чка з черво́ною стя́жечкою на ла́пцї. — Всї ду́же чепурне́нькі опрі́ч одно́го. Се яке́сь нечепу́рне вда́ло ся. Як би єго́ яко́сь причепу́рити...

— Нія́к не мо́жна, шано́вна па́нї! — відмо́вила ка́чка-ма́ти.

— Та оно́, хоч і нечепу́рне, а се́рце ма́є до́бре і пла́ває не то не гі́рше, а ще й кра́сше за і́нших. Я ду́маю, що оно́, як підросте́ та ви́рівнає ся, то почепурні́йшає. Оно́ зале́жало ся в яйци́, тому́ й уда́ло ся таке́. — І она́ погла́дила но́сиком вели́ке каченя́. — А до то́го оно́ ка́чур, а ка́чурови краси́ не так уже́ тре́ба. Я ду́маю, що, як оно́ ви́росте, то зуміє да́ти собі ра́ду.

— А і́нші каченя́та ду́же, ду́же гарне́нькі! — сказа́ла стара́ ка́чка. — Ну, ді́ти, іді́ть собі́, гуля́йте, а як знайде́те ри́бячу голі́вку, то принесі́ть менї́.

От і пішли́ собі́ каченя́та по дво́ру і всім їм було́ до́бре, пога́но було́ ті́лько бідола́шному каченя́ти, що пізні́йше за всіх ви́лупило ся і було́ таке́ нечепу́рне. Єго́ клюва́ли, што́вхали і глузува́ли з не́го всі: і качки́ і ку́ри.

— Оно́ зана́дто вели́ке! — говори́ли всі. А і́ндик, що ви́лупив ся з остро́гами на нога́х і через те вважа́в себе́ за імпера́тора, наду́в ся і розпусти́вши кри́ла та хвіст побі́г до каченя́ти, подиви́в ся на не́го і щось серди́то забелькота́в; ки́шка та нами́сто в не́го аж набря́кли від кро́ви. Бі́дне каченя́ не зна́ло, що є́му роби́ти, де поді́ти ся. І тре́баж було́ вроди́ти ся таки́м нечепу́рним, по́сьміхом усі́й пташні́ на пта́шачому дворі́!

Так мину́в пе́рший день, а да́лі ста́ло ще гі́рше. Всі гони́ли від се́бе бідола́ху; брати́ і се́стри серди́то говори́ли є́му:

— Хоч би вже тебе́, ви́родка пога́ного, кі́тка задави́ла!

А ма́ти й собі́ додава́ла:

— Хоч би вже о́чи мої́ тебе́ не ба́чили!

Ку́ри єго́ клюва́ли, качки́ щи́пали, а ді́вчина, що годува́ла дробину́, што́вхала єго́ ногою́.

Не стерпі́ло каченя́, перебі́гло двір та через тин! Мале́нькі пташки́ з пере́ляку зня́ли ся з кущі́в і полеті́ли.

— То они́ мене́ злякали ся, що я таке́ пога́не! — поду́мало каченя́ і заплю́щивши о́чи ки́нуло ся бі́гти. Бі́гло, бі́гло і добі́гло аж до боло́та, де жи́ли ди́кі качки́. В.о́млене та зажу́рене проси́дїло оно́ там усю́ ніч.

II.

Вра́нці ди́кі качки́ позлїта́ли з гні́зд і поба́чили ново́го това́риша.

— Ти хто таки́й? — спита́ли они́. А каченя́ поверта́ло ся на всі бо́ки та вклоня́ло ся, як уміло.

— Тай пога́нież ти! — сказа́ли ди́кі качки́. — Ну, та нам про те байду́же, не сьмій ті́лько залиця́ти ся до нас!

Де вже там є́му бідола́шному було́ про те ду́мати! Є́му коли́б дозво́лили хоч поси́дїти оту́т в очере́тах та напи́ти ся болотні́ї води́ці.

Два дни проси́дїло оно́ в боло́тї, а тре́того дня прилеті́ли два ди́кі гусаки́. Они́ були́ ще ду́же молоді́ і через те ду́же великоно́сили ся.

— Слу́хай, това́ришу! — сказа́ли они́.

— Ти таке́ пога́не, що на́віть подо́баєш ся нам. Спра́вдї! Хо́чеш жи́ти з на́ми і бу́ти ві́льним пта́хом? Недале́ко зві́дси, в дру́гому боло́тї, живу́ть ду́же чепу́рні панни́, ди́кі гусочки́. Они́

вмію́ть говори́ти: „гел, гел!“ Ти таке́ пога́не, що ще гляди́ й їм сподо́баєш ся ду́же!

Коли́ се враз: „Бах! Бах!“ і оби́два гусаки́ попа́дали мертві́ між очере́том, а вода́ навкруги́ почервоні́ла від їх кро́ви. Зно́ву: „Бах! Бах!“ і над очере́тами зняв ся ці́лий табу́н ди́ких гусе́й. Отоді́ поча́ло ся стрі́лянє! Стрільці́ обляглѝ боло́то круго́м, де́які попримо́щували ся над боло́том. Си́вий дим повива́в де́рева і слав ся над водо́ю. Поміж очере́тами ля́пали стріле́цкі соба́ки; очере́т хита́в ся сюди́ і туди́. Бі́дне каченя́ не стя́милось з переля́ку і ті́лько хоті́ло було́ схова́ти го́лову під крило́ — зирк, аж перед ним голова́ соба́ча: ро́та роззя́вила, язи́к ви́валила, а злі о́чи так і горя́ть. Подиви́лась на не́го, ви́шкиривши о́стрі зу́би та ляп, ляп! — пода́ла ся да́лі.

— Хва́ла Бо́гови! — поду́мало каченя́. — Я таке́ пога́не, що на́віть соба́ці ги́дко куса́ть мене́.

І оно́ причаї́ло ся в очере́ті. Стрі́лянє не вщуха́ло і над каченя́тем разура́з лїта́в шріт із рушни́ць.

Аж уве́чері все втихоми́рило ся; але каченя́ до́вго ще боя́ло ся й повору́хнути ся. Мину́ло ще кі́лька го́дин, по́ки оно насьмі́лило ся ви́лїзти — і ки́нуло ся бі́гти да́лі по поля́х та по лука́х. Був таки́й вели́кий ві́тер, що каченя́ на превели́ку си́лу могло́ сяк-так бі́гти.

При́смерком уже́ добі́гло оно́ до вбо́гої хати́нки. Хати́нка була́ така́ стара́, що хоті́лаб уже́ завали́ти ся, та ті́лько не зна́ла, на яки́й бік па́дати, через те й стоя́ла ще.

Каченя́ спира́ло ся об зе́млю хвосто́м, щоб ві́тер не підхо́пив єго́ та не зані́с куди́сь. Алеж де да́лі, то ві́тер усе́ дужша́в, і бі́дне каченя́ не зна́ло, що є́му роби́ти. На ща́стє поба́чило оно́, що две́рі в ха́тці зірва́ли ся з одно́ї завіси і через те ви́сїли кри́во; між ни́ми та одві́рком була́ щілина́; крізь ту щілину́ мо́жна було́ вско́чити в ха́ту. Каченя́ так і зроби́ло.

III.

В хати́нці жи́ла бабу́ся з кото́м та з ку́рочкою. Кота́ она́ зва́ла „си́ночком“; він умі́в вигина́ти спи́ну, муркота́ти і ще, як погла́дити єго́ в те́мряві проти ше́рсти, то ви́дно було́ і́скри. У ку́рочки були́ мале́нькі коротє́нькі ніжки́ і її про́звано „куконі́жкою“; она́ не́сла я́єчка і бабу́ся люби́ла її як свою́ дочку́.

Вра́нці в хати́нці поба́чили приблу́ду; кіт поча́в муркота́ти, а ку́рочка кво́ктати.

— Що там таке́? — сказа́ла бабу́ся; придиви́ла ся і поба́чила каченя́; але она́ не добача́ла, то й зда́ло ся їй, що си́та ка́чка до не́ї приблуди́ла ся.

— Отсе́ до́бре! — сказа́ла бабу́ся. — Тепе́р у ме́не бу́дуть і ка́чині я́йця, як що ті́лько се не ка́чур. Ну, та хай пожи́ве, поба́чимо, що з се́го буде́.

І каченя́ зоста́влено в хати́нці. Мину́ло вже ти́жнів зо три, а оно́ все не не́сло ся. Спра́вжнім госпо́дарем у ха́ті був кіт, а спра́вжньою господи́нею ку́рочка, і обо́є они́ звича́йно говори́ли: „Ми та громадя́ньство“. Они́ вважа́ли себе́ полови́ною всього́ громадя́ньства та ще й найкра́сшою. А каченя́ти здава́ло ся, що про се мо́жна іна́кше ду́мати. Та ку́рочка не могла́ тако́ї ду́мки стерпі́ти.

— Уміє́ш ти не́сти я́йця? — спита́ла она́.

— Ні!

А кіт спита́в:

— Уміє́ш ти вигина́ти спи́ну, муркота́ти та випуска́ти і́скри?

— Ні! — сказа́ло каченя́.

— Ну, то й мовчи́ і не встрява́й у розмо́ву до розу́мних люди́й!

І каченя́ сиді́ло собі́ у кото́чку. Коли́ се відра́зу згада́ло ся є́му сьві́же пові́трє та со́нечко і ду́же схоті́ло ся попла́вати. Оно́ не втерпі́ло і сказа́ло про се ку́рочці.

Та що тобі́ ста́ло ся? — сказа́ла она́. — От не ро́биш ні́чо́го, то й лі́зе в го́лову вся́ка дурни́ця. Неси́ лиш я́єчка або муркоти́, то й мине́ ся дурни́ця.

— Ах, пла́вати так га́рно! — сказа́ло каченя́. — А на́дто ще, як пірне́ш глубо́ко-глубо́ко!

— Ну, вже й га́рно! — сказа́ла ку́рочка. — Ти зовсі́м збожеволі́в. Спита́й у кота́, він розумні́йший за всіх, кого́ я зна́ю, спита́й, чи лю́бить він пла́вати або порина́ти? Про се́бе я вже й не ка́жу. Спита́й наре́шті в бабу́сі, на́шої господи́ні, бо розумні́йшої за не́ї не ма́є на все́му сьві́ті! По тво́му, то й їй му́сить хоті́ти ся пла́вати?

— Ви мене́ не розумі́єте! — сказа́ло каченя́.

— Коли́ вже й ми не розумі́ємо, то хтож тебе́ й зрозуміє́. Щож ти станови́ш себе́ розумні́йшим за кота́ та за господи́ню, не ка́жу вже про се́бе? Не дурі́й, а кра́сше дя́куй Бо́гови за все, що тут тобі́ зро́блено. Тебе́ приня́ли, живе́ш тепе́р у теплі́ та в добрі́ у тако́му това́ристві, від яко́го мо́жеш чого́сь навчи́ти ся; та ті́лько ду́рна в те́бе голова́ і не варт з тобо́ю говори́ти! Ти вже ві́р мені́! Я добра́ тобі́ бажа́ю, через те й сварю́ на те́бе; по сі́м завсі́ди мо́жна пізна́ти спра́вжніх дру́гів! Навчи́ сяж не́сти я́йця або муркота́ти та випуска́ти і́скри!

— А я ду́маю, що менї́ кра́сше пітй звідси в сьвіт за о́чи! — сказа́ло каченя́.

— Куди́ хоч, — відмо́вила ку́рочка. І каченя́ пішло́ собі́. Оно́ пла́вало і порина́ло до схо́чу, але всї гордува́ли ним, бо було́ ду́же пога́не.

IV.

Прийшла́ о́сїнь, лист на де́ревах пожо́вк і ві́тер підхо́плював єго́ та крути́в у повітрі; в горі ста́ло ду́же хо́лодно і з важки́х хмар си́пало кру́пами та сні́гом, а на тину́ сидї́в крук і з хо́лоду кра́кав на все го́рло. Ух! Від само́ї ду́мки про таку холодне́чу нї́би замерза́єш! Зазна́ло тодї́ ли́ха бі́дне каченя́!

Раз у ве́чері, як со́нечко ще так га́рно сьвіти́ло на не́бі, зза кущі́в зня́ла ся в го́ру цїла́ грома́да чудо́вих вели́ких пта́хів; каченя́ ще зро́ду не ба́чило таки́х га́рних: усї они́ були́ бі́лі як сні́г, з до́вгими гнучки́ми ши́ями. То були́ лебе́дї. Они́ закрича́ли, зама́хали кри́лами і полетї́ли з холодни́х лук у те́плі краї за си́нє мо́ре. Они́ зня́ли ся висо́ко-висо́ко, а бі́дному каченя́ти яко́сь так ди́вно защеми́ло се́рце. Каченя́ закрути́ло ся на водї́, простягло́ ши́ю і собі́ закрича́ло так го́лосно та ди́вно, що аж саме́ зляка́ло ся. Чудо́ві пта́хи не йшли є́му з голови́ і, як уже́ зовсї́м не ста́ло їх ви́дко, оно́ пірну́ло в во́ду аж на дно́, а на душі́ у не́го було́ ду́же неспоки́йно. Каченя́ не зна́ло, як звуть тих пта́хів, куди́ они́ летї́ли, але полюби́ло їх, як до́сї не люби́ло ще нїко́го. Оно́ не за́здрило їх красї́; є́му на ду́мку не спада́ло забажа́ти ста́ти таки́м як они́, бо оно́ раднїйше було́б, як би хоч качки́ не гна́ли єго́ від се́бе. Бі́дне, пога́не каченя́!

А зима́ була́ лю́та-прелю́та. Каченя́ му́сїло пла́вати не перестаю́чи, щоб не да́ти водї́ заме́рзнути круг не́го, але що но́чи ополо́нка все меншала́ та меншала́. Моро́зи такі́ були́, що аж кри́га тріща́ла. Каченя́ безперестанку гребло́ лапка́ми, але вре́штї таки́ знесили́ло ся, переста́ло пла́вати і вода́ обме́рзла круг не́го.

Ра́но вранцї́ понад рі́чкою йшов селяни́н, поба́чив каченя́, проби́в кри́гу чо́ботом, забра́в каченя́ і понї́с єго́ своїй жі́нцї.

У ха́тї каченя́ обігрі́ло ся. А тодї́ захотї́ли з ним погра́ти ся, а є́му здава́ло ся, що они́ є́му щось лихе́ хо́чуть зроби́ти, ки́нулось від них та про́сто у дійницю — все молоко́ розхлю́пало. Господи́ня скри́кнула і сплесну́ла рука́ми, а каченя́ з молока́ та в ма́сло, а з ві́дти в дїжку з борошно́м. Го́споди! до чого́ вже було́ єго́ й прирівна́ти! Жі́нка крича́ла та гони́ла ся за ним з кочергою, дїти бі́гали, валя́ючи одно́ одно́го, та аж

вищáли з рéготу. Дóбре, що хоч двéрі булú відчúнені! Каченя́ вúскочило з хáти, кúнуло ся в кущí і дóвго-дóвго лежáло там як непритóмне.

V.

Булóб дýже сýмно опúсувати всї пригóди, якúх зазнáло каченя́ за ту холóдну зúму. Якже сóнечко знóву пригрíло зéмлю своїм тéплим промíнем, онó лежáло в болóтї в очерéтах, заспівáли жáйворонки, прийшлá весна́ крáсна.

Каченя́ махнýло крúлами і полетїло. Тепéр крúла єго́ шумíли і булú куди́ міцнїйші нїж попереду. І не счýло ся онó, як опинúло ся в велúкому садý. Яблунї сáме цвúли тодї, запашнúй боз схиля́в свої вїти над водóю.

Ох, якже тут булó гáрно, як пáхло весно́ю! Нарáз із очерéтів вúплили три чудóві птáхи і якийсь дивнúй сум стиснýв єму́ сéрце.

— Полечý я до сих велúчних птáхів; онú пéвно вбю́ть менé за те, що я, такé погáне, насьмілúло ся наблизúти ся до них — та дармá! Крáсше хай онú вбю́ть, нїж терпíти, як клюю́ть кýри та качкú, та гúнуть в зимí з хóлоду та гóлоду.

І онó злетїло на вóду і поплúло до вéличних лебéдїв, а онú, углядївши єго́, поплúли єму́ назýстріч.

— Убúйте менé! — сказáло бíдне каченя́ і похилúло гóлову, дожидáючи смéрти... Та щож побáчило онó в чúстій, прозóрій водї? Побáчило себé самóго, але то не булó вже погáне попелáсте каченя́, а був то бíлий лéбідь.

Дармá, що побáчив сьвіт у кáчачому гнїздї, аби вúлупити ся з лебедя́чого яйця́.

Тепéр лéбідь радíв, що зазнáв стíлько гóря та лúха, бо крáсше міг зрозумíти своє́ щáстє. Велúкі лебéдї плáвали круг нéго і лáскали єго́ носáми по бíлому як снїг пíрю.

До водú прибíгли малí дїти; онú почáли крúшити лебéдям хлїб та кидáти зéрно, а найменше закричáло:

— Новúй! Новúй!

І всї тодї почáли кричáти:

— Еге́, новúй! новúй! — плéскали в долóнї і аж танцювáли з рáдощів. Потím побíгли, привелú бáтька й мáтїр і знóву крúшили лебéдям хлїб та пиріжкú. Всї говорúли, що новúй лéбідь крáсший за всїх. Такúй молоде́нький, такúй чепýрний.

І старí лебéдї схилúли перед ним гóлови.

А він засорóмив ся і сховáв гóлову під крилó. Він був дýже щаслúвий, але нї трóхи не запишáв ся, бо дóбре сéрце не знáє

пихи́. Він памята́в той час, як усї ним гордува́ли та гони́ли єго́ від се́бе. А тепе́р гово́рять, що він найкра́сший серед сих чудо́вих пта́хів!

Боз схиля́в до води́ свої запашні ві́ти, со́нечко сьвіти́ло так я́сно... Ле́бідь підня́в кри́ла, ви́простував гнучку́ ши́ю і скри́кнув ра́дісним кри́ком:

— Нї, про таке́ ща́стє я на́віть і не мрія́в тодї, як був ще пога́ним каченя́тем.

Г. Андерсен.

97. Черво́на кали́но!

Черво́на кали́но, чого́ в лу́зї гнеш ся?
Чого́ в лу́зї гне́ш ся?
Чи сьві́тла не лю́биш, до со́нця не пнеш ся?
До со́нця не пне́ш ся?

Чи жаль тобі́ цьві́ту, на ра́дощі сьві́ту?
На ра́дощі сьві́ту?
Чи бу́рі боїш ся, чи гро́му з блакі́ту?
Чи гро́му з блакі́ту?

Не жаль менї́ цьві́ту, не стра́шно і гро́му,
Не стра́шно і гро́му;
І сьві́тло люблю́ я, купа́ю ся в нью́му,
Купа́ю ся в нью́му.

Та в го́ру не пну ся, бо си́ли не ма́ю,
Бо си́ли не ма́ю;
Черво́ні ягі́дки до до́лу схиля́ю,
До до́лу схиля́ю.

Я в го́ру не пну ся, я ду́бам не па́ра,
Я ду́бам не па́ра;
Та ти мене́, ду́бе, отїни́в, як хма́ра,
Отїни́в як хма́ра.

Іван Франко.

98. Смере́ко, смере́ко!

Смере́ко, смере́ко,
Ото́сь затужи́ла,
Ото́ задиви́лась
У ту даль мов з ле́лїй,
У той край весе́лий
Дале́ко...

Смере́ко, смере́ко,
Смере́кові шу́ми,
Чи шлеш свої ду́ми,
Де твоя́ роди́на
Й де твоя́ дружи́на,
Смере́ко?

Смере́ко, смере́ко,
Не шуми́ так шу́мно,
Бо і мені́ су́мно
Й мене́ боли́ть се́рце
І мені́, сестри́це,
Не ле́гко...

Смере́ко, смере́ко,
Зеле́на, висо́ка,
І ти одино́ка,
І я одино́ка:
Обі́ ми від ро́ду
Дале́ко...

Марійка Підгірянка.

99. Хвальба́ бере́зи.

Ой хвали́ла ся бере́зонька,
Що на мені́ кора́ біле́нькая,
Що на мені́ ли́стє широ́кеє,
Що на мені́ ги́лє висо́кеє.
Ой обізва́в ся зеле́ний дубо́чок:
Ой не хвали́ ся бере́зонько,
Не ти свою́ кору́ ви́білила,
Не ти своє́ ли́стє широ́чила,
Ти не своє́ ги́лє висо́чила; —
Ви́білило кору́ я́сне́є со́нце,
Широ́чив ли́стє буйни́й ві́тер,
Висо́чив ги́лє дрібе́н до́щик.

Народня пісня.

100. Ту́рова кру́ча.

Ля́снув пого́нич пуго́ю; ко́ні заржа́ли, почу́вши лугову́ па́шу; потюпали і зни́кли з очи́й і з во́зом і з пого́ничем і з дівча́тами.

От уже́ і луг перед ни́ми. І сюди́ зеле́но і туди́ зеле́но. Було́ се на весні́, як ще трава́ сьві́жа та молода́ ті́лько що вкри́ла зе́млю. Скі́лько в горі́ си́нього не́ба, сті́лько в низу́ зеле́ного лу́гу. І як я́сна зоря́ в ночи́ поко́тить ся пала́ючи по не́бу, так Ори́ся проїзди́ла широ́ким лу́гом зі свої́ми подру́гами. Аж ось — шуми́ть-реве́ Труба́йло за лева́дами. Як розсту́пить ся де́рево, а со́нце як заблищи́ть у тім мі́сци, де вода́ ри́не через каміне́, то тиб сказа́в, що то не вода́, а саме́ чи́сте скло, сами́й до́брий кришта́л ри́не з гори́ і бє ся на дрібні́ склянки́ об каміне́. Над річ кою стоїть висо́ка кру́ча, вся обро́сла кучеря́вим вя́зом, а коріне́ обви́сло над само́ю річ кою. Ди́кий хміль почіпля́в ся за те коріне́ і коли́ше ся кудла́тими жмутка́ми. А в низу́ вода́ ри́не та ри́не:

— Отсе́ж то Ту́рова кру́ча.

Дивлять ся на неї дівчата тай питають старого Гриви, чого она прозвалась Туровою?

— Нащо вам знати? — каже Грива.

— Атжеж ти на щось знаєш, так і нам скажи!

Як узяли просити, не видержав старий, сів на камені над річкою тай почав говорити:

— Колись то давно, ще до татарского лихоліття, правив Переяславом який-ійсь князь. Та був собі той князь стрілець такий, що, аби зуздрів щось на око, то вже й єго. Отже раз поїхав той князь на польованє тай відбився у пущі від своєї челяди. Йде та йде пущею, коли ж дивить ся, аж на лящині пасе ся стадо турів.

— А щож то, дідусю, за тури? — спитала Орися.

— То, — каже, — були такі звірі з золотими рогами; тепер уже їх нідe не зуздриш. Бачить князь тих турів; тілько не дивує ся на їх золоті роги, а дивує ся, що при них стоїть дівчина така, яка так сияє, що й приступити не можна. Забув князь і про свою чeлядь і про те, що заблудив у пущі: вхопила єго за серце та чудова краса.

— Дівчино! — сказав, — будь моєю женою!

А она сказала:

— Тоді я буду тобі женою, як Трубайло назад верне ся.

А князь їй знову:

— Як не згодиш ся на мою просьбу, то я твої тури постріляю!

— Як постріляєш мої тури, то вже більше нічого не стріляти меш!

Розсердив ся князь, зняв лук з плеча і почав стріляти золоті тури. Сунулись ті тури в пущу, так і позвалювали дерево; а князь за ними знай пускає стрілку за стрілкою. Прибігли над Трубайло, а Трубайло тоді був не такий вузенький, як тепер — прибігли над високу кручу і всі шубовсть у воду! тай ні один не переплив, усі каменем лягли на дні, аж річку загатили. Сплеснула тоді дівчина руками:

— Потопив єси моїх золоторогих турів, блукай же тепер по пущі по всі вічні роки!

Отже і блукає, кажуть, той князь до сего часу по пущі і ніяк не найде свого Переяслава. А Переяслав був уже і в татарских руках — чого вже не було із тим Переяславом! А він не найде єго тай не найде. А дівчинині тури лежать і доси камінями в воді і от прислухай ся: то не вода рине, а ревуть тури глухо зпід води. Отже, кажуть, буде такий час, що князь прийде на Турову кручу, повстають тури і підуть шукати собі диких пущ на Україні.

Пантелеймон Кулїш.

101. Зе́млї Запоро́жців.

Запоро́жцї зва́ли свої́ степи́ і всю звою́ зе́млю, яку́ они́ займа́ли і яка́ була́ під їх при́судом, запоро́жскими во́льностями. І зва́ли они́ її так мабу́ть че́рез те, що на їх землї́ панува́ла спра́вжня во́ля, яка́ ті́лько була́ коли не́будь в лю́дскому товари́стві: Запоро́жцї самі́ собі́ вибира́ли всю старши́ну, самі́ себе́ суди́ли і порядкува́ли уся́ми грома́дскими спра́вами; во́ля їх була́ обме́жена ті́лько ти́ми звича́ями, які́ ви́робило само́ запоро́жске товари́ство.

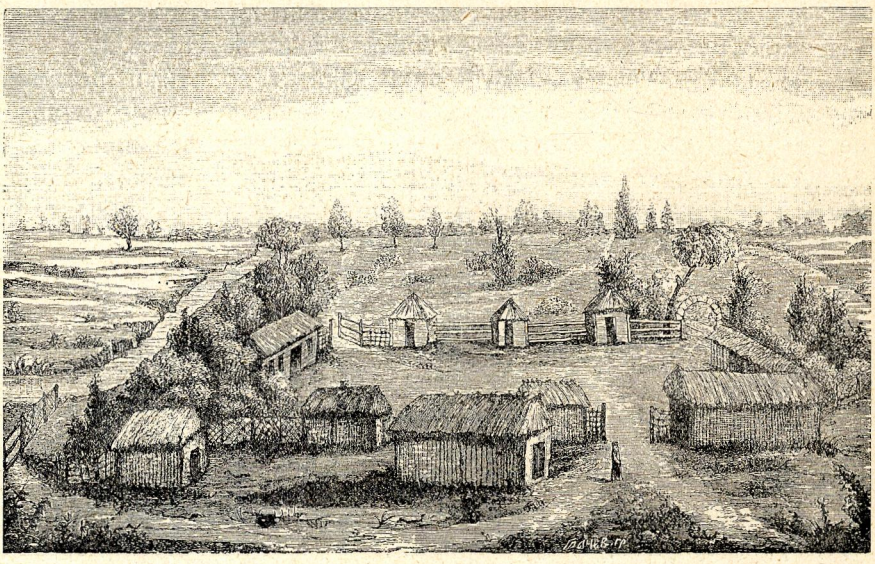

Запорожский зимівник.

Запоро́жска земля́ почина́ла ся від Днїпрови́х поро́гів і простяга́ла ся у низ по оби́два береги́ Днїпра́ аж до самі́ського мо́ря. Грани́цї Запоро́жа в рі́жні часи́ були́ не одна́кові.

Спершу́ они́ осели́ли ся на остро́ві Хорти́цї на Днїпрі́, ни́зше поро́гів.

Тодї́ вла́сне той о́стрів — ото́ й була́ вся земля́ Запоро́жців, бо по оби́два береги́ Днїпра́ — то був безлю́дний степ або так зва́не Ди́ке по́ле, степ, що нї до ко́го не нале́жав, був нї́чий, а на не́му ті́лько гарцюва́ли хижа́цкі тата́рскі орди́ підчас їх на́їздів на Украї́ну та По́льщу.

Потім як Запоро́жцї набира́ли ся ду́жшої си́ли, они́ що да́лї то все бі́льше займа́ли собі́ землї́, а по́льскі королї́, бажа́ючи

підгорну́ти Запоро́жців під свою́ вла́ду, поча́ли нада́вати їм права́ на зе́млі по оби́два береги́ Дніпра́ вгору і вниз.

За часі́в Богдана́ Хмельни́цкого земля́ запоро́жского ві́йска була́ вже ду́же вели́ка і Богда́н Хмельни́цкий, як каза́ли Запоро́жці, призна́в за ни́ми пра́во на всю ту зе́млю і ви́дав їм грамоту́ або, як тоді́ каза́ли, універса́л.

Головне́ мі́сто на Запоро́жу була́ Сі́ч — столи́ця Запоро́жа, де жив Кошови́й ота́ман зі старши́ною і все сі́чове́ това́рище́ство, нежона́ті козаки́, що завсі́ди були́ на пого́тові до війни́; се все зва́ло ся запоро́жский Кіш. Всяж оста́ння запоро́жска земля́

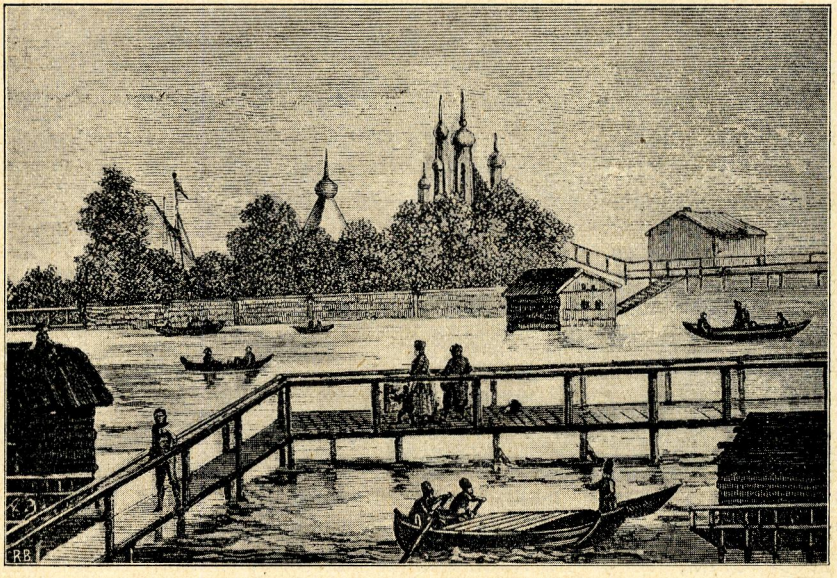

Запорожска Сі́ч на ріці Підпільній.

поді́ля́ла ся на ві́сім окру́гів, що зва́ли ся у Запоро́жців паланка́ми, як от тепер у́їзди, де жи́ли жона́ті козаки́ і всі ті, хто хоті́в займа́тись господа́рством. Зва́ли їх зимовчака́ми, бо жи́ли они́ по се́лах та по зимівника́х, як зва́ли Запоро́жці свої́ ху́тори. В оста́нні часи́ на Запоро́жу було́ сі́л 64; зимівників або ху́торів, де було́ по кі́лька хат, часом 3—4 ха́ти, було́ до 4000 і окрім то́го скрізь по запоро́жских степа́х було́ кі́лька ти́сяч бурдюгів. Се були́ землянки́, де подоро́жні лю́ди знаходи́ли собі́ притулок від непого́ди, а часо́м і від Тата́рів, коли они́ і́ноді гаса́ли по запоро́жских степа́х. На всім

отсїм широ́кім просто́рі люди́й було́ все́го коло со́тні ти́сяч, тож із се́го вже мо́жна ба́чить, що скрізь на Запоро́жу було́ просто́ро і ві́льно всїм. *М. Комар.*

102. Як Запоро́жці живи́ли ся з своє́ї земли́.

Запоро́жска земля́ була́ ду́же бога́та і родю́ча, отож Запоро́жці зовсїм ма́ло займа́ли ся хлїборо́бством. Самі́ сїчовики́, як війскові лю́ди, зовсїм не працюва́ли на земли́, бо се перш усе́го вимага́є спокі́йного житя́, а сїчовики́ му́сїли бу́ти разура́з на погото́ві до війни́, до похо́ду, до ві́дсїчи тата́рского на́паду, то їм уже́ було́ не до плу́га. І зимовчаки́ ма́ло займа́ли ся хлїборо́бством, бо то в сїй півде́нній і найбі́льшій грани́цї, що межува́ла з Кри́мом, було́ неспокі́йно від Тата́рів, що разура́з роби́ли на́їзди.

Але й без хлїборо́бства Запоро́жці ма́ли до́брий зиск від скота́рства, риба́льства та звіря́чого про́мислу. Розкі́шні Запоро́жскі во́льности: степи́, рі́чки, о́зера та гаї́ дава́ли всї вигоди до сих про́мислів.

Тай степи́ то були́, степи́! Тоді́ цьві́ти уся́кі цвили́, тоді́ тра́ви вели́кі росли́. Ось тут, де тепе́р це́рква, так така́ була́ ти́рса у хло́па, як гля́неш, так на́че жи́то стоїть; а коми́ш, як той лїс — зда́лека так і білі́є, так і вили́скує ся. А що вже пирі́й, ковила́[1]), горо́шок — то, як увійде́ш у них, так ті́лько не́бо та зе́млю і ви́дно: дїти було́ гу́блять ся в траві́.

Отсе́ підойме́ть ся трава́ вгору, ви́росте та, опя́ть і впа́де на зе́млю, та так і лежи́ть, як та хви́ля на мо́рі, а пове́рх не́ї уже́ і дру́га росте́. Піде́ш коси́ть, косо́ю не відве́рнеш; пожене́ш па́сти ко́ний, то й не поба́чиш їх; загони́ш волів, ті́лько ро́ги мрі́ють. Чи ви́падe снїг, чи наста́не зима́ — байдужі́сїнько: хоч яки́й буде́ снїг, а трави́ не закри́є. Пу́стиш собі́ коня́ чи това́рину чи ове́ць, то так они́ пустопа́ш і пасу́ть ся, ті́лько коло ота́ри ходи́ли чабанці; а як заженеш ове́ць у траву́, то они́ поміж не́ю на́че комашня́ мрі́ють. А що вже поміж то́ю трово́ю та всяких ягі́д, то й каза́ти нїчо́го. Отсе́ ви́йдеш, було́, у степ, то як розго́рнеш траву́, то полу́ницю так і бери́ рука́ми.

А бжоли́ тої? А ме́ду? Мід і по зимівника́х, мід і по бурдюга́х так і стоїть, було́, у липо́вниках: ски́лько хо́чеш, сті́лько й бери́, бі́льш усе́го від ди́ких пчіл. Ди́ка пчола́ скрізь, було́, сиди́ть: і на комиша́х і на ве́рбах і у траві́.

[1]) степова трава.

А лїси́ то? Бузи́нина, свидина́, вербина́, ду́би, гру́ші! Грушо́к, було́, як напа́да з ги́ля, то хоч бери́ граблї́ та горни́ валки́, так і лежа́ть на со́нцї, поки не попечу́ть ся.

А зві́ря, а пти́цї? Вовки́, лиси́цї, бурсуки́, ди́кі ко́зи — так оди́н за о́дним біжа́ть, так і пласта́ють по степу́. Були́ ще й ди́кі сви́нї, такі́ гладкі та здоро́ві; они́ бі́льш усе́го по пла́внях шни́ряли. Були́ й ди́кі ко́нї: они́ цїли́ми табуна́ми ходи́ли. А що вже пти́цї було́! Качо́к, лебе́дів, дро́хов, хохітви́[1]), ди́ких гуси́й, ди́ких го́лубів, леле́к, журавлїв, тетервакі́в, куропя́т — така́ си́ла, що, як підойме́ть ся з землї́, со́нце засте́лить ся, ся́де на де́рево, то й ги́ля не ви́дно, а як спу́стить ся на зе́млю, то она́, на́че долї́вка, так і почорнї́є. А ри́би скі́лько! Отся́ ри́ба, що тепе́р,

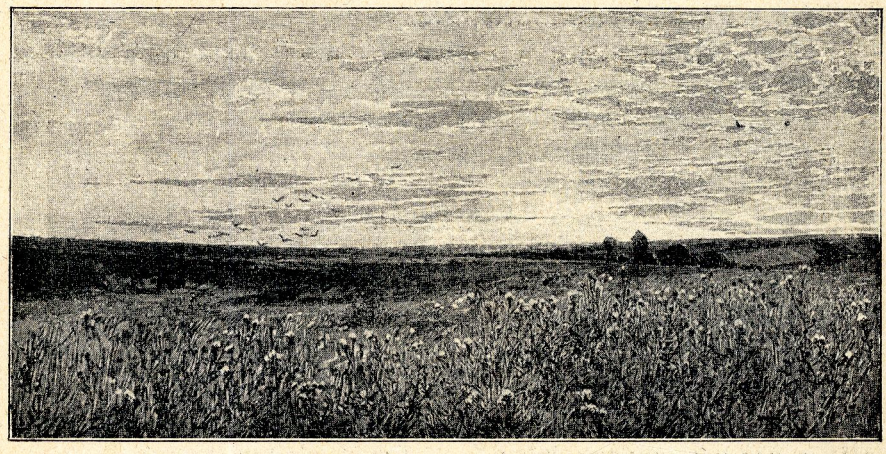

Український степ.

так і за ри́бу не числи́ла ся. Тодї все чечу́га, пістрю́га, ко́ропи та о́сетри за все одвіча́ли. У одну́ то́ню є̈ витяга́ли сті́лько, що на ввесь курі́нь става́ло.

Коло само́ї Сїчи на вели́ку про́сторонь простяга́в ся Вели́кий Луг — так зва́ли пла́внї, а разо́м і лїс вели́кий, де в о́зерах і балка́х ри́би, а в лїсї і пла́внях зві́ря і пти́цї — аж кишї́ло. Тож і не ди́во, що Запоро́жцї зва́ли Сїч — ма́тїрю, а Вели́кий Луг — ба́тьком. „Сїч — ма́ти, а Вели́кий Луг — ба́тько!“ — каза́ли они́. До́бре там було́ скотарюва́ти і Запоро́жцї спра́вдї розводи́ли бога́то худо́би, ко́ний та ове́ць, як для свої́х потре́б так і на про́даж в Україні і По́льщі. Ро́зміри скота́рства

[1]) Otis tetrax.

були́ такі́ вели́кі, що коли́ в 1769. ро́ці Тата́ри зроби́ли несподі́ваний на́пад на запоро́жскі степи́, то за оди́н раз відби́ли у Запоро́жців бі́льше чим 10.000 ко́ний і рога́тої худо́би і бі́льше як 100.000 ове́ць. Запоро́жскі ко́ні сла́вились навкруги́ дале́ко, Запоро́жці на́віть посила́ли в подару́нок свої́х ко́ний у Петербу́рг.

Бога́то они́ займа́ли ся і п о л ь б о в а н є м, у них були́ на́віть такі́ козаки́, що ці́лий рік полюва́ли за зві́ром. Зва́ли ся они́ лиси́чниками, бо найголовні́йше лови́ли лиси́ць, хоч бога́то лови́ло ся й і́ншого зві́ря, як от вовкі́в, ди́ких кіз і т. п. Р и б а́ л ь с т в о теж було́ до́бре поста́влене в Запоро́жців. Они́ ма́ло вжива́ли мя́са, а за те ду́же люби́ли ри́бу, вмі́ли до́бре вяли́ти та соли́ти її і бога́то є́ї вивози́ли на про́даж в Украї́ну, По́льщу і на́віть у Моско́вщину.

От із чо́го, та ще й з військово́ї здо́бичі жи́ли Запоро́жці і нїко́ли ну́жди не ма́ли. Ходи́ли они́ звича́йно в про́стій оде́жі, а хто мав охо́ту, то міг ходи́ти тро́хи не в зо́лотї.

М. Комар.

103. Геро́ї.

Бу́ли в нас коли́сь то лю́ди,
Ві́рні очайду́шні во́ї,
Що з весе́лою душе́ю
Йшли в завзя́ті, до́вгі бо́ї.

Покида́ли будні́ тру́ди,
Забува́ли будну́ до́лю,
Щоб посто́яти у бо́ю
За праді́дну рі́дну во́лю.

Бу́ли в нас коли́сь то лю́ди,
Що в час на́роднього гні́ву
Покида́ли рі́дну ски́бу
Серед ра́дощів та спі́ву.

А прийшло́сь у скрутну́ хви́лю
Буйні́ го́лови зложи́ти,
Зна́ли як досто́йно вме́рти,
Щоби ті́лько не кори́тись.

Полягли́ они́ у сі́чах,
Ті борці́ — ті сла́вні лю́ди,
А сьві́т кло́нить ся їм ни́нї
За їх смерть та за їх тру́ди.

Ф. Мисько.

104. Наш рі́дний край.

Вели́ка — просто́ра земля́, яку́ засе́лює ни́нї наш на́рід. Она́ але́жить до двох держа́в: Австро-Уго́рщини і Ро́сиї. Ме́нша є́ї части́на, що але́жить до Австро-Уго́рскої держа́ви, заде́ржала свою́ стари́нну на́зву Р у с ь, а наш на́рід на сі́м просто́рі нази́ває себе́ Р у с и н а́ м и. Сї на́зви заде́ржали ся ще від тоді́, коли́ наш

нáрід мав свою рýску держáву, що нéю прáвили нáші давні рýскі князí, от як Володимúр Велúкий, Ярослáв Мýдрий, Ярослáв Осьмомúсл, Романˊ Мстислáвич і корóль Данúло. Побіч сéї нáзви вúтворила ся з часóм на означенє нáшої рíдної землí такóж дрýга нáзва Украíна, а нáрід став звáти ся украíньским. Нáзву „Украíна“ подúбуємо в старíй лíтописи пéрший раз 1187. р.

Обí сї нáзви сплелúся опíсля так, що побіч нáзви „Русь“ і „Русинúй“ на цíлím простóрі нáшої землí уживáє ся рівнобíжно такóж дрýга нáзва „Украíна“ — „Украíнцї“ в однím і тім самím значíню.

Крім тóго подúбують ся на означенє нáшого нáроду такóж мéнше ужúвані самúми Украíнцями, злóжені нáзви „украíньскорýский“ і „малорýский“ для відрíжненя єгó від нáроду „великорýского“ і „білорýского“.

Простíр землí, засéлений нúнí украíньским нáродом, лежúть межи 43° і 54° пíвнічної географíчної ширúн та між 21° і 47° східнóї довжúн від Грíнíча. Від піднебéсних Татр, сóняшної Гедялí і вéличної Чорногóри, від срібноléнтого Сяну, тéмної Біловéжскої пýщі і бездóнних болóт Полíся, по оспíвані ýстя сúнього Дунáю, по Чóрне мóре, велитéньский Кавкáз і далéкий, рудúми степáми отóчений, Кáспій простягласьˊ нáша рíдна Украíна.

Велúка нáша земля. Розкúнула ся онá на широкím простóрі 850.000 квадратóвих кільометрíв — мáло не пívтора тúсячі кільометрíв завдовжкú, а тúсячу кільометрíв завширшкú. Два з половúною мíсяцї часý трéба, щоб пройтú íї здовж, та коло двох мíсяцíв, щобú пройтú íї впоперéк, ідýчи що дня по 20 кільометрíв.

Мóжна в якím небудь нáпрямі і кíлька сот кільометрíв переíхати, а змíни в краєвúдї або зовсíм не вúдно або, як і вúдно, то дýже малí. Прáвда, не такá то вже велúка одностáйність, бо є на Украíнї і височéнні, вíчним снíгом вкрúті гóри, є й нúзші верховúни з висóкими живописними горбáми і глубóкими ярáми, багнúсті нúзи і широкí, могúлами вкрúті, степú.

Здовж південних меж Украíни простягáє ся в двох мíсцях перéрвана полóса пасмовúх гір. Складáють íх три гірскí системи: Карпáти, Яйла (Крúмскі гóри) і Кавкáз.

Всї ті гóри обнúжують ся помáлу на пíвніч до своíх підгíрь. За підгíрями Яйли й Кавказá починáють ся зáраз такú велúкі нúзи — чорномóрский і надкаспíйский, що простягáють ся широкою полóсою. Під Карпáтами є тíлько вузéнька несуцíльна низовá полóса (над Днíстрóм і Прýтом), а за нéю зáраз простягла

ся вели́ка о́бласть чорномо́рских височи́н, що обійма́є Розто́че (Львівско-Любли́ньский хребе́т) та височини́: Во́линьску, Поді́льску, Поку́тско-бесара́бску і Правобі́чну. Поза то́ю височи́нною о́бластию простягли́ ся від пі́вночи і пі́внічного схо́ду низини́: Підля́сє, Полі́сє і Надднїпря́ньска низина́. Обме́жують їх від схо́ду Лївобі́чна височина́ і Доне́цкий кряж.

Сї ни́зи перепливáють вели́кі украї́ньскі рі́ки як Днїсте́р, Бог, Днїпро́, Дон і Куба́нь, що пливу́ть до Чо́рного мо́ря. До на́ших рік зачи́слюємо й і́нші як Сян, Прут і Ти́су, що ті́лько в горі́шнім бігу́ пливу́ть на украї́ньских зе́млях.

На́роду украї́ньского живе́ на тій землї́ понад 35 мілїо́нів люди́й. Коли́ ми прирівна́ємо украї́ньский наро́д до і́нших на́родів, що живу́ть разо́м з ним в Евро́пі, то поба́чимо, що ті́лько Анґлї́йцїв, Нї́мцїв, Великоро́сів, Францу́зів та Італї́йцїв є бі́льше чим Украї́нцїв.

На Украї́нї є бога́то вели́ких і мали́х го́родів. Головні́ є три: Ки́їв над Днїпро́м, з усї́х украї́ньских міст найбі́льший і найкра́сший, се́рце Украї́ни, ма́ти украї́ньских го́родів, столи́ця всеї́ Украї́ни; в Галичинї́ — Львів, давна́ столи́ця князя́ Льва, володаря́ Га́лицкої Ру́си, а тепе́р найважнї́йше украї́ньске мі́сто у Галичинї́; а на Бу́ковинї — Чернівцї́. Найбі́льше портове́ мі́сто на Украї́нї є Оде́сса.

Стефан Рудницкий.

105. Рі́дний край.

У всї́х люди́й одна́ сьвяти́ня,
Куди́ не глянь, де не спита́й,
Раднї́йша їм своя́ пусти́ня,
Нїж зе́мский у чужи́нї рай.

Микола Чернявский.

106. Де срібноле́нтий Сян пливе́.

Де срібноле́нтий Сян пливе́,
Хрустальново́дний Прут реве́,
Де Славутиця наш Днїпе́р
І бистроте́чний дїд Днїсте́р:
Отта́м мій рай, той ру́ский край!
Отта́м мій край, мій рай!

Верха́ми, де Бески́д стреми́ть
Упря́мо в небеса́,
Де полони́ни, де степи́
Просте́рлись без кінця́:

Отта́м мій рай, той ру́ский край!
Отта́м мій край, мій рай!

Де ру́ске сло́во гомони́ть,
Де рі́дним зву́ком піснь звени́ть,
Луна́ лунї́ де вість несе́,
Що ма́ти Русь живе́:
Отта́м мій рай, той ру́ский край!
Отта́м мій край, мій рай!

Григорий Цеглиньский.

107. Бу́ковина.

Як би кри́ла со́колові
Мав я, сироти́на,
Полетї́в би, де зеле́на
Лю́ба Буковина,

Де Прут, Че́ремош, Бистри́ця,
Де го́ри Карпа́ти...
В Буковинї ми́ло жи́ти,
Ми́ло й умира́ти.

Ізидор Воробкевич.

108. Поді́лє.

Красо́ Украї́ни, Подо́ля!
Розки́нулось ми́ло, недба́ло!
Здає́ть ся, що з ро́ду недо́ля,
Що го́ре тебе́ не знава́ло!

Онде ба́лочка весе́ла,
В нїй розкі́шні, кра́сні се́ла,
Там хати́ садка́ми вкри́ті,
Срі́бним ма́ревом пови́ті,
Коло сел стоя́ть топо́лї,
Розмовля́ють з ві́тром в по́лї.

Хвилю́ють лани́ золоті́ї,
Здає́ть ся, без кра́ю — аж зно́ву
Бори́ величе́зні, густі́ї
Прово́дять тає́мну розмо́ву.

Он яро́чки зелене́нькі,
Стежечки́ по них мале́нькі
Переви́ті, мов стрі́чечки,
Збіга́ють ся до рі́чечки.
Річка пливе́, бе́рег рву́чи,
Да́лї, да́лї попід кру́чі...

Красо́ Украї́ни, Подо́ля!
Розки́нулось ми́ло, недба́ло!
Здає́ть ся, що зро́ду недо́ля,
Що го́ре тебе́ не знава́ло.

Леся Українка.

109. Во́линь.

Во́линь незабу́тня, краї́но славу́тня,
У пи́шній красї́ ти красу́єш;
З да́вен твою́ ба́чу украї́ньску вда́чу,
З да́вен мою́ ду́шу чару́єш;

Я рі́дную мо́ву, ту лю́бу розмо́ву
В краях твоїх всю́ди вчува́ю:
Те сло́во живу́ще, вікй невмиру́ще
Я скрізь в тобі се́рцем вита́ю.

Олена Пчілка.

ІІО. На́ша сла́ва.

На́ша ду́ма на́ша пі́сня
Не вмре, не заги́не...
От де, лю́ди, на́ша сла́ва,
Сла́ва Украї́ни!

Без зо́лота, без ка́меню,
Без хи́трої мо́ви,
А голосна́ та правди́ва
Як Го́спода сло́во.

Тарас Шевченко.

ІІІ. Балкй на Украї́нї.

Ду́же яскра́вою озна́кою краєви́ду украї́ньскої височини́ на лїво́му бе́резї Днїпра́ явля́ють ся си́льно розви́ті балкй і водори́ї — яру́ги. Їх мо́жна стрі́нути і на і́нших украї́ньских височина́х, але на лївобі́чній они́ найбі́льш розвину́лись.

Балкй се твір пливу́чої дощево́ї води́. Вся́кому ві́домо, що дощева́ чи сні́гова́ вода́ в ча́сти пару́є в пові́трє, по ча́сти всмо́ктує ся в зе́млю, там збира́є ся і по́тім тво́рить жерела́ і керни́цї, а в ча́сти сплива́є зве́рху по землї. Та вода́, що тече́ зве́рху, шука́є собі все найни́зшого мі́сця і збира́є ся за́раз у поодино́кі струмкй. Струмо́к води́, сплива́ючи з гори́ на діл, ри́є собі русло́ (кори́то) хо́чби і в найтве́рдшій ске́лї і розши́рює та поглу́блює єго́ щора́з бі́льше.

Ро́бить се вода́ так: ударя́є з ро́згоном у дно і сті́ни сво́го русла́, відрива́є грудочкй гли́ни і кам'я, а потім ни́ми ударя́є і тре да́льше об дно і сті́ни се́го русла́. Чим бі́льший спад і по́хил води́, тим бі́льший ро́згін є́ї, тим бі́льша си́ла і тим ско́рше она́ поглу́блює і розши́рює своє́ русло́. Коли́ж іщє́ підло́же мягке́ і пода́тливе, то дощева́ і сні́гова́ вода́ мо́же про́тягом кількох лїт ви́рити собі русло́ на кільканайцять версто́в, кількана́йцять сяже́нь ширино́ю і глубино́ю.

А всї ті умо́ви зі́брані найкра́сше на лївобі́чній височинї. Спад води́ тут доси́ть значни́й, а са́ме недале́ко від висо́ких правих берегів річни́х дощ паде́ найбі́льше в лїтї і ча́сто проявля́є ся злива́ми, а підло́же тут ду́же пода́тливе. Почва́ тут чорноземна, з ви́їмком хиба́ Черниґівщини, де перева́жно підзоли́сті су́глинки і піскувата почва́. Підпочву́ склада́є лє́с, се́бто

ле́гка жовта́ва гли́на. Верстви́ землі́, що лежа́ть під ле́сом, є загало́м ду́же сипкі́ (піски́ і гли́ни), а найглу́бше поло́жені крейдяні́ верстви́ (рухляки́, піски́, гле́ї) тако́ж мягкі́.

Отже ма́є дощева́ вода́ ду́же ле́гку робо́ту. Чорнозе́м у лі́тї при спе́ці і посу́сі, в зимі́ при моро́зі ле́гко тріскає. В такі́ щілини́ ле́гко попа́сти дощеві́й воді́, она́ ско́ро їх розши́рює, врі́зує ся в гли́ну, піски́ та гле́ї і тво́рить широ́ку і глубо́ку ба́лку з круті́ми стї́нами і зава́леним дном. Така́ ба́лка росте́ ду́же ско́ро у всїх на́прямках, найско́рше в зад, але також і по бока́х, бо від вели́кої ба́лки-ма́тери розхо́дять ся ду́же ско́ро бічні́ балки́.

Вид балки.

Ті знов розши́рюють ся й поглу́блюють ся, расту́ть у зад і дістаю́ть бічні́ балочки́. Тим ро́бом око́лиця спершу́ ма́йже зовсї́м рі́вна, за кількана́йцять лі́т зміня́є ся в ди́ку сі́ть бало́к. Де простяга́ли ся коли́сь розкі́шні лани́ збі́жа, тепе́р глубо́кі яру́ги нї до чо́го непридатні.

Балки́ се найтя́жші ворого́ї хлїборо́ба. Они́ мо́жуть за кількана́йцять рокі́в зроби́ти богатиря́ безземе́льним прошако́м. Буду́ють у них га́ти і плоти́, заса́джують їх деревця́ми, та се ма́ло помага́є і бало́к з ро́ку на рік стає́ бі́льше.

А коли́сь, давнї́йшими часа́ми, їх було́ ду́же ма́ло, або й зовсї́м не було́ там, де тепе́р ці́ла око́лиця ни́ми розри́та. Чому́ їх са́ме тепе́р ста́ло так бога́то?

Причи́на се́му одна́: ви́рубанє лїсі́в і зао́ранє під хлїб давни́х сїножа́тий, лугі́в, лук та степі́в. Бо нїя́ка си́ла так мі́цно не держи́ть почви́, як корі́нє лїсни́х дере́в і корчі́в. Коли́ дощева́ вода́ стїка́є по схи́лї поро́слім лї́сом, не мо́же жоло́бити собі́ глубо́кого русла́. Корі́нє і пнї дере́в, корчі́, густе́ зї́лє і трава́ спиня́ють ро́згін води́ і держа́ть почву́ вку́пі. На́віть луку́ чи степ труднї́йше водї́ розри́ти, як хлїборо́бске по́ле. Бо зї́лє і трава́ все таки́ держа́ть корінця́ми хоч ве́рхню верству́ почви́ вку́пі. А по́ле о́ре ся весно́ю і під о́сїнь; ко́жда борозда́ — се по́легша для води́ і дає́ їй спромо́гу ни́щити почву́. Лиш через тих кі́лька мі́сяцїв, що збі́же стої́ть на пни, оно́ тро́хи вя́же почву́, а ре́шта ро́ку догі́дна для дощево́ї води́ в єї́ погу́бній робо́тї.

Тож на балки́ одна́ ра́да: всї місця́, де они́ є і до яки́х они́ добира́ють ся, як найско́рше залїси́ти. Тодї́ їх шкідна́ дїя́льність перепи́нить ся. *Стефан Рудницкий.*

112. Село́ на Украї́нї.

Село́! І се́рце одпочи́не!
Село́ на на́шій Украї́нї
Нена́че пи́санка, село́
Зеле́ним га́єм поросло́.
Цвиту́ть сади́, білї́ють ха́ти,
А на горі́ стоя́ть пала́ти
Нена́че ди́во, а круго́м
Широколи́стії топо́лї,
А там і лїс і лїс і по́ле
І си́нї го́ри за Днїпро́м...
Сам Бог вита́є над село́м!

Тарас Шевченко.

113. Украї́на в „Кобзарі́“.

Ось перед на́ми пое́зиї Тараса́ Шевче́нка, єго́ „Кобза́р“, кни́жка, яка́ для ко́ждого Украї́нця є сво́го ро́да национа́льною бі́блїєю. Щож кри́є ся за зву́ками сих пісе́нь таки́ми мягки́ми та нї́жними? Чита́ємо і ти́хий сум огорта́є ду́шу. Час від часу́ врива́є ся в той сум стан невиноси́мого бо́лю, бурли́вий о́клик, то грізни́й при́зив... і знов усе́ притиха́є і знов ми стої́мо разо́м з пое́том у сумні́й заду́мі.

Та сум отсе́й не збу́джує пого́рди для житя́ — о нї! Житє́ таке́ га́рне, а наш край, на́ша Украї́на така́ чудо́ва, така́ ка́зочно прекра́сна. Погля́ньте: широ́ко як мо́ре синї́ють-зеленї́ють степи́, при́брані ріжноцьві́тними ни́вами, ген темнї́є на степу́ лїсо́к, там висо́ка моги́ла веде́ безконе́чну розмо́ву зі степови́м ві́тром, а там у байрацї́, де зеленї́є верболі́з, хита́є ся струнка́ топо́ля, пи́шно розвину́лась кали́на і ти́хо-ти́хо, ледви́ за́мітно блищи́ть

рі́чка. Чи ра́нним ра́нком, коли́ солові́й зустріча́є со́нце у те́мній дібро́ві і пи́шні сади́ зеленіють, уми́ті ра́нною росо́ю, чи ве́чером, коли́ со́нце га́сне поміж ве́рбами, що купа́ють у зе́ркальній воді́ свої́ зелені́ ві́ти, а хрущі́ гуду́ть над ви́шнями і весна́ бу́дить со́нну зе́млю та прибира́є її́ кві́тами на́че дівчину — скі́лько тут краси́, яка́ мо́же оберну́ти жите́ у рай.

І чи бога́то тре́ба чолові́кови, щоби́ був щасли́вий? Ось дівчина, зачу́вши спів пташа́т, іде́ зі своє́ї біле́нької ха́ти по доли́ні, а там зеле́ною дібро́вою мандру́є завзя́тий коза́к; он си́вий дід забавля́є свойо́го мале́нького кучеря́вого вну́ка, а молода́ ма́ти вихо́дить і ці́лу́є обо́х... Яко́го ще ща́стя проси́ти у Бо́га?

* * *

Та мо́же бу́ти ва́ша душа́ не вдоволи́ть ся я́сним не́бом, ти́хим споко́єм сі́мї-роди́ни; вам подо́бає ся і́нше ща́стє: боротьби́, побі́д, пожертво́ваня. Поє́т гото́в розвину́ти перед ва́ми й і́нші карти́ни.

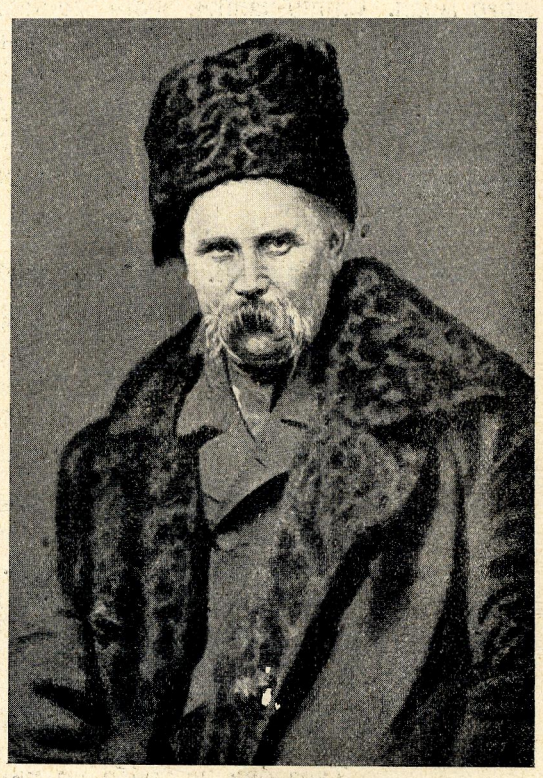

Тарас Шевченко.

Реву́ть і сто́гнуть поро́ги, серди́тий ві́тер підійма́є го́рами хви́лї на Днїпрі́, гне до землї́ ве́рби і несе́ть ся да́льше по безконе́чнім степі́. А на степі́ чорнїють скрізь моги́ли і розмовля́ють з ві́тром про да́вні, стародда́вні часи́, та про те, як коли́сь жи́ли лю́ди на Украї́нї. Бога́то ба́чили они́, бога́то зна́ють ті висо́кі моги́ли. Давно́ се було́, три-чоти́ри столі́тя то́му і бі́льше.

Степи́ ле́дви були́ заче́плені плу́гом, по берега́х рік і ти́хих степови́х рі́чок, по зеле́них байрака́х широ́ко і весе́ло розки́нулись весе́лі се́ла; в ті́ни роз-

кі́шних садів розцвита́ли дівча́та як бі́лі лелії́, а ма́тері пиша́лись свої́ми го́рдими сина́ми.

Украї́на не зна́ла нево́лі. Да́льше за дніпрови́ми поро́гами зви́ли собі́ непристу́пне гніздо́ степові́ ли́царі козаки́, ті самі́ во́льні ді́ти во́льної Украї́ни. Там у запоро́жській Сі́чи стоя́ли они́ на сто́рожі рі́дного краю́, не випуска́ючи з рук зброї́. Час від часу́ они́ пуска́ли ся в Запоро́же на своїх човна́х у низ по рі́днім Днїпрі́ на Чо́рне мо́ре; тоді́ не ті́лько кри́мский хан, але і туре́цкий султа́н, погро́за усіх христия́ньских країв тремті́в перед непро́шеними чуба́тими гістьми́.

Не лише́ сла́ви та до́бичи шука́ли козаки́ на Чо́рному мо́рі; бі́льше тягла́ їх туди́ у доро́гу по́вну небезпе́к ду́мка про бі́дних украї́ньских нево́льників захо́плених хи́жими Тата́рами. Ох, яке́ страшне́ поло́женє було́ тих нево́льників! Їх сто́ни, бря́зкіт кайда́н, безнадійні мольби́ за во́лю, за рі́дний край, луна́ли у повітрі пога́них кри́мских невольни́чих го́родів; їх кро́вю, по́том та сльоза́ми була́ напо́єна земля́ Кри́му та туре́цких берегів Чо́рного мо́ря. Слїпці́-калїки, яки́м пощасти́ло верну́ти ся у рі́дний край з лю́тої нево́лі, жалі́бно співа́ли на Украї́ні під зву́ки ко́бзи потряса́ючі ду́шу невольни́цкі ду́ми і відва́жні серця́ рва́ли ся на по́двиги: ви́зволити рі́дні украї́ньскі ду́ші з тяжко́ї нево́лі або зложи́ти буйні́ го́лови на дні́ Чо́рного мо́ря, на царгоро́дскій вежі́, під кинжа́лом янича́рів, але пімсти́ти всї ті му́ки бісурма́ньскою кро́вю.

Ол. Єфименкова.

114. Ве́чір на Украї́ні.

Садо́к вишне́вий коло ха́ти,
Хрущі́ над ви́шнями гуду́ть,
Плуга́торі з плуга́ми йдуть,
Співа́ють ідучи́ дівча́та,
А ма́тері вече́рять ждуть.

Семя́ вече́ря коло ха́ти.
Вечі́рня зі́ронька встає...
Дочка́ вече́рять подає́,
А ма́ти хо́че науча́ти,
Та солове́йко не дає́.

Покла́ла ма́ти коло ха́ти
Мале́ньких дїточо́к своїх,
Сама́ засну́ла коло їх.
Зати́хло все... Тілько дівча́та
Та солове́йко не зати́х.

Тарас Шевченко.

115. Заповіт Тарасо́вого ба́тька.

„Тарасо́ви не тре́ба по мині
Анї по́ля, худо́би, нї ха́ти“.

Так сказа́в він в оста́нній годи́ні,
Коли чув, що прийде́ть ся вмира́ти.

І не тре́ба було́ йому́ по́ля,
Від Карпа́т поза Дон його́ ни́ва,
Пощо ха́ти, роди́ни? Щоб во́ля,
Вітчина́ щоби́ бу́ла щасли́ва!

„Тарасо́ви не тре́ба нїчо́го“,
Мо́вив ба́тько на сме́ртному ло́жи.
Розумі́в, що син дїдичив мно́го,
Ду́же мно́го — сьвяту́ і́скру бо́жу.

Богдан Лепкий.

116. Біла́вка.

Ось послу́хайте лиш!

За го́родом край шляху́ стоя́в буди́нок. Ви пе́вно ба́чили єго́? Ще коло не́го невели́чкий садо́чок, обго́рнений пофарбо́ваними деревля́ними штахе́тами.

Недале́ко від буди́нку край рівчака́ росла́ в мягкі́й зеле́ній траві́ біла́вка. Со́нечко гріло́ й пести́ло її на рі́вні з пи́шними квітка́ми, шо цви́ли в садку́ перед буди́нком, і на́ша чі́чка росла́, як із води́ йшла. Одно́го прега́рного ра́нку она́ зовсі́м розцви́ла ся; жо́вта, кру́гла, як со́нечко, середи́на ото́чена була́ сія́євом з біле́ньких дрібни́х промі́нїв-пелюсточо́к.

Біла́вка нї тро́хи не журила ся тим, що она́ така́ вбо́га, така́ просте́нька, що нїхто́ не ба́чить і не помічає її в густі́й траві́; нї, она́ була́ задово́лена з усе́го, жадібно тягла́ ся до со́нечка, любува́ла ся ним і слу́хала, як десь висо́ко-висо́ко в не́бі співа́в жа́йворонок.

Біла́вка була́ така́ весе́ла й щасли́ва, нїби сего́дня була́ неді́ля, а спра́вдї то був про́стий понеді́лок. Усї дїти сиді́ли ти́хо на ослонах у шко́лї і вчи́ли ся у своїх учи́телїв; на́шаж чі́чка теж ти́хо сиді́ла на своїй стебли́нці і вчи́ла ся у я́сного со́нечка та в усе́ї приро́ди круг се́бе, вчи́ла ся розумі́ти до́брість Бо́жу. Она́ слу́хала жа́йворонків спів і їй здава́ло ся, що він своїми голосни́ми, дзвінки́ми пі́снями виспі́вує са́ме те, що є у не́ї на се́рцї: через те кві́точка диви́ла ся на щасли́ву легкокри́лу спі́ву́чу пта́шку з яко́юсь особли́вою пова́гою, але нї тро́хи не за́здрила їй і не журила ся, що сама́ не мо́же нї лїта́ти нї співа́ти.

— Яж ба́чу і чу́ю все! — ду́мала она́. — Со́нечко ласка́во гріє мене́, ві́трик цїлу́є. Яка́ я щасли́ва!

У садо́чку цви́ло бога́то пи́шних, го́рдих квіто́к, найгорді́йші були́ ті, що ні́як не па́хли. Півóнії так і роздима́ли собі́ щóки — їм усе́ хоті́ло ся ста́ти бі́льшими за трояндú; та хиба́ в вели́кости річ? Рябі́йших та чепурні́йших за тульпа́ни не було́; они́ ду́же до́бре се зна́ли і силкува́ли ся яко мóга ви́простувати, щоб ду́жше зверта́ти на се́бе о́чи. Ніхто́ з го́рдих квіто́к не помічáв маленького біла́вочки, що росла́ десь край рівчака́. А она́ ча́сто задивля́ла ся на них і ду́мала:

— Які́ они́ га́рні, чепу́рні! До них неминýче прилети́ть у гости́ну га́рна співýча пта́шка! Хва́ла Бóгови, що я стóю так близе́нько — поба́чу все, надивлю́ ся до схóчу!

Коли́ се почу́ло ся: „квір-квір-квіріт!“ і жáйворонок злúнув... не в садóк до півóнії та до тульпáнів, а простíсінько в траву́ до просте́нької біла́вки. Квíточка зовсíм збенте́жила ся з ра́дощів і прóсто не зна́ла, що їй ду́мати, що робúти.

Пта́шка скака́ла круг не́ї й співа́ла:

— Ах, яка́ га́рна мягка́ травúчка! Яка́ лю́ба квíточка в срíбній суконці, з золотúм се́рдечком!

Жóвте се́рдечко в квíточці спра́вдї сия́ло мов золоте́, а білéсенькі пелюсточкú блища́ли мов срíбні.

Біла́вка була́ така́ щасли́ва, така́ ра́да, що й не сказа́ти. Пта́шка поцíлува́ла її, заспіва́ла їй тай знóву зня́ла ся до блакúтного не́ба. До́бра часúна минýла, покíль чíчка стя́мила ся з такóго ща́стя. Ра́дісно-сорóмливо гля́нула она́ на пúшні квíткú, що були́ сьвíдками єї ща́стя — комýж і зрозумíти єго́, як не їм. Але тульпа́ни почервонíли з пересе́рдя, а півóнії прóсто за малим не лýснуть! До́бре, що не вмíли говорúти, а то впа́лоб від них біла́вочцї! Бідола́шна відра́зу зрозумíла, що они́ гнíвають ся, і щúро пожалíла про се.

Та в ту пору́ у садóк увійшла́ дíвчина з óстрим блискýчим ножéм у руцí. Она́ підійшла́ прóсто до тульпа́нів та до півóнії і почáла зрíзувати їх однóго за óдним. Біла́вка так і óхнула:

— Яке́ страхíте! Тепéр їм край!

Нарíзавши квíток, дíвчина пішла́, а біла́вка вже така́ ра́да була́, що росте́ в густíй траві́, де її нíхто́ не ба́чив і не помічáв. Со́нечко зайшло́, она́ згорнýла пелюсточкú і заснýла, але й у снí їй усе́ ввижáла ся лю́ба пта́шка та я́сне со́нечко.

Вра́нцї квíтка знóву розгорнýла пелюсточкú і простягла́ їх, як дити́на рученя́та, до я́сного со́нечка. Тóїж хвилúни почýв ся гóлос жáйворонків; пта́шка співáла, але як же сýмно! Бідола́шна

пійма́ла ся в сильце́ і сиді́ла тепе́р у кліт'ці, що ви́сі'ла край від-чи́неного вікна́. Жа́йворонок співа́в про во́лю, про во́здушні не-бе́сні просто́ри, про сьві́жі зелені́ поля́, про те, як га́рно та ве́-село було́ лі'тати па во́лі. Тя́жко, тя́жко було́ на се́рці в бі́дної пта́шки — она́ була́ в нево́лі!

Біла́вка щи́рим се́рцем хоті'лаб помогти́ невільни́ці, але чим? Она́ забу́ла й ду́мати про те́, як га́рно було́ навкруги́, як лю́бо гріло со́нечко, як блища́ли є'ї сріб'ні пелюсточки́, її му́чила ду́мка, що она́ нічи́м не могла́ помогти́ бі́дній пта́шці.

Коли́ се з садо́чка ви́йшли два хло́пчики: в одно́го в рука́х був таки́й сам вели́кий та о́стрий ніж, як той, що ним дівчина зрізувала тульпа́ни. Хло́пці підійшли́ про́сто до біла́вки, а та ні'як не могла́ зрозуміти, чого́ їм тут тре́ба?

— Отту́т мо́жна ви́різати га́рну дернину́ на́шому жа́йворонкови, — сказа́в оди́н хло́пець і глубо́ко встроми́вши ніж у зе́млю поча́в ви́різувати карти́сту дернину́; біла́вка опини́лась са́ме посеред не́ї.

— Зірві́мо кві́точку! — сказа́в дру́гий хло́пчик і біла́вка затремті́ла зо страху́: як що її зірву́ть, то она́ вмре, а їй так хоті'ло ся жи́ти! Бо тепе́р же она́ могла́ дістати ся до бі́дного жа́йворонка.

— Ні, кра́сше неха́й ли́шить ся! — сказа́в пе́рший хло́-пець. — Так гарні'ше.

І біла́вка опини́ла ся в жа́йворонковій кліт'ці.

Бі́дний жа́йворонок го́лосно наріка́в на свою́ нево́лю, кида́в ся й бив ся об зелі'зні кра́ти в кліт'ці. А бі́дна біла́вка не могла́ розважити є́го ані сло́вечком. А як їй се́го хоті'ло ся! Так проми-ну́в уве́сь ра́нок.

— Тут нема́ води́! — жалі'в ся жа́йворонок. — Они́ забу́ли да́ти мені́ напи́ти ся, пішли́ і не оста́вили мені́ й кра́плі води́. У ме́не зовсі'м пересо́хло у го́рлочку. Я ввесь горю́ і мене́ моро́зить! Ох, як мені́ ва́жко ди́хати! Мені́ доведе́ть ся вме́рти, розлучи́ти ся з я́сним со́нечком, із сьві́жою трави́цею, з усі'м Бо́жим сьві́том!

Щоб хоч тро́хи відволо́жити ся, жа́йворонок глубо́ко вгороди́в свій дзьо́бик у сьві́жу холо́дну дернину́, поба́чив біла́вку, кивну́в їй голі́вкою і сказа́в:

— І ти зівя́неш тут, бі́дна кві́точко! Тебе́ та кла́птик зелено́ї дерниии́ — ось що да́ли они́ мені́ замі́сть усе́го Бо́жого сьві́ту! ко́жда трави́нка му́сить ста́ти мені́ за зелене́ деревце́, ко́жда твоя́

пелю́сточка — за запашну́ кві́точку. Ли́шенько моє́! Ти ті́лько нага́дуєш мені́, чого́ мене́ позба́влено!

— Чим би мені́ розва́жити єго́! — ду́мала біла́вка, але не могла́ ворухну́ти нї одно́ю пелю́сточкою і ті́лько все ду́жше й ду́жше па́хла. Жа́йворонок помі́ти́в се і не заня́в кві́точки, хоч, му́чивши ся зо спраги́, повискуба́в усю́ трави́чку.

Ось і ве́чір прийшо́в, а нїхто́ так і не прині́с бі́дній пта́шцї води́. Тоді́ она́ розпусти́ла свої́ короте́нькі кри́лечка, затрі́пала ни́ми і ще кі́лька разі́в жалі́бно запища́ла:

— Пить! пить!

Поті́м голі́вка єї́ схили́ла ся на бі́к і се́рдечко розірва́ло ся з нудьги́ та з му́ки.

Біла́вка теж не могла́ бі́льше згорну́ти свої́х пелюсточо́к і засну́ти так, як пе́рше; она́ була́ зовсі́м неду́жа і стоя́ла, су́мно похили́вши голі́вку.

Ті́лько дру́гого дня вра́нцї прийшли́ хло́пцї і, поба́чивши мертво́го жа́йворонка, гіре́нько запла́кали, поті́м ви́копали єму́ гарне́ньку я́мку і всю її́ закраси́ли квітка́ми, а само́го жа́йворонка положи́ли в чепу́рну червоне́ньку коро́бочку — єго́ хоті́ли похова́ти пи́шно. Бідола́шна пта́шечка! По́ки она́ жи́ла й співа́ла, хло́пцї забува́ли про не́ї, зоста́вили її́ вмира́ти в клі́тцї без води́, а тепе́р уряжа́ли їй пи́шні похоро́ни і пролива́ли над єї́ моги́лкою гіркі́ сльо́зи.

Дернину́ з біла́вкою ви́кинено на курни́й шлях; нїхто́ й не поду́мав про кві́точку, яка́ всеж найду́жше за всїх люби́ла бі́дну пта́шку і всїм се́рцем бажа́ла її́ розва́жити.

Г. Андерсен.

117. Про́гулька до Яре́мча.

Ра́дість перепо́внювала на́ші се́рця, коли́ ми дожида́ли нетерпели́во то́ї дни́ни, що в нїй зелі́зниця ма́ла нас заве́зти у Висо́кий Бески́д. Перері́заний вузко́ю доли́ною горі́шного Пру́та повикида́в він із сво́го внутра́ здовж ріки́ тає́мні чу́да приро́ди. які на́дили нас своє́ю красото́ю уже́ давно́ в гости́ну до се́бе.

Заосмо́трені в пожи́ву на оди́н день розмі́щену по ташка́х і в напле́чниках, ми всі́ли до по́їзду Станисла́вів-Вороне́нка о 5. год. вра́нцї.

Пого́да була́ га́рна. По́їзд ру́шив з мі́сця і поча́в не́сти нас у го́ри, яки́х прега́рну панора́му ми сті́лько разі́в подивля́ли із оболо́ня на Дубро́ві. За мо́стом над Би́стрицею по́їзд спини́в ся

в Хри́плинї. Правору́ч із вікон поба́чили ми на полу́дни голу́бий рубе́ць гір: се Ґорґа́ни, зпід яки́х пливу́ть дві Би́стриці. Дїлить нас від них вели́ка рівнина́: вкрива́ють її розло́гі ни́ви, поля́, гаї, оболо́ня, а на їх тлї зарисо́вують ся то зелені́ де́рева сусїдних сїл, то плоти́, оборо́ги і стрїхи сїльски́х хат.

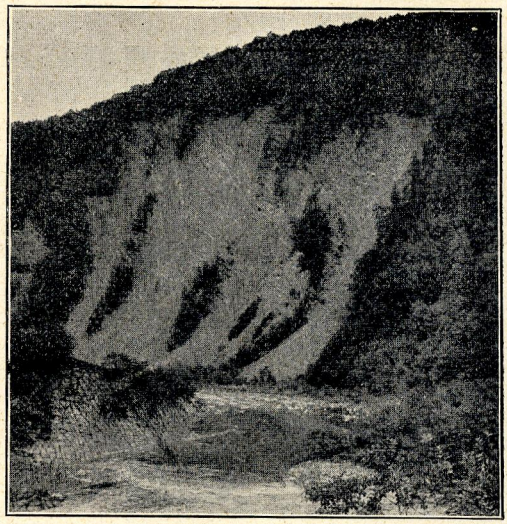

„Берди“ в Яремчу.

Мина́ємо ста́ції Бра́ткївці, Тисьменича́ни, Тарна́вицю лїсну́, поло́жені в сїй безме́жній здає ся кітло́винї Би́стриці, вре́шті по́їзд спи́нює ся в Надві́рнї. Тут уже́ зміня́є ся краєви́д цїлко́м. Заступи́ли нам доро́гу те́мні стїни гір на полу́дни й за́ходї — перед ни́ми шлях зелїзницї скру́чує ся ід схо́дови, щоби́ передіста́ти ся з доли́ни надвірня́ньскої Би́стриці в доли́ну Пру́та.

Мина́є хвили́на й ми вже за Надві́рною. По́їзд зачина́є вдира́ти ся на вододїл Би́стриці і Пру́та, звертаючи ся розло́гим лу́ком ід схо́дови. Лети́ть стрілою́ крізь чимраз то ста́рші лїси́, що з них ві́є по́дих пра́лїса. Верхи́ гір мно́жать ся без наста́нку; з вікон на пра́во кида́є ся в о́чи чорнїюча вікови́чним бо́ром Страхо́ра, побіч не́ї бли́зша Надві́рни Ли́са і Черле́ний.

Плай у Ґорґанах.

В Лоєвій шлях зелїзницї дістає ся на вододїл на висотї 550 м. над рі́вень мо́ря, 110 м. над Надві́рною.

Ми вже в о́бласти рікй Пру́та. За хвили́ну роз-

криває́ ся перед на́шими очи́ма з лі́вого бо́ку по́їзду розло́гий краєви́д на мі́сто Деля́тин, що розложи́ло ся в доли́ні Пру́та враз із Зарі́чем, обве́дене навкруги́ го́рами. У га́рнім сім краєви́ді визнача́ють ся гірскі́ воро́та, що ни́ми Прут звертає́ в до́ли із Коломи́ї. У сих воро́тах видні́є в да́лі Ла́нчин і ці́ли́й ряд сі́л поза ним.

Комори Довбуша.

Від Деля́тина і́демо вже гірско́ю доли́ною Пру́та, як би на дні́ велика́ньского прова́ля; по обо́х бока́х шляху́ това́ришать нам стрімкі́ сті́ни, поде́куди скали́сті, поде́куди вкри́ті лі́сом; перері́зують їх тут і там попере́чні доли́ни, а в на́прямі їзди́ виступа́ють перед на́ми нові́ вали́ альпе́йскої висоти́, одні́ зпоза дру́гих без кінця́. Зда́влюють нас що раз тісні́йше в свої́х обі́ймах зеле́ні скло́ни гір. Мина́ємо пере́станок До́ру, що ро́їть ся оця́гненими в сьвято́чні пе́стрі стро́ї Гуцула́ми, які́ дода́ють сі́й око́лиці пи́томого ча́ру. Наре́шті вирина́є перед на́ми ці́ль на́шої доро́ги — Яре́мче й ми висі́да́ємо з по́їзду.

Обчисли́вши ся з часо́м, ми уложи́ли плян на́шої про́гульки в той спо́сіб, щоби́ по черзі́, не тратячи́ часу́ на по́ворот, огля́нути всі́ найкра́сші подро́биці се́ї так бога́то наді́леної красо́ю око́лиці.

Вже з двірця́ зелі́зниці запримі́тили ми грізни́й вид ма́йже 100 метро́во́го узбі́чя, у́рваного від само́го сливе́ вершка́, з верства́ми скель нена́че поло́маними в рі́жних на́прямах — се немо́в воро́та, яки́ми приро́да вво́дить нас у ка́зочний край До́вбуша.

Іде́мо д не́му поміж ряда́м стилево́ збудо́ваних вілль. Після десяти́ хвиль доро́ги спини́ло нас стрімке́ у́рвище

Русло Прута в Ямні.

русла́ Пру́та. Пе́рший раз ма́ли ми на́году огляда́ти таке́ я́вище приро́ди. Могу́тня стру́я води́, що рва́ла з собо́ю вели́кі камі-ню́ки, кра́ска води́ то пону́ро-зеле́на то голу́ба то на ши́потах бі́ла, а вкінци ті велика́ньскі ске́льні обрамо́ваня верхі́в зроби́ли на нас могу́тнє вражі́нє.

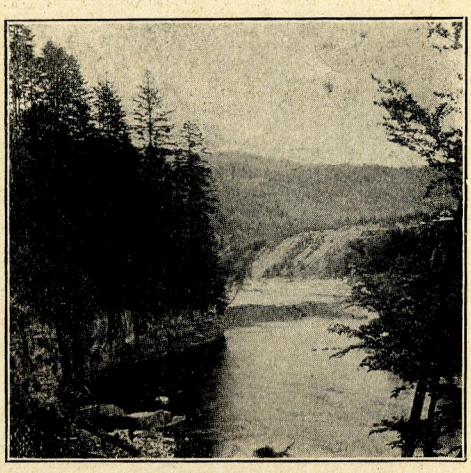

Прут в Ямнї коло тунелю.

Зві́дси заверну́ли ми в гору́ Пру́та, дійшли́ по хвили́нї до заві́шеної відва́жною руко́ю Гу́цула вузко́ї би́ри[1]) понад во́дами ріки́ і перейшо́вши не́ю на дру́гий бе́ріг, увійшли́ ми в стари́й буко́вий лїс, що ним вела́ доро́га до сла́вних комо́р До́вбуша. Се́ю доро́гою вхо́димо на збо́че гори́: неба́ром опи́нюємо ся посеред глухо́го внутра́ бо́ру. Това́ришать нам з обо́х боків доро́ги ске́лї розки́нені без ладу́ по лї́сї, ме́нші і бі́льші — а число́ їх росте́ разура́з. На на́ше здиво́ванє сте́жка переміня́є ся із до́бре уде́ржаної лїсово́ї але́ї в запу́щену доро́гу, на яку́ наки́дано недба́ло бе́злїч нері́вного камі́ня. Бо так вигляда́є плай у Ґорґа́нах, одино́кий рід комунїкаци́йної лї́нїї по туте́шних гірски́х збо́чах. Ске́лї чим да́лї росту́ть що раз бі́льші, перекида́ють ся в ве́литів, що ди́вно яко́сь визира́ють ізпосеред лїсово́ї гуща́вини. Ди́ка око́лиця вво́дить нас у зачу́дованє і заставля́є призаду́мати ся над си́лою, що здвигну́ла тут сї ске́лї й порозкида́ла їх.

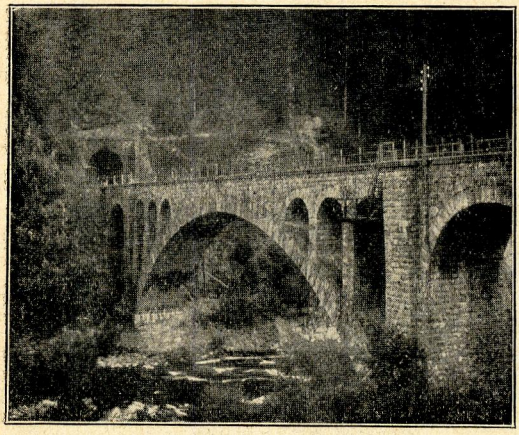

Ямна: Зелїзничий міст і вїзд до тунелю.

Вхо́димо з одно́ї на дру́гу, вре́штї доро́гу замика́є нам ске́льна стїна́,

[1]) кладка.

ви́сша понад верхи́ смере́к, із чорні́ючою в споді́ че́люстию. Се вхід до комо́р До́вбуша, а ці́ла́ грома́да сих велика́ньских скель — се за́мок найпервісні́йшого сти́лю. Про таки́ за́мки чува́ли ми в каз-ка́х, яки́х наслу́хали ся в дїто́чих на́ших лїта́х без лїку.

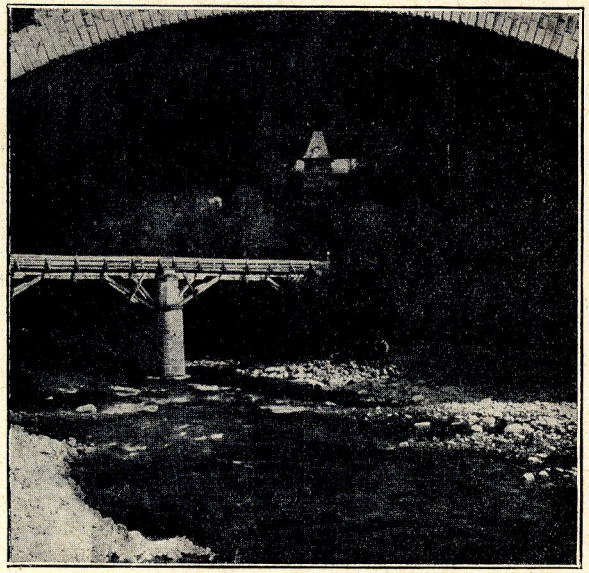

Яремче: Вілля на збочи; міст на Прутї, у горі лук зелїзного моста.

Глухи́й ро́піт гро́му від Деля́тина привита́в нас, коли́ ми дійшли́ до сих комо́р, а густи́й дощ принево́лив нас до до́вшого по́буту в їх внутрі. Приглада́ючи ся їм, ми пересьвідчи́ли ся, що сих комо́р анї не ви́ковала лю́дска рука́ анї не ви́жолобила вода́, але що они́ є ви́твором безла́дного у́кладу ске́льних стїн.

При сїй на́годї ми попоїли, а коли́ бу́ря пройшла́, ми вспіли ви́дерти ся, помага́ючи собі нога́ми і рука́ми, на верх скель, що замика́ли комо́ри До́вбуша. Несподї́ваний вид розкри́в ся зві́дси перед на́ми. Ото ма́ли ми перед собо́ю глубо́ко в до́лї кітло́вину Пру́та, на яки́й розсїло ся село́ Ямна; понад село́м, почина́ючи ма́йже від на́ших стіп, зави́сло ці́ле́ ста́до бі́льших і ме́нших бі́лих о́блаків; були́ се мри́чі, що вирина́ли по дощи́ непомі́тно з лїсі́в і гуртува́ли ся в хмарки́; они́

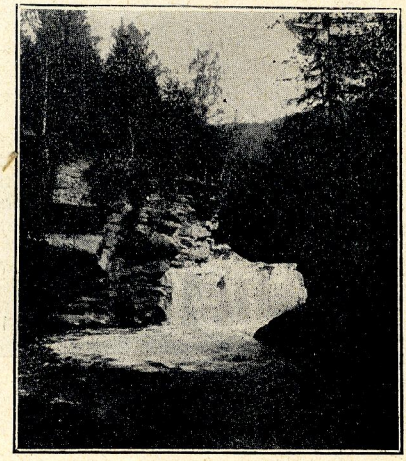

Водопад Прута в Яремчу.

пли́ли пома́лу понад доли́ною, спліта́ючи свої́ми повісмами верхи́ ви́сших дере́в в одно́, навіва́ючи на ці́лу око́лицю яко́гось неви́сказаного чару́. Тако́го я́вища на до́лах не ба́чили ми ні́коли.

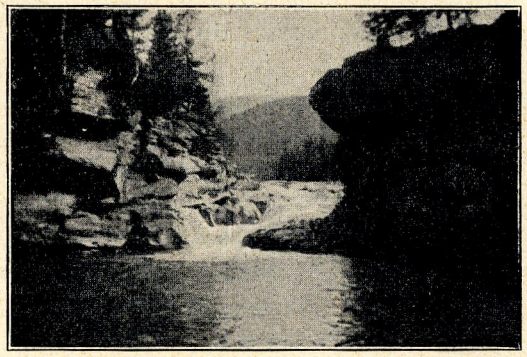

Водопад Прута в Яремчу.

Ямна так прина́дно розки́нула ся у на́ших стіп, що ми порі́ши́ли зійти́ з комо́р До́вбуша на те село́. Неспо́вна в пів годи́ни були́ ми на гости́нци, що вів в діл Пру́та до Яре́мча.

По доро́зі до Яре́мча ми зви́дїли між і́ншим велича́вий міст зелїзниці, що веде́ до туне́лю, та чималу́ ске́лю, що лежи́ть недале́ко мо́ста із хресто́м до верху́, тако́ж зв'я́заним з і́менем сла́вного До́вбуша. Але найбі́льше вражі́нь дава́в нам Прут, відкрива́ючи що раз то нові́, що раз то бі́льше ці́ка́ві подро́биці гірсько́ї приро́ди.

Вхо́димо до Яре́мча. Стаємо знов над Пру́том, щоби́ перейти́ по мо́стї на той бік, але по́ки що ма́ємо на́году огля́нути нови́й міст зелїзниці, про яки́й зна́токи гово́рять, що є архитво́ром будівля́ної шту́ки. Впада́є нам в о́чи широ́кий ро́змах єго́ сьмі́ливого лу́ка, опе́ртого на стрімки́х берега́х русла́, і простота́ буд о́ви. Як там чу́да приро́ди, так тут для відмі́ни подивля́ємо тво́ри рук чоловіка, ро́змірами й сти́лем приноро́влені до буйно́го гірсько́го краєви́ду, до чарів гірсько́го сьві́та, се́го дивно́го тво́ру приро́ди.

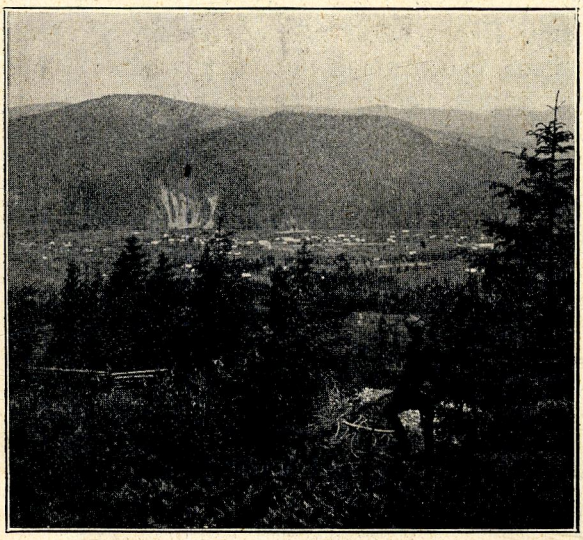

Вид на Яремче з узгіря проти зелїзничого двірця.

За мо́стом завернули ми лїво-

ру́ч, звертаючи свої кро́ки в на́прямі водопа́ду Пру́та. Перед на́ми пото́к Жо́нка, що впада́є тут до Пру́та. Ми перейшли́ єго по кла́дці, а після кількох хвиль уда́рив о на́ші у́ха зра́зу шум, а по́тім ло́скіт і гук. Ми ста́нули в розкі́шнім амфітеа́трі скельни́м, переріза́нім по середи́ні бі́лими вала́ми спіне́ної води́. По бока́х прику́чнули пошарпані ске́лії. Чо́рна вели́ка стіна́ зави́сла правору́ч над безло́нним ле́сом, вибива́ючи ся на пе́рший плян у сьо́му по́вному грози́ краєви́дї.

Наближа́ємо ся до спі́нених хвиль води́, приголо́мшені єї гу́ком, про́сто стрівожені. Прут зда́влений тут з обо́х сторі́н твердо́ю скало́ю, кида́є свої во́ди на ці́лій своїй ширині у про́пасть з висоти́ кількана́йцять ме́трів, а во́ди єго́, спада́ючи з непогамо́ваним ро́змахом, вво́дять ці́лу ма́су набере́жних ске́ль у дро́жанє.

Сидимо́ мо́вчки і вдивля́ємо ся в те незвича́йне я́вище. Вода́ перекида́є ся сні́жно бі́лими боввана́ми, що на́че варя́ть ся у розпа́леному кітлі. А спада́ючи із своєї висоти́ розбива́є ся на о́стрих рога́х скель в ти́сячні частинки́, що на́че тумани́ мрі́чі наниса́ють над водопа́дом і міня́ть ся краска́ми дуги́. Ми попа́ли в заду́му.

До ві́дїзду по́їзду ми ма́ли ще більш як годи́ну часу́. Щоби́ ви́користати до оста́ннього хви́лї на́шу гости́ну в го́рах, ми ви́йшли ще на узгі́рє проти двірця́ зелі́зниці. Там засі́ли ми під висо́ким кріспа́тим бу́ком до вече́рі, що склада́ла ся з оста́нків хлі́ба, бри́ндзї і ре́дькви. Перед на́ми розпростира́ло ся га́рно забудо́ване Яре́мче з ці́лим свої́м прина́дним окру́женєм; в полудне́во-за́хідній сторо́ні чорні́в вели́тнїй Горга́н, пошарпаний на хребті́. Ми ті́шили ся чудо́во прожи́тою дни́ною, нера́до розстаючи́ ся з го́рами.

Коли́ по́їзд ні́с нас із по́воротом до Станісла́вова, ми уклада́ли собі́ вже нову́ про́гульку в Карпа́ти.

Генрик Гонсьороеский.

118. Гро́мом розби́та яли́це.

I.

Гро́мом розби́та яли́це,
Гень на верху́ одино́ка,
Рі́дна моя́ ти сестри́це,
Го́рда й висо́ка.

Скі́лько пісе́нь ти навчи́ла
Пта́хів весно́ю в розма́ю!
Пта́хам тим ви́росли кри́ла,
Сьві́том буя́ють.

Тиж остала́ ся само́тна,
З ло́ном розби́тим від гро́му,
Бли́зька ти, се́стро скорбо́тна,
Се́рцю мойо́му.

II.

Гро́мом розби́та яли́це,
Гень на верху́ одино́ка!
Рі́дна моя́ ти сестри́це,
Го́рда й висо́ка.

Скі́лько казо́к ти сказа́ла
Кві́там, що цви́ли при то́бі,
Ни́нї само́тна оста́ла
В ти́хій жало́бі.

Кві́ти на со́нцї зівя́ли,
Тра́ви вода́ замули́ла,
Вко́ло ками́ня і ска́ли,
Пу́стка, моги́ла.

Богдан Лепкий.

119. Серебре́нник.

До Ісу́са приступи́в фарисе́й і поспита́в єго́ хи́тро, чи тре́ба плати́ти ці́сареви дани́ну?

На се відпові́в єму́ Ісу́с:

— Віддайте ці́сареви, що ці́сареве, а що Бо́же — Бо́гу.

Отся́ поді́я послужи́ла маляре́ви Ти́циянови пре́дметом до малю́нка: Серебре́нни́к.

Пригля́ньмо ся тій карти́нї, щоб поба́чити, як змалюва́в зга́дану поді́ю арти́ст.

Він ви́вів перед на́ми два рі́жні проти́вні собі́ характе́ри.

Ото́ держачи́ в руці́ серебре́нник, підхо́дить фарисе́й з бо́ку до Христа́, нена́че би боя́в ся ста́ти про́сто перед Ним в почу́тю сво́го лука́вства. Коли́ ста́вить Христо́ви пи́тане, стара́є ся прибра́ти неви́нний ви́раз лиця́ та удає́, немо́вто лиш із че́сної ці́ка́вости пита́є Христа́. Ле́гко звертає́ ся Христо́с до фарисе́я і, ви́читавши спокі́йними очи́ма усю́ по́гань гадо́к облу́дника, дає́ єму́ ві́дому ві́дповідь.

Ти́циян не доповня́є о́браза ні́я́кими за́йвими, побічни́ми подро́бицями, а зобра́жує перебі́г хви́лї як найкоро́тше. Не розсі́ва́ючись зосере́джує ся на́ша ува́га відра́зу на го́ловах Христа́ і фарисе́я та на їх рука́х. Односта́йне те́мне тло позволя́є повні́йше ви́ступити обо́м го́ловам.

Обі́ го́лови незвича́йно влу́чно підхо́плені. Голова́ Христа́ божестве́нно ні́жна, з бі́лим лице́м, з ле́гко черво́ним ся́євом

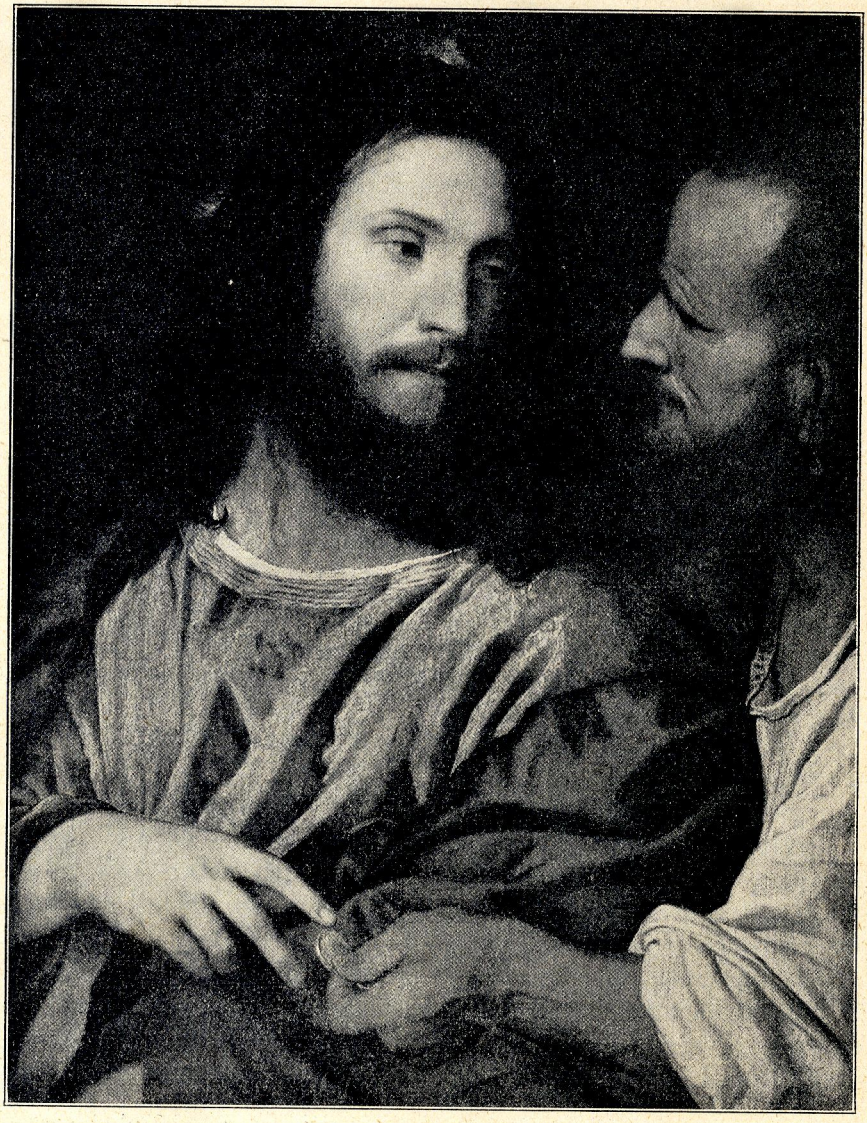

коло очи́й: Єго́ чоло́ погі́дне, непоо́ране змо́рщинами; Єго́ ти́хі о́чи глубо́ко прони́зують ду́шу фарисе́я; гармоні́йна лі́нїя брів та но́са виявля́є вели́кий супокі́й душі́ Христа́ і пе́вність себе́. По мисте́цки ві́ддана ле́дви слїдна́ че́рта відра́зи на Єго́ уста́х, що є немо́в ві́дповідию на облу́ду фарисе́я. В середи́нї зати́снені а по кута́х тро́хи підтя́гнені гу́би.

Обли́чє фарисе́я яке́ж відмі́нне! Гру́бе, здоро́ве, облу́дне та наха́бне. Зпід те́мної, неспокі́йної бро́ви паде́ о́стрий, хи́тро-допи́тливий по́гляд, а кінча́стий, си́льно в діл за́гнений ніс та ту́га долї́шна що́ка з широ́кою долї́шною гу́бою надаю́ть єму́ ви́гляд хи́жої пти́цї. Стя́гнені на чолї́ змо́рщини та нерво́во ви́дуте крильце́ но́са знамени́то віддаю́ть хви́лю дожи́даня ві́дповіди. Коли́ фарисе́й почу́в у душі́, що програ́є, непе́вність та невдово́ленє поча́ли огорта́ти єго́.

Бога́то причиня́є ся до характери́стики обо́х осі́б осьві́тленє. Голова́ Христа́ я́сно осьві́тлена, голова́ фарисе́я, котра́ і так уже́ з приро́ди темнї́йша, поста́влена в тїнь. Рі́внож нї́жна рука́ Христа́ осьві́тлена, коли́ мускули́ста та гру́ба рука́ фарисе́я ле́дви відбива́є ся від те́много тла Христо́вої оде́жі.

До всїх наве́дених знамени́тих прикме́т о́браза долуча́є ся ще і до́бре зіста́вленє обо́х осі́б, що дає́ нам змо́гу відра́зу відчита́ти вну́трішне відно́шенє їх до се́бе. Фарисе́й на́че злий дух захо́дить до Христа́ з бо́ку і з облу́дною допи́тливостию нагина́є ся бли́зько до Не́го. В ско́рчених па́льцях держи́ть серебре́нник на́че в кі́гтях. Христо́с лиш з ле́гка поверта́є ся до не́го. Єго́ рука́ лиш вка́зує на серебре́нник, але не дотика́є руки́ облу́дника.

Із цїло́го о́браза так і промовля́ють до нас ла́гідні слова́ Ісу́са:

— Відда́йте цї́сареви, що цї́сареве, а що Бо́же — Бо́гу.

Володимир Кобриньский.

120. Смерть.

Як заболї́ло се́рце Найви́сшого Тво́рця на люди́й за їх перворо́дний гріх, то й післа́в він на зе́млю смерть. Нема́, мабу́ть, на сьві́тї тако́ї люди́ни, що не зазна́лаб, як та смерть вигляда́є: ко́ждому она́ при́кро загля́нула в ха́ту і косо́ю своє́ю підтя́ла кого́сь з єго́ улю́блених бли́зьких. Та не ко́ждому мо́же ві́домо, звідкіля́ она́ взя́ла ся і кого́ з че́ляди своє́ї Найви́сший Тво́рець ви́брав і післа́в на таку́ гане́бну робо́ту.

А ста́ло ся оно́ так: Коли́ одно́го разу́ Бог скли́кав усї́х своїх Ангелів, щоб їх огля́нути, була́ там між ни́ми одна́ дї́ва-Ангелиця, всїм краса́м краса́. І коли́ Го́сподь скли́кав усї́х, она́ забари́лась, бо са́ме тодї́ чеса́ла свої́ до́вгі ко́си, придивля́ючись у крапли́нку роси́, що зави́сла була́ на хма́рочцї коло само́го Бо́жого Престо́ла.

Коли́ почу́ла та красу́ня Ангел-дї́ва Бо́жий по́клик, то й поду́мала собі: „Не піду́ж я з нече́саними ко́сами: неха́й почека́ють!“

А тре́ба сказа́ти, що ко́ждому Бог дав час, щоб міг прибра́тись та причепу́ритись; тілько она́ так загуля́ла ся та так їй ко́си були́ розтрі́пались, що нїя́к не вcти́гла ста́витись на Бо́жий по́клик.

Але Бог на́че нїчо́го про се не знав; сказа́в усї́м і́ншим Ангелам свою́ во́лю і розісла́в їх по цїло́му сьві́тї. На оста́нку кли́че ту красу́ню-Ангелицю. А зна́ла она́, що Бог не лю́бить, як хто бари́ть ся єго́ слу́хати, тож, не вcти́гши заплести́ коси́, як стоя́ла з гребінце́м у руцї́ і з розпле́теним воло́сєм, так і прили́нула, але не була́ спокі́йна, а злі́сть і гнїв ма́ла на се́рцї.

Гля́нув тілько Бог на не́ї і все до глубини́ і наскрі́зь поба́чив. Не пита́в він її́ нїчо́го, тілько сказа́в:

— Лети́ у сьвіт, на зе́млю і вели́кі жнива́ буде́ш там роби́ти невпи́нно, без спочи́нку. Від ни́нї смерть буде́ш!

І враз з єї́ кругле́нького та го́жого ли́чка відпа́ло все тї́ло, о́чи позапада́ли, зу́би закла́нцали в го́лих ще́лепах; до́вгі ко́си перетвори́лись у бі́лу пла́хту, а гре́бінь перетвори́в ся у косу́.

І як їй Бог звелї́в, так полетї́ла она́ і лїта́є до́сї по сьві́ту широ́кому. Чи весна́ зеле́ним ки́лимом покрива́є поля́ й лани́, чи о́сїнь все покри́є імло́ю та тума́ном, чи моро́з кри́гою скує́ все і снїг всю зе́млю заси́пле — смерть не пита́є: ко́сить тай ко́сить...

Хотї́лаб мо́же й спочи́ти серде́шна, та куди́б она́ не посту́кала, скрізь перед не́ю две́рі зачиня́ють, куди́б не загля́нула — скрізь плач та сто́гін, сльо́зи та сум страше́нний, скрізь ти́хо чи го́лосно клену́ть її́, небо́гу...

І заго́рне ся она́ у свою́ бі́лу пла́хту, переки́не косу́ через плече́, кланцне́ зуба́ми у го́лих ще́лепах тай лети́ть да́лї і да́лї... Раз над ве́чір у весняні́й імлї́ тиня́лась она́ по сьві́тї і так була́ тя́жко змори́лась на свої́х жнива́х, що захотї́лось їй неперемо́жно хоч на хвили́нку спочи́ти.

Та деж спочи́ти? Нїхто́ її прийма́ти не хотїв. Она́ поба́чила вели́кий цви́нтар і си́ла люди́й там була́; коло ко́ждої моги́лки стоїть хтонебу́дь на вколїшка́х — ти́хо так було́, тїлько над ко́ждою моги́лою ти́хо пла́че хто або́ зітха́є. Одна́ лише́ однїсенька моги́ла була́, що коло не́ї не було́ нїко́го; і вино́чка на нїй не було́ і нїчи́ї о́чи там не пла́кали, нїчи́ї уста́ моли́тви не шепотїли. Тим ча́сом над цви́нтарем повія́в ві́тер холо́дний, аж лю́ди всї коло могило́к здрігну́лись.

То смерть була́ спини́лась над сирі́тскою моги́лою. Спини́лась на хвили́нку, зітхну́ла, а пото́м обгорну́вшись бі́лою пла́хтою, переки́нула косу через плече́ та́й полину́ла да́лї і да́лї...

Полетїла да́лї чини́ти Бо́жу во́лю. Але що́ ро́ку на Провідну́ недїлю прилїта́є она́ на цвинтар. І тодї є одна́ така́ хвили́нка, одна́-однїсенька коротє́нька хвили́нка, що нїхто́ тодї на цїло́му сьві́тї не вмира́є.

Смерть пла́че тодї над сирі́тскою моги́лою.

Народня мазурска легенда.

121. Страшни́й коса́р.

Понад по́лем іде́,
Не поко́си кладе́,
Не поко́си кладе́ — го́ри;
Сто́гне земля́, сто́гне мо́ре,
Сто́гне та гуде́.

Косаря́ у ночі́
Зустріча́ють сичі́.
Тне коса́р, не спочива́є,
Нї на ко́го не зважа́є,
Хоч і не проси́.

Не блага́й, не проси́!
Не клепа́є коси́,
Чи то при́город, чи го́род,
Як бри́твою стари́й го́лить
Усе́, що даси́.

Мужика́ й шинкаря́,
Сироту́ кобзаря́...
Приспі́вує стари́й, ко́сить,
Кладе́ го́рами поко́си,
Не мина́ й царя́.

І мене́ не мине́,
На чужи́нї зотне́:
За решїткою зада́вить
Й хреста́ нїхто́ не поста́вить
І не помяне́!

Тарас Шевченко.

122. В задýшні днї[1]).

Прийдýть задýшні днї. Рóдичам дїти,
Брáтови сéстри і дрýгови дрýги
Остáнні кúнуть на могúлу цьвíти,
Як дóказ пáмяти, любóви й тýги.

Настáне нiч і цьвíти муть казáти
Мерцям про сьвíт, котрúй онú лишúли,
І про людúй, котрúх судúлось знáти,
Зáки їх смерть загнáла до могúли.

І скóрше буде час для них минáти
На тій розмóві тúхій і сердéчній,
І мéнше скýчно будé їм лежáти
В тій тéмряві глубóкій, безконéчній...

Богдан Лепкий.

123. Зелéні сьвя́та.

Нема́ над Зелéні сьвя́та. Гóдї описáти, як крáсно, як лю́бо тодї́ у нас. Ви́йдеш у пóле — рай! Земля́ пристрóєна в цьвíти, красу́є ся мов у вінцú віддани́ця гóжа, а лїсú зеленї́ють ся, якби в сьвятóчних рúзах. Поля́, засї́яні золотúм зéрном, випуска́ють пéрший кóлос, а в садáх деревúна, обúта вóнним молокóм, аж тя́гне в свій холодóчок. Чúсте і тéпле нéбо палáє, грíє і лю́бо усьміха́є ся до тéбе: а весéла птúця щéбетами своїми аж нóсить дубрóвою.

А прийдéш до селá — якúй там новúй вид, яка́ там нова́ рáдість! Хатú всї побíлені, вúчищені; а на кóждім подвíрю гай. То кленовї то липовї то ясенóві галузкú стоя́ть і на воротах і на підсї́ню; сторчáть у вікóнцях, виглядáють зо стрíхи і всю́ди-всю́ди, що аж чоловíкови здає́ ся немóв у якúм лїсóчку.

А лю́ди повбúрані в сьвятóчнім стрóю то прохóджують ся по улицях то сидя́ть попід хатú або гомоня́ть по садóчках. Там кýпка господáрів, поспирáвши ся коло новúх плотíв, розповідáють собí за ярмаркú, за худíбку та за пригóди; тут знов кíлька жінóк, посїдáвши на воротах, пригáдують собí молодí, весéлі та щасли́ві лїтá. А там хлóпцї вóдять ся з музúкою, грáють, танцю́ють; а тут знов кýпка дївчáт шéпче собí жартýючи.

Ах! як лю́бо у нас на Зелéні сьвя́та!

Никола Устиянович.

[1]) „Задушні днї“ після нашого обряду припадають на суботу перед Зеленими сьвятами. В сїй поезиї згадує ся про останні цьвіти, бо поет мав на думцї задушні днї після латиньского обряду, в осени.

124. Погі́дна ніч лі́тна́.

Погі́дна ніч лі́тна́ в підгі́рському кра́ю.
О скі́лько ча́рів, скі́лько в ній краси́!
Там в да́ли го́ри-ве́литні дрима́ють,
Тут цьві́ти, тра́ви в пе́рлах із роси́;
Ляща́ть так дзві́нко солові́ї в га́ю,
Чорні́ють грі́зно бо́ри та лі́си,
Ріка́ шуми́ть, бурля́ть холо́дні чи́сті во́ди,
Таємна ка́зка мов про ди́вний сон приро́ди.

І лю́ди сплять. Сторчи́ть он плуг у по́ли,
В горо́ді ко́ні спу́тані хрумтя́ть
Траву́ роси́сту; пес в округ стодо́ли
Вартує; дру́гий га́вкнув зпоза хат
І стих... О го́рю чи о кра́сшій до́ли
В хата́х малі́ї і старі́ї снять...
Вита́йте я́сні сни на ві́ках се́го лю́ду
І золоті́ть хоч ви жите́ їх по́вне тру́ду!

А понад всім тим со́нним, ти́хим ра́єм
Склепи́ть ся чи́стий, тьма́вий звід небе́с,
Крова́вий мі́сяць вирина́ за га́єм,
На хви́льку поза сті́бну хма́рку щез
І знов яви́в ся. Незмірймим пла́єм
Пливу́ть зірки́, і скі́лько то чуде́с,
Сьвяти́х вели́ких мрій о ща́стю і любві́,
О зе́мле, в ніч таку́, нашіптують тобі́.

Іван Франко.

125. Калино́ва сопі́лка.

Був собі́ дід і ба́ба. У дідa дочка́ і в ба́би дочка́. От і пішли́ они́ в гай по я́годи. Так дідова збира́є тай збира́є тай назбира́ла по́вну ми́ску, а ба́бина, що возьме́ ягі́дку, то й зі́сть. От і ка́же дідова:

— Ході́м, се́стро, до до́му, поді́лимось.

От, іду́ть та йдуть шляхо́м, а ба́бина гово́рить:

— Ля́жмо, се́стро, відпочи́ньмо.

Поляга́ли. Дідова втоми́вшись засну́ла, а ба́бина взя́ла ніж тай устроми́ла їй у се́рце та ви́копала я́мку тай похова́ла її. А сама́ пішла́ до до́му тай ка́же:

— Диві́ть ся, скі́лько я ягі́д назбира́ла.

А дїд і пита́є:

— Деж ти мою́ дочку́ дїла?

— Іде́ з за́ду.

Коли́ж іду́ть чумаки́ тай ка́жуть:

— Ста́ньмо, бра́тця, отту́т відпочи́нем.

Тай ста́ли. Гля́нуть — над шляхо́м моги́ла, а на моги́лї така́ га́рна кали́на ви́росла. Они́ ви́різали з тієї кали́ни сопі́лку тай став оди́н чума́к гра́ти, а сопі́лка гово́рить:

„Ой, пома́лу-ма́лу, чумаче́ньку, грай,
Та не врази́ мо́го ти серде́нька в край,
Мене́ сестри́ця з сьві́та згуби́ла —
Ніж у серде́нько тай устроми́ла“.

А дру́гі ка́жуть:

— Щось оно́, бра́тця, значи́ть, що калино́ва сопі́лка так промовля́є.

От прийшли́ они́ в село́ тай натра́пили як раз на то́го дїда:

— Пусти́ нас, дїду, переночува́ти, ми тобі́ ска́жемо приго́ду.

Він і пусти́в. Ті́лько они́ ввійшли́ у ха́ту, за́раз оди́н сїв на ла́ві, а дру́гий став біля не́го тай ка́же:

— А ну, бра́те, ви́йми сопі́лку та загра́й!

Той ви́няв. Сопі́лка і гово́рить:

„Ой, пома́лу-ма́лу, чумаче́ньку, грай,
Та не врази́ мо́го ти серде́нька в край!
Мене́ сестри́ця з сьві́та згуби́ла —
Ніж у серде́нько тай устроми́ла“.

Тодї дїд ка́же:

— Що воно́ за сопі́лка? Она́ так га́рно гра́є, що аж менї пла́кати хо́четь ся! А ке, я загра́ю!

Він є́му́ й дав. А та сопі́лка гово́рить:

„Ой, пома́лу-ма́лу, мій та́точку, грай,
Та не врази́ мо́го ти серде́нька в край!
Мене́ сестри́ця з сьві́та згуби́ла —
Ніж у серде́нько тай устроми́ла“.

А ба́ба, сидячи́ на печи́:

— А ке лиш сюди́, стари́й, і я загра́ю!

Він їй пода́в, она́ ста́ла гра́ти — сопі́лка й гово́рить:

„Ой, пома́лу-ма́лу, мамусенько грай,
Та не врази́ мо́го ти серде́нька в край!
Мене́ сестри́ця з сьві́та згуби́ла —
Ніж у серде́нько тай устроми́ла“.

А ба́бина дочка́ сидї́ла на печи́ аж у куто́чку. Зляка́лась, що дозна́ють ся. А дїд і ка́же:

— А пода́й їй, щоб загра́ла!

От она́ взя́ла, аж сопі́лка їй одка́зує:

„Ой, пома́лу-ма́лу, душогу́бко грай,
Та не врази́ мо́го ти серде́нька, в край!
Тиж мене́, се́стро, з сьві́та згуби́ла —
Ніж у серде́нько тай устроми́ла!“

Тодї́ вже всї дозна́лись, що оно́ є. По дї́довій дочцї́ обі́д поста́вили, а ба́бину прогна́ли. Народня казка.

126. Давні́ украї́ньскі пі́снї наро́дні й казки́.

Нико́льцьо ба́чив, що в єго́ шкільні́й чи́танцї не всї у́ступи вигляда́ють однако́во: де́які з них спи́сані таки́м ладо́м, як ми щоде́нно бе́сїдуємо; і́нші знов спи́сані так скла́дно, що мо́жна їх співа́ти. Учи́тель назива́в такі́ у́ступи пое́зиями або ві́ршами і научи́в хло́пчиків в кля́сї де́які з тих ві́ршів співа́ти.

Нико́льцьо цїка́вий як звича́йно, спита́в ся в ба́тька, чи у давни́х Украї́нцїв були́ такі́ пое́зиї або ві́рші. Він дивува́в ся, чому́ ба́тько не говори́в єму́ про се до́сї.

— Були́, Нико́льцю, — відпові́в ба́тько цїка́вому си́нови, — але тих ві́ршів не пи́сано. Наро́дні співаки́, що не умі́ли звича́йно нї чита́ти нї писа́ти, склада́ли га́рні пі́снї, співа́ли їх самі́ при зву́ках банду́ри, а від них виу́чували ся і́нші лю́ди.

Так переходи́ли ті пі́снї з уст до уст; нїхто́ їх не спи́сував, але неоди́н собі́ їх стя́мив і співа́в ду́же ра́до. А пі́снї ті були́ ду́же цїка́ві і ле́гко мо́жна їх було́ спамята́ти. Цїка́ві они́ були́ тому́, бо в них опи́сували ся війни́ давни́х украї́ньских князї́в, а ле́гко було́ їх спамята́ти, бо они́ були́ зло́жені га́рною живо́ю зрозумі́лою мо́вою, яко́ю говори́в тодї́ сам про́стий на́рід. Наро́дні співаки́ не зна́ли церко́вної мо́ви, яко́ю писа́ли уче́ні мо́нахи, епи́скопи, князї́; они́ склада́ли пі́снї наро́дною мо́вою, яко́ї їх матери зма́лку научи́ли. Тому́ на́рід розумі́в своїх співакі́в, слу́хав ра́до їх пісе́нь, виу́чував їх і передава́в із ро́ду в рід.

— Тай було́ чого́ послу́хати! — говори́в да́лї ба́тько до зацїка́вленого Нико́льця. — Одна́ пі́сня гово́рить тобі́, як князь у зо́лото вбра́ний ви́їхав на би́строму кони́ воюва́ти з неві́рними, грабе́жними наро́дами, що напада́ли на украї́ньску зе́млю. Князь ї́де на пере́дї, за ним ї́дуть єго́ дружи́нники, всї в сталеви́х

Кобзар Іван Кучеренко.

панцирях, на головах шеломи, в руках довгі списи, при боках мечі. Всьо то сияє, блистить ся до сонця. Переїхав князь із своїми відважними лицарями на ворожу землю і став воювати „в чистім полі“.

Мов дикий звір, як лев, як тур кинув ся князь перший на ворогів, рубає й коле, а за ним таке саме роблять єго войовники. Довго треває така боротьба: цілий день проливаєть ся кров. Настала ніч; завзяті войовники перестали битись, але другого дня вже із сходом сонця боротьба починає ся наново. І от уже побідив князь ворогів: невірні порозбігались на всі сторони, лишивши „чисте поле“ залите кровю, застелене трупами. Князь із своїми лицарями веселить ся побідою і дїлить ся з ними добичию; що найкрасші річи бере собі, а решту дїлить на рівні части між своїх войовників.

В іншій пісні говорить ся знов про якогото незвичайного чоловіка силача, що свою вітчину увільнив від дивих потворів, смоків, великих змиїв, вужів, або розбійників, що жили по лісах та робили пакости спокійним людям. Таких людий-силачів князї приключували до себе і давали їм красні нагороди за їх прислуги для вітчини.

Нераз виправляли ся князї із своїми дружинами воювати за море. Пливуть они, пливуть великими човнами по Чорному морю — аж тут буря зриває ся, небо затягнуло ся чорними хмарами, сьвіта божого не видно, вихор вие, морскі хвилї то підносять ся в гору то спадають у долину, кидають човнами, мов трісочками; неодин човен тодї розбив ся, неодин чоловік потонув.

Такі то страшні події описували ся в давних українських народних піснях. Правда, що цікаві люди мусїли їх дуже радо слухати і переймати.

Були також і інші пісні, де не говорило ся про війни давних князїв і їх дружинників. У деяких піснях славлено давних поганьских богів і такі пісні співано на поганьскі сьвята, деякі співано на весїлях, на похоронах; були обжинкові пісні, були й такі, що в них сироти й бідні люди жалують ся на свою тяжку долю. Як Українці приняли Христову віру, то в давні поганьскі пісні повкладали богато споминів про Ісуса Христа, Матїр Божу і християнських сьвятих.

— Я сказав тобі вже, Никольцю, — мовить далї батько, — що всї давні українські пісні були зложені живою народною мовою. Додам ще тобі, що народною мовою розповідали ся також в давних часах казки про змиїв із сїмома головами, про

закля́ті королї́вни, про золоті́ я́блока, про де́рева із диямантовим ли́стєм, про журавлї́в і бу́зьків, що говори́ти вмі́ють, про двана́йцять розбі́йників а трина́йцятого вата́жка, про ба́бу Язю, про воро́жку, що ме́шкає в те́мнім лї́сї серед непроходи́мих боло́т у хатчи́нї на ку́рячій ні́жцї, про чо́рних соба́к та коті́в, про чуде́сні персте́нї та золоті́ череви́чки, що лю́дям бога́тство прино́сять, про хло́пчика закля́того на ди́кім остро́ві серед мо́ря, скляні́ го́ри і т. і.

З розши́ренєм христия́ньства на Украї́нї наро́дні казки́ збогати́лись ви́думаними опові́данями біблї́йними старо́го й ново́го заві́та та опові́данями з житя́ сьвяти́х.

Остап Макарушка.

127. В жнива́.

Хвилю́є ни́ва, як вода́,
Жита́ від ві́тру гнуть ся,
Бреня́ть серпи́, звени́ть коса́,
Наї́жилась густа́ стерня́,
На нїй снопи́ кладу́ть ся.

А деж той ві́тер-похожа́й,
А деж то він подї́в ся?
Пішо́в собі́ в холо́дний гай,
А ти роби́, не спочива́й,
А жар мов напосї́в ся!

Таки́й горя́чий, я́сний жар,
Нена́че з пе́кла ро́дом,
Під лист хова́єть ся кома́р
І з па́ші кри́єть ся това́р
Під ве́рби понад бро́дом.

І лиш одни́м-одни́м женця́м
Нема́є прохоло́ди,
Нема́ спочи́нку їх рука́м,
Нема́ поща́ди їх нога́м,
Земля́ не да́ром ро́дить!

Від не́ї ко́ждий сніп, покі́с
На си́лу тра діста́ти.
Не жа́луй по́ту, кро́ви, слїз;
Отсе́й цїнни́й, гірки́й наві́з
Ти му́сиш їй відда́ти...

Кінчи́ть ся ни́ва. Вже снопи́
В полу́кіпки зійшли́ ся.
В дугу́ зігну́ли ся хребти́,
Боля́ть і те́рпнуть всї кістки́,
А жи́ли мов зісхли́ ся.

На ща́стє ві́тер ти́хий йде,
Біжи́ть вітре́ць знад я́ру.
Холо́дить спо́чене лице́,
І на крильця́х свої́х несе́
Тає́мну си́лу ча́ру.

Дивни́й, преди́вний є той чар,
А ще дивнї́йша си́ла!
Забу́в ся дни́ни лю́тий жар,
Забу́в ся весь житя́ тяга́р,
Росту́ть незри́мі кри́ла.

На них та по́стать, що весь день
Над ни́вою зігну́та
Роби́ла, мов безду́шний пень,
Лети́ть тепе́р в край мрій, пі-
Вели́ка, незбагну́та. [се́нь —

А якби так, немо́в на глум,
Музи́ки де загра́ли,
То в кут пішо́вби біль і сум,
Злій до́лї і житю́ на глум
До ра́наб погуля́ли.

Богдан Лепкий.

128. Прúтча.

Дощу́ капли́на впа́ла
на тра́вку в ра́нний час
і про́мінем зася́ла
під со́нцем як алма́з.

Дощу́ капли́на впа́ла
в пусти́ни на пісо́к
і ще́зла в мить — пропа́ла
немо́в імли́ димо́к.

Так всї дїла́, всї стра́сти —
раз дим, а раз алма́з;
блища́ть при до́брій вла́сти,
при злій — їх блиск пога́с.

Василь Щурат.

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ

(8 крб.)
РЛ 3071 Ч
56705
3479415

АНТІН КРУШЕЛЬНИЦКИЙ.

УКРАЇНЬСКА ЧИТАНКА

ДЛЯ ПЕРШОЇ КЛЯСИ СЕРЕДНИХ ШКІЛ